

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ
1910-1923»

ΜΙΧΑΗΛ ΚΡΗΤΣΩΤΑΚΗΣ (Α.Μ. 1215Μ209)

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΚΑΘΗΓ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ
ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΛΟΣ : ΑΝΑΠΛ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2016

Η παρούσα διπλωματική εργασία αφιερώνεται στη σύζυγό μου Ελένη και στα παιδιά μου Γιώργο και Κωνσταντίνο.

Θερμές ευχαριστίες στον καθηγητή κ. Χαράλαμπο Παπασωτηρίου και στον αναπληρωτή καθηγητή κ. Κωνσταντίνο Κολιόπουλο, διότι χωρίς τις κατευθύνσεις, οδηγίες και υποδείξεις τους δεν θα ήταν δυνατή η συγγραφή της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίδα
ΣΥΝΟΨΗ.....	7
ABSTRACT.....	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	11
ΣΚΟΠΟΣ.....	13
ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ.....	13
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 : ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ	
α. Η Έννοια της Στρατηγικής	15
β. Σχεδιασμός και Αξιολόγησης της Υψηλής Στρατηγικής.....	17
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ	
α. Η Δημιουργία του Σύγχρονου Διακρατικού Συστήματος.....	20
β. Η Μεγάλη Ιδέα.....	24
γ. Η Κατανομή Ισχύος-Συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων στο Ευρωπαϊκό Υποσύστημα Κατά το Τέλος του 19 ^{ου} Αιώνα.....	30
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1910-1913	
α. Εισαγωγικά Στοιχεία.....	35
β. Διάγνωση Διεθνούς Περιβάλλοντος.....	43
γ. Βαλκανική Διπλωματία πριν την Έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων.....	47
δ. Σχέσεις Ελλάδας με Μεγάλη Βρετανία πριν την Έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων.....	50
ε. Πολιτικοί Σκοποί της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής.....	54

Σελίδα

στ. Μέσα της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής.....	57
ζ. Η Σημασία του Πολεμικού Ναυτικού στη Βαλκανική Διπλωματία Αλλά και στην Έκβαση του Α΄ΒΠ.....	63
η. Εσωτερική Νομιμοποίηση της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής.....	69
θ. Διεθνής Νομιμοποίηση της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής.....	70
ι. Αξιολόγηση της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής.....	71

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 : Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗ
ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ**

α. Εισαγωγικά Στοιχεία.....	80
β. Διάγνωση Διεθνούς Περιβάλλοντος.....	85
γ. Πολιτικοί Σκοποί της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής.....	90
δ. Μέσα της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής.....	97
ε. Εσωτερική Νομιμοποίηση της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής.....	99
στ. Διεθνής Νομιμοποίηση της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής.....	100
ζ. Αξιολόγηση της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής.....	101

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 : Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ
ΠΕΡΙΟΔΟ 1919-1923**

α. Εισαγωγικά Στοιχεία.....	111
β. Διάγνωση Διεθνούς Περιβάλλοντος.....	113
γ. Πολιτικοί Σκοποί της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής	119
δ. Μέσα της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής.....	122
ε. Εσωτερική Νομιμοποίηση της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής.....	127
στ. Διεθνής Νομιμοποίηση της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής.....	133

Σελίδα

ζ. Αξιολόγηση της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής.....	135
η. Η Ελληνική Υψηλή Στρατηγική Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή.....	145

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 : ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

α. Συμπεράσματα.....	149
β. Προτάσεις.....	158

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

«Α» Βιβλιογραφία.....	163
«Β» Χάρτης με την Εδαφική Επέκταση του Ελληνικού Κράτους Χρονολογικά.....	172
«Γ» Χάρτης των Βαλκανίων το 1878.....	173
«Δ» Δύναμη των Αντιπάλων Βαλκανικών Κρατών το 1912.....	174
«Ε» Δύναμη του Ελληνικού Στόλου το 1912.....	176
«ΣΤ» Η Βαλκανική Χερσόνησος Πριν και Μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους.....	178
«Ζ» Η Ελλάδα Μετά τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου.....	180
«Η» Χάρτης Ευρώπης Κατά τις Παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.....	186
«Θ» Υπόμνημα Γ. Στρέϊτ προς Βασιλιά Κωνσταντίνο και Πρωθυπουργό Ε. Βενιζέλο.....	187
«Ι» Πρώτο Υπόμνημα Πρωθυπουργού Ε. Βενιζέλου προς Βασιλιά Κωνσταντίνο.....	193
«ΙΑ» Δεύτερο Υπόμνημα Πρωθυπουργού Ε. Βενιζέλου προς Βασιλιά Κωνσταντίνο.....	200

Σελίδα

«ΙΒ» Τρίτο Υπόμνημα Πρωθυπουργού Ε. Βενιζέλου προς Βασιλιά Κωνσταντίνο.....	207
«ΙΓ» Υπόμνημα Ι. Μεταξά προς Πρωθυπουργό Ε. Βενιζέλο.....	214
«ΙΔ» Χάρτης Ζωνών Επιρροής Μικράς Ασίας Από τις Μεγάλες Δυνάμεις.....	223
«ΙΕ» Χάρτες Ελλάδας με τις Προσαρτήσεις Συνθηκών Σεβρών-Νείγυ....	224
«ΙΣΤ» Η Συνθήκη των Σεβρών.....	226
«ΙΖ» Επιστολή Ελευθέριου Βενιζέλου προς Γεώργιο Βεντήρη.....	229
«ΙΗ» Η Ανακωχή των Μουδανιών.....	236
«ΙΘ» Η Διάσκεψη και η Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης.....	238

ΣΥΝΟΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία στοχεύει να παρουσιάσει, να αναλύσει και να αξιολογήσει υπό το πρίσμα συγκεκριμένων κριτηρίων, την ελληνική υψηλή στρατηγική κατά την περίοδο 1910-1923, προκειμένου να εξαχθούν συμπεράσματα και ακολούθως να διατυπωθούν προτάσεις.

Για να εξυπηρετήσει το σκοπό αυτό, η εργασία είναι δομημένη όπως παρακάτω :

Στο πρώτο κεφάλαιο, παρουσιάζονται εισαγωγικά στοιχεία από τη θεωρία της υψηλής στρατηγικής, όπως οι έννοιες στρατηγική, στρατιωτική στρατηγική και υψηλή στρατηγική. Ακολούθως, καθορίζονται οι συνθήκες που θα πρέπει να εκπληρώνονται κατά τη σχεδίαση και εφαρμογή της υψηλής στρατηγικής, καθώς και τα κριτήρια αξιολόγησης της αποτελεσματικότητάς της.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, γίνεται σύντομη ιστορική αναδρομή στη δημιουργία του σύγχρονου διακρατικού συστήματος από τις Συνθήκες της Βεσφαλίας έως το Συνέδριο Ειρήνης της Βιέννης. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται ιστορική αναφορά στη Μεγάλη Ιδέα του ελληνικού έθνους από τις αρχές του 19ου αιώνα έως τις αρχές του 20ου αιώνα και ακολούθως η κατανομή ισχύος-συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων στο ευρωασιατικό υποσύστημα στο τέλος του 19ου αιώνα.

Στο τρίτο κεφάλαιο, εξετάζεται η ελληνική υψηλή στρατηγική κατά την περίοδο 1910-1913. Μετά τα εισαγωγικά στοιχεία της υπόψη περιόδου γίνεται η διάγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος και στη συνέχεια παρουσιάζονται η βαλκανική διπλωματία και οι σχέσεις της Ελλάδας με τη Μεγάλη Βρετανία πριν την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων, ακολουθεί η παρουσίαση των πολιτικών σκοπών και των μέσων της ελληνικής υψηλής στρατηγικής με ιδιαίτερη μνεία στη σημασία του Πολεμικού Ναυτικού στη Βαλκανική διπλωματία, αλλά και στην έκβαση του Α΄

Βαλκανικού Πολέμου. Ακολούθως εξετάζεται η εσωτερική και διεθνή νομιμοποίηση της ελληνικής υψηλής στρατηγικής και το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την αξιολόγηση της ελληνικής υψηλής στρατηγικής της υπόψη περιόδου με τη βοήθεια των τεθέντων κριτηρίων.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, εξετάζεται η ελληνική υψηλή στρατηγική κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Μετά τα εισαγωγικά στοιχεία και τη διάγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος, ακολουθεί η παρουσίαση των πολιτικών σκοπών της υψηλής στρατηγικής που προέκρινε ο Ε. Βενιζέλος και της πολιτικής που υποστήριζε ο βασιλιάς Κωνσταντίνος και το σύνολο των αντιβενιζελικών πολιτικών κομμάτων. Ακολουθεί η παρουσίαση των μέσων και της εσωτερικής και διεθνούς νομιμοποίησης της υψηλής στρατηγικής του Ε. Βενιζέλου και το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την αξιολόγηση της ελληνικής υψηλής στρατηγικής που υιοθετήθηκε τόσο από τον Ε. Βενιζέλο όσο και από το βασιλιά Κωνσταντίνο.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, εξετάζεται η ελληνική υψηλή στρατηγική κατά την περίοδο 1919-1923. Μετά τα εισαγωγικά στοιχεία ακολουθεί, η διάγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος, η παρουσίαση των πολιτικών σκοπών, των μέσων, της εσωτερικής και διεθνούς νομιμοποίησης, καθώς και η αξιολόγηση της ελληνικής υψηλής στρατηγικής, που υιοθετήθηκαν τόσο από την κυβέρνηση του Ε. Βενιζέλου όσο και από τις Μετανοεμβριανές κυβερνήσεις. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την ελληνική υψηλή στρατηγική μετά τη Μικρασιατική καταστροφή.

Στο τελευταίο κεφάλαιο, αναπτύσσονται οι διαπιστώσεις-συμπεράσματα χωριστά για τις τρεις ανωτέρω περιόδους και κατατίθενται προτάσεις, προκειμένου για την προάσπιση-προαγωγή των ελληνικών εθνικών συμφερόντων.

ABSTRACT

This particular thesis aims to present, analyze and evaluate through the lens of specific criteria, the Greek high strategy during the period of 1910-1923, in order to draw conclusions and submit proposals and suggestions.

To serve this purpose, this essay is structured as follows:

In the first chapter are presented quotations from the theory of the high strategy, such as the concepts of strategy, military and high strategy as well. Following, is the definition of the conditions to be met in the planning and implementation of high strategy, along with the evaluation criteria of its effectiveness.

In the second chapter is presented a brief historical background of the creation of the modern interstate system from the Treaties of Westphalia to the Peace Conference in Vienna. Subsequently is a historical reference to the Great Idea of the Greek nation from the early 19th century to the early 20th century, followed by the power-sharing interests of the Great Powers in the Euro-Asian sub-system in the late 19th century.

The third chapter, examines the Greek high strategy in the period of 1910-1913. After the introductory elements of this period, a diagnosis is made of the international environment along with the analysis of the Balkan diplomacy and relations between Greece and Great Britain before the outbreak of the Balkan Wars, followed by the presentation of political purposes and means of Greek high strategy, with particular reference to the importance of the Navy in the Balkan diplomacy and the outcome of the First Balkan War. Thereafter, is the analysis of the national and international legitimacy of the Greek high strategy and finally the

chapter ends with the evaluation of the Greek high strategy period, with the help of specific criteria.

The fourth chapter deals with the Greek high strategy during the First World War. After the introductory information and the diagnosis of the international environment, followed by the presentation of the political purposes of high strategy chosen by E. Venizelos, along with the policy supported by King Constantine and all the anti-Venizelists political parties. Thereafter, are the presentation of means and the national and international legitimacy of E. Venizelos' high strategy. The chapter is completed with the evaluation of the Greek high strategy which was adopted by both E. Venizelos and King Constantine.

In the fifth chapter, is the examination of the Greek high strategy during the period of 1919-1923. After the introductory information, follows the diagnosis of the international environment, the presentation of political purposes and means of national and international legitimacy and finally, the evaluation of the Greek high strategy adopted by both E. Venizelos' and Metanoemvrianes governments. The chapter is completed with the Greek high strategy after the Asia Minor disaster.

In the last chapter, are developed the findings and conclusions separately for these three periods, and consequently proposals are submitted in order to defend and promote the Greek national interests.

«Η Ελληνική Υψηλή Στρατηγική κατά την περίοδο 1910-1923»

«Άλλωστε η Μεγάλη Ιδέα δεν υπήρξεν επινόησις ιδική μου. Απετέλεσεν αυτή την βάση του Εθνικού μας βίου πέντε όλους αιώνας. Από της επιούσης της πτώσεως της Κωνσταντινουπόλεως, δέκα πέντε όλαι γενεαί εγεννήθησαν με την ιδέαν ταύτην, ανετράφησαν με αυτήν, έζησαν με αυτήν, εταλαιπωρήθησαν με αυτήν, και κατήλθον εις τον τάφον με την βαθείαν πίστιν προς αυτήν [..]¹».

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις 6 Ιανουαρίου 1828, αποβιβάζεται στο λιμάνι του Ναυπλίου ο πρώτος κυβερνήτης της νεότερης Ελλάδας, ο Ιωάννης Καποδίστριας, εν μέσω μιας εξαιρετικά δυσχερούς δημοσιονομικής και κοινωνικοπολιτικής κατάστασης.

Από την ανάληψη της πολιτικής διακυβέρνησης του νεοσύστατου ελληνικού κράτους από τον Ιωάννη Καποδίστρια το 1828, η γεωγραφική ολοκλήρωση του ελληνικού έθνους, μέσω της απελευθέρωσης του συνόλου του ελληνισμού και όλων των εδαφών όπου αυτός διαβιούσε, θα αποτελέσει τον κύριο στόχο της εξωτερικής πολιτικής όλων των ελληνικών κυβερνήσεων.

Η ανακήρυξη της Ελλάδας σε κυρίαρχο-ανεξάρτητο κράτος, με τα Πρωτόκολλα του Λονδίνου της 3 Φεβρουαρίου 1830 μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας, με τα σύνορά της στη γραμμή Αχελώου - Σπερχειού ποταμού, αποτέλεσε το ιστορικό προηγούμενο στα Βαλκάνια για την τελική διάλυση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και την ίδρυση ανεξάρτητων βαλκανικών κρατών. Δύο χρόνια αργότερα, το 1832, τα σύνορα του ελληνικού κράτους διευρύνθηκαν στη γραμμή Αμβρακικού κόλπου - Παγασητικού κόλπου.

Το ελληνικό κράτος που δημιουργήθηκε ως αποτέλεσμα του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα του 1821, ήταν εδαφικά πολύ περιορισμένο,

¹ Από τον πρώτο προεκλογικό λόγο του Ε. Βενιζέλου στην Πάτρα, 21 Οκτωβρίου 1920.

οικονομικά και στρατιωτικά ανίσχυρο και είχε να αντιμετωπίσει μεγάλα εσωτερικά και εξωτερικά προβλήματα. Στάθηκε όμως η απαρχή για τη βαθμιαία ολοκλήρωση των εθνικών στόχων.

Το μικρό βασίλειο της Ελλάδας ήταν ο «αρραβών» του μέλλοντος «γάμου» του ελληνικού έθνους, της οριστικής δηλαδή ρύθμισης του ελληνικού ζητήματος με την απελευθέρωση όλων των Ελλήνων και την ενσωμάτωσή τους στην ελεύθερη εθνική εστία.

Ο αένας αυτός εθνικός στόχος, ως εθνική ιδεολογία με τον όρο «Μεγάλη Ιδέα», είχε εκφραστεί κατά την περίφημη αγόρευση του Ιωάννη Κωλέττη στην Εθνοσυνέλευση τον Ιανουάριο 1844. Το 1864 παραχωρούνται από την Αγγλία στην Ελλάδα τα νησιά του Ιονίου και το 1881 με απόφαση της Διάσκεψης της Κωνσταντινούπολης, ενσωματώνονται η Θεσσαλία και η Άρτα.

Η απελευθέρωση των αλύτρωτων περιοχών και η ενσωμάτωσή τους στο ελληνικό κράτος θα αποτελέσει τον κύριο στόχο της εξωτερικής πολιτικής του Ελευθέριου Βενιζέλου από το 1910 έως το 1920. Με το τέλος των νικηφόρων Βαλκανικών Πολέμων του 1912-1913, η Ελλάδα διπλασίασε σχεδόν το εθνικό της έδαφος και τον πληθυσμό, καθώς προσαρτήθηκαν η Ήπειρος, το μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας, η Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου.

Το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου βρήκε την Ελλάδα στο πλευρό των νικητών. Η συνθήκη των Σεβρών της 10 Αυγούστου 1920, που υπογράφηκε από την καταρρέουσα εξουσία του Σουλτάνου, προέβλεπε ότι η Τουρκία θα εκχωρούσε στην Ελλάδα τη Δυτική και την Ανατολική Θράκη μέχρι της Τσατάλτζας, τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος και θα παραχωρούνταν κυριαρχικά δικαιώματα σε ολόκληρη την περιοχή της Σμύρνης για πέντε χρόνια, μετά την παρέλευση των οποίων θα γινόταν δημοψήφισμα για το εάν θα προσαρτηθεί η περιοχή ή όχι.

Η Ελλάδα των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών ήταν πλέον πραγματικότητα. Ωστόσο η συνθήκη παρέμεινε ανενεργή και αναθεωρήθηκε μετά τη Μικρασιατική καταστροφή από τη Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης της 24 Ιουλίου 1923, με την οποία χαράσσονται τα σύνορα Ελλάδας και Τουρκίας στα σημερινά τους όρια. (Στο Παράρτημα «Β» παρουσιάζεται η εδαφική επέκταση του ελληνικού κράτους χρονολογικά).

Με τη συνθήκη της Λωζάννης θα κλείσει το κεφάλαιο του ελληνικού αλυτρωτισμού. Η προσήλωση στο καθεστώς των συνθηκών, στην αρχή της νομιμότητας και στη συμμετοχή στο δίκτυο της διεθνούς συνεργασίας θα αποτελέσουν σταθερή βάση του νέου προσανατολισμού της χώρας. Από το 1923 η Ελλάδα θα γίνει χώρα που υποστηρίζει το εδαφικό status quo, όπως προέκυψε από τις συνθήκες ειρήνης και θα επικεντρωθεί στην εσωτερική της ανασυγκρότηση.

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η παρουσίαση, η ανάλυση και υπό το πρίσμα συγκεκριμένων κριτηρίων η αξιολόγηση, της ελληνικής υψηλής στρατηγικής κατά την περίοδο 1910-1923, προκειμένου να εξαχθούν συμπεράσματα και ακολούθως να διατυπωθούν προτάσεις.

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ

Για την εκπόνηση της παρούσας μελέτης τέθηκαν υπόψη οι παρακάτω προϋποθέσεις :

- Για την ανάλυση της ελληνικής υψηλής στρατηγικής θα χρησιμοποιηθούν, ως θεωρητικό και μεθοδολογικό υπόβαθρο η ρεαλιστική θεώρηση (Θουκυδίδεια Παράδοση) των Διεθνών Σχέσεων, καθώς και οι θεμελιώδεις αρχές της στρατηγικής ανάλυσης.

- Θεωρείται δεδομένη η ακρίβεια των ιστορικών στοιχείων και γεγονότων που έχουν καταγραφεί τόσο από τους συγγραφείς όσο και από τους ιστορικούς μελετητές της νεότερης και σύγχρονης ελληνικής ιστορίας.

- Από τα ιστορικά στοιχεία της περιόδου 1910-1923 θα αναφερθούν τα πλέον σημαντικά και σε όση έκταση απαιτείται, προκειμένου να εξυπηρετηθεί ο σκοπός της διπλωματικής εργασίας, καθώς κρίνεται ότι ο αναγνώστης είναι γνώστης σε γενικές γραμμές της νεότερης και σύγχρονης ελληνικής ιστορίας και ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ

α. Η Έννοια της Στρατηγικής

Στον όρο «στρατηγική» έχουν κατά καιρούς δοθεί διάφοροι ορισμοί. Σύμφωνα με τον Clausewitz στρατηγική είναι : «η χρήση της συμπλοκής για τους στόχους του πολέμου²», ενώ κατά Jomini ορίζεται ως «η τέχνη του να κάνεις πόλεμο επάνω σ' ένα χάρτη και περιλαμβάνει όλο το θέατρο των επιχειρήσεων³». Στις ημέρες μας ο όρος έχει αποκτήσει ευρύτερη σημασία. Έτσι δύο σύγχρονοι ορισμοί της στρατηγικής δίδονται αντίστοιχα από το Γάλλο στρατηγό Beaufre ως : «η τέχνη της διαλεκτικής δύο αντιτιθεμένων βουλήσεων που χρησιμοποιούν την ισχύ για την επίλυση της διένεξής τους⁴» και από τον Liddell Hart ως : «η τέχνη της κατανομής και της χρησιμοποίησης των στρατιωτικών μέσων προς επίτευξη ορισμένων πολιτικών σκοπών⁵».

Από τους ορισμούς αυτούς, προκύπτει ότι η στρατηγική συνίσταται στη σύζευξη μέσων και σκοπών υπό το πρίσμα του ανταγωνισμού⁶. Συνεπώς ένας ευρύτερος ορισμός της στρατηγικής είναι : «η σύζευξη μέσων και σκοπών υπό το πρίσμα πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης. Με άλλα λόγια, η στρατηγική

² Karl Von Clausewitz, περί του Πολέμου, (Θεσσαλονίκη : Βάνιας, 1999), μτφ.-επιμ. Νατάσα Ξεπουλιά, σ. 201.

³ Antoine – Henri Jomini, η Τέχνη του Πολέμου, (Αθήνα: ΓΕΕΘΑ, 2015), μτφ.-επιμ. Ανδρέας Ματζάκος, σ. 56.

⁴ Andre Beaufre, Εισαγωγή στη Στρατηγική, (Αθήνα: ΓΕΕΘΑ, 2015), μτφ.-επιμ. Παναγιώτης Μαυρόπουλος, σ. 15.

⁵ H. Liddell Hart, η Έμμεσος Στρατηγική, (Αθήνα: ΓΕΣ, 1963), μτφ. Διεύθυνση Στρατιωτικών Εκδόσεων ΓΕΣ, σ. 358.

⁶ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης (750-192 π.Χ.), (Αθήνα : Ποιότητα, 2001), σ. 27.

συνίσταται στο τρίπτυχο μέσα-σκοποί-αντίπαλος». Εφαρμόζοντας τα παραπάνω στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής, μπορεί να ειπωθεί ότι η στρατηγική συνίσταται στη σύζευξη μέσων και σκοπών ενός κράτους υπό την επίδραση του διεθνούς ανταγωνισμού τόσο στην ειρήνη όσο και στον πόλεμο⁷.

Ανάλογα με το επίπεδο αναφοράς της, η στρατηγική χωρίζεται σε διάφορα επίπεδα. Όταν χρησιμοποιούνται όλα τα διαθέσιμα μέσα ενός κράτους (στρατιωτικά, διπλωματικά, οικονομικά κλπ.) για την επίτευξη των πολιτικών σκοπών του ενόψει πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης, τότε μιλάμε για **υψηλή στρατηγική (grand strategy⁸)**.

Η χρήση όλων των στρατιωτικών μέσων ενός κράτους για την επίτευξη των πολιτικών αντικειμενικών σκοπών του ενόψει πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης ονομάζεται **στρατιωτική στρατηγική⁹**.

Ο όρος υψηλή στρατηγική χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Liddell Hart. Σήμερα η χρήση του έχει καθιερωθεί διεθνώς αν και πολλές χώρες, με προεξάρχουσες τις ΗΠΑ και συμπεριλαμβανομένης και της δικής μας, στα επίσημα έγγραφά τους χρησιμοποιούν τον όρο Εθνική Στρατηγική¹⁰.

Όλα τα κράτη εφαρμόζουν υψηλή στρατηγική είτε το γνωρίζουν είτε όχι. Κάτι τέτοιο είναι αναπόφευκτο, διότι η υψηλή στρατηγική είναι το επίπεδο στο οποίο η γνώση και η πειθώ, ή με σύγχρονους όρους η επεξεργασία πληροφοριών και η διπλωματία, αλληλεπιδρούν με τη στρατιωτική ισχύ για να επιτύχουν

⁷ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα, (Αθήνα : Ποιότητα, 2008), σ. 44.

⁸ Κολιόπουλος, η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα, σ. 44.

⁹ Κολιόπουλος, η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα, σ. 44.

¹⁰ Παναγιώτης Μαυρόπουλος, Εισαγωγή στη Θεωρία του Πολέμου και της Στρατηγικής, (Αθήνα : χ.ε., 2012), σ. 139.

αποτελέσματα, σε ένα περιβάλλον που υπάρχουν και άλλα κράτη με τις δικές τους «υψηλές στρατηγικές¹¹».

Η έννοια της υψηλής στρατηγικής αναφέρεται στο υψηλότερο και περιεκτικότερο επίπεδο των προσπάθειών ενός έθνους για την εξασφάλιση των συμφερόντων του στα πλαίσια της διεθνούς πολιτικής. Από τη θεσμική σκοπιά, αντιστοιχεί στις διεθνείς προσπάθειες του συνόλου της κυβέρνησης και του κράτους, η δε ανάλυσή της επεκτείνεται μερικές φορές και στο πολιτικό και κοινωνικό σύστημα στο σύνολό του, στο μέτρο που εξωκυβερνητικοί παράγοντες επηρεάζουν την εθνική προσπάθεια για την εξασφάλιση των εθνικών συμφερόντων¹².

β. Σχεδιασμός και Αξιολόγηση της Υψηλής Στρατηγικής

Οι **συνθήκες** που θα πρέπει να συνεκτιμώνται και να εκπληρώνονται κατά τη **σχεδίαση και εφαρμογή** της υψηλής στρατηγικής είναι οι παρακάτω¹³ :

- Η διάγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος, ώστε να προσδιοριστεί η κατανομή ισχύος και συμφερόντων, να αναγνωριστούν οι πολιτικές προτεραιότητες και τα ζωτικά συμφέροντα των πόλων του συστήματος, να οριοθετηθούν οι εξωτερικές απειλές, υπαρκτές ή δυνητικές, κατά της εθνικής ασφαλείας και να αξιοποιηθούν στο μέγιστο δυνατό βαθμό οι παρουσιαζόμενες ευκαιρίες.

- Καθορισμός των πολιτικών σκοπών, ως απόρροια των εθνικών συμφερόντων με γνώμονα τους περιορισμούς- ευκαιρίες του διεθνούς συστήματος και το σύνολο των διατιθέμενων μέσων.

¹¹ Edward Luttwak, Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, (Αθήνα: Τουρίκη, 2009), μφ.Μάριος Μπλέτας, σ. 615.

¹² Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, «Η Ελληνική Υψηλή Στρατηγική προς τον 21^ο Αιώνα», στο Χρ. Γιαλλουρίδης – Π. Τσάκωνας (επιμ.), Ελλάδα και Τουρκία Μετά το Τέλος του Ψυχρού Πολέμου, (Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2002), 2^η έκδ. σ. 177.

¹³ Διονύσιος Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία Διεθνείς Σχέσεις και Διπλωματία, (Αθήνα : Ποιότητα, 2013), σ. 54-55 και Αθανάσιος Πλατιάς, Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη, (Αθήνα : Εστία, 2010), σ. 84-86.

- Καθορισμός του αποτελεσματικότερου συνδυασμού των διαθέσιμων μέσων, στη βάση υπολογισμών κόστους-οφέλους.

- Προσεκτική διαμόρφωση της «εικόνας» που παρουσιάζει η υψηλή στρατηγική, τόσο στο εξωτερικό (διεθνής νομιμοποίηση) όσο και στο εσωτερικό (εσωτερική νομιμοποίηση). Η διεθνής νομιμοποίηση επιτυγχάνεται με τη χρήση της διπλωματικής στρατηγικής ενός κράτους για τη βελτίωση της σχετικής του θέσης και τον περιορισμό των εξωτερικών απειλών, ενώ η εσωτερική νομιμοποίηση στοχεύει στην υποστήριξη των πολιτικών σκοπών από τον πληθυσμό και στην άντληση πόρων για τις ένοπλες δυνάμεις.

Το **μέτρο αποτελεσματικότητας** της υψηλής στρατηγικής συνεκτιμάται με τη χρησιμοποίηση των παρακάτω **κριτηρίων αξιολόγησης** της¹⁴ :

- Καταλληλότητα (εσωτερική και εξωτερική προσαρμοστικότητα). Αναφέρεται στο μέτρο στο οποίο η υψηλή στρατηγική είναι προσαρμοσμένη στις εξελίξεις του διεθνούς περιβάλλοντος, και ιδίως του διεθνούς καταμερισμού ισχύος. Η υψηλή στρατηγική είναι επιτυχημένη μόνο όταν μπορεί να προσαρμόζεται κατάλληλα στις ευκαιρίες και στις απειλές του διεθνούς περιβάλλοντος, καθώς επίσης και στις εσωτερικές πολιτικές συνθήκες. Τα μέσα της εκμεταλλεύονται τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας και τις συγκριτικές αδυναμίες των αντιπάλων.

- Σχέση Μέσων - Σκοπών. Οι πολιτικοί σκοποί δεν πρέπει να υπερβαίνουν τα διατιθέμενα μέσα ή τα εν δυνάμει διατιθέμενα μέσα εσωτερικής- εξωτερικής εξισορρόπησης. Η εσωτερική εξισορρόπηση αναφέρεται στην ανάπτυξη, ενίσχυση και χρήση όλων των διαθέσιμων εσωτερικών μέσων του κράτους : στρατιωτικά, τεχνολογικά, οικονομικά, διπλωματικά κ. ά., για την επίτευξη των πολιτικών του σκοπών. Η εξωτερική εξισορρόπηση αναφέρεται στις ετερόφωτες πηγές-

¹⁴ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας, (Αθήνα : Ποιότητα, 2011), σ. 33-34.

συντελεστές ισχύος που δύναται να προσκτήσει ένα κράτος μέσω της σύμπτυξης διμερών ή πολυμερών συμμαχιών -επιθετικών ή αμυντικών- ή ενός πλαισίου πελατειακών σχέσεων. Υπερβολικά φιλόδοξοι στόχοι ενέχουν τον κίνδυνο υπέρβασης των ικανοτήτων και κατάρρευσης.

- Αποδοτικότητα (στρατηγική αποτελεσματικότητα). Αφορά στο εάν και κατά πόσο τα μέσα της υψηλής στρατηγικής προωθούν τους πολιτικούς της σκοπούς με την οικονομικότερη δυνατή χρήση πόρων, δηλαδή επιτυγχάνεται το βέλτιστο δυνατό όφελος σε σχέση με το κόστος.

- Αντοχή σε Σφάλματα (βαθμός τρωτότητας). Χαρακτηριστικό μιας επιτυχούς υψηλής στρατηγικής είναι η ικανότητά της να απορροφά χωρίς σοβαρές συνέπειες και απώλειες τα αναπόφευκτα συγκυριακά σφάλματα και κακοτυχίες.

- Εσωτερική Συνοχή. Η επιτυχία της υψηλής στρατηγικής είναι συνάρτηση της εσωτερικής λογικής της, δηλαδή κατά πόσο οι επί μέρους πτυχές της αλληλοϋποστηρίζονται ή αλληλοϋπονομεύονται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

α. Η Δημιουργία του Σύγχρονου Διακρατικού Συστήματος

Ιστορικά, το τέλος της μεσαιωνικής περιόδου (500-1500 μ.Χ.) και η αφετηρία του σύγχρονου διεθνούς διακρατικού συστήματος ταυτίζεται γενικά με τον Τριακονταετή Πόλεμο (1618-1648) και τις **Συνθήκες της Βεσφαλίας** που τον τερμάτισαν. Η μεσαιωνική εποχή ήταν η εποχή των αυτοκρατοριών και των σχέσεων και συγκρούσεων ανάμεσά τους. Η πολιτική αλλαγή μεταξύ της μεσαιωνικής και της σύγχρονης εποχής σήμαινε βασικά την οικοδόμηση του ανεξάρτητου γεωγραφικά καθορισμένου κράτους. Τα όρια του υπό κρατικού ελέγχου εδάφους παγιώνονται, η επικράτεια ενοποιείται διοικητικά και η εξουσία ασκείται πλέον κεντρικά από μια κυρίαρχη κυβέρνηση¹⁵.

Η σύντομη περίοδος της **Αναγέννησης**, αποτέλεσε σταθμό για τη μετάβαση από τη μεσαιωνική στη νεότερη εποχή καθώς και στις αλλαγές που ακολούθησαν σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο. Η Αναγέννηση ήταν ένα πνευματικό και καλλιτεχνικό κίνημα που ξεκίνησε στην Ιταλία στα τέλη του 14^{ου} αιώνα και εξαπλώθηκε σε όλη την Ευρώπη ως τα μέσα του 16^{ου} αιώνα και άλλαξε τον τρόπο σκέψης και θεώρησης της ζωής των κατοίκων της Ευρώπης σε όλα τα επίπεδα. Παράλληλα αρχίζουν να συγκροτούνται τα έθνη-κράτη στην Ευρώπη φεύγοντας από τον παραδοσιακό –φεουδαλικό τρόπο οργάνωσης της εξουσίας¹⁶.

¹⁵ Robert Jackson- Georg Sorensen, Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων η Σύγχρονη Συζήτηση, (Αθήνα : Gutenberg, 2006), μτφ.-επιμ. Χαράλαμπος Κωνσταντινίδης, σ. 34-39.

¹⁶ Δημήτρης Στεμπίλης, Αλεξάνδρα Πατρικίου, Βασίλης Λυρίτσης, Λουκάς Βιδάλης, Συνοπτική Ιστορία της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, (Αθήνα : Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων/ Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ., 2008), σ. 7-8, 18.

Σε ιστορικό επίπεδο, η Αναγέννηση εμφανίζεται ως περίοδος βαθιάς κρίσης των δύο βασικών θεσμών του Μεσαίωνα, του παπισμού και της αυτοκρατορίας. Ο αγώνας ανάμεσα στις δύο αυτές δυνάμεις και η παρεμβολή σε αυτόν, όλο και σθεναρότερα, του αστικού στοιχείου και των εθνικών μοναρχιών, κλόνισαν, τον έναν μετά τον άλλο, τους στυλοβάτες της παλαιάς τάξης πραγμάτων, ενώ προέβαλε, όλο και πιο έντονα, η ανάγκη εγκαθίδρυσης νέων πολιτικών θεσμών¹⁷.

Το κίνημα του **Διαφωτισμού** άνοιξε ένα νέο δρόμο ερμηνείας και ανάλυσης του κόσμου και των κοινωνιών, το δρόμο του Ορθού Λόγου. Ο Διαφωτισμός είναι το πνευματικό-ιδεολογικό κίνημα που γεννήθηκε και ωρίμασε στη Γαλλία, αλλά γρήγορα εξαπλώθηκε σε ολόκληρη την Ευρώπη και έξω από αυτήν. Το κίνημα του Διαφωτισμού εκτείνεται χρονικά από τα τέλη του 17ου αιώνα και κορυφώνεται με το ξέσπασμα της Γαλλικής Επανάστασης του 1789, οι αρχές της οποίας δεν άφησαν τίποτα ανεπηρέαστο. Η περίπτωση του ελληνικού αγώνα για ανεξαρτησία αποτελεί ένα μόνο παράδειγμα για τις διαστάσεις της επίδρασης¹⁸.

Ιδίως μετά την ευνοϊκή για τον ελληνισμό συνθήκη του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή το 1774, που επέτρεπε στα ελληνικά καράβια να πλέουν με ρωσική σημαία, παρατηρήθηκε ραγδαία ανάπτυξη των αστικών εμπορικών κέντρων, τόσο στα νησιά και στα παράλια του Αιγαίου (Χίος, Ύδρα, Σπέτσες, Κυδωνίες, Σμύρνη), όσο και στην ηπειρωτική Ελλάδα (χωριά του Πηλίου, Καστοριά, Κοζάνη, Σιάτιστα, Θεσσαλονίκη, Ιωάννινα κτλ.). Οι κοινότητες αυτές, μαζί με τις ελληνικές εμπορικές παροικίες του εξωτερικού, που επίσης γνώριζαν σημαντική ανάπτυξη (Βιέννη,

¹⁷ Εγκυκλοπαίδεια δομή, (Αθήνα : Δομή Α.Ε., 2007), τ. 3, σ. 211.

¹⁸ Στεμπίλης, Πατρικίου, Λυρίτσης, Βιδάλης, Συνοπτική Ιστορία της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σ. 27-37.

Βουδαπέστη, Βουκουρέστι, Παρίσι, Τεργέστη, Βενετία, Λιβόρνο κ.ά.), ήταν οι πιο ευαίσθητοι δέκτες των ιδεών του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού¹⁹.

Ο **Νεοελληνικός Διαφωτισμός**, με κυριότερους εκπροσώπους το Ρήγα Φεραίο ή Βελεστινλή, τον Ευγένιο Βούλγαρη και τον Αδαμάντιο Κοραή, δημιουργήθηκε ως παρακλάδι του Ευρωπαϊκού, με τις δικές του ιδιαιτερότητες. Η Επανάσταση του 1821 θεωρείται καρπός του Νεοελληνικού Διαφωτισμού.

Ειδικότερα ο Ρήγας Φεραίος συνδύασε τα κηρύγματα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού με τον επαναστατικό αγώνα των υπόδουλων Ελλήνων. Το όραμά του περιελάμβανε μία συνταγματική ανακατασκευή ενός μεγάλου γεωγραφικού χώρου, με την ανατροπή της Οθωμανικής εξουσίας και την εγκαθίδρυση θεσμών διακυβέρνησης, εκπροσώπησης και συμμετοχής στο πρότυπο της Γαλλικής Δημοκρατίας του 1793. Η πολιτική σκέψη του Ρήγα δείχνει τη μετάβαση από τον κοσμοπολιτισμό του Διαφωτισμού στον εθνικισμό των Βαλκανίων²⁰.

Στο **Συνέδριο της Βιέννης** (Οκτώβριος 1814 - Ιούνιος 1815) οι αντιπρόσωποι των τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων της Ευρώπης που είχαν νικήσει τη Γαλλία του Ναπολέοντα, η Αυστρία, η Ρωσία, η Πρωσία και η Βρετανία αποφάσισαν να επαναφέρουν το «παλαιό καθεστώς» των αριστοκρατικών φεουδαλικών προνομίων. Αυτοί και οι εστεμμένοι άρχοντες της Ευρώπης ήταν πεπεισμένοι ότι οι πολυεθνικές αυτοκρατορίες της γηραιάς ηπείρου εξυπηρετούσαν -καλύτερα από τα εθνικά κράτη- την ειρήνη, επειδή οι διάφορες γλωσσικές ή θρησκευτικές κοινότητες της ηπείρου, ιδίως της κεντρικής και της ανατολικής, δεν είχαν σαφή και διακριτά γεωγραφικά όρια.

¹⁹ Εγκυκλοπαίδεια δομή, (Αθήνα : Δομή Α.Ε., 2007), τ. 10, σ. 123-124.

²⁰ Στεμπίλης, Πατρικίου, Λυρίτσης, Βιδάλης, Συνοπτική Ιστορία της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σ. 34.

Η επάνοδος στην «αρχή της νομιμότητας» ενίσχυσε τους μοναρχικούς θεσμούς. Οι νικήτριες δυνάμεις καθόρισαν νέα σύνορα στην Ευρώπη, χωρίς να εκτιμηθεί η εθνολογική σύνθεση των πληθυσμών της. Οι λαοί όμως της Ευρώπης, αμφισβητώντας τις αρχές του απολυταρχικού καθεστώτος, προκάλεσαν από το 1820 έως το 1848 μια σειρά από εξεγέρσεις, δείχνοντας να αποφαίνονται υπέρ της εθνικής ανεξαρτησίας.

Τη συνθήκη Ειρήνης ακολούθησε η υπογραφή της συγκρότησης, στις 26 Σεπτεμβρίου 1815, της Ιερής Συμμαχίας μεταξύ της Αυστρίας, της Ρωσίας και της Πρωσίας, την οποία έσπευσε να καταδικάσει η Βρετανία. Στόχος των τριών αυτοκρατοριών ήταν να ανακόψουν την πρόοδο των φιλελεύθερων και εθνικών κινημάτων και των αρχών τους για εθνική αυτοδιάθεση και λαϊκή κυριαρχία, αλλά οι δυνάμεις αυτές σύντομα υπερίσχυσαν.

Το Συνέδριο Ειρήνης της Βιέννης παλινόρθωσε το «παλαιό καθεστώς» και καθιέρωσε τις αρχές της ισορροπίας των δυνάμεων και της παρέμβασης, στο πλαίσιο ενός συστήματος ασφάλειας (Ευρωπαϊκή Συμφωνία), αλλά οι λαοί της Ευρώπης είχαν ήδη ακούσει τα μηνύματα των Γάλλων επαναστατών. Στη Συμφωνία αυτή μετέχουν αρχικά η Ρωσία, η Πρωσία, η Αυστρία και αργότερα η Αγγλία (1818) και η Ιταλία (1856). Ήταν το μέσο για την επιβολή ενός αυστηρού συντηρητισμού με στόχο την καταστολή κάθε κινήματος που δρούσε απειλητικά για τις Μεγάλες Δυνάμεις (παλαιά καθεστώτα). Η Συμφωνία αυτή διάνοιγε θεωρητικά την προοπτική συγκρότησης μιας Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας. Όμως το πνεύμα των συμβαλλομένων κάθε άλλο παρά διευκόλυνε αυτή την προοπτική²¹.

²¹Ιωάννης Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Θεόδωρος Νημάς, Χάρις Σχολινάκη-Χελιώτη, Ιστορία του Νεότερου και του Σύγχρονου Κόσμου (από το 1815 έως σήμερα), Γ΄ Τάξη Γεν. Λυκείου (Γενικής Παιδείας), (Αθήνα : Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων Πολιτισμού και Αθλητισμού), σ. 9- 12.

Τα εθνικά κράτη, όπως τα γνωρίζουμε σήμερα, είναι αποτέλεσμα διεργασιών όπως πολεμικών συγκρούσεων, διαπραγματεύσεων και ιδεολογικών ζυμώσεων, που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα και που είχαν ως αφετηρία τη Γαλλική Επανάσταση. Παραδείγματα συγκρότησης τέτοιων κρατών στην ευρωπαϊκή ιστορία αποτελούν οι σταδιακές ενοποιήσεις στην Ιταλία (1850-1870) και στη Γερμανία (1865-1871).

Η περίπτωση της συγκρότησης του ελληνικού εθνικού κράτους οφείλει - παρά τις όποιες σημαντικές διαφορές- να ενταχθεί στο ευρύτερο πλαίσιο συγκρότησης εθνικών κρατών στην Ευρώπη. Είναι ωστόσο, γεγονός ότι στην νοτιοανατολική Ευρώπη και συγκεκριμένα στα Βαλκάνια οι διαδικασίες αυτές επηρεάστηκαν από τις αναχρονιστικές κοινωνικοοικονομικές δομές που επικρατούσαν. Επιπλέον κατά την έναρξη των διεργασιών συγκρότησης εθνικού κράτους οι εμπλεκόμενοι πληθυσμοί δεν ζούσαν μόνο στα εδάφη που αργότερα πέρασαν στην κυριαρχία των εθνικών κρατών. Έτσι όταν βαθμιαία διαλύεται η Οθωμανική αυτοκρατορία, το χώρο της τον καταλάμβαναν εθνικά κράτη, κανένα από τα οποία δεν ήταν ευχαριστημένο από τα αρχικά σύνορά του και διεκδικούσε σε κάθε ευκαιρία την περαιτέρω επέκτασή του. Τέτοια είναι και η ελληνική περίπτωση συγκρότησης εθνικού κράτους²².

β. Η Μεγάλη Ιδέα

Η Μεγάλη Ιδέα αποτέλεσε πολιτικό και εθνικό ιδεώδες του ελληνικού έθνους που διαδόθηκε στον ελλαδικό χώρο στις αρχές του 19^{ου} αιώνα και διήρκεσε έως την τρίτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα. Η Μεγάλη Ιδέα ουσιαστικά ξεκίνησε από το όραμα για ανασύσταση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας και η αρχή της μετατίθεται στα χρόνια της πτώσης της Κωνσταντινούπολης το 1453.

²² Στεμπίλης, Πατρικίου, Λυρίτσης, Βιδάλης, Συνοπτική Ιστορία της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σ. 50.

Η πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας γνώρισε την πρώτη μεγάλη επιτυχία της με τον απελευθερωτικό αγώνα του 1821, αν και οι Έλληνες πρόσμεναν ασφαλώς ευρύτερα σύνορα και τη δημιουργία των συνθηκών για την ολοκλήρωση της εθνικής αποκατάστασης²³.

Η Μεγάλη Ιδέα, χαρακτηρίζει την προσπάθεια της Ελλάδας να συνενώσει όλους τους Έλληνες και όλες τις περιοχές, που κυριαρχούνταν από τον ελληνικό πολιτισμό και κατοικήθηκαν από Έλληνες σε ένα ενιαίο μεγάλο εθνικό κράτος, ανοικοδομώντας την ελληνική ηγεμονία. Η έννοια της Μεγάλης Ιδέας, έπαιξε αποφασιστικό ρόλο για τους Έλληνες από κοινωνικο-ψυχολογικής πλευράς και παράλληλα σημάδεψε την προσπάθειά τους να ξεπεράσουν το τραύμα των τετρακοσίων χρόνων οθωμανικής κυριαρχίας και καταπίεσης²⁴.

Ο Ιωάννης Καποδίστριας, εξάλλου προτού συσταθεί επίσημα το ανεξάρτητο κράτος, θα περιγράψει ως εξής τα ερείσματα της εξωτερικής πολιτικής του, όταν κληθεί, στις 3 Οκτωβρίου 1827, από Άγγλο διπλωμάτη να προσδιορίσει τι εννοεί ως Ελλάδα και ποια πρέπει να είναι η έκτασή της : «Το Ελληνικόν έθνος σύγκειται εκ των ανθρώπων, οίτινες από αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως δεν έπαυσαν ομολογούντες την ορθόδοξον πίστιν και την γλώσσαν των πατέρων αυτών λαλούντες και διέμειναν υπό την πνευματικήν ή κοσμικήν διακαιοδοσίαν της εκκλησίας των, όπου ποτέ της Τουρκίας και αν κατοικώσι [...]. Τα όρια της Ελλάδος από τεσσάρων μεν αιώνων διεγράφησαν δε από του 1821 διά του αίματος του χυθέντος εις τας σφαγάς των Κωδωνιών, της Κύπρου, της Χίου, της

²³ Εγκυκλοπαίδεια δομή, (Αθήνα : Δομή Α.Ε., 2007), τ. 22, σ. 636.

²⁴ Χριστόδουλος Γιαλλουρίδης, Η Ελληνο-Τουρκική Σύγκρουση Από την Κύπρο έως τα Ίμια τους S-300 και το Ελσίνκι 1955-2000- Η Οπτική του Τύπου, (Αθήνα : Ι. Σιδέρης, 2001), σ. 25-27.

Κρήτης, των Ψαρών, του Μεσολογγίου και εις τας πολυαρίθμους ναυμαχίας τε και πεζομαχίας εν αις εδοξάσθη το γενναίον τούτο έθνος²⁵».

Πνευματικός «πατέρας» του όρου της Μεγάλης Ιδέας υπήρξε ο Ιωάννης Κωλέττης, που κυριάρχησε στην ελληνική πολιτική σκηνή από το 1821 έως το θάνατό του το 1847 και ο οποίος ήταν ο αρχηγός του Γαλλικού κόμματος και ο πρώτος εκλεγμένος πρωθυπουργός της Ελλάδας (6 Αυγούστου 1844).

Στις 15 Ιανουαρίου 1844, από το βήμα της Εθνοσυνέλευσης για το τρίτο άρθρο του πρώτου συνταγματικού χάρτη του ελεύθερου ελληνικού κράτους και προκειμένου να προσδιορίσει την ιδιότητα του Έλληνα πολίτη, επεξέτεινε την αναφορά του σε όλα τα μέλη, γενικότερα της ελληνικής φυλής. Η αναγεννημένη Ελλάδα καλούνταν να προασπίσει τα συμφέροντα όλου του έθνους, το οποίο συναποτελούσαν όσοι ήταν ικανοί να επικαλούνται την ελληνική τους καταγωγή²⁶.

Ειδικότερα ο Ι. Κωλέττης για τον ορισμό του Έλληνα πολίτη τόνισε : «Λόγω της γεωγραφικής της θέσης, η Ελλάδα είναι το κέντρο της Ευρώπης. Στέκεται και έχει από δεξιά την Ανατολή και από αριστερά τη Δύση, ενώ είναι προορισμένη να φωτίσει με την αναγέννησή της την Ανατολή, όπως με την πτώση της φώτισε τη Δύση. Στο πνεύμα του όρκου αυτού και της μεγάλης αυτής ιδέας, είδαν πάντα τους πληρεξούσιους του έθνους να συνέρχονται, για να αποφασίσουν όχι πια για την τύχη της Ελλάδος αλλά ολόκληρου του ελληνικού έθνους²⁷...»

Στην ακραία έκφασή της η Μεγάλη Ιδέα εξέθρεψε επιδιώξεις και οράματα, τα οποία είτε υπερέβαιναν τις δυνατότητες του αδύναμου ελληνικού κράτους ή και του ελληνισμού γενικά, είτε ήταν εύλογο να προσκρούσουν στα εθνικά αισθήματα που

²⁵ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, «Κοινοβουλευτισμός και Μεγάλη Ιδέα», στο Πολιτικοί Προσανατολισμοί του Νέου Ελληνισμού, (Αθήνα : Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, 2012), σ. 68.

²⁶ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, «Κοινοβουλευτισμός και Μεγάλη Ιδέα», σ. 67-70.

²⁷ Εγκυκλοπαίδεια Κ. Παπαρηγόπουλου, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, (Αθήνα : National Geographic, 2009), τ. 21, σ. 203.

με την πάροδο του χρόνου, αναπτύχθηκαν στο γειτονικό περιβάλλον της Ελλάδας²⁸.

Η υλοποίηση της Μεγάλης Ιδέας είχε να αντιμετωπίσει δυσκολίες γιατί ερχόταν πολλές φορές σε σύγκρουση με την πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων σε σχέση με το μέλλον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Οι Μεγάλες Δυνάμεις απέβλεπαν στη διατήρηση των ισορροπιών στην περιοχή και η θέση τους ερχόταν σε σύγκρουση με την ανάπτυξη εθνικισμού άλλων Βαλκανικών λαών οι οποίοι παράλληλα με τους Έλληνες επιδίωκαν να επιτύχουν τη δική τους εθνική ολοκλήρωση.

Η πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας και οι εθνικές διεκδικήσεις συνδεόταν άμεσα με τα συμφέροντα των ευρωπαϊκών Δυνάμεων και μόνο η συναίνεσή τους θα μπορούσε να φέρει θετική κατάληξη για την ελληνική πλευρά. Αυτή τη θέση φαίνεται να την είχαν αποδεχθεί οι ελληνικές κυβερνήσεις οι οποίες ακολουθούσαν μετριοπαθή γραμμή σύμφωνη με τις θέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων²⁹.

Η απελευθέρωση των Ελλήνων σήμαινε την ένταξη, την απελευθέρωση ενός μέρους της Μικράς Ασίας σε ένα μεγαλύτερο ελληνικό κράτος, δηλαδή την πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας, γεγονός που δεν ήταν εφικτό, ή ήταν ιδιαίτερα δύσκολο, καθώς προϋπόθετε τη διάλυση στην ουσία του Οθωμανικού κράτους, όπως η πραγματοποίηση του μεγαλοσερβικού προγράμματος συνεπέφερε τη διάλυση της Αυστροουγγρικής μοναρχίας³⁰.

Η αποτυχημένη κατάληξη του πρώτου απελευθερωτικού αγώνα του ελληνικού γένους με την εγκαθίδρυση ενός «λιλιπούτειου» κράτους, ήταν φυσικό να μην

²⁸ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, «Κοινοβουλευτισμός και Μεγάλη Ιδέα», σ. 68.

²⁹ Θεοδώρα Καλαϊτζάκη, «Η Μεγάλη Ιδέα ως Κεντρικός Άξονας της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής (1830-1923)», στη Στρατιωτική Επιθεώρηση, 1 (Ιαν-Φεβ 2006) : 42-44.

³⁰ Βασιλική Παπούλια, «Το Βαλκανικό Σύμφωνο», στο Institute for Balkan Studies, Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα. Συμπόσιο 75 Χρόνια από την Απελευθέρωση της Μακεδονίας, (Θεσσαλονίκη : Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1990), σ. 20.

καταπνίξει, αλλά να ενισχύσει τον αέναο εθνικό στόχο του ελληνισμού για ανάκτηση του συνόλου των αλύτρωτων εδαφών που κυριαρχούσε πληθυσμιακά, οικονομικά και πολιτισμικά το ελληνικό στοιχείο δηλαδή την εθνική του ολοκλήρωση σε ένα και αδιαίρετο εδαφικά κράτος.

Το πρόταγμα της Μεγάλης Ιδέας κατά την περίοδο της αντιβασιλείας και της μοναρχίας του Όθωνα (1833-1862) δεν ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθεί στα πλαίσια μίας ορθολογικά λελογισμένης και διαμορφωμένης υψηλής στρατηγικής καθώς το ελληνικό βασίλειο λειτουργούσε σε συνθήκες πλήρους εξάρτησης με συνεπαγόμενο η εσωτερική και εξωτερική του πολιτική να οριοθετείται από το διατακτικό της πολιτικής βούλησης των προστάτιδων Δυνάμεων.

Η άρνηση ή η πολιτικοστρατηγική αδυναμία του συνόλου των ελλαδικών πολιτικών παρατάξεων της κομματοκρατίας και του θρόνου να οικοδομήσουν μία συγκροτημένη, ορθολογικά υπολογισμένη πρόταση υψηλής στρατηγικής για την πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας έχει ως απότοκο, ο αένας αυτός στόχος του ελληνισμού να χρησιμοποιείται εργαλειακά για την εσωτερική νομιμοποίηση των πολιτικών τους προγραμμάτων, εκμεταλλευόμενα τους πόθους-προσδοκίες του ελλαδικού και εξωελλαδικού ελληνισμού.

Η ανωτέρω άρνηση ή αδυναμία των ελληνικών κυβερνήσεων της υπόψη περιόδου για την οικοδόμηση μιας ολοκληρωμένης υψηλής στρατηγικής με πολιτικό σκοπό τη διασφάλιση της αυτοσυντήρησης-επιβίωσης του νεοελληνικού κράτους και συνακόλουθα την πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας, θα συνεχιστεί και επί μοναρχίας του Γεωργίου Α'³¹ και ειδικότερα στην περίοδο από την εγκαθίδρυση της Βασιλευομένης Δημοκρατίας (1864) έως την περίοδο της διακυβέρνησης του Γεωργίου Θεοτόκη (Ιούλιος 1909), με μοναδικές εξαιρέσεις τον

³¹ Ο Γεώργιος Α΄ Γκλίξμπουργκ ήταν Δανός πρίγκιπας και βασίλευσε στην Ελλάδα από το 1863 έως το 1913.

Αλέξανδρο Κουμουνδούρο³² και τον Χαρίλαο Τρικούπη³³. Με διαφορετικά λόγια για πρώτη φορά μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια, οι δύο αυτοί πολιτικοί θα αντιμετωπίσουν το κράτος όχι ως λάφυρο αλλά ως όχημα για την πραγμάτωση της εδαφικής ολοκλήρωσης του ελληνικού έθνους.

Κατά την περίοδο της διακυβέρνησης του Α. Κουμουνδούρου, η εδαφική ολοκλήρωση του ελληνικού έθνους ανάγεται σε αξονικό στόχο της ελληνικής υψηλής στρατηγικής, με συνεπαγόμενο τη διαμόρφωση ενός ορθολογικά υπολογισμένου και μεθοδικά συγκροτημένου πολιτικού προγράμματος από τις κυβερνήσεις του για την πραγμάτωση του στόχου της Μεγάλης Ιδέας. Για πρώτη φορά μία ελληνική κυβέρνηση δεν θα χρησιμοποιήσει εργαλειακά τον εθνικό αυτό στόχο για την εξυπηρέτηση μικροκομματικών σκοπιμοτήτων.

Ο Χ. Τρικούπης υποστηρίζει ότι η Μεγάλη Ιδέα, ως πολιτικός στόχος της ελληνικής υψηλής στρατηγικής, δεν δύναται να επιτευχθεί χωρίς την προηγούμενη εσωτερική πολιτικοδιπλωματική, κοινωνικοπολιτική και οικονομικοστρατιωτική ανασυγκρότηση της Ελλάδας. Κατά συνέπεια, ο αστικός εκσυγχρονισμός του ελληνικού κράτους προηγείται της εδαφικής ολοκλήρωσης του ελληνικού έθνους και αποτελεί το μέσο για την πραγμάτωσή της. Η ανωτέρω συλλογιστική υιοθετεί και εξελίσσει το πρόταγμα της πολιτικής του Α. Κουμουνδούρου για εσωτερική οικονομικοστρατιωτική και κοινωνικοπολιτική εξισορρόπηση παράλληλα με την εφαρμογή της αρχής της αυτοβοήθειας για την πραγμάτωση των ζωτικών εθνικών συμφερόντων και την προάσπιση του συμφέροντος επιβίωσης της Ελλάδας.

Ο Χ. Τρικούπης, προσπάθησε να διαγράψει με μεγαλύτερη σαφήνεια και σύμφωνα με την πραγματικότητα το ιδεολογικό και πολιτικό πλαίσιο της Μεγάλης

³² Ο Α. Κουμουνδούρος διατέλεσε δέκα φορές πρωθυπουργός στην Ελλάδα από το 1865 έως το 1882.

³³ Ο Χ. Τρικούπης διατέλεσε επτά φορές πρωθυπουργός στην Ελλάδα από το 1875 έως το 1895.

Ιδέας. Θέλησε να προσδώσει συγκεκριμένα γεωγραφικά όρια στη Μεγάλη Ιδέα και υποστήριξε ότι αυτή στηρίζεται σε ιστορικά και εθνολογικά δίκαια³⁴. Επίσης, υποστήριξε ότι τη Μεγάλη Ιδέα δεν ενστερνίζονται μόνο οι Έλληνες διανοούμενοι αλλά ολόκληρος ο λαός³⁵.

Στην πράξη τα περιθώρια επιτυχίας της ελληνικής υψηλής στρατηγικής ήταν ιδιαίτερα περιορισμένα καθώς τα επαναστατικά κινήματα των υπόδουλων ελληνικών πληθυσμών στερούνταν τους ικανούς και αναγκαίους συντελεστές εξωτερικής εξισορρόπησης, π.χ. την παροχή οικονομικοστρατιωτικής βοήθειας από το ελλαδικό κράτος και τη διεθνή αναγνώριση του αλυτρωτικού τους αιτήματος από τις Μεγάλες Δυνάμεις³⁶.

Ο 19^{ος} αιώνας κλείνει για την Ελλάδα με την πιο ταπεινωτική ήττα του ελληνικού στρατού, κατά τον ατυχή πόλεμο του 1897, και τη Μεγάλη Ιδέα να έχει δεχθεί ένα ισχυρό κτύπημα. Ήταν φανερό ότι απαιτούνταν ριζικές αλλαγές στην πολιτική ζωή του τόπου, αλλά και σημαντική αναδιοργάνωση του ελληνικού στρατού. Έπρεπε να συντελεσθούν βαθιές μεταβολές στις δομές του ελληνικού κράτους, να αποκτήσει μία καινούργια δυναμική που να επέτρεπε μια νικηφόρα αναμέτρηση με την Τουρκία και η οποία θα γινόταν δυνατή με τη συμμαχία των άλλων βαλκανικών χωρών³⁷.

γ. Η Κατανομή Ισχύος-Συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων στο Ευρωπαϊκό Υποσύστημα κατά το τέλος του 19^{ου} Αιώνα

Η δεκαετία του 1880 οριοθετείται από μία σειρά ανακατανομών στην ισορροπία ισχύος-συμφερόντων στη Βαλκανική ως αποτέλεσμα των θεμελιωδών

³⁴ Διονύσιος Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία Διεθνείς Σχέσεις και Διπλωματία, (Αθήνα : Ποιότητα, 2013), σ. 98-99, 147, 155, 161-162, 201-203.

³⁵ Καλαϊτζάκη, «Η Μεγάλη Ιδέα ως Κεντρικός Άξονας της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής», σ. 47.

³⁶ Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, σ. 203-204.

³⁷ Καλαϊτζάκη, «Η Μεγάλη Ιδέα ως Κεντρικός Άξονας της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής», σ. 47-48.

αλλαγών στις πολιτικές των Μεγάλων Δυνάμεων για τη διαρρύθμιση του Ανατολικού ζητήματος. Με τον όρο Ανατολικό ζήτημα ονομάστηκε η πολύπλοκη πολιτική κατάσταση που δημιουργήθηκε στη Βαλκανική χερσόνησο και στην Εγγύς Ανατολή από τον ανταγωνισμό των Μεγάλων Δυνάμεων οι οποίες ύστερα από την κατάρρευση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, επεδίωξαν την ικανοποίηση των συμφερόντων τους στην ευρύτερη περιοχή. Αυτά θα τα επιτύγχαναν είτε με την εξασφάλιση προνομίων και κυριαρχικών θέσεων στην αυτοκρατορία του Σουλτάνου, είτε με την απόσπαση σημαντικών, τόσο από στρατηγική όσο και από οικονομική άποψη περιοχών, είτε με τη διατήρηση της ακεραιότητας της αυτοκρατορίας.

Όλη η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας, όπως άλλωστε και όλων των βαλκανικών κρατών, από την εποχή της δημιουργίας του ελληνικού βασιλείου έως τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, δεν μπορεί να θεωρηθεί παρά ως λεπτομέρεια του Ανατολικού ζητήματος. Ακόμα, η πολιτική αυτή καθορίζεται, θετικά ή αρνητικά, από τη στάση της Μεγάλης Βρετανίας σε αυτό το γενικό ζήτημα, γιατί από τις τρεις δυνάμεις που ανέλαβαν την «προστασία» της Ελλάδας, η Αγγλία, αδιαφιλονίκητη κυρίαρχος στη Μεσόγειο από το 19^ο αιώνα και έχοντας στα χέρια της την ελληνική οικονομία, διαδραματίζει πρωταρχικό ρόλο. Η ρωσική ή η γαλλική επιρροή στην Ελλάδα παρουσιάζεται σε παροδικές στιγμές και επηρεάζουν την ελληνική πολιτική μόνο έμμεσα με τη στάση που κρατούσαν απέναντι στην πολιτική της Μεγάλης Βρετανίας³⁸.

Για πρώτη φορά με τον πόλεμο Ρωσίας-Πύλης (Απρίλιος 1877), τίθεται σε διαμφισβήτηση το δόγμα της εδαφικής ακεραιότητας της Οθωμανικής

³⁸ Νίκος Σβορώνος, Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας, (Αθήνα : Θεμέλιο, 1983), σ. 105.

αυτοκρατορίας, παρεπόμενο της κατάρρευσης του λειτουργικού consensus των Μεγάλων Δυνάμεων για τη διατήρηση του status quo στα Βαλκάνια.

Συνακόλουθα, η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (3 Μαρτίου 1878) και το Συνέδριο του Βερολίνου (Ιούνιος-Ιούλιος 1878) σηματοδοτούν μία νέα φάση στην ανάπτυξη και εκδήλωση των βαλκανικών εθνικισμών, εφόσον τα εθνικά αλυτρωτικά οράματα των βαλκανικών εθνών μετουσιώνονταν σε προτάσεις πολιτικής και πρακτικής εφαρμογής³⁹. Οι αποφάσεις του Συνεδρίου του Βερολίνου κατέδειξαν ότι οποιαδήποτε επέκταση συνόρων σε βάρος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας είτε θα είχε την απόλυτη συναίνεση των Μεγάλων Δυνάμεων είτε θα αποτελούσε τετελεσμένο γεγονός, ως συνέπεια στρατιωτικής νίκης⁴⁰. (Στο Παράρτημα «Γ» παρουσιάζεται χάρτης των Βαλκανίων το 1878).

Το Συνέδριο του Βερολίνου αποτελεί σπουδαίο σταθμό στο Ανατολικό ζήτημα. Ο συσχετισμός της ισχύος ανάμεσα στις αντίπαλες Δυνάμεις αλλάζει με την εμφάνιση νέου ανταγωνιστή, της Γερμανίας, που σε πλήρη πορεία προς την εκβιομηχάνιση, προωθεί την Αυστρία για να προετοιμάσει την οδό της γερμανικής διείσδυσης στην Ανατολή.

Όμως το σπουδαιότερο είναι ότι, η οικονομική και πολιτική διείσδυση της Γερμανίας στην Τουρκία γίνεται όλο και περισσότερο αισθητή και αρχίζει να εκτοπίζει την Αγγλία και τη Γαλλία. Κατά συνέπεια ο αγγλορωσικός ανταγωνισμός υποχωρεί μπροστά στον αγγλογερμανικό, και επίσης ο σλαβικός και ο ελληνικός παράγοντας αρχίζουν να αποκτούν μεγαλύτερη σπουδαιότητα για την Αγγλία. Η Μακεδονία αποβαίνει στο εξής το καίριο σημείο του Ανατολικού ζητήματος, γιατί

³⁹ Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, σ. 197-199, 206.

⁴⁰ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Η Μεγάλη Εξόρμηση 1912-1913. Ο Διπλασιασμός της Ελλάδας κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους, (Αθήνα :National Geographic, 2010), σ. 16.

αποτελεί το δρόμο του «Drang nach Osten» (Ωθηση προς την Ανατολή) της Πρωσίας⁴¹.

Μετά το συνέδριο του Βερολίνου η Αυστροουγγαρία και η Αγγλία, που παραδοσιακά προασπίζονταν την εδαφική ακεραιότητα της Πύλης -φοβούμενες την επέκταση της ρωσικής ισχύος στη νοτιοανατολική Μεσόγειο-, αναθεωρούν την πολιτική τους θέση μη αποκλείοντας το ενδεχόμενο διαμελισμού της. Με τη δημιουργία της Μεγάλης Βουλγαρίας της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου, και την άνοδο του πανσλαβισμού στα Βαλκάνια, γίνεται φανερή η μεταστροφή του ρωσικού ενδιαφέροντος προς τη χερσόνησο του Αίμου, όχι όμως και προς την ελληνική πλευρά.

Παράλληλα η μεγάλη ύφεση στα τέλη του 19ου αιώνα έθεσε υπό αμφισβήτηση την Pax Britannica που δέσποζε για μια περίοδο 60 ετών (1815-1875) με απότοκο τη δημιουργία το 1882 μιας νέας γεωπολιτικής ενότητας στην κεντρική Ευρώπη, την **Τριπλή Συμμαχία** μεταξύ Γερμανίας, Αυστροουγγαρίας και Ιταλίας⁴². Αναλυτικότερα, μια σειρά από ιστορικά γεγονότα οδήγησαν στην ανακατανομή της ισορροπίας ισχύος και συμφερόντων στη Γηραιά ήπειρο :

- Η ίδρυση της Γερμανικής αυτοκρατορίας με καγκελάριο τον Μπίσμαρκ (Bismarck) (1871). Με την παραίτηση του Μπίσμαρκ το 1890 εγκαταλείπεται η παραδοσιακή πολιτική της συγκράτησης που είχε υιοθετήσει ο Γερμανός καγκελάριος στο Ανατολικό ζήτημα και υιοθετείται η πολιτική της ενεργούς παρέμβασης. Η Γερμανία συνεχίζει να προασπίζεται την εδαφική ακεραιότητα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, απορρίπτοντας τα βρετανικά σχέδια περί διαμελισμού της το 1895. Συγκεκριμένα: η Γερμανία, με την καλπάζουσα

⁴¹ Νίκος Σβορώνος, Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας, σ. 108.

⁴² Η Ιταλία κατά καιρούς επιχείρησε ανοίγματα και προς τις άλλες Δυνάμεις (συμφωνία το 1902 με τη Γαλλία, το 1909 με τη Ρωσία) για να στηρίξει κυρίως την αποικιακή της πολιτική.

δημογραφική και βιομηχανική ανάπτυξη, αναζητούσε ερείσματα για την εδαφική της διεύρυνση και την οικονομική της διεξόδου στην Ανατολή, απαραίτητη για την εισαγωγή πρώτων υλών και την εξαγωγή των βιομηχανικών της προϊόντων. Σε περίπτωση υποχώρησης της Τουρκίας από τις ευρωπαϊκές κτήσεις της, η Γερμανία θα υποστήριζε κατά κύριο λόγο τις διεκδικήσεις της Αυστρίας.

- Η ολοκλήρωση της ιταλικής ενοποίησης με την απελευθέρωση της Ρώμης το 1870.

- Η ανασυγκρότηση της Αυστριακής αυτοκρατορίας σε δυαδική μοναρχία (Αυстроουγγαρία) το 1866-67 και η πολιτική επιλογή της διατήρησης του status quo στην Ανατολία.

Καταληκτικά θα λέγαμε ότι, το στρατηγικό ενδιαφέρον των Μεγάλων Δυνάμεων (π.χ. η Αυστροουγγαρία- Ιταλία) μετατοπίζεται από την Ανατολία στα Βαλκάνια και στον ελλαδικό χώρο. Για τη Γερμανία και τη Γαλλία μείζονα σημασία ενείχαν οι εξελίξεις στην ίδια την Κωνσταντινούπολη, ενώ για την Αγγλία και τη Ρωσία, η Ανατολία συνιστούσε το επίκεντρο του γεωπολιτικού- γεωστρατηγικού ανταγωνισμού τους. Επιδίωξη της ρωσικής πολιτικής ήταν ο έλεγχος των Δαρδανελίων για τη διασφάλιση της ελεύθερης διέλευσης του στόλου της Μαύρης Θάλασσας προς τη Μεσόγειο. Από την άλλη πλευρά, ο ναυτικός έλεγχος των θαλάσσιων διόδων ανάγεται σε στρατηγικό συμφέρον της βρετανικής υψηλής στρατηγικής για τη διατήρηση της παγκόσμιας ναυτικής της πρωτοκαθεδρίας⁴³.

Η Εγκάρδια Συνεννόηση (Entente Cordiale) μεταξύ Γαλλίας και Αγγλίας (1904) διευρύνθηκε το 1907 με την προσχώρηση της Ρωσίας και αποτέλεσε την **Τριπλή Συνεννόηση (Αντάντ)**.

⁴³ Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, σ. 204-208, 268.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ

1910-1913

«Η πατρίς δεν σας ζητεί μόνο να αποθάνετε υπέρ αυτής. Τούτο θα ήτο το ολιγότερον. Οφείλετε να νικήσετε⁴⁴».

«Κύριε πρόεδρε, να είστε βέβαιος ότι θα ακολουθήσουμε το παράδειγμα των προγόνων μας του '21⁴⁵».

α. Εισαγωγικά Στοιχεία

Η συντριπτική ήττα των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων στον ατυχή Πόλεμο του 1897, απέληξε σε μία περίοδο ενδοσκόπησης και αυτοαμφισβήτησης του εσωτερικού κοινωνικοπολιτικού συστήματος. Κάτω από τις νέες αυτές συνθήκες το σαφές δίδαγμα του πολέμου ήταν ότι η αυτοϋπονομευόμενη, απαρασκεύαστη και μονομερής επιδίωξη της Μεγάλης Ιδέας απειλούσε όχι μόνο τα ζωτικά συμφέροντα του ελληνισμού αλλά και την επιβίωση του νεοελληνικού κράτους⁴⁶.

Επιπρόσθετα, το 1898 επιβλήθηκε στη χώρα Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος για την εξυπηρέτηση των δανείων που είχαν συναφθεί πριν την πτώχευση του 1893 και για την πληρωμή της πολεμικής αποζημίωσης των 4.000.000 τουρκικών λιρών

⁴⁴ Από την ομιλία του Ε. Βενιζέλου στο Φάληρο, προς το ναύαρχο, τους αξιωματικούς, υπαξιωματικούς και τα πληρώματα του στόλου πριν τον απόπλου του, στις 5 Οκτωβρίου 1912. Γκόγκος Νίκος, «Το Πολεμικό Ναυτικό στους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-1913», *Elliniki Gnomi On line*, 21 Δεκ 2012, www.elliniki-gnomi.eu, έγινε πρόσβαση στις 25 Σεπ 2016.

⁴⁵ Από την αντιφώνηση του ναύαρχου Παύλου Κουντουριώτη στον πρωθυπουργό Ε. Βενιζέλο.

⁴⁶ Τσιριγώτης, *Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία*, σ. 257-258.

στην Τουρκία, γεγονός που θεωρήθηκε πλήγμα έναντι του κύρους της χώρας και της εθνικής ανεξαρτησίας⁴⁷.

Το αναμφισβήτητο γεγονός της εξασθένησης της ελληνικής οικονομικοστρατιωτικής ισχύος, που επαληθεύθηκε με τον Πόλεμο του 1897, υποβίβαζε την Ελλάδα σε δευτερεύοντα ή ασήμαντο ρόλο συγκριτικά με τους περιφερειακούς της ανταγωνιστές -Σερβία, Ρουμανία, Βουλγαρία- στο έργο της διανομής των εδαφικών κερδών, από το διαφαινόμενο διαμελισμό του «Μεγάλου Ασθενούς».

Η πολιτική της «εξυγίανσης» των ελληνικών οικονομικών πραγμάτων, όπως ονομάσθηκε, συνέβαλε σύμφωνα με όλους τους μελετητές, στη βελτίωση της οικονομικής θέσης της χώρας, όπως αυτή αποτυπώνεται κυρίως με την ανατίμηση της δραχμής, η οποία επανήλθε στην ισοτιμία της σε χρυσό με το γαλλικό φράγκο το 1909. Βεβαίως, η βελτίωση της συναλλαγματικής θέσης της δραχμής δεν οφείλεται μόνο στη δράση της Διεθνούς Οικονομικής Επιτροπής -στην οποία είχε παραχωρηθεί η διαχείριση εγχώριων προσόδων για την εξυπηρέτηση του χρέους- αλλά, κυρίως στην εισροή των μεταναστευτικών εμβασμάτων, στα έσοδα της εμπορικής ναυτιλίας και στη βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου, που παρατηρείται στην πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα⁴⁸.

Η περίοδος 1898-1909, χαρακτηρίζεται από την έντονη πολιτική αστάθεια λόγω της συχνής εναλλαγής στην εξουσία των πολιτικών κυβερνήσεων, συνολικά έντεκα. Οι μεταπολεμικές κυβερνήσεις του Γεωργίου Θεοτόκη⁴⁹ θα οριοθετήσουν

⁴⁷ Εγκυκλοπαίδεια Κ. Παπαρηγόπουλου, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, (Αθήνα : National Geographic, 2009), τ. 24, σ. 48-50.

⁴⁸ Χριστίνα Αग्रιαντώνη, Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000 (5^{ος} Τόμος), Η ελληνική Οικονομία. Η Συγκρότηση του Ελληνικού Καπιταλισμού 1871-1909, (Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα, 2003), σ. 69.

⁴⁹ Ο Γ. Θεοτόκης κυβέρνησε επτά χρόνια και διατέλεσε τέσσερεις φορές πρωθυπουργός από το 1899 έως τα μέσα του 1909.

ως μείζονα πολιτικό στόχο τη στρατιωτική ανασυγκρότηση του νεοελληνικού κράτους ακόμη και με πολύ υψηλό κοινωνικοπολιτικό και οικονομικό κόστος -π.χ., θυσιάζοντας τη δημοσιονομική ισορροπία και την πορεία των εσωτερικών μεταρρυθμίσεων-. Παρά ταύτα, η οργάνωση ενός μικρού αλλά συντεταγμένου ελληνικού στρατού με εγγενείς ποιοτικές και ποσοτικές αδυναμίες δεν απέληξε στην ανάπτυξη της ικανής και αναγκαίας στρατιωτικής ισχύος για την υποστήριξη των εθνικών συμφερόντων⁵⁰.

Η απραξία της ελληνικής κυβέρνησης και των ανακτόρων στις κινητοποιήσεις των αλύτρωτων Ελλήνων της Μακεδονίας και της Θράκης και η ουδέτερη στάση τους στην αναζωπύρωση του Κρητικού ζητήματος καθώς και η αδυναμία έως ανικανότητα τους να επιλύσουν τα μείζονα οικονομικοκοινωνικά προβλήματα του κράτους, αύξησε τη λαϊκή δυσφορία.

Ήδη από το 1899 δρούσαν στην περιοχή της Μακεδονίας Βούλγαροι κομιτατζήδες επιδιώκοντας το βίαιο προσηλυτισμό των κατοίκων της. Για την προστασία του ανυπεράσπιστου ντόπιου ελληνικού πληθυσμού στάλθηκαν ομάδες ανταρτών με επικεφαλής Έλληνες αξιωματικούς. Ο Μακεδονικός Αγώνας θα κρατήσει σχεδόν τέσσερα χρόνια (1904-1908), αλλά κατά το Κίνημα των Νεότουρκων (Ιούλιος 1908), με τη γενική αμνηστία που παραχωρήθηκε, επιβλήθηκε μια άτυπη ανακωχή στο χώρο της Μακεδονίας.

Επιπρόσθετα, η Κρητική κυβέρνηση το 1908 κήρυξε την ένωση με την Ελλάδα. Όμως η ελληνική κυβέρνηση δεν μπόρεσε να τη στηρίξει επαρκώς -υπό την πίεση του διεθνούς παράγοντα και τις απειλές της Τουρκίας και αναλογιζόμενη τις συνέπειες της ήττας του 1897- με αποτέλεσμα η Κρήτη να παραμείνει αυτόνομη υπό την επικυριαρχία του Σουλτάνου.

⁵⁰ Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, σ. 258-261.

Αποτέλεσμα των παραπάνω ήταν η ανάπτυξη ενός κινήματος στο στρατό, στο οποίο πρωτοστάτησαν μεσαίοι και κατώτεροι αξιωματικοί. Το Μάιο του 1909, συγκρότησαν το Στρατιωτικό Σύνδεσμο απαιτώντας την αναδιοργάνωση του στρατού και του στόλου, την απομάκρυνση των πριγκίπων από τη στρατιωτική διοίκηση και τη μεταρρύθμιση και εξυγίανση της πολιτικής ζωής⁵¹.

Η πορεία της απροσδόκητης επιτυχίας του κινήματος, από τον Αύγουστο του 1909 έως τον Ιανουάριο του 1910, ήταν η πορεία μιας επιτυχίας χωρίς υποδομή και κατεύθυνση και με στόχους πιο περιορισμένους από τις προσδοκίες και την αναστάτωση που προκάλεσε. Το γεγονός μάλιστα ότι μια τόσο υποτονική ενέργεια όπως εκείνη της συγκέντρωσης 250 αξιωματικών και 2.000 περίπου οπλιτών στους στρατώνες στο Γουδή τη νύχτα της 14 Αυγούστου 1909 -για να διακηρύξουν την αντίθεσή τους στην κυβέρνηση Δημητρίου Ράλλη και να υποστηρίξουν το πρόγραμμα του Στρατιωτικού Συνδέσμου- συνάντησε ελάχιστη κυβερνητική αντίσταση και ότι στη συνέχεια οι αξιωματικοί του Συνδέσμου προκάλεσαν την αντικατάσταση του πρωθυπουργού Δ. Ράλλη από τον Κυριακούλη Μαυρομιχάλη και την εσπευσμένη επιψήφιση 169 νομοσχεδίων σε διάστημα μικρότερο από τρεις μήνες, είναι απόδειξη της αδυναμίας του Κοινοβουλίου να βρει υπερασπιστές⁵².

Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος, διαπιστώνοντας την άρνηση του πολιτικού κατεστημένου να αποδεχθεί τις μεταρρυθμίσεις, εξανάγκασε την κυβέρνηση του Κ. Μαυρομιχάλη και το βασιλιά Γεώργιο Α΄ να συναινέσουν στις αξιώσεις του. Παράλληλα, κάλεσαν τον Κρητικό πολιτικό Ελευθέριο Βενιζέλο -ο οποίος είχε

⁵¹ Θεοδώρα Καλαϊτζάκη, «Η Εξωτερική Πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου (1910-1923)», Στρατιωτική Επιθεώρηση, 6 (Νοε-Δεκ 2003) : 30-31.

⁵² Θάνος Βερέμης, Μεγάλοι Έλληνες Ελευθέριος Βενιζέλος (τόμος 8), (Αθήνα : Σκάϊ, 2009), σ. 38-40.

διακριθεί στους αγώνες για την ένωση της ιδιαίτερης πατρίδας του με την Ελλάδα- να αναλάβει την πολιτική διακυβέρνηση της χώρας⁵³.

Ο Ε. Βενιζέλος αποδέχθηκε την πρόσκληση και υπέδειξε ως μοναδική λύση στο κοινωνικοπολιτικό αδιέξοδο τη συγκρότηση υπηρεσιακής κυβέρνησης και την προκήρυξη εκλογών για ανάδειξη Αναθεωρητικής Βουλής, προκειμένου να πραγματοποιηθούν οι αναγκαίες μεταρρυθμίσεις.

Ο Βενιζέλος έφτασε στην Αθήνα του 1909 «σαν την ποτιστική βροχή μετά από άνυδρα χρόνια» και αποδείχθηκε ο παράκλητος της ελληνικής πολιτικής. Το έδαφος ήταν έτοιμο για αυτόν. Ο ελληνικός πολιτικός κόσμος του 1909 είχε εξαντλήσει τις δυνατότητές του, και δεν πρόσφερε πια δημιουργικούς χειρισμούς στα πολλά προβλήματα και τις προκλήσεις που αντιμετώπιζε η χώρα, εσωτερικά και εξωτερικά⁵⁴.

Ο Ε. Βενιζέλος κατέπλευσε στον Πειραιά στις 28 Δεκεμβρίου 1909 και από τις αρχές του 1910 θα είναι πολιτικός σύμβουλος και εκπρόσωπος του Στρατιωτικού Συνδέσμου. Οι εκλογές τελικά διεξήχθησαν στις 8 Αυγούστου 1910 και η Α΄ διπλή Αναθεωρητική Βουλή συγκροτήθηκε στις 3 Σεπτεμβρίου 1910. Ακολούθησαν στις 29 Σεπτεμβρίου 1910 η παραίτηση της κυβέρνησης Στέφανου Δραγούμη, η πρώτη κυβέρνηση του Ε. Βενιζέλου στις 6 Οκτωβρίου 1910, η σύντομη παραίτησή της και η προκήρυξη εκλογών στις 28 Νοεμβρίου 1910 για ανάδειξη των μελών της Β΄ Αναθεωρητικής Βουλής. Το κόμμα των Φιλελευθέρων του Ε. Βενιζέλου ανέδειξε 307 πληρεξουσίου σε σύνολο 362. Η Β΄ διπλή Αναθεωρητική Βουλή συνήλθε σε σώμα στις 8 Ιανουαρίου 1911.

Στις 1 Ιουνίου 1911 έγινε η τελική ψηφοφορία του αναθεωρημένου νέου συντάγματος του 1864/1911 και αφού η Αναθεωρητική Βουλή ολοκλήρωσε το

⁵³ Καλαϊτζάκη, «Η Εξωτερική Πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου (1910-1923)», σ. 31.

⁵⁴ Βερέμης, Μεγάλοι Έλληνες Ελευθέριος Βενιζέλος (τόμος 8), σ. 45.

έργο της, διαλύθηκε σύμφωνα με το σχέδιο που είχε συμφωνηθεί στις 21 Δεκεμβρίου 1910. Στις 10 Μαρτίου 1912 πραγματοποιήθηκαν εκλογές για την κανονική πλέον βουλή όπου και πάλι οι φιλελεύθεροι του Ε. Βενιζέλου θριάμβευσαν εξασφαλίζοντας 145 έδρες σε σύνολο 180.

Κύριος σκοπός του Βενιζέλου ήταν να εκσυγχρονίσει το κράτος -δίδοντας έμφαση στους τομείς της οικονομίας, της δημόσιας διοίκησης, της εκπαίδευσης και της δικαιοσύνης- να εξυγιάνει τους πολιτικούς και κοινωνικούς θεσμούς, να εφαρμόσει ένα πρόγραμμα συστηματικής εργασίας και να οργανώσει στρατό και στόλο ικανό για την άμυνα της χώρας, αφού, όπως πολύ ορθά διέβλεπε, ο πόλεμος με την Οθωμανική αυτοκρατορία ήταν αναπόφευκτος⁵⁵. Για την αναδιοργάνωση μάλιστα του στρατού και του ναυτικού κάλεσε γαλλική αποστολή υπό την ηγεσία του Στρατηγού Εϋντού (Eydoux) και βρετανική ναυτική αποστολή υπό το Ναύαρχο Τόφνελ (Tuffnel), αντίστοιχα.

Με το νέο σύνταγμα και κυρίως με την εφαρμογή και τη νομοθεσία που ακολούθησε, ο Βενιζέλος κατορθώνει να δημιουργήσει πρώτος στην Ελλάδα κράτος δικαίου⁵⁶.

Ο κύριος στόχος του Ε. Βενιζέλου και των λαμπρών συνεργατών του το 1911 ήταν να αναβαθμίσουν τον πολιτικό βίο και το θεσμικό πλαίσιο της χώρας. Ανέθεσαν συνεπώς τον έλεγχο του κύρους των εκλογών στο «εκλογοδικείο» - ειδικό δικαστήριο το οποίο επρόκειτο να συγκροτηθεί με κλήρο μεταξύ των μελών του Αρείου Πάγου και των Εφετείων του κράτους-. Καθιέρωσαν τη μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων με ανάθεση σε υπηρεσιακά συμβούλια τη δεσμευτική γνώμη για τις τοποθετήσεις και τις μεταθέσεις τους. Ενίσχυσαν τις εγγυήσεις για τη

⁵⁵ Εγκυκλοπαίδεια Κ. Παπαρρηγόπουλου, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, (Αθήνα : National Geographic, 2009), τ. 24, σ. 105.

⁵⁶ Νίκος Σβορώνος, Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας, σ. 115.

δικαστική ανεξαρτησία και υποχρέωσαν τους αξιωματικούς να παραιτούνται πριν θέσουν υποψηφιότητα για το βουλευτικό αξίωμα. Φρόντισαν για τη μείωση του ορίου της εκλογιμότητας από τα 30 στα 25 χρόνια. Αναγνώρισαν ως υποχρέωση «πάντων των Ελλήνων» τη στρατιωτική θητεία. Επίσης καθιέρωσαν την υποχρεωτική και δωρεάν στοιχειώδη εκπαίδευση και διευκόλυναν την αναγκαστική απαλλοτρίωση υπέρ ακτημόνων καλλιεργητών.

Η μέγιστη προτεραιότητα στη ζωή του Βενιζέλου ήταν να οδηγήσει τα οράματα του ελληνικού αλυτρωτισμού σε αίσιο πέρας. Όλα τα άλλα, ακόμα και ο εκσυγχρονισμός και η ανόρθωση, εξυπηρετούσαν αυτό το στόχο. Η ενότητα κυβέρνησης και θρόνου γινόταν για τον Βενιζέλο πρόσθετο όπλο εθνικής ομοψυχίας, που θα οδηγούσε στις διεκδικήσεις των Βαλκανικών Πολέμων ένα αδιαίρετο έθνος.

Η πιο συζητημένη απόφαση του Ε. Βενιζέλου κατά την εποχή της παντοδυναμίας του υπήρξε ο διορισμός του διαδόχου Κωνσταντίνου ως Γενικού Επιθεωρητή του στρατού (και μέλλοντα αρχιστράτηγου σε περίπτωση πολέμου). Η πρόθεση του ήταν συνεπής με τη συνολική προσπάθεια ενότητας που θέλησε να επικρατήσει πριν από την εθνική εξόρμηση⁵⁷.

Ο Κωνσταντίνος μπορεί να μην υπήρξε ο ικανός στρατηγός, και να διακατεχόταν από τις έμμονες ιδέες του «στρατηλάτη Μεγάλου Κωνσταντίνου» και του «Βουλγαροκτόνου», αλλά οπωσδήποτε ήταν η καλύτερη λύση που μπορούσε να επιλεγεί και ορθά τον επέλεξε ο Βενιζέλος. Αναφέρει ο Στρατηγός Θεόδωρος Πάγκαλος για τον Κωνσταντίνο: «Δεν ήτο εκ φύσεως πολεμικός ανήρ (Homme de guerre), ούτε στρατηγική μεγαλοφυΐα εξ εκείνων που γεννώνται κατά διαφόρους εποχές. Είχεν όμως αρκετά προσόντα μεταξύ των οποίων η αγάπη του προς το

⁵⁷ Βερέμης, Μεγάλοι Έλληνες Ελευθέριος Βενιζέλος (τόμος 8), σ. 49, 52-53, 60.

στρατιωτικόν επάγγελμα, η ψυχραιμία του και ιδία το γόητρον της υψηλής του θέσεως τον εβοήθησαν να προσφέρη εξαιρετικής υπηρεσίας προς την Πατρίδα ως Αρχιστράτηγος των Βαλκανικών πολέμων⁵⁸».

Ο ελληνικός στρατός κατόρθωσε, μέσα από συμμαχίες και στους δύο Βαλκανικούς Πολέμους, να αντιμετωπίζει τους αντιπάλους του συμμαχώντας με άλλες δυνάμεις. Η ικανότητα της ελληνικής πολιτικής και οι ιστορικές συγκυρίες βοήθησαν ώστε τα ελληνικά στρατεύματα να μάχονται μαζί με στρατεύματα άλλων χωρών, εναντίον σαφώς ισχυρότερων δυνάμεων. Αυτό υπήρξε το μυστικό των επιτυχιών.

Ο Βενιζέλος, έχοντας υπόψη το ενδεχόμενο μιας ελληνοτουρκικής ομοσπονδίας, διατηρούσε έντονες επιφυλάξεις στην πιθανότητα ενός πολέμου. Οι προσπάθειες όμως μιας συνεννόησης προσέκρουσαν στην αδιαλλαξία και την υπεροψία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η τελευταία θεωρούσε, ίσως όχι αδικαιολόγητα, την Ελλάδα ως αμελητέα ποσότητα και επομένως μια συμμαχία μαζί της ήταν ασύμφορη⁵⁹.

Η συμμαχική σύμπραξη με τα εθνικά κράτη της Χερσονήσου και η νικηφόρα έκβαση του κοινού ένοπλου αγώνα, χωρίς να απολήξει στην καθολική δικαίωση, αποτέλεσε αποφασιστικό βήμα προς την εκπλήρωση των εθνικών προσδοκιών. Η Ελλάδα, με την πρόσκτηση εδαφών ίσης σχεδόν επιφάνειας με τη μέχρι τότε έκτασή της, απαλλασσόταν από την καχεξία που είχε, για ένα σχεδόν αιώνα, συνυφανθεί με την οικονομική στενότητα, τη δημοσιογραφική ισχνότητα και, συνακόλουθα, τη διπλωματική αδυναμία. Η θετική έκβαση των Βαλκανικών

⁵⁸ Αθανάσιος Νικολοδήμος, Μέρες Πολέμου (1902-1922). Αυτοί που έγραψαν Ιστορία, (Λευκωσία : Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, 2005), σ. 39.

⁵⁹ Νικολοδήμος, Μέρες Πολέμου (1902-1922). Αυτοί που έγραψαν Ιστορία, σ. 35, 36.

Πολέμων συναρτήθηκε, κατά κύριο λόγο, με την αξιοποίηση των δυνάμεων του ίδιου του έθνους⁶⁰.

Η πληθυσμιακή και εδαφική επέκταση της Ελλάδας το 1912-13 ήταν η πρώτη μεγάλη επιτυχία της ελληνικής υψηλής στρατηγικής μετά την Επανάσταση του 1821. Προέκυψε από το συνδυασμό της αύξησης της ένοπλης ισχύος με τις εύστοχες ευκαιριακές διπλωματικές ενέργειες του Βενιζέλου. Μετά τη μεγάλη αυτή επιτυχία του, ο Βενιζέλος ακολούθησε μια πιο μακροπρόθεσμη και πιο φιλόδοξη υψηλή στρατηγική με στόχο την ολοκλήρωση της Μεγάλης Ιδέας και την άνοδο της Ελλάδας στη θέση της ηγετικής περιφερειακής δύναμης⁶¹.

β. Διάγνωση Διεθνούς Περιβάλλοντος

Οι πολυεπίπεδοι ανταγωνισμοί ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις, είχαν διαιρέσει την Ευρώπη στους δύο αντίπαλους συνασπισμούς την **Τριπλή Συνεννόηση**(Entente/Αντάντ) και την **Τριπλή Συμμαχία**. Η Τριπλή Συνεννόηση αποτέλεσε ισχυρή αντίρροπη δύναμη στη γερμανική και αυστριακή διείσδυση στα Βαλκάνια και στην Οθωμανική αυτοκρατορία γενικά. Ωστόσο οι ειδικότεροι στόχοι και τα επιμέρους κίνητρα των τριών συμμάχων στη νοτιοανατολική Ευρώπη συχνά δεν ταυτίζονταν.

Οι Μεγάλες Δυνάμεις επιδίωκαν από κοινού τη διατήρηση προς το παρόν της ισορροπίας και του status quo της περιοχής, με την προϋπόθεση ότι η Τουρκία θα εφαρμόζε ευρείες διοικητικές μεταρρυθμίσεις, τις οποίες όμως θα αρνηθεί να εφαρμόσει. Κατά τη διάρκεια τη σύρραξης η ρεαλιστική αντιμετώπιση της νέας

⁶⁰ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Ελευθέριος Βενιζέλος 12 Μελετήματα, (Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα, 1999), σ. 16.

⁶¹ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, «Η Πορεία της Νεοελληνικής Υψηλής Στρατηγικής», Εταιρεία Κοινωνικών και Οικονομικών Μελετών (Ε.Κ.Ο.ΜΕ.) : 8.

πραγματικότητας επέβαλε σχετική αναθεώρηση και αναπροσαρμογή της πολιτικής τους.

Τα αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα και οι άμεσες ή απώτερες επιδιώξεις τους επηρέασαν καίρια τις εξελίξεις στη χερσόνησο του Αίμου, καθώς κάθε ευρωπαϊκή δύναμη επιδίωκε με ποικίλους τρόπους, διπλωματικούς, πολιτικούς, οικονομικούς και στρατιωτικούς να προσεταιρισθεί τα κράτη των Βαλκανίων και να επηρεάσει τις θέσεις και την πολιτική τους⁶².

Περιφερειακές συστημικές απειλές των ελληνικών κυριαρχικών συμφερόντων αποτελούσαν : η Οθωμανική αυτοκρατορία που ήταν και η κύρια άμεση πραγματική απειλή και η Βουλγαρία.

Μετά την επανάσταση των Νεοτούρκων η κατάσταση των χριστιανικών πληθυσμών των Βαλκανίων που τελούσαν υπό Οθωμανική κατοχή, είχε επικίνδυνα επιδεινωθεί. Με τον όρο Νεότουρκοι χαρακτηρίζονταν οι οπαδοί των φιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων και αντίπαλοι του σουλτάνου Αμπντούλ Χαμίτ Β΄, κυρίως νέοι μορφωμένοι Τούρκοι αξιωματικοί, που πίστευαν ότι εάν οι ίδιοι επαναστατήσουν θα έβαζαν τέλος στην κακοδιοίκηση του Σουλτάνου και οι ξένοι δεν θα είχαν πλέον την πρόφαση για να επέμβουν. Το κίνημα των Νεοτούρκων, ξέσπασε στη Θεσσαλονίκη τον Ιούλιο του 1908 και οι διακηρύξεις των αξιωματικών για αδελφосύνη και ισονομία ανάμεσα στις εθνότητες γέμισαν με ελπίδες για ένα καλύτερο μέλλον τους μη μουσουλμανικούς πληθυσμούς της Τουρκίας. Οι ελπίδες όμως αυτές γρήγορα διαψεύστηκαν, καθώς έγινε φανερό ότι οι Νεότουρκοι στην πραγματικότητα ήθελαν να αφομοιώσουν τις άλλες εθνότητες.

⁶² Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, «Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι από τη Σκοπιά των άλλων Συμμάχων και Αντιπάλων», Ένθετο στη Στρατιωτική Επιθεώρηση Ημερίδα για τα 90 Χρόνια από την Έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων, (2002) : 36-41.

Η έξαρση του τουρκικού εθνικισμού, ο οικονομικός αποκλεισμός και οι διώξεις κυρίως του ελληνικού στοιχείου και πάνω από όλα η συστηματική, συχνά με βίαια μέσα, πολιτική εκτουρκισμού των μη μουσουλμανικών πληθυσμών, που έπληττε καίρια την εθνική ταυτότητα των υποδούλων, προκάλεσαν τη γενική αντίδραση. Τα Βαλκάνια βρίσκονταν σε αναβρασμό, με τοπικές εξεγέρσεις και καθημερινά μεθοριακά επεισόδια⁶³. Ο εθνικισμός και ο παντουρκισμός αναδεικνύονται ως κυρίαρχα ιδεολογικά στοιχεία του κινήματος των Νεοτούρκων και η κατάσταση θα γίνει ακόμα πιο αφόρητη. Ο κοινός κίνδυνος υποχρεώνει τις διάφορες εθνότητες αυτών των περιοχών να αναζητήσουν κάποια βάση συμβιβασμού.

Στο λυκόφως της, η Οθωμανική αυτοκρατορία δεν διέθετε τολμηρούς και ικανούς στρατηγούς. Βέβαια, πρέπει να δεχθούμε ότι βρέθηκε με την έναρξη του πολέμου σε μειονεκτική στρατιωτική θέση και σε μεγάλο βαθμό αιφνιδιάστηκε, αντιμετωπίζοντας μια πολυμορφία αντιπάλων. Οι τελευταίοι μόνο ενωμένοι είχαν ελπίδες επιτυχίας γιατί κανείς βαλκανικός στρατός από μόνος του, ακόμα και ο ισχυρός βουλγαρικός, δεν είχε τη δυνατότητα να την καταβάλει. Η αυτοκρατορία, ακόμα και προς το τέλος του βίου της, παρέμενε μια ισχυρή και υπολογίσιμη στρατιωτική δύναμη, που μπορεί παρά τις προσπάθειές της να μην εκσυγχρονίστηκε και να μην έφτασε τα επίπεδα των Μεγάλων Δυνάμεων, αλλά παρέμενε μια ισχυρή δύναμη δεύτερης τάξης στην Ευρώπη⁶⁴.

Η Βουλγαρία αποτελούσε αναθεωρητική δύναμη, με όραμα τη δημιουργία της Μεγάλης Βουλγαρίας -περιλάμβανε ολόκληρη τη Μακεδονία εκτός από τη Χαλκιδική, την Αλβανία, τη Σερβία, τη Ρουμανία, τη Θράκη μέχρι τη γραμμή της Τσατάλτζας και τη Θεσσαλονίκη- που προβλεπόταν από τη Συνθήκη του Αγίου

⁶³ Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, «Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι από τη Σκοπιά των άλλων Συμμάχων και Αντιπάλων», σ. 40.

⁶⁴ Αθανάσιος Νικολοδήμος, Μέρες Πολέμου (1902-1922), σ. 42.

Στεφάνου και επιζητούσε την επέκτασή της ακόμα και σε περιοχές που δεν κατοικούσαν από βουλγαρικούς πληθυσμούς. (Βλ. χάρτη Παραρτήματος «Γ»).

Επιπρόσθετα, ο βουλγαρικός στρατός ήταν καλά οργανωμένος και εφοδιασμένος, εκπαιδευμένος, πειθαρχημένος και με υψηλό ηθικό. Ο τακτικός του στρατός στην ειρήνη ήταν ο ισχυρότερος, ενώ με την επιστράτευση μπορούσε να κινητοποιήσει πεζικό 300.000 ανδρών. Τα παραπάνω σε συνδυασμό με την πειθαρχία των Βουλγάρων είχαν συντελέσει ώστε όλοι οι ξένοι να τους ονομάζουν οι «Πρώσοι των Βαλκανίων⁶⁵» (Η συγκριτική δύναμη των εμπόλεμων κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο (Α΄ΒΠ) παρουσιάζεται στο Παράρτημα «Δ»).

Ο συνδυασμός των παραπάνω δύο παραγόντων, δηλαδή της πολιτικής πρόθεσης και των στρατιωτικών δυνατοτήτων, καθιστούσαν τη Βουλγαρία μία αξιόπιστη έμμεση αρχικά απειλή, η οποία μετά τον Α΄ΒΠ θα εξελιχθεί σε άμεση.

Οι αναφυόμενες ευκαιρίες της ελληνικής υψηλής στρατηγικής κατά την περίοδο αυτή, ήταν αφενός η επανάσταση των Νεότουρκων, καθώς και ο Ιταλοτουρκικός πόλεμος (29 Σεπτεμβρίου 1911), καθώς δημιούργησαν τρωτά σημεία στην Οθωμανική αυτοκρατορία, τα οποία έσπευσαν τα βαλκανικά κράτη να εκμεταλλευτούν.

Ο πόλεμος ανάμεσα στην Ιταλία και την Τουρκία για τη Λιβύη αποτελεί για τους βαλκανικούς λαούς την ευκαιρία μιας νέας προσέγγισης, πού αυτή τη φορά την έκανε δυνατή η γενική συμφωνία της Ρωσίας, της Γαλλίας και της Αγγλίας κατά των Κεντρικών Δυνάμεων.

Πραγματικά, η στροφή της αγγλικής πολιτικής στο Ανατολικό ζήτημα, η οποία άρχισε μετά το Συνέδριο του Βερολίνου, αποσαφηνίζεται την εποχή αυτή. Η

⁶⁵ Άγγελος Λάζαρης, «Στρατιωτική Κατάσταση στα Βαλκάνια πριν την Έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων», Ένθετο στη Στρατιωτική Επιθεώρηση Ημερίδα για τα 90 Χρόνια από την Έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων, (2002) : 15-16.

Αγγλία, έχοντας συνείδηση του γερμανικού κινδύνου στην Ασία, προετοιμάζεται να διευθετήσει τις διαφορές της με τη Γαλλία και τη Ρωσία, που απειλούνται και αυτές από τη γερμανική προώθηση. Από το άλλο μέρος, ενώ η Τουρκία, προσεγγίζοντας όλο και πιο πολύ στη Γερμανία, απομακρυνόταν από την Αντάντ των τριών Δυνάμεων, η Ελλάδα, όπως άλλωστε και τα άλλα βαλκανικά κράτη, με την αναδιοργάνωση που έφερε η αναθεωρητική κυβέρνηση, γίνεται παράγοντας στον οποίο η Αγγλία αρχίζει να υπολογίζει σοβαρά. Η ακεραιότητα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας δεν έχει πια ενδιαφέρον ούτε για την Αγγλία ούτε για τη Γαλλία και ακόμα λιγότερο για τη Ρωσία. Η εθνική ελληνική πολιτική δεν βρίσκεται πια σε διαφωνία με την ανατολική πολιτική της Μεγάλης Βρετανίας⁶⁶.

γ. Βαλκανική Διπλωματία πριν την Έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων

Ενώ η Ελλάδα προετοιμάζεται για όλα τα ενδεχόμενα, το στρατηγικό περιβάλλον στην Εγγύς Ανατολή ήταν ταχέως μεταβαλλόμενο. Για τη Σερβία και τη Βουλγαρία παρουσιαζόταν μία πολύ ευνοϊκή ευκαιρία για άσκηση πίεσης προς την Τουρκία, για τους ακόλουθους λόγους:

- Ο τουρκικός στρατός ήταν υπό αναδιοργάνωση και τυχόν μεγάλες επιχειρήσεις, που θα μπορούσαν να αναληφθούν ήταν προσωρινά μη διαθέσιμες καθώς καθυστερούσαν το όλο σχήμα της αναδιοργάνωσης.

- Υπήρχε μια σοβαρή εξέγερση στην Αλβανία.

- Υπήρχε ένας πόλεμος σημαντικού μεγέθους στην Υεμένη, που είχε ήδη απορροφήσει τις δραστηριότητες περίπου 30.000 τουρκικού στρατεύματος.

Πιθανώς, ξεκινώντας από παρόμοιες υποθέσεις, η Ιταλία επιχείρησε τη Λιβυκή εκστρατεία εναντίον της Τουρκίας το Σεπτέμβριο του 1911. Μετά το

⁶⁶ Νίκος Σβορώνος, Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας, σ. 116, 117.

ξέσπασμα του πολέμου, η Σερβία και η Βουλγαρία είχαν σοβαρές διαπραγματεύσεις τον Οκτώβριο του 1911. Έως τα μέσα Μαρτίου του 1912, οι Ρώσοι πρεσβευτές στο Βελιγράδι και στη Σόφια, Χάρτβινγκ (Hartwig) και Νεκλιούντωφ (Neklyudov), αντίστοιχα, ενεργώντας σε μεγάλο βαθμό με δική τους πρωτοβουλία, είχαν φέρει τις δύο κυβερνήσεις στο σημείο της υπογραφής μίας συμμαχίας.

Σύμφωνα με τη συνθήκη της 13 Μαρτίου 1912, η Σερβία και η Βουλγαρία συμφώνησαν να ενωθούν για την υπεράσπιση της ανεξαρτησίας και της ακεραιότητάς τους και σε εναντίωση σε οποιαδήποτε προσπάθεια γινόταν από Μεγάλη Δύναμη για να εισβάλει στις βαλκανικές περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Η ένταξη της Ελλάδας στη Βαλκανική συμμαχία πραγματοποιήθηκε με τον ακόλουθο τρόπο. Ο Σέρβος πρωθυπουργός και υπουργός Εξωτερικών Μίλοβαν Μιλοβάνοβιτς (Milovanovitch), ήταν ο πρώτος που πρότεινε την ένταξη της Ελλάδας, με το σκεπτικό ότι, ακόμα και βάζοντας στην άκρη κάθε δυνατότητα στρατιωτικής βοήθειας από την Ελλάδα, ο στόλος της θα είχε τεράστια βοήθεια στους Συμμάχους. Ο πρωθυπουργός της Βουλγαρίας Ιβάν Γκέσοφ (Guechoff), μάλιστα έλεγε :

«Η Βουλγαρία δεν θα μπορούσε να είναι βέβαιη εκ των προτέρων ότι η έκβαση του πολέμου κατά της Τουρκίας, με τη Σερβία ως μοναδικό σύμμαχό της, θα είναι επιτυχής, δεδομένου ότι στην περίπτωση αυτή η Ελλάδα θα μπορούσε είτε να υιοθετήσει μια ουδέτερη θέση ή να συνάψει συμμαχία με την Τουρκία, με σκοπό τη μερική ικανοποίηση των εθνικών διεκδικήσεων της. Χωρίς την Ελλάδα, η ήττα της Τουρκίας από τα δύο συμμαχικά κράτη, τη Σερβία και τη Βουλγαρία, θα είναι αρκετά απίθανη, ειδικά στην περίπτωση που η Ρουμανία επιτεθεί στη

Βουλγαρία από τα νώτα ή μιας αυστριακής στρατιωτικής επέμβασης στο σαντζάκι του Νόβι-Παζάρ. Η συμβολή του ελληνικού στόλου στον κοινό αγώνα θα είναι ανεκτίμητη, ιδιαίτερα με σκοπό να αποτραπεί η μεταφορά των τουρκικών στρατευμάτων από την Ασία και την Αφρική στην Ευρώπη».

Στην Ελλάδα, η προοπτική μίας συμμαχίας με τα άλλα βαλκανικά κράτη λήφθηκε με ανάμεικτα συναισθήματα. Αρχικά, οι περισσότεροι φορείς χάραξης της ελληνικής πολιτικής ήταν υπέρ της συμμετοχής στη βαλκανική συμμαχία, διότι αυτό θα προσέφερε προστασία σε περίπτωση ενός ελληνο-τουρκικού πολέμου. Παρόλο αυτά, ο υπουργός Οικονομικών -και λίγο πριν την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων υπουργός Εξωτερικών- Λάμπρος Κορομηλάς, ο οποίος ήταν ο εκπρόσωπος των σκεπτικιστών, υποστήριξε ότι αν σφαίρες επιρροής στη Μακεδονία δεν ήταν αυστηρά οριοθετημένες, οι Βούλγαροι θα διεκδικούσαν το σύνολο της Μακεδονίας και μετά από ένα νικηφόρο πόλεμο κατά της Τουρκίας, θα ενεργήσουν έναν άλλο πόλεμο ενάντια στην Ελλάδα.

Ο Βενιζέλος, ωστόσο, αντέτεινε ότι αν η Ελλάδα ζητούσε προκαταρκτικά διαμελισμό της Μακεδονίας, η συμμαχία θα αποτύγχανε αμέσως, λόγω της διαφοράς πάνω στο θέμα της Θεσσαλονίκης. Τελικά, το θέμα της κατανομής των εδαφών έμεινε για μετά τον πόλεμο. Το Μάιο του 1912, οι ελληνο-βουλγαρικές διαπραγματεύσεις απέφεραν καρπούς με τη μορφή μιας συνθήκης με αυστηρά αμυντική μορφή, αλλά στην πραγματικότητα με σκοπό και από τις δύο πλευρές να οδηγήσουν σε μια επίθεση με την Τουρκία.

Το καλοκαίρι του 1912 επίσης ακολούθησαν η σύναψη προφορικών συμφωνιών για κοινή δράση ανάμεσα στην Ελλάδα και στη Σερβία και ανάμεσα στην Ελλάδα και στο Μαυροβούνιο. Έτσι, από το φθινόπωρο του 1912 ένα

πολύπλοκο δίκτυο συμμαχιών και αντιλήψεων, σύνδεσαν μεταξύ τους όλα τα βαλκανικά κράτη ενάντια στην Τουρκία⁶⁷.

Από το Μάρτιο του 1911 πρωθυπουργός της Βουλγαρίας ήταν ο ρωσόφιλος Ιβάν Γκέσοφ, ο οποίος είχε προσδέσει τις αλυτρωτικές ελπίδες της Βουλγαρίας στο άρμα της Ρωσίας, και με την καθοδήγηση της οποίας, επιδίωκε πρωταρχικά τη συμμαχία με τη Σερβία καθώς θεωρούσε την Ελλάδα στρατιωτικά ανέτοιμη για μια μεγάλη αλυτρωτική εκστρατεία⁶⁸. Τη Βουλγαρία στήριζαν η Γερμανία και η Αυστρία, ιδιαίτερα δε η δεύτερη που εποφθαλμιούσε τη Θεσσαλονίκη, πίεζε τη Βουλγαρία να αρχίσει τον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο (Β΄ΒΠ).

Χαρακτηριστικό της ανυποληψίας που έτρεφαν οι άλλες βαλκανικές χώρες για τον ελληνικό στρατό ήταν ότι καμία δεν περίμενε ούτε την προέλασή του προς βορρά, ούτε ότι θα μπορούσε να βοηθήσει τις στρατιωτικές επιχειρήσεις τους. Αυτή όμως η ανυποληψία και η στρατιωτική αδυναμία της Ελλάδας αποδείχθηκε τελικά πλεονέκτημα, καθώς η υποτίμηση της ελληνικής ισχύος από τους Βουλγάρους άφησε στις ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις ελεύθερο πεδίο δράσης στη Νότια Μακεδονία⁶⁹.

δ. Σχέσεις Ελλάδας με Μεγάλη Βρετανία πριν την Έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων

Στις αρχές του 1912 φαινόταν ότι η στρατηγική εικόνα στη Μεσόγειο ήταν ταχέως μεταβαλλόμενη. Οι στόλοι της Ιταλίας και της Αυστρίας θα ενισχύονταν με τα νέου τύπου θωρηκτά «Ντρέντνοτς» (Dreadnoughts=Ατρόμητος) -διέθεταν η Βρετανία και η Γερμανία και είχε εκτόπισμα τουλάχιστον 18.000 τόνων και

⁶⁷ Zisis Fotakis, Greek Naval Strategy and Policy. 1910-1919, (London and New York : Routledge, 2005), σ. 43, 44.

⁶⁸ Βερέμης, Μεγάλοι Έλληνες Ελευθέριος Βενιζέλος (τόμος 8), σ. 58.

⁶⁹ Αθανάσιος Νικολοδήμος, Μέρες Πολέμου (1902-1922), σ. 36.

συνήθως 22.000-25.000 τόνων- και γινόταν εμφανές ότι σε όχι μακρινό χρονικό διάστημα, η κατάσταση της Μεσογείου θα άλλαζε σε βάρος της βρετανικής υπεροχής.

Στα πλαίσια αυτά εάν η Αυστρία καταλάμβανε κάποτε ένα λιμάνι στο Αιγαίο, η ύπαρξη μίας βρετανικής ναυτικής βάσης στο νησί της Κεφαλονιάς θα ήταν πολύ σημαντική για τη Μεγάλη Βρετανία, καθώς θα παρέμβαλε ένα επικίνδυνο εμπόδιο σε οποιοσδήποτε προσπάθεια συνδυασμού του αυστριακού στόλου της Αδριατικής και του Αιγαίου. Η Κεφαλονιά θα μπορούσε επομένως να κρατήσει το πολεμικό ναυτικό των δύο Αψβούργων -Γερμανίας και Αυστρίας- σε απόσταση, ακριβώς όπως το Γιβραλτάρ χρησίμευσε για να διαχωρίσει το γαλλικό στόλο του Ατλαντικού και της Μεσογείου.

Για αυτό το λόγο, θεωρήθηκε αξιόλογη η προσέγγιση της Αθήνας με αίτημα για μια ναυτική βάση στην Κεφαλονιά, σε αντάλλαγμα για την οποία η Βρετανία ήταν διατεθειμένη να παραχωρήσει στην Ελλάδα την Κύπρο και να υποστηρίξει τους Έλληνες στην προσπάθειά τους να αποκτήσουν τα νησιά του Αιγαίου, ιδιαίτερα της Κρήτης, από την Τουρκία.

Η πρώτη προσέγγιση για το ανωτέρω θέμα πραγματοποιήθηκε από τον Υπουργό Οικονομικών, Ντέιβιντ Λόιντ Τζόρτζ (Lloyd George), σε συνομιλία με τον Τζόν Σταυρίδη, ο οποίος ήταν ο Έλληνας Γενικός Πρόξενος στο Λονδίνο και φίλος του Λόιντ Τζόρτζ από τις ημέρες που ο Ουαλός πολιτικός ήταν εξασκούμενος δικηγόρος. Η πρώτη τους συνάντηση κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων ήταν σε ένα δείπνο στον αριθμό 11 της Downing Street στις 10 Νοεμβρίου 1912.

Λίγο αργότερα, ο Λόιντ Τζόρτζ έστειλε στην Αθήνα την Ειρήνη Νοέλ (Noel) ως προσωπικό του απεσταλμένο για να συναντηθεί με τον Βενιζέλο. Η Νοέλ συναντήθηκε με τον Έλληνα πρωθυπουργό, ο οποίος της έδωσε μία λεπτομερή

έκθεση των ελληνικών πολεμικών επιδιώξεων, προκειμένου να τις μεταφέρει στο Λόιντ Τζόρτζ και στον υπουργό των Ναυτικών και πρώτο λόρδο του Ναυαρχείου Ουίνστον Τσόρτσιλ (Winston Churchill).

Ο Βενιζέλος της είπε, επίσης, ότι «μία μεγαλύτερη Ελλάδα με ένα αποτελεσματικό ναυτικό θα μπορούσε είναι μια πολύ χρήσιμη φίλος για την Αγγλία στην Εγγύς Ανατολή», και ότι «η ιδέα για την οποία εργάζεται είναι μια συνομοσπονδία των βαλκανικών κρατών και στο πλαίσιο αυτό είναι πολύ σημαντικό για την Ελλάδα να μην αποδυναμωθεί υπέρ της Βουλγαρίας».

Μια εβδομάδα αργότερα, ο Βενιζέλος ήρθε στο Λονδίνο δήθεν για να συμμετάσχει στη Διάσκεψη Ειρήνης του Λονδίνου, αλλά στην πραγματικότητα να συνεχίσει τις διαπραγματεύσεις που ξεκίνησαν μεταξύ Λόιντ Τζόρτζ, Τσόρτσιλ και Σταυρίδη. Λίγο μετά την άφιξή του, ο Έλληνας πρωθυπουργός και ο Σταυρίδης συναντήθηκαν με τον Λόιντ Τζορτζ και το σύμβουλό του, Σερ Ρούφους Ισαάκς (Sir Rufus Isaacs).

Στη συνάντηση αυτή προτάθηκε από τον Σταυρίδη, ότι εάν η Αγγλία επιθυμούσε να δει το ελληνικό ναυτικό ενισχυμένο, θα μπορούσε να είναι προς όφελός της να δανείσει στην Ελλάδα ένα χρηματικό ποσό που θα δαπανηθεί για την κατασκευή πλοίων στην Αγγλία, σύμφωνα με πρόγραμμα που θα εκπονούνταν σε συνδυασμό με το Ναυαρχείο. Ο Λόιντ Τζόρτζ είπε ότι αυτό θα μπορούσε να γίνει, αλλά θεώρησε την πρόταση πρόωρη, πλην όμως θα μπορούσε να την εξετάσει αν ήταν αναγκαίο. Επίσης μία νέα συνάντηση πραγματοποιήθηκε μεταξύ των δύο πλευρών στις 17 Δεκεμβρίου 1912, στην οποία ήταν παρών και ο Τσόρτσιλ., ενώ δεκατέσσερις ημέρες αργότερα Βενιζέλος και Λόιντ Τζόρτζ συναντήθηκαν πάλι.

Στη συνάντηση αυτή τέθηκε εκ νέου το θέμα της χορήγησης δανείου ακόμα και κατά υπόδειξη προς τους τραπεζίτες με ευνοϊκούς όρους, πρόταση στην οποία ο Λόιντ Τζόρτζ δεν ήταν καθόλου αντίθετος.

Μία από τις βρετανικές απαιτήσεις για την επίτευξη συμφωνίας με την Ελλάδα ήταν ότι η χώρα θα έπρεπε να προσανατολίσει το ναυτικό της πρόγραμμα προς την προμήθεια στολίσκου και όχι Dreadnoughts ή θωρακισμένων καταδρομικών. Το Ναυαρχείο ήταν αρκετά επίμονο σε αυτό.

Ο Τσόρτσιλ δήλωσε ότι η Ελλάδα όφειλε να αστυνομεύσει το ανατολικό τμήμα της Μεσογείου, το Αιγαίο και τα νησιά. Θα έπρεπε η Βρετανία να αποκλείσει τον αυστριακό και ιταλικό στόλο στην Αδριατική, χρησιμοποιώντας τη νέα ναυτική βάση τους στο λιμάνι του Αργοστολίου, αλλά ακόμη και αν ήταν πολύ αργά, οι Έλληνες δεν έπρεπε να έχουν κανένα φόβο, διότι οι Αυστριακοί δεν θα τολμούσαν να πάνε προς την Ανατολή, αφήνοντας τους Άγγλους στη Μάλτα. Για το Αιγαίο και τα νησιά, τα μικρά σκάφη ήταν απαραίτητα και η υψηλή ταχύτητα ήταν επίσης ουσιαστική. Άλλωστε η εδραιωμένη βρετανική πολιτική ήταν να αποθαρρύνει και την Ελλάδα αλλά και την Τουρκία από την απόκτηση ισχυρών ναυτικών μονάδων.

Ο Βενιζέλος ήταν πολύ ικανοποιημένος. Πριν από την αναχώρησή του για την Ελλάδα συνόψισε τις εντυπώσεις του στον Τζον Σταυρίδη :

Ένιωθε ευτυχισμένος με τη σκέψη ότι οι διαπραγματεύσεις θα οδηγήσουν σε μια Αντάντ με την Αγγλία και πιθανότατα με τη Γαλλία, και ότι το μέλλον στην Ελλάδα θα ήταν πολύ διαφορετικό από το παρελθόν της, όταν έπρεπε να σταθεί απολύτως μόνη της, μη υποστηριζόμενη από κανέναν. Θα μπορούσε τώρα να δημιουργήσει ένα ισχυρό ναυτικό, να αναπτύξει το σιδηροδρομικό δίκτυο και το εμπόριο της και με τη φιλία της Αγγλίας και της Γαλλίας, θα μπορούσε να γίνει μία δύναμη στην Ανατολή την οποία δεν θα μπορούσε να αγνοήσει κανείς. Ήταν

επίσης πολύ ευχαριστημένος, γιατί ο υπουργός Εξωτερικών της Αγγλίας Σερ Έδουαρδ Γκρέϋ (Sir E. Grey) του είχε πει ότι η Αγγλία είχε πάντα πολύ φιλικά αισθήματα για την Ελλάδα και ότι μόλις η συνθήκη υπογραφόταν αυτά θα μπορούσαν να ενισχυθούν και να δημοσιοποιηθούν. Ο ενθουσιασμός του Βενιζέλου στον Λόιντ Τζορτζ είχε ανταπόκριση, καθώς πίστευε ότι ο Βενιζέλος ήταν ένας πολύ μεγάλος άνδρας και ότι η Ελλάδα ήταν σε ασφαλή χέρια όσο είχε το πηδάλιο της χώρας.

Οι Βρετανοί ήθελαν η Ελλάδα να αποκτήσει ένα αμυντικό ναυτικό που θα μπορούσε να αποτρέψει άλλες ναυτικές δυνάμεις -Αυστρία, Ιταλία- από την εισβολή στη χώρα και επιπλέον να τους συνδράμει στη Μεσόγειο. Η πρόταση αυτή μπορεί επίσης να γίνει κατανοητή ως μια προσπάθεια για επιβεβαίωση, ότι η ανάπτυξη του ελληνικού πολεμικού ναυτικού θα απειλήσει ελάχιστα τα συμφέροντα της Βρετανίας⁷⁰.

ε. Πολιτικοί Σκοποί της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής

Η Υψηλή Στρατηγική που επιλέχθηκε και εφαρμόστηκε από την κυβέρνηση του Ε. Βενιζέλου κατά την πρώτη περίοδο της θητείας του, είχε οριοθετήσει τους παρακάτω τρεις αλληλοσυμπληρούμενους κεντρικούς πολιτικούς σκοπούς :

- Πρωτεύων βραχυπρόθεσμος στόχος τέθηκε η συγκρότηση ενός ισχυρού «αστικού εθνικού κράτους» δικαίου και η διασφάλιση του συμφέροντος επιβίωσης. Ως εκ τούτου, ο Έλληνας πρωθυπουργός, ευθύς μόλις ανήλθε στο πρωθυπουργικό αξίωμα, ανέλαβε μεθοδικές διαδικασίες αναδιοργάνωσης-αναδόμησης των εσωτερικών δομών -εκπαίδευση, εσωτερική διοίκηση, οικονομία, άμυνα, γεωργία, εμπόριο κ.ά.- με στρατηγικό τρίπτυχο την κοινωνικοπολιτική, στρατιωτική και οικονομική ανάπτυξη.

⁷⁰ Fotakis, Greek Naval Strategy and Policy. 1910-1919, σ. 52-65.

- Ο μεσοπρόθεσμος ευρύτερος πολιτικός σκοπός αποκρυσταλλωνόταν στην αναβίβαση της θέσης και του ρόλου της Ελλάδας στην περιφέρειά της, μέσω της ανάσχεσης των άμεσων περιφερειακών συστημικών απειλών και της απελευθέρωσης και ένταξης στον εθνικό κορμό των ελληνικών πληθυσμών που διαβιούσαν στις υπόδουλες περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας -Μακεδονία, Θράκη, Ήπειρο και νησιά Αιγαίου-. Ο εν λόγω στόχος επιδιώχθηκε από τις αρχές του Α΄ΒΠ έως τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (Α΄ΠΠ) και κατά μείζονα βαθμό επιτεύχθηκε με τη συνθήκη των Σεβρών (στο γράμμα της συνθήκης και όχι πραγματολογικά).

- Τέλος, ο μακροπρόθεσμος και υπέρτατος πολιτικός σκοπός ήταν η πραγμάτωση της εδαφικής ολοκλήρωσης του ελληνικού έθνους -Μεγάλη Ιδέα- μέσω της εδαφικής διεύρυνσης της Ελλάδας προς τη Μικρά Ασία. Η επιτυχής πραγμάτωση του εν λόγω στόχου θα απέληγε στη δημιουργία της Ελλάδας των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών. Με διαφορετικά λόγια, η πρόσκτηση ευμεγεθών συντελεστών ισχύος -εδαφική, πληθυσμιακή επέκταση, οικονομικοεμπορική ανάπτυξη, πλουτοπαραγωγική megένθυση, επισιτιστική αυτάρκεια- θα συντελούσε στην απόκτηση status και ρόλου μεγάλης δύναμης.

Μετά το τέλος του Α΄ΒΠ και την υπογραφή της συνθήκης του Λονδίνου (30 Μαΐου 1913) ο Ε. Βενιζέλος έθεσε ως μείζονα πολιτικό στόχο της ελληνικής υψηλής στρατηγικής τη διατήρηση των κεκτημένων και την ανάσχεση ενδεχόμενων αναθεωρητικών συμπεριφορών από τα όμορα βαλκανικά κράτη. Η ειρηνική διευθέτηση των διαφορών αποτελούσε επιτακτική στρατηγική αναγκαιότητα για την Ελλάδα όχι μόνο για την παγίωση και τη διεθνή αναγνώριση των τετελεσμένων αλλά και για την αποφυγή ενδεχόμενης στρατιωτικής αναμέτρησης με τη Βουλγαρία.

Ουσιαστικά ο Ε. Βενιζέλος επεδίωξε μεθοδικά και αδιάλειπτα την ανάσχεση-περιστολή και εξάλειψη της βουλγαρικής πολιτικής πλεονεξίας, την προστασία του ελληνικού συμφέροντος επιβίωσης και την ανάκτηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων των ομοεθνών, εγκαθιδρύοντας ένα βιώσιμο σύστημα ισορροπίας ισχύος στα Βαλκάνια με θεμελιώδη υπόβαθρο την ορθολογική και δίκαιη κατανομή των εδαφικών κερδών των κρατών της Βαλκανικής συμμαχίας, διαδικασία που θα εδραζόταν στο προσδιοριστικό εθνολογικό και γεωγραφικό κριτήριο.

Μία ελληνοβουλγαρική ένοπλη σύρραξη θα ήταν δυνατόν να συνωθήσει σε μία γενικευμένη ευρωπαϊκή στρατιωτική αναμέτρηση, λόγω της διακύβευσης ζωτικών συμφερόντων των Μεγάλων ευρωπαϊκών Δυνάμεων, γεγονός που θα οδηγούσε σε αναθεώρηση του εδαφικού καθεστώτος στη Βαλκανική. Ωστόσο, η απειλή της εδαφικής ακεραιότητας και της εσωτερικής-εξωτερικής κυριαρχίας της Ελλάδας μετά την αιφνιδιαστική επίθεση των Βουλγάρων (17 Ιουνίου 1913) κατά των ελληνικών και των σερβικών θέσεων σε Νιγρίτα και Γευγελή αντίστοιχα, συνώθησε την ελληνική πολιτική ηγεσία στην εφαρμογή της στρατιωτικής διάστασης της ελληνικής υψηλής στρατηγικής για την ανάσχεση της Βουλγαρίας και την κατοχύρωση των τετελεσμένων⁷¹.

Στο επίπεδο της υψηλής στρατηγικής, ο πρωθυπουργός Ε. Βενιζέλος, μετά το τέλος του Α΄ΒΠ, εφάρμοσε αρχικά μια αμυντική πολιτική που περιλάμβανε την παρακολούθηση του γεωπολιτικού περιβάλλοντος και την έγκαιρη αντίδραση στην προσπάθεια ανατροπής της υφιστάμενης κατάστασης ισορροπίας ισχύος.

Επιπρόσθετα πέτυχε να κρατήσει το ενδιαφέρον της Πύλης για μια ενδεχόμενη

⁷¹ Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, σ. 274-276, 284-285.

συνεννόηση με την Ελλάδα τόσο ζωηρό, ώστε να αποφύγει μία απειλούμενη τουρκοβουλγαρική προσέγγιση⁷².

Στη συνέχεια ανέλαβε πιο ενεργή στάση λαμβάνοντας μέτρα για την ενίσχυση της χώρας στο περιφερειακό σύστημα κατανομής ισχύος, μέσω της σύναψης Ελληνο-Σερβικής αμυντικής συμμαχίας την 19 Μαΐ 1913. Μετά την έναρξη του πολέμου η στρατιωτική ισχύς έλαβε μεγαλύτερη σημασία, πλην όμως σε αγαστή συνεργασία με τους άλλους συντελεστές ισχύος, όπως τη διπλωματία και την οικονομία.

στ. Μέσα της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής

Η ελληνική υψηλή στρατηγική προ και κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων διαμορφώθηκε από το συνδυασμό της σωστής ανάγνωσης του διεθνούς περιβάλλοντος και του ορθολογικού καθορισμού σκοπών και μέσων. Για την υλοποίησή της χρησιμοποιήθηκε ένας πολλαπλός συνδυασμός συντελεστών-μέσων εσωτερικής και εξωτερικής εξισορρόπησης.

- Στρατιωτικά Μέσα

Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε στη στρατιωτική διάσταση με την εκπαίδευση-αναδιοργάνωση των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων. Εκτός από την ποσοτική αύξηση και την ποιοτική ενίσχυση του στρατιωτικού υλικού, τον εξορθολογισμό και την αναδιάταξη των στρατιωτικών δυνάμεων επιζητήθηκαν και προσκτήθηκαν συντελεστές εξωτερικής στρατιωτικής εξισορρόπησης. Στις παραμονές του Α΄ΒΠ η Ελλάδα διαθέτει στρατό 129.000 ανδρών άρτια εκπαιδευμένο και εξοπλισμένο και κατά τη διάρκεια του Β΄ΒΠ θα παρατάξει στρατό 145.000 ανδρών.

⁷² Ελένη Γαρδίκι- Κατσιαδάκη, «Ο συσχετισμός των Δυνάμεων και η Ελλάδα μπροστά στη συνθήκη του Βουκουρεστίου», στο Institute for Balkan Studies, Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα. Συμπόσιο 75 Χρόνια από την Απελευθέρωση της Μακεδονίας, (Θεσσαλονίκη : Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1990), σ. 44.

Μετά το Θεοτόκη, ο Βενιζέλος ήταν εκείνος που ενδιαφέρθηκε να μεταμορφώσει τον προβληματικό ελληνικό στρατό σε σύγχρονη στρατιωτική μηχανή. Ο δεύτερος θα αποδειχθεί περισσότερο αποτελεσματικός από τον πρώτο, χωρίς να μπορούμε να παραμελήσουμε τις φιλότιμες προσπάθειες του Θεοτόκη.

Ο ελληνικός στρατός των Βαλκανικών Πολέμων ήταν αναδιοργανωμένος, πειθαρχημένος και με υψηλό ηθικό. Ο εφοδιασμός του είχε πάρει ρεαλιστική μορφή και βρισκόταν σε ικανοποιητικό επίπεδο. Εξαίρεση στον κανόνα αποτελούσαν τα μεταγωγικά που συνιστούσαν μόνιμο πρόβλημα. Μεγάλο μέρος των αναγκών ικανοποιούνταν με τη μεταφορά μεγάλης ποσότητας μέσω θαλάσσης, στην οποία κυριαρχούσε ο ελληνικός στόλος. Ο λόγος αυτός ανάγκαζε το στρατό να θέτει ως πρωταρχικούς και στρατηγικούς στόχους του την κατάληψη λιμένων για την απρόσκοπτη συνέχιση των εκστρατειών (π.χ. Θεσσαλονίκης στο Θέατρο της Μακεδονίας και Πρέβεζας στο αντίστοιχο της Ηπείρου).

Με τη μετάκληση της γαλλικής και αγγλικής αποστολής, η εκπαίδευση για πρώτη φορά γίνεται ρεαλιστική και οι Μονάδες ασκούνται επί παντοδαπού εδάφους. Ιδρύονται στρατιωτικές ακαδημίες με στόχο την εκπαίδευση των λοχαγών και αναδιαρθρώνονται οι υπηρεσίες των Γενικών Επιτελείων. Οι αποστολές εισήγαγαν την αρχή της «ακράτου επιθέσεως». Οι Έλληνες του εσωτερικού και του εξωτερικού έσπευσαν στο κάλεσμα της πατρίδας. Τα επιτελεία, τα στρατηγεία και η επιστράτευση οργανώθηκαν σε νέες βάσεις και έγιναν περισσότερο λειτουργικά. Στο πλαίσιο της αναβάθμισής του, ο στρατός εκπαιδεύτηκε πλέον εντατικά με την εκτέλεση μεγάλων ασκήσεων και την κλήση εφέδρων. Η παρουσία της γαλλικής επιρροής ήταν έντονη, ιδίως μετά την άφιξη της αποστολής του Στρατηγού Εϋντού.

Η επιστρατευτική εικόνα που παρουσίαζε ο στρατός το καλοκαίρι του 1912 δεν είχε καμία σχέση με εκείνη του 1897. Η θεαματική αυτή βελτίωση ήταν αποτέλεσμα της σκληρής εκπαίδευσης και του σύγχρονου οπλισμού. Βέβαια, ο ελληνικός στρατός μπορεί να είχε ξαναγεννηθεί, αλλά δεν ήταν βουλγαρικός, ούτε καν σερβικός, ήταν μια στρατιωτική μηχανή ικανοποιητικής απόδοσης που μπορούσε να φέρει σε πέρας συγκεκριμένες αποστολές. Η μη δημιουργία από την Ελλάδα ενός υπεрсύγχρονου για την εποχή στρατεύματος οφείλεται στο ότι η προσπάθεια σχηματισμού του στηριζόταν σε ενέργειες της τελευταίας στιγμής και όχι σε μια συνεχή, μακροχρόνια και συλλογική διαδικασία. Η προετοιμασία όμως των λίγων ετών αποδείχθηκε εκ του αποτελέσματος ότι ήταν αρκετή για την υλοποίηση μεγάλου μέρους των εθνικών στόχων.

Η υλοποίηση της Μεγάλης Ιδέας και της εθνικής αποκατάστασης ήταν οι άξονες που καθόρισαν το νέο δόγμα του στρατού. Η αρχή του «διηλεκώς επιτίθεσθαι» υιοθετήθηκε πλήρως και εφαρμόστηκε σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις παρακινδυνευμένα. Βέβαια η επιτυχία του παραπάνω δόγματος οφείλεται στις ιστορικές συγκυρίες και στις επιτυχημένες διπλωματικές επιλογές της συγκεκριμένης περιόδου, οι οποίες είχαν δημιουργήσει ένα ευνοϊκό στρατηγικό περιβάλλον για την ελληνική στρατιά.

Ο Έλληνας στρατιώτης υπήρξε ανδρείος, καρτερικός, λιτός και διέθετε υψηλό ηθικό. Κατόρθωσε να ανταπεξέλθει μέσα από τις δυσμενείς και εναλλασσόμενες καιρικές και εδαφικές συνθήκες, επιδεικνύοντας αντοχή και επιμονή. Οι όποιες περιορισμένες περιπτώσεις ραγδαίας πτώσης του ηθικού του, οφείλονταν στις συνεχείς και άσκοπες απώλειες -Μπιζάνι- ή σε έλλειψη εκπαίδευσης ή σε ανικανότητα των Διοικήσεων -Αμύνταιο-⁷³.

⁷³ Βερέμης, Μεγάλοι Έλληνες Ελευθέριος Βενιζέλος (τόμος 8), σ. 59-61.

Για τον Ε. Βενιζέλο η χρήση της στρατιωτικής ισχύος ήταν ένα μέσο της πολιτικής για την επίτευξη των στόχων της και όχι αυτοσκοπός. Ειδικότερα, ήταν το κεφαλαιώδες και αποτελεσματικότερο μέσο που διέθετε για την εφαρμογή της στρατηγικής των τετελεσμένων. Για το λόγο αυτό προέβη στη μεθοδική χρήση της στρατιωτικής ισχύος για την επίτευξη τετελεσμένων γεγονότων μέσω της κατάληψης-κατοχής στρατηγικής σημασίας εδαφικών περιοχών, όπως ήταν η Θεσσαλονίκη και τα Ιωάννινα. Ωστόσο, όπως αποδεικνύεται στην πράξη, ο Έλληνας πρωθυπουργός δεν συναινούσε στη μέγιστη χρήση της στρατιωτικής ισχύος και στο δόγμα του ολοκληρωτικού πολέμου αλλά αντίθετα, υποστήριζε σθεναρά την οικονομία των μέσων-μεθόδων κατά τη διάρκεια μίας ένοπλης σύρραξης.

Οι μεγάλες εξοπλιστικές προσπάθειες του Βενιζέλου, αλλά και των αξιωματικών του Στρατιωτικού Συνδέσμου, ιδιαίτερα στον τομέα του ναυτικού, απέδωσαν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων για τη σύμπτυξη συμμαχίας με τη Βουλγαρία. Ο ίδιος ο Βενιζέλος επέλεξε τον πλοίαρχο Παύλο Κουντουριώτη να γίνει υποναύαρχος και διοικητής του στόλου του Αιγαίου λίγο πριν αποπλεύσει ο στόλος με επικεφαλής το νέο βαρύ καταδρομικό «Γεώργιος Αβέρωφ». (Η δύναμη του ελληνικού στόλου το 1912 παρουσιάζεται στο Παράρτημα «Ε»).

Ο ρόλος του ελληνικού στόλου υπήρξε αποφασιστικός για την έκβαση του Α'ΒΠ. Κυριάρχησε στο Αιγαίο καθ' όλη τη διάρκεια των συγκρούσεων και στέρησε τον τουρκικό στρατό από τη δυνατότητα θαλάσσιου ανεφοδιασμού. Μετά την κατάληψη της Λήμνου, στις 8 Οκτωβρίου, ο ελληνικός στόλος απέκτησε το στρατηγικής σημασίας ορμητήριο του λιμένα του Μούδρου. Ακολούθησε η κατάληψη όλων των νήσων του ανατολικού Αιγαίου. Στις 3 Δεκεμβρίου, στην είσοδο των Δαρδανελίων, ο ελληνικός στόλος ανάγκασε τον τουρκικό να ζητήσει

κάλυψη, υποχωρώντας μέσα στα στενά. Τη γνωστή αυτή ως ναυμαχία της «Έλλης» διαδέχτηκε στις 5 Δεκεμβρίου η ναυμαχία της «Λήμνου» με επικεφαλής το «Αβέρωφ», υπό τον Κουντουριώτη. Επαναλήφθηκε η υποχώρηση και ο εγκλωβισμός του τουρκικού στόλου στα στενά⁷⁴.

Επίσης, για παράδειγμα, το 8ο έκτακτο τουρκικό Σώμα Στρατού, που επονομάστηκε καταχρηστικά «στρατιά Αλιάκμονα» και είχε αποστολή την αντιμετώπιση του κύριου όγκου του ελληνικού στρατού, -με Διοικητή το στρατηγό Ταξίν Πασά-, είχε συγκροτηθεί στην Κοζάνη σε αντικατάσταση του 8ου Σώματος Δαμασκού που προοριζόταν για αυτήν την αποστολή, αλλά δεν μπόρεσε να μεταφερθεί στη Θεσσαλονίκη, λόγω της διακοπής των θαλασσίων συγκοινωνιών από τον ελληνικό στόλο. Από την πενιχρή σύνθεση του σώματος αυτού, που απαρτιζόταν από μία μόνο τακτική Μεραρχία, μία εφεδρική και κάποιες άλλες Μονάδες, μπορούμε να αντιληφθούμε τη μικρή σημασία που απέδιδαν οι Οθωμανοί στους Έλληνες⁷⁵.

Η σημασία του Πολεμικού Ναυτικού λόγω της μεγάλης σπουδαιότητάς του στη βαλκανική διπλωματία καθώς και στην έκβαση του Α΄ΒΠ, παρουσιάζεται αναλυτικότερα στην αμέσως επόμενη ενότητα.

- Οικονομικά Μέσα

Η ιδιαίτερη βαρύτητα που επέδειξε ο Ε. Βενιζέλος καθώς και οι προηγούμενες κυβερνήσεις στην οικονομική ανόρθωση της χώρας, επέτρεψε στην αναδιοργάνωση και ανασυγκρότηση των Ενόπλων Δυνάμεων και επέφερε την ποιοτική και ποσοτική βελτίωση της σκληρής ισχύος του κράτους. Ο αμυντικός προϋπολογισμός της βενιζελικής κυβέρνησης τη διετία 1910-1912 ανήλθε σε 110.000.000 δρχ.

⁷⁴ Βερέμης, Μεγάλοι Έλληνες Ελευθέριος Βενιζέλος (τόμος 8), σ. 59-61.

⁷⁵ Αθανάσιος Νικολοδήμος, Μέρες Πολέμου (1902-1922), σ. 37, 39, 40.

Παράλληλα με την ενίσχυση της στρατιωτικής διάστασης ο Ε. Βενιζέλος αξιοποίησε και την οικονομική διάσταση της ελληνικής υψηλής στρατηγικής προχωρώντας σε διαδικασίες οικονομικής αναδιοργάνωσης-ανόρθωσης για την εξοικονόμηση και τη βέλτιστη δυνατή κατανομή των οικονομικών πόρων στις αμυντικές δαπάνες.

- Διπλωματικά - Πολιτικά Μέσα

Μπροστά στον κίνδυνο να μείνει η Ελλάδα εκτός συμμαχίας και να μοιρασθούν Σερβία και Βουλγαρία τα ευρωπαϊκά εδάφη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, ο Βενιζέλος ενήργησε κεραυνοβόλα και παρά τη μυστικότητα με την οποία ενεργούσαν τόσο οι Σέρβοι όσο και οι Βούλγαροι, κατόρθωσε να πληροφορηθεί τη μυστική αυτή συμφωνία μεταξύ τους από τον Έλληνα πρέσβη στη Σόφια, Δημήτριο Πανά. Έτσι στις 14 Απριλίου 1912 υπέβαλλε στη βουλγαρική κυβέρνηση σχέδιο αμυντικής συμμαχίας.

Οι Βούλγαροι δέχθηκαν να συμμαχήσουν με την Ελλάδα λόγω του στόλου, ο οποίος θα αναλάμβανε την υποχρέωση να εμποδίζει τη θαλάσσια επικοινωνία μεταξύ Μικράς Ασίας και ευρωπαϊκής Τουρκίας. Με τα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη η Ελλάδα δεν ήρθε σε συμφωνία, ούτε υπέγραψε καμιά συνθήκη. Μόνο με το Μαυροβούνιο ήρθε σε ένα είδος προφορικής συμφωνίας⁷⁶.

Το Μάιο 1912, πριν την έναρξη του Α΄ΒΠ η Ελλάδα σύναψε συνθήκη αμυντικής συμμαχίας με τη Βουλγαρία -η οποία συμπληρώθηκε το Σεπτέμβριο 1912 και από στρατιωτική σύμβαση- για την εξισορρόπηση της οθωμανικής απειλής και εισήλθε στο ευρύτερο πλέγμα των διμερών πολιτικοστρατιωτικών συμφωνιών μεταξύ Σερβίας και Βουλγαρίας (Μάρτιος 1912), Μαυροβούνιου και

⁷⁶ Γιώργος Βασιλούλης, Η Δεκαετία της φωτιάς 1912-1922. Από το θρίαμβο στην καταστροφή, (Αθήνα : Εντός, 2015), σ. 40.

Βουλγαρίας (Ιούνιος - Αύγουστος 1912) και Μαυροβούνιου και Σερβίας (Σεπτέμβριος 1912) της επονομαζόμενης Βαλκανικής συμμαχίας.

Αντίστοιχα, πριν από τον Β΄ΒΠ η Ελλάδα, για την εξισορρόπηση του ισχυρότερου περιφερειακού δρώντος -Βουλγαρία- υπέγραψε αμυντική συνθήκη συμμαχίας με τη Σερβία (Ιούνιος 1913)⁷⁷. Επιπρόσθετα, μετά την επίτευξη των τετελεσμένων από τον ελληνικό στρατό ακολούθησαν διπλωματικές διαπραγματεύσεις για την παγίωσή τους.

Ο κύριος λόγος που ώθησε τη Βουλγαρία στην υπογραφή της Ελληνο-βουλγαρικής συμμαχίας ήταν το ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό. Χωρίς τη συμμετοχή του ελληνικού στόλου σε μια μελλοντική σύγκρουση, οι Τούρκοι θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν σχεδόν ανεμπόδιστα, τα θωρηκτά τους στον Εύξεινο Πόντο, να αποκλείσουν τα βουλγαρικά λιμάνια, να μεταφέρουν στρατεύματα και να βομβαρδίσουν παράλιες πόλεις της Βουλγαρίας. Επίσης, οι Τούρκοι, βγαίνοντας από τα Στενά θα μπορούσαν να μεταφέρουν στρατό σε όλη την αιγιακή έκταση της Μακεδονίας και της Θράκης⁷⁸.

ζ. Η Σημασία του Πολεμικού Ναυτικού στη Βαλκανική

Διπλωματία Αλλά και στην Έκβαση του Α΄ΒΠ

Ο Βενιζέλος σχεδόν από την πρώτη ώρα του πολέμου είχε διαβλέψει ότι η επικράτηση έναντι της Τουρκίας θα εδραιωνόταν μόνο με την οριστική κατοχή των νησιών του Αιγαίου και την εξασφάλιση της ελληνικής ναυτικής υπεροπλίας. Το κλειδί βρισκόταν στα χέρια της Αγγλίας : Η υποστήριξή της στο ζήτημα των νησιών

⁷⁷ Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, σ. 286-288, 825 .

⁷⁸ Γκόγκος Νίκος, «Το Πολεμικό Ναυτικό στους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-1913», Elliniki Gnomi On line, 21 Δεκ 2012, www.elliniki-gnomi.eu, έγινε πρόσβαση στις 25 Σεπ 2016.

στην πρεσβευτική διάσκεψη του Λονδίνου και η βοήθειά της στην υλοποίηση ενός προγράμματος ναυτικού εξοπλισμού⁷⁹.

Η παλιά ελληνική πίστη στη δύναμη της θάλασσας, σε ότι αφορά την ικανοποίηση των ελληνικών εθνικών στόχων και της βαλκανικής ισορροπίας δυνάμεων, δικαιώθηκε κατά τη διάρκεια του Α'ΒΠ. Η εξασθένηση της βρετανικής θέσης στη Μεσόγειο μεταξύ 1909 και 1912 επέτρεψε στην Ελλάδα πρώτα να εξασφαλίσει μια βρετανική ναυτική αποστολή και στη συνέχεια να προσελκύσει το βρετανικό ενδιαφέρον για μια ολοκληρωμένη ναυτική συνεργασία.

Η ικανοποιητική καταγραφή των αναδιοργανωτικών και εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων της βρετανικής ναυτικής αποστολής επιβεβαίωσε την αξία της ξένης ναυτικής βοήθειας.

Η πρόθεση του Βενιζέλου να εξασφαλίσει βρετανική βοήθεια για το κρητικό ζήτημα, πιθανώς αντιπροσώπευε την προτίμησή του για την πρόσκληση της βρετανικής ναυτικής αποστολής στην Ελλάδα.

Η προσέγγιση του Βενιζέλου στη Βρετανία ήρθε στις αρχές του Νοεμβρίου 1910, όταν βολιδοσκόπησε τον Άγγλο πρεσβευτή στην Αθήνα Σέρ Φράνσις Έλλιοτ (Sir Francis Elliot) σχετικά με την προθυμία της κυβέρνησής του, να δανείσει αξιωματικούς του ΠΝ για να βοηθήσουν στην αναδιοργάνωση του ελληνικού ΠΝ. Η σύμβαση υπογράφηκε τελικά στις 13 Ιουλίου 1911 και θεωρήθηκε ότι ήταν ευδιάκριτα πλεονεκτική από κάθε άποψη για τα μέλη της βρετανικής ναυτικής αποστολής, η οποία έφτασε στην Αθήνα στις αρχές Μαΐου 1911.

Η ναυτική αποστολή συνέβαλε στην ανάπτυξη της ελληνικής ναυτικής εκπαίδευσης με την κατάρτιση βασιλικών διαταγμάτων που προέβλεπαν τη

⁷⁹ Γαρδίκας-Κατσιαδάκης, «Ο συσχετισμός των Δυνάμεων και η Ελλάδα μπροστά στη συνθήκη του Βουκουρεστίου», σ. 48.

σύσταση σχολείων για στελέχη, υπαξιωματικούς και ναυτικούς. Η αποστολή πραγματοποίησε ιδιαίτερα σημαντικό έργο σε δύο από τα πιο σπουδαία εκπαιδευτικά ιδρύματα του ελληνικού στόλου: τη Σχολή Ναυτικών Δοκίμων και τη Σχολή Βλητικής.

Μια άλλη σημαντική συμβολή της βρετανικής ναυτικής αποστολής στην κατάρτιση του ελληνικού ναυτικού ήταν η επαναλειτουργία των βρετανικών ναυτικών σχολών για Έλληνες αξιωματικούς, δεδομένου ότι είχαν αποκλειστεί από αυτά για τα τελευταία δεκαεπτά χρόνια.

Ο απολογισμός της βρετανικής ναυτικής αποστολής στην Ελλάδα μεταξύ 1911 και 1913 ήταν θετικός, καθώς συνέβαλε ουσιαστικά στην επιτυχή έκβαση των ναυτικών επιχειρήσεων του 1912 και 1913. Η νέα βρετανική ναυτική αποστολή - έφτασε στην Ελλάδα στο τέλος του Σεπτεμβρίου του 1913-, υπό τον υποναύαρχο Μάρκ Κέρρ (Mark Kerr) και με τη συμμετοχή δεκαοκτώ Βρετανών αξιωματικών εν ενεργεία, θα επιχειρήσει να επεκτείνει την τάση για στενότερη ναυτική συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών, η οποία αποσκοπούσε στην εξισορρόπηση της ναυτικής κατάστασης της Μεσογείου υπέρ της Αντάντ.

Το ελληνικό ναυτικό διέθετε δύο συγκριτικά πλεονεκτήματα. Το πρώτο ήταν η κατοχή του θωρακισμένου-καταδρομικού Αβέρωφ, το οποίο ήταν νεότερου τύπου και ταχύτερο από όλα τα άλλα πολεμικά πλοία των δύο στόλων. Το δεύτερο ήταν η κατοχή του μικρού υποβρυχίου Δελφίν -311 τόνων-, η παρουσία του οποίου είχε σημαντική επίδραση στο ηθικό, αφού οι Τούρκοι δεν διέθεταν αλλά και ούτε γνώριζαν επαρκώς πως να διαχειριστούν αυτή τη νέα μορφή ναυτικού πολέμου.

Επιπρόσθετα, ελλείπει εμφανούς ικανότητας πάλης και από τις δύο πλευρές, αυτό που έδωσε στην Ελλάδα τη νίκη ήταν η ηγεσία του Κουντουριώτη.

Παρά την κατωτερότητα και τη σχετική ανετοιμότητα του ελληνικού ΠΝ, οι Βαλκανικοί σύμμαχοι ανέμεναν να αναλάβει τον έλεγχο του Αιγαίου και να διακόψει τις τουρκικές επικοινωνίες στη θάλασσα.

Κατά τη διάρκεια του ελληνο-τουρκικού πολέμου του 1897, το ελληνικό ναυτικό επιχειρούσε από το λιμάνι των Ωρεών στη βόρειο-ανατολική Εύβοια, πλην όμως από τότε εξετάστηκε η κατοχή των νησιών πλησιέστερα προς τα Δαρδανέλια. Δεν είναι σαφές ποιος αρχικά εισήγαγε την ιδέα της κατάληψης της Λήμνου αντί της διεξαγωγής του πολέμου από το αγκυροβόλιο των Ωρεών. Όλα τα διαθέσιμα στοιχεία δείχνουν όμως ότι ο Παύλος Κουντουριώτης, με το σύνηθες θάρρος του, πίεσε για την υιοθέτηση αυτής της ιδέας τον ενημερωμένο Βενιζέλο. Ο τελευταίος, θεωρώντας ότι η διεξαγωγή αυτής της επιχείρησης εξαρτιόταν από τη βρετανική ανοχή, αφού διερεύνησε τη θέση της Βρετανίας διαπίστωσε ότι δεν προέβαλε αντιρρήσεις στην προοπτική μιας ελληνικής κατοχής της Λήμνου.

Η σημασία της βρετανικής άδειας για μία ελληνική κατοχή της Λήμνου καθώς και των νησιών του βορείου Αιγαίου καθίσταται όλο και μεγαλύτερη, λαμβάνοντας υπόψη ότι η Ιταλία είχε εμποδιστεί από το να πράξει αυτό, από τις οργισμένες αντιδράσεις της Αυστρίας μόλις λίγους μήνες νωρίτερα. Αυτή η έξυπνη βρετανική χειρονομία προετοίμασε το έδαφος για μια στενότερη ναυτική συνεννόηση μεταξύ Βρετανίας και Ελλάδας στις αρχές του 1913.

Έχοντας λάβει απόφαση σχετικά με την κατάληψη της Λήμνου, ο ελληνικός στόλος απέπλευσε προς τα Δαρδανέλια στις 5 Οκτωβρίου και κατέλαβε το νησί τρεις ημέρες αργότερα. Έως τα μέσα του Νοεμβρίου, η κατοχή επεκτάθηκε προς τα νησιά της Ίμβρου, Θάσου, Αγίου Ευστρατίου, Σαμοθράκης, Ψαρών και Ικαρίας.

Αντίθετα με τις προσδοκίες, ωστόσο, ο τουρκικός στόλος δεν άφησε τα Δαρδανέλια πριν από τα μέσα του Δεκεμβρίου. Κατά τη διάρκεια αυτής της

περιόδου ανέλαβε επιχειρήσεις αντιπερισπασμού κατά μήκος της βουλγαρικής ακτής της Μαύρης Θάλασσας εναντίον του ασθενέστερου βουλγαρικού στολίσκου.

Η επίδραση του ελληνικού αποκλεισμού των τουρκικών ακτών έγινε αμέσως αισθητή. Σε μια εποχή που οι συνδυασμένες δυνάμεις των βαλκανικών συμμάχων αριθμούσαν 670.000 άνδρες, η Τουρκία εισήλθε στο πεδίο της μάχης μόνο με 350.000 άνδρες.

Ένας άλλος αριθμός 250.000 ανδρών από τη Μικρά Ασία και τη Συρία, που αποτελούσαν τα παραδοσιακά καλύτερα στρατεύματα της Τουρκίας, ακινητοποιήθηκαν είτε στην περιοχή της Σμύρνης είτε σε διάφορα μέρη της Συρίας, όπου το οδικό και σιδηροδρομικό δίκτυο ήταν μέτρια και τα μέσα μεταφοράς ανεπαρκή. Επιπλέον, οι οθωμανικοί σιδηρόδρομοι βίωναν κάποια δυσκολία με τη λειτουργία τους λόγω της έλλειψης του άνθρακα και της απόλυσης των χριστιανών υπαλλήλων, των οποίων η κατάρτιση και η εμπειρία ήταν δύσκολο να αντικατασταθεί σε σύντομο χρονικό διάστημα.

Ως αποτέλεσμα, πολλές ενισχύσεις από το ασιατικό τμήμα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας ήταν υποχρεωμένες να φτάνουν με καθυστέρηση στην Κωνσταντινούπολη, κουρασμένες και εξαντλημένες μετά από μεγάλες και εξουθενωτικές πορείες.

Οι επικοινωνίες επίσης μεταξύ του ανατολικού και του δυτικού οθωμανικού στρατεύματος είχαν διακοπεί. Έτσι, ένα μεγάλο μέρος του τουρκικού δυτικού στρατεύματος, με σημαντικές ποσότητες πολεμικού υλικού, αφού ηττήθηκε από τους Έλληνες και τους Σέρβους, έπεσε στα χέρια των Βαλκανικών συμμάχων αντί να μεταφερθεί πίσω στην Τουρκία, όπου θα είχε τεθεί σε πολύ καλύτερη χρήση.

Το σχετικά ισχυρό ναυτικό της Ελλάδας προσέλκυσε τη συμμαχία τρομερών χερσαίων δυνάμεων των Βαλκανίων (Σερβία, Βουλγαρία) και έτσι δόθηκε ένα

τέλος στην κυριαρχία της Βαλκανικής χερσονήσου από την Τουρκία, την ισχυρότερη χερσαία δύναμη της Εγγύς Ανατολής. Ωστόσο, η ελληνική αποτυχία να προκαλέσει υψηλές ανθρώπινες απώλειες στο τουρκικό ναυτικό κατά τον Α΄ΒΠ, διευκόλυνε την επάνδρωση των τουρκικών νέου τύπου θωρηκτών «Dreadnoughts» των οποίων η κατασκευή πλησίαζε την ολοκλήρωσή της στη Βρετανία. Ως αποτέλεσμα, η τουρκική αντεκδίκηση σχετικά με την ελληνική κατοχή των νησιών του βορείου Αιγαίου, παρέμεινε έντονη σε όλη τη διαδρομή μέχρι το ξέσπασμα του Α΄ΠΠ⁸⁰.

Το ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό υπήρξε ένας ισχυρός στρατηγικός καταλύτης στο εξαιρετικό μείγμα στρατιωτικής ισχύος, διπλωματικής δεξιοτεχνίας και αποτελεσματικής εκμετάλλευσης ευνοϊκών συγκυριών που κατέδειξε η Ελλάδα την περίοδο 1912-13.

Ο τουρκικός στόλος δεν ξαναβγήκε στο Αιγαίο για χρόνια -αν όχι για δεκαετίες- και ως εκ τούτου ο ελληνικός θαλάσσιος έλεγχος δεν αμφισβητήθηκε μέχρι το τέλος του πολέμου. Η απόκτηση του θαλάσσιου ελέγχου από το ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό είχε τρεις πολύ σημαντικές συνέπειες: την απελευθέρωση των νησιών του βόρειου και ανατολικού Αιγαίου - πλην των Δωδεκανήσων, που από τον Μάιο του 1912 τελούσαν υπό ιταλική κατοχή-, την παρεμπόδιση της μεταφοράς τουρκικών ενισχύσεων στα θέατρα επιχειρήσεων της Μακεδονίας και της Ηπείρου και την ανεμπόδιστη διενέργεια ελληνικών αποβατικών επιχειρήσεων σε ηπειρωτικά εδάφη⁸¹.

Η απελευθέρωση των νησιών του Αιγαίου υπήρξε φυσικό επακόλουθο του θαλάσσιου ελέγχου, επιβεβαιώνοντας τον Άγγλο θεωρητικό της ναυτικής ισχύος

⁸⁰ Fotakis, *Greek Naval Strategy and Policy. 1910-1919*, σ. 45-51, 67-68.

⁸¹ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, «Η Στρατηγική Συνεισφορά του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού, 1821-1944», *Ναυτική Επιθεώρηση*, 172,580 (Μαρ-Μαΐ 2012) : 62-63.

και στρατηγικής Τζούλιαν Κόρμπετ (Julian Corbett), σύμφωνα με τον οποίο, οι ναυτικές επιχειρήσεις σχετίζονται με την απόκτηση του θαλασσίου ελέγχου καθώς και την άσκηση ελέγχου επί των γραμμών συγκοινωνιών. Η εξασφάλιση του θαλασσίου ελέγχου - που αποτελεί το μέσο για την επίτευξη του δεύτερου σκοπού- επιτυγχάνεται μέσω της κατανίκησης του εχθρικού στόλου ή μέσω αποκλεισμού⁸².

η. Εσωτερική Νομιμοποίηση της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής

Ο Ε. Βενιζέλος διασφάλισε την εσωτερική νομιμοποίηση της υψηλής του στρατηγικής, μεταλαμπαδεύοντας στον ελληνικό λαό, αφενός τον κίνδυνο που διέτρεχε το αλύτρωτο ελληνικό έθνος από την απειλή που αναφύονταν για την ίδια του την ύπαρξη και αφετέρου την αναγκαιότητα για τη διαφύλαξη της κυριαρχίας του ελληνικού κράτους, λόγω των κατάφορων παραβιάσεων του διεθνούς δικαίου από την Οθωμανική αυτοκρατορία.

Συναφώς, κατά την κήρυξη του Β'ΒΠ, ο Ε. Βενιζέλος κατέδειξε εναργά τους λόγους που νομιμοποιούσαν τη διεξαγωγή του νέου στρατιωτικού αγώνα για τη διασφάλιση των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων έναντι της βουλγαρικής πολιτικής πλεονεξίας. Η υψηλή νομιμοποίηση της ελληνικής υψηλής στρατηγικής απέρρεε, από την καθολική της αποδοχή τόσο από το σύνολο των ελληνικών κομμάτων της αντιπολίτευσης, όσο και από το σύνολο του ελληνικού πληθυσμού.

Αναμφίλεκτα, ο υψηλός βαθμός εσωτερικής νομιμοποίησης της ελληνικής υψηλής στρατηγικής, κατά την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων, συνεπικούρησε στη διασφάλιση των αναγκαίων οικονομικοκοινωνικών και πολιτικοστρατιωτικών

⁸² Sir Julian Stafford Corbett, Αρχές Ναυτικής Στρατηγικής, (Αθήνα : ΓΕΕΘΑ, 2015), μτφ-επιμ. Παναγιώτης Μαυρόπουλος, σ. viii, ix.

μέσων για την πραγμάτωση του αναγνωρισμένου και προσδιορισμένου πολιτικού σκοπού της ανεξαρτησίας των ομοεθνών πληθυσμών⁸³.

θ. Διεθνής Νομιμοποίηση της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής

Ο Ε. Βενιζέλος διέγινωσε το βαθμό σπουδαιότητας του παράγοντα της διεθνούς νομιμοποίησης, αναγαγοντάς τον σε κεντρικό πυλώνα του πολιτικού του οικοδομήματος, σε όλη τη χρονική περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων, με αποτέλεσμα την ενίσχυση της στρατηγικής αποτελεσματικότητας της ελληνικής υψηλής στρατηγικής.

Κατά την έναρξη του Α΄ΒΠ, ο Ε. Βενιζέλος θα προβάλλει το νομιμοποιημένο πολιτικό στόχο της προάσπισης και διαφύλαξης της κυριαρχίας-επιβίωσης του έθνους, στο βαθμό και στο μέτρο που αυτός δεν έρχεται σε σύγκρουση με καθολικά αποδεκτούς διεθνούς θεσμικούς κανόνες και πρακτικές καθώς και με τα μείζονα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων.

Ομοίως και στο Β΄ΒΠ η ελληνική υψηλή στρατηγική νοηματοδοτείται και συνυφαίνεται από τη διεθνή νομιμοποιητική αποδοχή του πολιτικού της στόχου, της προάσπισης του συμφέροντος της υπεράσπισης των θεμελιωδών κυριαρχικών δικαιωμάτων από τις απειλητικές πολιτικές και στρατιωτικές ενέργειες της αναθεωρητικής Βουλγαρίας.

Συνεπώς, ο ρόλος της διεθνούς νομιμοποίησης στη διαμόρφωση και εφαρμογή της ελληνικής υψηλής στρατηγικής των Βαλκανικών Πολέμων, αναδεικνύεται υψηλής σημασίας, όχι μόνο λόγω της μείωσης των ενδεχόμενων άμεσων ή έμμεσων απειλών που θα μπορούσαν να περιστείλουν τη στρατηγική αποτελεσματικότητά της, αλλά και για την εξεύρεση συντελεστών εξωτερικής

⁸³ Διονύσιος Τσιριγώτης, Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών στο Διεθνές Σύστημα των Νεότερων Χρόνων, διδακτορική διατριβή, (Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2006), σ. 195-199.

εξισορρόπησης, είτε άμεσης (στρατιωτική- οικονομική βοήθεια) είτε έμμεσης (πολιτικό-διπλωματική στήριξη), συμβάλλοντας στην επίτευξη του προσδιορισμένου πολιτικού της στόχου⁸⁴.

Ι. Αξιολόγηση της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής

Η αξιολόγηση της ελληνικής υψηλής στρατηγικής θα γίνει με τη βοήθεια των κριτηρίων που αναφέρονται στο Κεφάλαιο 1 για τη σχεδίαση και αξιολόγηση της υψηλής στρατηγικής.

Εσωτερική - Εξωτερική Προσαρμοστικότητα

Η επιλεγείσα και διαμορφωθείσα υψηλή στρατηγική της κυβέρνησης του Ε. Βενιζέλου κατά την πρώτη περίοδο της θητείας του, χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό εσωτερικής και εξωτερικής προσαρμοστικότητας υπό την έννοια ότι συνεκτίμησε ορθολογικά και αξιοποίησε αποτελεσματικά τα αναφυόμενα παράθυρα ευκαιριών και προέβη στην ανάσχεση των άμεσων απειλών - Οθωμανική αυτοκρατορία, Βουλγαρία.

Η ελληνική υψηλή στρατηγική προσαρμόστηκε στις εσωτερικές πολιτικές συνθήκες και στο διεθνές περιβάλλον και παρουσίαζε εσωτερική και διεθνή νομιμοποίηση. Η ελληνική κυβέρνηση κατέδειξε την αναγκαιότητα των Α΄ και Β΄ Βαλκανικών Πολέμων, προκειμένου για την αναθεώρηση του υφιστάμενου εδαφικού και πολιτικού status quo και την παροχή ανεξαρτησίας στους ομοεθνείς αφενός, και την προβολή νόμιμης άμυνας και τη διασφάλιση των επαπειλούμενων εθνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων από τις υπερφίαλες αξιώσεις της Βουλγαρίας αφετέρου, αντίστοιχα. Επιπρόσθετα, προέβαλε νομιμοποιημένους πολιτικούς

⁸⁴ Τσιριγώτης, Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών, σ. 200, 203.

σκοπούς, αξιολόγησε ορθολογικά και απέφυγε τη σύγκρουση με τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων.

Ο Βενιζέλος προβληματίστηκε σοβαρά εάν μια ελληνοσερβική δύναμη μπορούσε να επικρατήσει σε έναν πόλεμο με τη Βουλγαρία, και ενώ προετοιμαζόταν για το πολεμικό ενδεχόμενο, έκανε τα πάντα για να βελτιώσει τις σχέσεις του με τη Βουλγαρία ώστε να διατηρηθεί η ειρήνη. Η βουλγαρική επίθεση όμως και ο ακήρυκτος πόλεμος της 16 Ιουνίου 1913 εναντίον της Ελλάδας και της Σερβίας είχαν απροσδόκητες επιπτώσεις για τους Βούλγαρους⁸⁵.

Η ελληνική υψηλή στρατηγική καθορίστηκε από δύο παράγοντες: την ανθρώπινη βούληση, περίσκεψη και διορατικότητα, όπως εκφράστηκε από τον υπεύθυνο χειριστή των ελληνικών πραγμάτων κατά την εποχή αυτή, τον Ε. Βενιζέλο, που έλαβε όλα τα μέτρα για να είναι η Ελλάδα σε θέση να διεξάγει ένα νικηφόρο πόλεμο, και από την επιθυμία του ελληνικού λαού για μία εθνική αποκατάσταση, ο οποίος υποστήριζε κάθε πολιτική δράση, όσες θυσίες και αν αυτή απαιτούσε για την πραγματοποίηση των εθνικών ιδανικών, την απελευθέρωση των ελληνικών εδαφών⁸⁶.

Στρατηγική Σύζευξη Μέσων - Σκοπών

Ως προς τη σύζευξη μέσων και σκοπών, η ελληνική υψηλή στρατηγική αποδεικνύεται επίσης επιτυχής. Οι πολιτικοί σκοποί που τέθηκαν ήταν ορθολογικοί και βρισκόταν σε αγαστή ισορροπία με τα διατιθέμενα μέσα της υψηλής στρατηγικής.

Ο Ε. Βενιζέλος οικοδόμησε την ελληνική υψηλή στρατηγική στο στρατηγικό δίπολο, ιεραρχημένοι-προσδιορισμένοι πολιτικοί στόχοι και ανάπτυξη-χρήση

⁸⁵ Βερέμης, Μεγάλοι Έλληνες Ελευθέριος Βενιζέλος (τόμος 8), σ. 63.

⁸⁶ Παπούλια, «Το Βαλκανικό Σύμφωνο», σ. 30.

ανάλογων-ισοδύναμων μέσων εσωτερικής και εξωτερικής εξισορρόπησης για την πραγμάτωσή τους. Καθολικά και μεθοδικά επιδίωξε και πραγμάτωσε τελεσφόρα την αναδιάρθρωση, κινητοποίηση-στρατολόγηση-επίταξη και χρήση των εσωτερικών συντελεστών της εθνικής ισχύος -ανθρώπινο δυναμικό, οικονομικοί πόροι, στρατιωτικά μέσα- καθώς και την πρόσκτηση και εφαρμογή συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης -συμμαχίες, διεθνή νομιμοποίηση-. Επιπρόσθετα, απέφυγε την ανάληψη υπερβολικά φιλόδοξων στόχων που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε στρατηγική υπερεπέκταση. Με άλλα λόγια, ο Έλληνας πρωθυπουργός αρνήθηκε οποιαδήποτε εδαφική επέκταση σε περιοχές που η Ελλάδα δεν θα ήταν δυνατό να εγγυηθεί την εξωτερική τους ασφάλεια.

Στρατηγική Αποτελεσματικότητα

Ως απόρροια της έγκαιρης και έγκυρης στρατηγικής ενόρασης των αναφυόμενων απειλών και ευκαιριών του εξωτερικού περιβάλλοντος, του ορθολογικού προσδιορισμού των πολιτικών στόχων και της αगाστής διασύνδεσης και εφαρμογής των κεντρικών διαστάσεων της ελληνικής υψηλής στρατηγικής για την επίτευξή τους, ο βαθμός αποτελεσματικότητάς της ήταν εξαιρετικά υψηλός⁸⁷.

Τα εδαφικά κέρδη της Ελλάδας αποκρυσταλλώνονται στη Συνθήκη του Βουκουρεστίου (10 Αυγούστου 1913). Η Ελλάδα διπλασίασε σχεδόν το εθνικό έδαφος και τον πληθυσμό της. Η προσάρτηση της Κρήτης και των νησιών του Αιγαίου, της Ηπείρου και της Μακεδονίας, περιοχών με δυναμικό πληθυσμό και με σημαντικές πλουτοπαραγωγικές πηγές, επηρέασε θετικά την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Παράλληλα οι μεγάλες στρατιωτικές νίκες ενίσχυσαν ουσιαστικά τη διεθνή θέση της. Η Ελλάδα αναδείχθηκε σε υπολογίσιμη περιφερειακή δύναμη στη Χερσόνησο του Αίμου και στην ανατολική Μεσόγειο, με αυξημένο κύρος σε

⁸⁷ Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, σ. 278, 290, 292, 392-425.

βαλκανικό και διεθνές επίπεδο. (Στο Παράρτημα «ΣΤ» παρουσιάζονται σχετικοί χάρτες).

Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου αποτελεί σημαντικό ιστορικό γεγονός, που επηρέασε αποφασιστικά τη μετέπειτα εξέλιξη και του ελληνικού κόσμου, αλλά και όλων των άλλων λαών της χερσονήσου του Αίμου, καθώς σήμαινε την αναγνώριση της αρχής των εθνοτήτων, που αποτελεί ακόμα και σήμερα μία από τις βασικότερες προϋποθέσεις για την εδραίωση της ειρήνης.

Η εντυπωσιακή, μέσα σε λίγους μήνες, διεύρυνση της ελληνικής επικράτειας αποτέλεσε σημαντικό σταθμό -ίσως τον σημαντικότερο μετά τη δημιουργία του ελληνικού κράτους-, στην πορεία του ελληνισμού προς την εθνική του ολοκλήρωση. Επιπλέον, η νικηφόρα κατάληξη των Βαλκανικών Πολέμων δημιούργησε νέες και ευοίωνες προϋποθέσεις για την απαλλαγή της χώρας από την οικονομική και δημογραφική καχεξία, στην οποία την είχαν καταδικάσει τα ασφυκτικά σύνορα του 19ου αιώνα⁸⁸.

Μετά την επέκταση της Ελλάδας προς την είσοδο της Αδριατικής, την πλήρη επικράτησή της στο Αιγαίο και την εδαφική της επέκταση στη Μακεδονία, η παλιά αντίληψη ότι η Ελλάδα αποτελούσε αμελητέα ποσότητα ανατράπηκε⁸⁹.

Παρά την έλλειψη στερεάς σπονδυλικής στήλης, η νέα Ελλάδα ενίσχυε σημαντικά την παράκτια διάστασή της. Η επέκταση ως τον ποταμό Νέστο κάλυπτε, με επίκεντρο τον καίριο στρατηγικό κόμβο της Θεσσαλονίκης, το μέγιστο μέρος των νότιων παραλίων της Βαλκανικής Χερσονήσου, προκεχωρημένου τμήματος της ευρωπαϊκής ηπείρου προς την κατεύθυνση της Ανατολικής Μεσογείου και της εγγύς Ανατολής. Η κυριαρχική, εξάλλου, παρουσία στη

⁸⁸ Institute for Balkan Studies, *Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα*, σ. 9.

⁸⁹ Γαρδίκας- Κατσιαδάκης, «Ο συσχετισμός των Δυνάμεων και η Ελλάδα μπροστά στη συνθήκη του Βουκουρεστίου», σ. 46.

νευραλγική ζώνη του Αιγαίου ενίσχυε τη σημασία του ελληνικού χώρου για τον έλεγχο των θαλάσσιων διαβάσεων και για τη στρατηγική στήριξη στο ευαίσθητο τρίγωνο Δαρδανελλίων-Γιβραλτάρ-Σουέζ.

Η ελεύθερη Ελλάδα, με εκτεταμένα τα σύνορά της μέχρι τη Θράκη και τα μικρασιατικά παράλια, διπλωματικά, στρατιωτικά και οικονομικά αναβαθμισμένη, κρινόταν ήδη ικανή να επιχειρήσει ένα νέο άλμα στην οδό της εκπλήρωσης των πιο προωθημένων εθνικών της ονείρων, προς την κατεύθυνση της Κωνσταντινούπολης και της Μικράς Ασίας⁹⁰.

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι αύξησαν κατακόρυφα την ισχύ της Ελλάδας. Κατέστησαν τη χώρα, για πρώτη φορά στη σύγχρονη ιστορία της, καθοριστική δύναμη στα Βαλκάνια και υπολογίσιμο παράγοντα στην ανατολική Μεσόγειο.

«Η ολοκλήρωση των μεγάλων ονείρων» φαινόταν τώρα λιγότερη δύσκολη. Αν συγκρίνει κάποιος τη νέα αυτή Ελλάδα με την Ελλάδα της Μελούνας και της «άψογης στάσης», και αν θυμηθεί ότι λίγους μήνες πριν από την έκρηξη του Α'ΒΠ τα ελληνικά δικαιώματα στη Μακεδονία είχαν σχεδόν εντελώς αγνοηθεί από φίλους και εχθρούς στη βουλγαροσερβική συνθήκη του 1912, εύκολα θα εκτιμήσει το μεγάλο έργο που συντελέστηκε (Γενικότερα τα κέρδη της Ελλάδας μετά τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου παρουσιάζονται στο Παράρτημα «Ζ»).

Ο θρίαμβος της χώρας στους Βαλκανικούς Πολέμους όμως δεν έκανε τον Βενιζέλο να εφησυχάζει. Θεωρούσε την ηττημένη Βουλγαρία και την κατατμημένη Τουρκία δύο σοβαρές απειλές για την ελληνική ασφάλεια. Προσπάθησε έτσι, ήδη από τη Συνθήκη του Λονδίνου, να μην απωλέσει η Βουλγαρία τα πάντα και

⁹⁰ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, «Η Ελλάδα και ο Ελληνισμός πριν και μετά τη συνθήκη του Βουκουρεστίου», στο Institute for Balkan Studies, *Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα. Συμπόσιο 75 Χρόνια από την Απελευθέρωση της Μακεδονίας*, (Θεσσαλονίκη : Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1990), σ. 202, 203, 205.

φρόντισε να διατηρήσει ισχυρό το ελληνικό ναυτικό στο Αιγαίο, αφού οι Οθωμανοί δεν είχαν αναγνωρίσει στην Ελλάδα κυριότητα στα ανατολικά νησιά⁹¹.

Βαθμός Τρωτότητας

Ο βαθμός τρωτότητας της ελληνικής υψηλής στρατηγικής ήταν εξαιρετικά χαμηλός καθώς μπόρεσε να ανταπεξέλθει σε συγκυριακά σφάλματα, κακοτυχίες και τριβές στο επιχειρησιακό - τακτικό επίπεδο, χωρίς απαγορευτικό κόστος. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση, όταν μετά την υπέρβαση του «σημείου κορύφωσης της επιτυχίας» της στρατιωτικής στρατηγικής, στις μάχες των στενών της Κρέσνας - Σιμιτλή - Τζουμαγιάς κατά το Β'ΒΠ και την αδράνεια του σερβικού στρατού, λειτούργησε αποτελεσματικά η διπλωματία. Αυτό φαίνεται και από την αναφορά του αρχιστράτηγου Κωνσταντίνου, στις 15 Ιουλίου 1913, προς τον πρωθυπουργό Βενιζέλο : «Ο Στρατός ημών ήχθη εις τα φυσικά και ηθικά όρια. Κατόπιν των συνθηκών τούτων, δεν δύναμαι πλέον να αρνούμαι την ανακωχήν, ή την αναστολήν των εχθροπραξιών. Προσπαθήσατε να εύρητε τρόπον να επιτύχετε αναστολήν εχθροπραξιών, ει δυνατόν από αύριον⁹²».

Επιπρόσθετα, σημειώθηκαν και σφάλματα στο επιχειρησιακό επίπεδο, με χαρακτηριστικότερο την εκτέλεση νυκτερινής επίθεσης στις 21 Ιουνίου 1913 για την απελευθέρωση του Κιλκίς, μόνο από τη μία από τις τέσσερις Μεραρχίες Κέντρου που είχαν διαταχθεί, λόγω έλλειψης συντονισμού.

⁹¹ Βερέμης, Μεγάλοι Έλληνες Ελευθέριος Βενιζέλος (τόμος 8), σ. 64.

⁹² Παναγιώτης Παναγάκος, Συμβολή εις την ιστορίαν της δεκαετίας 1912-1922, (Αθήνα : χ.ε., 1960), σ. 185

Εσωτερική Συνέργεια των Διαστάσεων της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής

Οι επί μέρους πτυχές και τα μέσα της ελληνικής υψηλής στρατηγικής αλληλοϋποστηρίζονταν και συνέργησαν για την ευόδωση των τεθέντων πολιτικών σκοπών. Κατά το Β΄ΒΠ όπου παρουσιάστηκε υπέρμετρη χρήση της στρατιωτικής στρατηγικής και υπονόμηση της διπλωματίας, -καθώς ο αρχιστράτηγος Κωνσταντίνος είχε ταχθεί υπέρ της υπογραφής στο πεδίο της μάχης προκαταρκτικής ειρηνευτικής συμφωνίας και πριν από τη σύναψη ανακωχής- αυτό ήταν εντός των ορίων αντοχής σε σφάλματα.

Επίσης, στις δύο περιπτώσεις όπου η στρατηγική επιλογή της στρατιωτικής ηγεσίας, που υπαγορεύονταν από κριτήρια κυρίως στρατιωτικά, ερχόταν σε σύγκρουση με την προσέγγιση της πολιτικής ηγεσίας που επιδίωκε τη δημιουργία τετελεσμένων γεγονότων με την κατάληψη εδαφικών περιοχών στρατηγικής σημασίας, όπως η Θεσσαλονίκη και τα Ιωάννινα, η πολιτική ηγεσία τελικά επέβαλε τη λογική της. Όπως ο Ε. Βενιζέλος θα υποστήριζε αργότερα τα κριτήρια του ήταν ευρύτερα στρατηγικά: «Δικαίωμα εις τον πολιτικόν άνδρα, και όταν ακόμη διαφωνεί με τους υπευθύνους ειδικούς, να επιβάλει το πρόγραμμά του⁹³».

Η έγκαιρη είσοδος στη Θεσσαλονίκη ήταν ζωτικής σημασίας ζήτημα για την Ελλάδα, και αυτό διότι, αν και δεν είχε συμφωνηθεί γραπτώς, η επικρατούσα άποψη ήταν πως τα εδάφη που θα απελευθέρωνε ο κάθε βαλκάνιος συνεταιρικός θα τα προσάρτιζε στη δική του επικράτεια. Στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή φάνηκε η στρατηγική ευφυΐα του Βενιζέλου.

Ενώ ο βασιλιάς Γεώργιος έδωσε εντολή στο διάδοχο Κωνσταντίνο να προελάσει προς το Μοναστήρι, σε αντίθεση με την κυβερνητική απόφαση που

⁹³ Σβολόπουλος, Ελευθέριος Βενιζέλος 12 Μελετήματα, σ. 83.

πρότασσε τη Θεσσαλονίκη, με απανωτά τηλεγραφήματα ο Βενιζέλος σε εντονότατο ύφος επέβαλε στον Κωνσταντίνο να αλλάξει πορεία. Λέγεται μάλιστα πως όταν ο Κωνσταντίνος του είπε ότι είχε βασιλική εντολή να στραφεί προς το Μοναστήρι «...και αυτό θα πράξω, εκτός αν μου το απαγορεύετε», ο Βενιζέλος του έστειλε το ιστορικό τηλεγράφημα που άλλαξε το ρου της ιστορίας που έλεγε: «Σας το απαγορεύω». Στη συνέχεια αφού έπεισε και το Γεώργιο για τη σημασία της εισόδου στη Θεσσαλονίκη πριν από το βουλγαρικό στρατό, έφτασε ο ίδιος ο βασιλιάς στο Γενικό Στρατηγείο και με δική του πρόσθετη παρέμβαση εκδόθηκαν οι σχετικές διαταγές για πορεία προς τη Βέροια και τη Θεσσαλονίκη⁹⁴.

Ο Κωνσταντίνος έβλεπε το θέμα από στενή στρατιωτική σκοπιά, πίστευε πως η προς βορρά προέλαση -στην περιοχή Μοναστηρίου- ήταν πιο ενδεδειγμένη γιατί θα πρόσβαλλε τα νώτα της οθωμανικής στρατιάς που αντιμετώπιζε τους Σέρβους, ενώ ο Βενιζέλος αποσκοπούσε σε ευρύτερους πολιτικο-στρατιωτικούς στόχους. Επίσης, η κατάληψη του λιμένα της Θεσσαλονίκης κρινόταν αναγκαία για τις ανεφοδιαστικές ανάγκες του στρατού. Με την πρόοδο των επιχειρήσεων, ο επισιτισμός της στρατιάς είχε γίνει δυσχερής καθώς οι επιτόπιοι πόροι είχαν εξαντληθεί από τον οθωμανικό στρατό. Έτσι, μόνο η χρησιμοποίηση της ασφαλούς θαλάσσιας οδού προς Θεσσαλονίκη λόγω της κυριαρχίας του ελληνικού στόλου, θα έλυνε το πρόβλημα. Αντίθετα, η κίνηση προς βορρά θα όξυνε ακόμα περισσότερο τις υπάρχουσες δυσχέρειες.

Παρά όμως την ορθότητα ή μη της οποιασδήποτε απόφασης, η απειθαρχία της στρατιωτικής ηγεσίας στις αποφάσεις της πολιτικής αντίκειται στη θεμελιώδη αρχή του θεωρητικού του πολέμου Clausewitz : «Ο πόλεμος είναι η συνέχισης της πολιτικής δι' άλλων μέσων» και «αποτελεί απλώς τμήμα των πολιτικών σχέσεων

⁹⁴ Βασιλούλης, Η Δεκαετία της φωτιάς 1912-1922, σ. 47-48.

και άρα δεν συνιστά κάτι το αυθύπαρκτον». Η κυβέρνηση θέτει πάντα τον μακρόπνοο στρατηγικό στόχο, τον οποίο με κάθε μέσο προσπαθεί να επιτύχει η στρατιωτική ηγεσία.

Κατά τον Liddell Hart «η κυβέρνηση η οποία διαμορφώνει την πολεμική πολιτική και είναι υποχρεωμένη να την προσαρμόζει σε συνθήκες οι οποίες συχνά αλλάζουν κατά την εξέλιξη τον πολέμου, έχει κάθε δικαίωμα να παρεμβαίνει στη στρατηγική μιας εκστρατείας, όχι απλά αντικαθιστώντας ένα διοικητή για τον οποίο έχει χάσει την εμπιστοσύνη της -ενέργεια αδύνατη για το Βενιζέλο, λόγω της διπλής ιδιότητας του Κωνσταντίνου-, αλλά και μεταβάλλοντας τον αντικειμενικό του σκοπό, σύμφωνα με τις ανάγκες της πολεμικής πολιτικής της».

Η διαφωνία όμως Βενιζέλου-Κωνσταντίνου ήταν αποτέλεσμα βαθύτερων διεργασιών και αντιλήψεων. Ο δεύτερος λειτουργούσε περισσότερο ως αρχηγός κράτους σε ένα ρόλο βασιλιά-στρατηλάτη, παρά ως ανώτατος στρατιωτικός διοικητής ή αρχιστράτηγος ενός στρατού⁹⁵.

Από την επαρκή ικανοποίηση των ανωτέρω κριτηρίων αποδεικνύεται έμπρακτα ότι η ελληνική υψηλή στρατηγική κατά την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων ήταν επιτυχής, εξασφαλίζοντας την εδαφική και πληθυσμιακή μεγέθυνση της Ελλάδας, την ενίσχυση της πολιτικής, οικονομικής και στρατιωτικής της ικανότητας και την αναβάθμιση του status και του ρόλου της στα Βαλκάνια.

⁹⁵ Αθανάσιος Νικολοδήμος, Μέρες Πολέμου (1902-1922), σ. 41, 42.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

«... Αλλά εγώ δεν έχω το δικαίωμα να επηρεάζωμαι ούτε από συναισθηματικούς λόγους ουδέ από την κοινή γνώμην. Οφείλω να σκέπτομαι αποκλειστικώς το ανώτερον εθνικόν συμφέρον, το οποίον οι άλλοι δεν αντιλαμβάνονται τώρα, θα το εννοήσουν όμως αργότερα⁹⁶».

«... Έχω λοιπόν το δικαίωμα να σας είπω ότι επί των ημερών μου έγινεν η διαίρεσις, αλλά δεν την προεκάλεσα εγώ, η τουλάχιστον όχι μόνος⁹⁷».

α. Εισαγωγικά Στοιχεία

Από την άποψη των άλυτων ζητημάτων, αλλά και από αυτήν των χωρών που επιδίωκαν την αναθεώρησή της, η συνθήκη του Βουκουρεστίου δεν ήταν παρά μια ανακωχή μεταξύ όσων είχαν εμπλακεί στους δύο πολεμικούς γύρους του 1912-1913, η έκβαση των οποίων προεξόφλησε σε μεγάλο βαθμό τη θέση που έλαβαν στη μεγάλη ευρωπαϊκή σύρραξη που ξέσπασε τον Αύγουστο του 1914, άλλες για να κρατήσουν τα κεκτημένα εδάφη και άλλες για να ανακτήσουν απολεσθέντα εδάφη⁹⁸.

Με την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (Α΄ΠΠ) η Χερσόνησος του Αίμου μετατρέπεται σε πεδίο γεωστρατηγικού ανταγωνισμού μεταξύ των δύο αντίπαλων

⁹⁶ Πηνελόπη Δέλτα, Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος, Ημερολόγιο - Αναμνήσεις - Μαρτυρίες - Αλληλογραφία, (Αθήνα : Ερμής, 1978), σ. 15.

⁹⁷ Από ομιλία του Ε. Βενιζέλου από το βήμα της βουλής την 1 Απρ 1932. Βασιλούλης, Η Δεκαετία της φωτιάς 1912-1922, σ. 97.

⁹⁸ Θάνος Βερέμης-Γιάννης Κολιόπουλος, Ελλάς η Σύγχρονη Συνέχεια. Από το 1821 Μέχρι Σήμερα, (Αθήνα : Καστανιώτη Α.Ε., 2006), σ. 328.

πολιτικοστρατιωτικών συνασπισμών, Αντάντ-Τριπλή Συμμαχία, είτε για την πρόσκτηση συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης είτε για την παρεμπόδιση του αντίπαλου συνασπισμού να αποκτήσει συγκριτικά πλεονεκτήματα⁹⁹. (Στο Παράρτημα «Η» παρουσιάζεται σχετικός χάρτης).

Ο Βενιζέλος, θιασώτης της θαλάσσιας ισχύος, έτρεφε εντυπωσιακή πίστη στην επικράτηση της Αντάντ, λόγω της απόλυτης κυριαρχίας της στη θάλασσα. Θα τονίσει μάλιστα ότι η Μεγάλη Βρετανία στον πόλεμο κερδίζει πάντα μία μάχη, την τελευταία¹⁰⁰.

Επιπρόσθετα, με την ψύχραιμη και ρεαλιστική εκτίμηση της διπλωματικοστρατηγικής συγκυρίας θα καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η εξυπηρέτηση των αμυντικών αναγκών της χώρας και κυρίως η ολοκλήρωση του αλυτρωτικού της προγράμματος θα διασφαλιζονταν μέσω της συμμαχικής σύμπραξης με τις Δυνάμεις της Συνεννόησης. Η Ελλάδα θα όφειλε, έστω και χωρίς να εξασφαλίσει προκαταβολικές συμβατικές δεσμεύσεις και εγγυήσεις, να συμπαραταχθεί μαζί τους στο μέτωπο των πολεμικών επιχειρήσεων, ώστε, στη φάση των ειρηνευτικών διαπραγματεύσεων, να παρακαθήσει στο πλευρό των νικητών. Η προσχώρηση στο αυστρογερμανικό μέτωπο των πιο επίφοβων, τότε, ανταγωνιστών της -της Τουρκίας και της Βουλγαρίας- έμελλε να ενισχύσει την πεποίθησή του για την ορθότητα της επιλογής αυτής.

Η ακλόνητη αυτή πεποίθηση θα προσδιορίσει και την απόφασή του να εξαντλήσει κάθε πρόσφορο μέσο για την πραγμάτωση της πολιτικής του, μη διστάζοντας να διαρρήξει και αυτή την εθνική ενότητα, προκειμένου να

⁹⁹ Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, σ. 294-295.

¹⁰⁰ Νικόλαος Παπαδάκης, Ελευθέριος Βενιζέλος Ιστορικό Λεύκωμα, (Χανιά : Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος» και Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε., 2016), σ. 12.

εξασφαλίσει την έγκαιρη συμμετοχή στον πόλεμο, στο πλευρό της δύναμης, η οποία είχε τον έλεγχο των θαλασσών και κατά συνέπεια επηρέαζε τις τύχες των Ελλήνων.

«Όταν εξερράγη η τρομερά καταιγίς του Μεγάλου Πολέμου -θα τονίσει ο Βενιζέλος, στη Γαλλική Ακαδημία, το 1919- κατενόησα αμέσως ότι η χώρα μου δεν έπρεπε να μείνη μέχρι τέλους ουδετέρα», και ως πρώτο λόγο θα επικαλεστεί το γεγονός ότι, «ο υπέρτατος αγών, ο οποίος διεξήγετο μεταξύ της δημοκρατίας και της απολυταρχίας, δεν ηδύνατο να την αφήση αδιάφορον».

Κατά την τελευταία φάση του πολέμου και στη διάρκεια των εργασιών της Συνδιάσκεψης για την Ειρήνη -από την επάνοδό του στην Αθήνα τον Ιούνιο του 1917, από τη Θεσσαλονίκη όπου είχε εγκατασταθεί η προσωρινή κυβέρνηση, ως την εκλογική του ήττα, το Νοέμβριο του 1920- ενέτεινε τις προσπάθειές του για την αξιοποίηση της επίσημης συμμετοχής της Ελλάδας στην ένοπλη σύρραξη¹⁰¹.

Δύο ήταν οι κεντρικές ιδέες και παράλληλα τα θεμελιώδη επιχειρήματα του Βενιζέλου: πρώτον, ότι η Ελλάδα δεν ήταν δυνατό να συμμαχήσει με τις δυνάμεις της Τριπλής Συμμαχίας, αφενός γιατί υποστήριζαν αυτές τις χώρες οι οποίες είχαν διεκδικήσεις σε βάρος της Ελλάδας και δεν ήταν διατεθειμένες να τις εγκαταλείψουν, και αφετέρου γιατί η Γερμανία και η Αυστρία δεν ήταν σε θέση να παράσχουν οποιαδήποτε βοήθεια προς την Ελλάδα σε περίπτωση κατάληψης εδαφών της από τις δυνάμεις της Συνεννόησης και δεύτερον, ότι η Ελλάδα ήταν υποχρεωμένη από τη γεωπολιτική της θέση να διατηρεί σε καιρό ειρήνης φιλικές και σε καιρό πολέμου συμμαχικές σχέσεις με τη μεγάλη δύναμη ή τις μεγάλες δυνάμεις που ήλεγχαν τις θαλάσσιες επικοινωνίες στην ανατολική Μεσόγειο και

¹⁰¹ Σβολόπουλος, Ελευθέριος Βενιζέλος 12 Μελετήματα, σ. 16-17, 44, 82, 84.

που ως εκ τούτου ήταν σε θέση είτε να της παράσχουν βοήθεια είτε να της επιβάλουν ολική ή μερική κατοχή.

Αντίθετα, ο υπουργός των Εξωτερικών Γεώργιος Στρέιτ, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος και το Γενικό Επιτελείο μεταξύ των οποίων και ο Ιωάννης Μεταξάς, από τους ικανότερους επιτελικούς αξιωματικούς της χώρας, έκριναν ότι η Ελλάδα θα έπρεπε να τηρήσει «διαρκή ουδετερότητα», επειδή εκτιμούσαν ότι η Γερμανία, η οποία διέθετε τον πιο σύγχρονο στρατό της εποχής, θα υπερίσχυε έναντι των αντιπάλων της. (Στο Παράρτημα «Θ» παρουσιάζεται το υπόμνημα που υπέβαλλε ο Γ. Στρέιτ προς το βασιλιά Κωνσταντίνο και τον πρωθυπουργό Ε. Βενιζέλο στις 7 Σεπτεμβρίου 1914).

Η πολιτική που υποστήριζε ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, φαινόταν συνετή και ενδεοδειγμένη για μια μικρή χώρα όπως η Ελλάδα, η οποία μάλιστα μόλις είχε εξέλθει από δύο πολέμους και είχε ανάγκη ανασυγκρότησης και ενσωμάτωσης των εκτεταμένων εδαφών που είχε προσαρτήσει. Οι στρατιωτικοί του Γενικού Επιτελείου εξάλλου, υποστήριζαν ότι η Ελλάδα, εξερχόμενη στον πόλεμο υπέρ της Συνεννόησης και εγκαταλείποντας την ουδετερότητα, κινδύνευε να δεχθεί επίθεση από τις δύο αναθεωρητικές χώρες της περιοχής, τη Βουλγαρία και την Τουρκία, οι οποίες θα έβρισκαν την ευκαιρία να της στερήσουν τα εδάφη που μόλις είχε κερδίσει και να απειλήσουν την ίδια της την ύπαρξη, τη στιγμή μάλιστα που η Σερβία ήταν καθηλωμένη στον πόλεμο κατά της Αυστρίας και οι δυτικές δυνάμεις και η Ρωσία δεν διέθεταν στρατεύματα στην περιοχή που θα μπορούσαν να προστατεύσουν την εδαφική ακεραιότητα της Ελλάδας¹⁰².

Φυσικά τη στάση του βασιλιά την καθόριζαν η πίστη του στη νίκη της Γερμανίας και τα γερμανόφιλα αισθήματά του. Ωστόσο, τα επιχειρήματα που

¹⁰² Βερέμης-Κολιόπουλος, Ελλάς η Σύγχρονη Συνέχεια, σ. 331, 335.

παρουσίαζε για να υποστηρίξει την πολιτική του της ουδετερότητας δε φαίνονταν στερημένα από αξία και εντυπωσίαζαν την κοινή γνώμη : η Αντάντ δεν πρόσφερε καμιά εγγύηση ούτε για τα οφέλη της Ελλάδας μετά τη νίκη, ούτε για την εδαφική της ακεραιότητα κατά της Βουλγαρίας με την οποία η χώρα βρισκόταν σε διαπραγματεύσεις. Η συναίνεση του Βενιζέλου να παραχωρήσει στους Βουλγάρους την Καβάλα έφτασε στη δημοσιότητα και αποτέλεσε αντικείμενο επιδέξιας εκμετάλλευσης από τους πολιτικούς του αντιπάλους¹⁰³.

Ο Εθνικός Διχασμός που ακολούθησε, ως συνέπεια της μεγάλης διαφωνίας όσον αφορά την πολιτική που έπρεπε να εφαρμόσει η Ελλάδα στον ευρωπαϊκό πόλεμο, ήλθε ως κεραυνός μέσα από ένα φαινομενικά αίθριο ουρανό και άγγιξε το στράτευμα όταν πια η διαμάχη ανάμεσα στο θρόνο και τον εκλεγμένο αντιπρόσωπο του λαού έγινε αγεφύρωτη. Η διαφωνία και η ρήξη στην κορυφή της εξουσίας δίχασαν το έθνος για είκοσι και πλέον χρόνια και προκάλεσαν σοβαρές πολιτικές και συνταγματικές στρεβλώσεις.

Η αντίθεση του θρόνου προς το Κοινοβούλιο είχε μακροχρόνιες συνέπειες στην πολιτική ζωή. Η απόφαση του Κωνσταντίνου να αναμιχθεί στα πολιτικά ως αρχηγός κομματικής παράταξης -επειδή πίστευε πως η πολιτική που υποστήριζε εξυπηρετούσε καλύτερα τα συμφέροντα του έθνους-, σήμαινε το τέλος της πολιτειακής ισορροπίας που επικρατούσε, με μικρές διακοπές, από το 1864. Το κράτος έχασε το κύρος που του εξασφάλιζε η συμβίωση του ανώτατου άρχοντα με τις δυνάμεις του Κοινοβουλίου, με αποτέλεσμα να χειραφετηθούν οι στρατιωτικοί πελάτες του θρόνου ή των κομμάτων, για να διεκδικήσουν με τις δικές τους δυνάμεις τα πλεονεκτήματα της εξουσίας¹⁰⁴.

¹⁰³ Νίκος Σβορώνος, Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας, σ. 120.

¹⁰⁴ Βερέμης, Μεγάλοι Έλληνες Ελευθέριος Βενιζέλος (τόμος 8), σ. 68,70.

Η Ελλάδα από τον Ιούνιο του 1917 θα ταχθεί επίσημα στο πλευρό των Συμμάχων και μάλιστα η συμμετοχή των ελληνικών στρατευμάτων στις επιχειρήσεις του Μακεδονικού μετώπου το 1918 αποδείχθηκε καθοριστικής σημασίας, καθώς αναμφίβολα οδήγησε στην άτακτη και ταχύτερη υποχώρηση του βουλγαρικού στρατού, στη νίκη των συμμαχικών στρατευμάτων και στην οριστική κατάρρευση του Μετώπου¹⁰⁵.

Στις 18 Οκτωβρίου 1918, μετά τη λήξη του Α΄ΠΠ υπογράφηκε η Συνθήκη του Μούδρου με την οποία άρχιζε ένας διπλωματικός αγώνας για την επιτυχία όσο το δυνατόν μεγαλύτερων ωφελειών, από τον διαφαινόμενο διαμελισμό της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

β. Διάγνωση Διεθνούς Περιβάλλοντος

Η αναφαινόμενη συστημική αλλαγή απότοκο του κενού ισχύος που δημιουργήθηκε με την αναδίπλωση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας από την Ευρώπη και του γεωπολιτικού-γεωστρατηγικού ανταγωνισμού των δύο αντίπαλων συνασπισμών, διάνοιξε παράθυρα ευκαιριών-απειλών για τους νικητές και τους ηττημένους των Βαλκανικών Πολέμων.

Αναλυτικότερα, η Ελλάδα και η Σερβία, έχοντας ικανοποιήσει κατά μείζονα βαθμό τους πολιτικούς τους στόχους και ισχυροποιήσει τη θέση και το ρόλο τους στο περιφερειακό τους υποσύστημα, συναινούσαν στη διατήρηση του εδαφικού καθεστώτος στη Βαλκανική, ήταν δηλαδή δυνάμεις που υποστήριζαν τη διατήρηση του status quo που εγκαθιδρύθηκε από τις Συνθήκες με τις οποίες τερματίστηκαν οι δύο Βαλκανικοί Πόλεμοι. Αντιθέτως, η Οθωμανική αυτοκρατορία και η Βουλγαρία, όντας οι μεγάλοι ηττημένοι των Βαλκανικών Πολέμων, καταβάλλοντας

¹⁰⁵ Θεοφάνη Κοπανισάνου, «Η συμμετοχή της Ελλάδας στις συμμαχικές επιθετικές επιχειρήσεις στο Μακεδονικό Μέτωπο το 1918», Εθνικές Επάλξεις, 108 (Απρ- Ιουν 2014) : 26.

υψηλό οικονομικοστρατιωτικό και εδαφικό τίμημα, επιζητούσαν την αλλαγή της διαμορφωθείσας γεωπολιτικής κατάστασης μέσω της αξιοποίησης οποιωνδήποτε παράθυρων ευκαιρίας για την πραγμάτωση μίας ευνοϊκότερης ως προς τα εθνικά τους συμφέροντα αλλαγής του εδαφικού καθεστώτος.

Ωστόσο, η θεμελιώδης μεταβολή των εξωτερικών καταστάσεων με την έναρξη του Α'ΠΠ (28 Ιουλίου 1914), όταν η Αυστρία κήρυξε τον πόλεμο στη Σερβία, δημιουργούσε μία σειρά διλημμάτων ασφάλειας για τους διαμορφωτές της ελληνικής υψηλής στρατηγικής. Ειδικότερα, καλούνται να αξιολογήσουν έγκαιρα και έγκυρα την πολιτικοστρατηγική στάση των περιφερειακών απειλών - Βουλγαρία, Οθωμανική αυτοκρατορία- οριοθετώντας ταυτόχρονα την πολιτική τους στρατηγική έναντι της συμμάχου Σερβίας και των εκατέρωθεν πολιτικοστρατιωτικών συνασπισμών -Αντάντ, Κεντρικές δυνάμεις-.

Η Βουλγαρία αναδεικνυόταν σε άμεση απειλή για το ελληνικό συμφέρον επιβίωσης λόγω της ιδιάζουσας στρατηγικής σημασίας που επέδειξαν οι δυνάμεις της Αντάντ στη διασφάλιση της πολιτικοστρατιωτικής της σύμπραξης κατά τη διάρκεια του Α'ΠΠ, -η συμμαχία με τη Βουλγαρία θα παρείχε στις Κεντρικές δυνάμεις άμεση πρόσβαση στην Τουρκία-. Απότοκο ήταν η άσκηση πολιτικοδιπλωματικών πιέσεων προς την ελληνική κυβέρνηση για εδαφικές παραχωρήσεις -π.χ. το ζήτημα της Καβάλας- προς τη Σόφια έναντι εδαφικών ανταλλαγμάτων μετά το τέλος του Α'ΠΠ στα παράλια της Ιωνίας -περιοχή Σμύρνης¹⁰⁶-.

Η Βουλγαρία είχε τη δυνατότητα να επιστρατεύσει 800.000 άνδρες, από τους οποίους οι 365.000 ήταν πρώτης σειράς εφεδρείας και αποτελούσαν στρατό πειθαρχημένο, άριστα εκπαιδευμένο και «διεπόμενο υπό ενθουσιώδους

¹⁰⁶ Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, σ. 294, 296.

μαχητικού πνεύματος». Επιπρόσθετο στοιχείο που αύξανε την ικανότητα και την αξία του βουλγαρικού στρατού ήταν η ύπαρξη καλού σιδηροδρομικού δικτύου μέσω του οποίου επιτυγχανόταν η έγκαιρη κινητοποίησή του, καθώς και η γεωστρατηγική θέση της Βουλγαρίας στα Βαλκάνια από την οποία μπορούσε να δράσει προς όλες τις κατευθύνσεις. Η «βαλκανική στρατιωτική παντοδυναμία» της Βουλγαρίας θα αρχίσει να παρακμάζει σε ταχείς ρυθμούς μετά τον Α΄ΠΠ, λόγω της ήττας της συμμαχίας στην οποία ανήκε¹⁰⁷.

Η ελάχιστη διορατική πολιτική της Αντάντ, εκτός του ότι δεν έφερε τη Βουλγαρία στο στρατόπεδό της, οδήγησε στη συντριβή της Σερβίας, αποδυνάμωσε τον Βενιζέλο στο εσωτερικό και ενίσχυσε τη φιλογερμανική ουδετερότητα των Ανακτόρων και του ελληνικού επιτελείου. Όταν οι σύμμαχοι αντιλαμβάνονται τη σημασία του ελληνικού παράγοντα, είναι πλέον αργά¹⁰⁸.

Η αδυναμία των δυνάμεων της Συνεννόησης να διαθέσουν επαρκή στρατεύματα στην περιοχή του Αίμου ήταν ο κυριότερος λόγος της εξόδου της Βουλγαρίας από την ουδετερότητα και της προσχώρησής της στον συνασπισμό της Αυστρίας και της Γερμανίας.

Η Βουλγαρία δεν επιθυμούσε συνεννόηση με την Ελλάδα, με τον όρο μάλιστα που πρότεινε η Ελλάδα, -κατοχύρωση εδαφικού καθεστώτος στην περιοχή που είχε προέλθει από τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου-, καθώς είχε εξέλθει στον πόλεμο στο πλευρό της Γερμανίας για να στερήσει την Ελλάδα και τη Σερβία από τις πρόσφατες εδαφικές προσκτήσεις τους. Για παρόμοιους λόγους, αλλά και για να απαλλαγεί από τους Έλληνες της Μικράς Ασίας ενόσω διαρκούσε ο πόλεμος, δεν επιθυμούσε και η Τουρκία συνεννόηση με την Ελλάδα.

¹⁰⁷ Αθανάσιος Νικολοδήμος, Μέρες Πολέμου (1902-1922), σ. 170, 171.

¹⁰⁸ Νικόλαος Παπαδάκης, Ελευθέριος Βενιζέλος Ιστορικό Λεύκωμα, σ. 12, 13.

Αλλά και η Γερμανία δεν επιθυμούσε συμμαχία της με την Ελλάδα, επειδή έκρινε πως της συνέφερε η ουδετερότητα της τελευταίας, η έξοδός της από την ουδετερότητα στο πλευρό της Γερμανίας αφενός ήταν ανεπιθύμητη από τη Βουλγαρία και την Τουρκία, αφετέρου θα οδηγούσε στην κατάληψή της από την Αγγλία και τη Γαλλία. Μόνον η Γαλλία και η Αγγλία επιζητούσαν την ενεργό συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό τους, αλλά αυτές δεν διέθεταν τις απαραίτητες δυνάμεις στην περιοχή για να προστατεύσουν αποτελεσματικά τη χώρα, είχαν δε εμπλακεί κυρίως χάριν της Σερβίας, η οποία είχε καταληφθεί από τη Γερμανία, την Αυστρία και τη Βουλγαρία. Η Ελλάδα είχε περιορισμένη αξία για τις εμπόλεμες Μεγάλες Δυνάμεις εξαιτίας των διαφορών της με τη Βουλγαρία και την Τουρκία, την αξία της δε αυτή είχαν περαιτέρω υπονομεύσει οι πολιτικές διαμάχες των ηγετών της¹⁰⁹.

Οι σχέσεις των Συμμάχων με την Αθήνα χαρακτηρίζονταν από έλλειψη συντονισμού μεταξύ τους. Η Γαλλία, που διαδραμάτισε πρωτεύοντα ρόλο, παλινδρομούσε μεταξύ μιας δυναμικής επέμβασης και μιας μετριοπαθούς πολιτικής. Από τις αρχές Ιανουαρίου του 1916 σχεδίαζε ακόμα και την κατάληψη των Αθηνών ώστε να εκδιωχθεί ο Κωνσταντίνος και να επαναφερθεί ο Βενιζέλος. Η Μεγάλη Βρετανία ήταν απρόθυμη να αναμιχθεί στις βαλκανικές-ελληνικές περιπέτειες και επιθυμούσε να αποσύρει τα στρατεύματά της από την περιοχή, αποφεύγοντας ταυτόχρονα να συμμετάσχει σε ενέργειες κατά της Ελλάδας. Από την άλλη η Ιταλία και η Ρωσία είχαν κάθε λόγο να μην θέλουν να βοηθήσουν στην επαναφορά του Βενιζέλου στην εξουσία, γιατί η πολιτική της Μεγάλης Ιδέας που

¹⁰⁹ Βερέμης-Κολιόπουλος, Ελλάς η Σύγχρονη Συνέχεια, σ. 344, 347.

εκπροσωπούσε ο τελευταίος, ήταν αντίθετη με τις δικές τους εδαφικές επιδιώξεις¹¹⁰.

Μείζονα, άμεση πραγματική συστημική απειλή ήταν η Τουρκία. Μία σειρά γεγονότων, όπως το ζήτημα της πολιτικής κυριαρχίας σε ορισμένα νησιά του Αιγαίου που δεν είχε προσδιοριστεί από τη συνθήκη του Βουκουρεστίου, οι πολιτικές εκτοπίσεων-απελάσεων των ελληνικών πληθυσμών από τα παράλια της Ιωνίας και της ανατολικής Θράκης¹¹¹ και η αλλαγή της ναυτικής ισορροπίας ισχύος στο Αιγαίο -με την προσθήκη των δύο νεότερων τύπων θωρηκτών που κατασκεύαζε στη Βρετανία η Πύλη θα αποκτούσε ναυτική πρωτοκαθεδρία στο Αιγαίο-, ανήγαγαν την Οθωμανική αυτοκρατορία σε άμεση απειλή για τα ελληνικά -εθνικά συμφέροντα¹¹².

Τα θέματα αυτά -νησιών, διωγμών και ναυτικού ανταγωνισμού-, ήταν αλληλένδετα και αποτέλεσμα των ιδιαιτέρων σχέσεων Ελλάδας και Τουρκίας. Η τελευταία, τηρώντας αδιάλλακτη και καιροσκοπική στάση, εφάρμοσε σχεδιασμένες διώξεις, τις οποίες χρησιμοποιούσε ως μοχλό πίεσης για την υποχώρηση της Ελλάδας στο θέμα των νησιών.

Το ενδεχόμενο τουρκικής ναυτικής υπεροπλίας δημιούργησε μεγάλη αναταραχή γιατί καθιστούσε επισφαλή την ελληνική παρουσία στο Αιγαίο και έθετε σε άμεσο κίνδυνο τη στρατηγική συγκέντρωση του στρατού. Οι μεταφορές εξαρτιόταν σχεδόν αποκλειστικά από τις θαλάσσιες οδούς. Η σιδηροδρομική γραμμή που θα ένωνε την Παλαιά Ελλάδα με τη Μακεδονία δεν είχε ακόμα κατασκευαστεί, ενώ η οδική συγκοινωνία βρισκόταν σε πρωτόγονο στάδιο. Αυτό

¹¹⁰ Αθανάσιος Νικολοδήμος, Μέρες Πολέμου (1902-1922), σ. 173.

¹¹¹ Υπολογίζεται ότι μέχρι το 1918, 250.000 Έλληνες εκδιώχθηκαν από την ανατολική Θράκη και τη Μικρά Ασία, οι περισσότεροι των οποίων χάθηκαν. Βασιλούλης, Η Δεκαετία της φωτιάς 1912-1922, σ. 88.

¹¹² Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, σ. 296.

υποχρέωνε το ελληνικό επιτελείο να σχεδιάζει και να υλοποιεί την επιστράτευση και τις μετακινήσεις προσωπικού και υλικών μέσω των λιμένων της Θεσσαλονίκης και Καβάλας.

Διακοπή των θαλασσίων συγκοινωνιών θα καταδίκασε ουσιαστικά τα στρατεύματα της Μακεδονίας σε ήττα πριν τη στρατηγική συγκέντρωση του όγκου των Μεραρχιών στο βορρά. Το πρόβλημα επιδεινωνόταν ακόμα περισσότερο από τη σε μεγάλο ποσοστό αδυναμία επιστράτευσης του ντόπιου πληθυσμού των νέων χωρών, λόγω μη ύπαρξης καταλόγων επιστράτευσης και του αναγκαίου εξοπλισμού.

Η ελληνική κυβέρνηση για να αντιμετωπίσει τον εφιάλτη της «ισχυρής κατά θάλασσα» Οθωμανικής αυτοκρατορίας, που θα καταδίκασε τα νησιά και θα έθετε σε κίνδυνο τη Μακεδονία από μία ενδεχόμενη βουλγαρική ή οθωμανική επίθεση μέσω Βουλγαρίας, αποφάσισε την εσπευσμένη ενίσχυση του στόλου της και την αμυντική ενίσχυση των νησιών¹¹³.

γ. Πολιτικοί Σκοποί της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής

Όπως ήδη σημειώθηκε, η Ελλάδα όντας κράτος status quo επιζητούσε τη διασφάλιση του εδαφικού καθεστώτος στη βαλκανική περιφέρεια, όπως διαμορφώθηκε με τη σύναψη της Συνθήκης του Βουκουρεστίου.

Στο πλαίσιο αυτής της εξέλιξης ο Ε. Βενιζέλος θα οριοθετήσει ως αξονικούς πολιτικούς σκοπούς της υψηλής του στρατηγικής, τη διατήρηση της ισορροπίας ισχύος στα Βαλκάνια με την ανάσχεση οποιασδήποτε βουλγαρικής ή τουρκικής αναθεωρητικής ενέργειας που θα συνωθούσε στην ανατροπή του status-quo, την εσωτερική-εξωτερική κυριαρχία της Ελλάδας, και συνεπαγόμενα την αξιοποίηση

¹¹³ Αθανάσιος Νικολοδήμος, Μέρες Πολέμου (1902-1922), σ. 164, 165, 166.

των οποιωνδήποτε παράθυρων ευκαιρίας για την επίτευξη του αέναου εθνικού στόχου της Μεγάλης Ιδέας.

Για το λόγο αυτό, ως βέλτιστη ορθολογική στρατηγική επιλογή για την πραγμάτωση του αξονικού πολιτικού στόχου, ο Ε. Βενιζέλος προέκρινε την προσωρινή ουδετερότητα, αναμένοντας νέες εξελίξεις ή αποβλέποντας στη δημιουργία των απαραίτητων προϋποθέσεων για την πολιτικοστρατιωτική σύμπραξη της Ελλάδας με τις δυνάμεις της Συνεννόησης.

Η υψηλή στρατηγική της προσωρινής ουδετερότητας μετατρεπόμενης σε πολιτική εξόδου στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ, -υπό το πλαίσιο διασφάλισης συγκεκριμένων όρων, μέσων και συνθηκών λειτουργίας- την οποία πρότεινε ο Ε. Βενιζέλος, είχε ως μείζονα πολιτικό σκοπό τη διασφάλιση των εθνικών κυριαρχικών συμφερόντων καθώς και την ανάσχεση των άμεσων περιφερειακών συστημικών απειλών της Τουρκίας και Βουλγαρίας.

Η υψηλή στρατηγική του Ε. Βενιζέλου κρυσταλλώνονταν στις παρακάτω κατευθυντήριες αρχές :

- Διατήρηση του status-quo στα Βαλκάνια.
- Επιζήτηση και απόκτηση συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης, έναντι της άμεσης τουρκικής απειλής και του κινδύνου που αναφυόταν για τη διεξαγωγή μιας στρατιωτικής αναμέτρησης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας.
- Ανάσχεση οποιασδήποτε βουλγαρικής ενέργειας που θα απέληγε στην εδαφική της μεγέθυνση και συνακόλουθα στην ανατροπή της βαλκανικής ισορροπίας.
- Πολιτικό-στρατιωτική σύμπραξη με τον συνασπισμό εκείνο που διασφάλιζε και προήγαγε τα ελληνικά κυριαρχικά συμφέροντα¹¹⁴.

¹¹⁴ Τσιριγώτης, Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών, σ. 239, 251.

Το διατακτικό της υψηλής του στρατηγικής αποκρυσταλλωνόταν σε ένα αμοιβαίο και ανταποδοτικό πελατειακό πλέγμα ανταλλαγών σε επιζητούμενα αγαθά και υπηρεσίες. Συγκεκριμένα, στα προϋποτιθέμενα ανταλλάγματα της Ελλάδας για την πολιτικοστρατιωτική της σύμπραξη με την Αντάντ, συμπεριλαμβάνονταν:

- Εξωτερική στρατιωτική εξισορρόπηση για την ανάσχεση των εξωτερικών απειλών –Βουλγαρία-.

- Οικονομική εξωτερική εξισορρόπηση με παροχή δανείων για την κάλυψη των αμυντικών δαπανών.

- Εδαφική και πληθυσμιακή μεγέθυνση -παραχώρηση της Κύπρου και εδαφικών τμημάτων στα παράλια της Μικράς Ασίας- με απότοκο την αναβίβαση της θέσης-ρόλου της Ελλάδας σε περιφερειακή δύναμη.

Αντίστοιχα η Ελλάδα θα κατέβαλε:

- Εδαφικά ανταλλάγματα, π.χ., το ζήτημα παραχώρησης της Καβάλας στη Βουλγαρία για τη στρατιωτική σύμπραξη της δεύτερης με τις δυνάμεις της Αντάντ.

- Στρατιωτικές διευκολύνσεις στις συμμαχικές δυνάμεις κυρίως με τη χρήση του λιμένα της Θεσσαλονίκης -μέγιστης στρατηγικής σημασίας παράγοντας-, για τη μεταφορά στρατευμάτων και εφοδίων.

- Παροχή εξωτερικής στρατιωτικής εξισορρόπησης στη Σερβία στην περίπτωση που η τελευταία δεχόταν επίθεση από τις Κεντρικές δυνάμεις¹¹⁵. (Στα Παραρτήματα «I», «IA» και «IB» παρουσιάζονται τα τρία υπομνήματα που υπέβαλλε ο πρωθυπουργός Ε. Βενιζέλος προς το βασιλιά Κωνσταντίνο για τη βοήθεια προς τη Σερβία προς εκπλήρωση των συμμαχικών υποχρεώσεων, την

¹¹⁵ Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, σ. 303, 305.

παραχώρηση της Καβάλας υπό προϋποθέσεις, και τη συμμετοχή της Ελλάδας στην επίθεση των Συμμάχων κατά των Δαρδανελίων και της Κωνσταντινούπολης).

Από την άλλη πλευρά ο βασιλιάς Κωνσταντίνος συνεπικουρούμενος από την στρατιωτική ηγεσία, από τον υπουργό εξωτερικών, Γεώργιο Στρεϊτ, και το σύνολο των αντιβενιζελικών πολιτικών κομμάτων, υποστήριζε την πολιτική της διαρκούς και άτεγκτης ουδετερότητας.

Ο Έλληνας βασιλιάς θεωρούσε επιτακτική ανάγκη τη διαφύλαξη της ελληνικής ουδετερότητας, τόσο για τη διατήρηση του status-quo στα Βαλκάνια, και την αποτροπή οποιασδήποτε αναθεωρητικής ενέργειας της Βουλγαρίας σε βάρος των ελληνικών εδαφικών κατακτήσεων, όσο και για την προστασία των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων -όπως το δικαίωμα διεξαγωγής του ελεύθερου εμπορίου και η διαφύλαξη του συμφέροντος επιβίωσης των ελληνικών νησιών- από ανταποδοτικές επιθετικές ενέργειες της Αντάντ, στην περίπτωση που η Ελλάδα συντάσσονταν με τις Κεντρικές δυνάμεις¹¹⁶.

Με την Τουρκία στο στρατόπεδο των αντιπάλων της Συνεννόησης και τη Βουλγαρία ωθούμενη, από τη θέση της, προς το ίδιο στρατόπεδο, η ουδετερότητα της Ελλάδας δεν εξυπηρετούσε τα εθνικά συμφέροντα και έθετε σε κίνδυνο πλέον την εδαφική ακεραιότητα της χώρας, οποιαδήποτε και αν ήταν η έκβαση του πολέμου¹¹⁷.

Στο ερώτημα ποια από τις δύο όψεις -πολιτικοστρατιωτική σύμπραξη με Αντάντ ή εφαρμογή πολιτικής ουδετερότητας- ήταν η βέλτιστη δυνατή επιλογή για τη διασφάλιση των εθνικών συμφερόντων και την προαγωγή των πολιτικών

¹¹⁶ Τσιριγώτης, Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών, σ. 242.

¹¹⁷ Βερέμης-Κολιόπουλος, Ελλάς η Σύγχρονη Συνέχεια, σ. 336, 337.

σκοπών της ελληνικής υψηλής στρατηγικής, θα μπορούσαν να λεχθούν τα παρακάτω:

- Μία πρώτη διαπίστωση που μπορεί κανείς να προτάξει, κρίνοντας εκ του αποτελέσματος, είναι ότι η εφαρμογή της πολιτικής της ουδετερότητας από τις αντιβενιζελικές κυβερνήσεις κατά το μεγαλύτερο διάστημα του Α'ΠΠ ήταν αναποτελεσματική όχι μόνο για την προαγωγή των αξονικών πολιτικών στόχων αλλά και για την προάσπιση του συμφέροντος επιβίωσης -εδαφική ακεραιότητα, εσωτερική-εξωτερική κυριαρχία-.

- Σε μία δεύτερη και βαθύτερη αποτίμηση αποδεικνύεται ότι η συγκεκριμένη πολιτική όψη, αφενός, δεν μπορεί να καταστεί χρηστική και αφετέρου, ο βαθμός προσαρμοστικότητάς της με τις διαμορφωθείσες συνθήκες του διεθνούς περιβάλλοντος -παράθυρα ευκαιριών-απειλών- ήταν εξαιρετικά ισχνός.

Για τους ανωτέρω λόγους η πολιτική ουδετερότητα δεν διασφάλιζε τα θεμελιώδη ζωτικά ελληνικά συμφέροντα όπως :

- Την ανάσχεση των άμεσων απειλών -Βουλγαρία, Οθωμανική αυτοκρατορία-.
- Τη διατήρηση της ισορροπίας ισχύος-συμφερόντων και του status quo στα Βαλκάνια.
- Τη θέση και το ρόλο της Ελλάδας στο υποσύστημα των Βαλκανίων. Ειδικότερα, η πολιτικοστρατιωτική σύμπραξη της Βουλγαρίας και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας με τις Κεντρικές δυνάμεις και η είσοδός τους στον Α'ΠΠ καθιστούσε επιβεβλημένη την άμεση εσωτερική-εξωτερική τους εξισορρόπηση από την Ελλάδα.

Η ελληνική κυβέρνηση εμμένει στην πολιτική της απαρέγκλιτης ουδετερότητας, χωρίς να υπεισέρχεται σε ορθολογιστικούς υπολογισμούς αναφορικά με τις αναφαινόμενες άμεσες συστημικές απειλές -Βουλγαρία, Οθωμανική αυτοκρατορία-

στην ανακατανομή της ισορροπίας ισχύος στο βαλκανικό και στο μικρασιατικό υποσύστημα. Έτσι μία ευνοϊκή απόληξη του Α΄ΠΠ για τις Κεντρικές δυνάμεις θα είχε ως αποτέλεσμα την επαύξηση της σχετικής ισχύος της Βουλγαρίας-Οθωμανικής αυτοκρατορίας και συνεπαγόμενα στην αποδυνάμωση της περιφερειακής θέσης-ρόλου της Ελλάδας.

Οι αντιβενιζελικές ελληνικές κυβερνήσεις και ο θρόνος, αν και υπεισήλθαν σε διμερείς διαπραγματεύσεις με τους δύο συνασπισμούς για τη διαμοιβή της πολιτικοστρατιωτικής σύμπραξης της Ελλάδας με απτά πολιτικοοικονομικά και εδαφικά ανταλλάγματα, δεν κατάφεραν να λειτουργήσουν με όρους πελατειακών σχέσεων. Η πολιτικοδιπλωματική αδυναμία των αντιβενιζελικών κυβερνήσεων-θρόνου να λειτουργήσουν ορθολογιστικά υπό το πλαίσιο υπολογισμών κόστους-οφέλους, αναδιανεμητικών κριτηρίων, διασφάλισης του συμφέροντος επιβίωσης-ζωτικών συμφερόντων και πραγμάτωσης των αξονικών πολιτικών στόχων, φαίνεται από τις παρακάτω περιπτώσεις :

- Στην πρώτη περίπτωση οι δυνάμεις της Αντάντ θα επιζητήσουν την πολιτικοστρατιωτική σύμπραξη της Ελλάδας -ειδικότερα τη ναυτική της συνδρομή- στην επιχείρηση των Δαρδανελίων. Ωστόσο, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος έκρινε επιβεβλημένο να διατηρήσει η Ελλάδα την πολιτική της ουδετερότητα, εφόσον και η Βουλγαρία θα παρέμενε ουδέτερη, αυτοϋπονομεύοντας ουσιαστικά τις προγενέστερες ελληνικές προτάσεις για πολιτικοστρατιωτική σύμπραξη με την Αντάντ. (Στο Παράρτημα «ΙΓ» παρουσιάζεται το υπόμνημα που υπέβαλλε ο Ι. Μεταξάς την 17 Φεβρουάριου 1915 προς τον πρωθυπουργό Ε. Βενιζέλο για την στρατιωτική επιχείρηση κατάληψης των Δαρδανελίων).

Αντίθετα, για τον Ε. Βενιζέλο η στρατιωτική συνδρομή της Ελλάδας στην επιχείρηση των Δαρδανελίων αντικατοπτριζόταν σε μείζον παράθυρο ευκαιρίας για την πραγμάτωση του αέναου εθνικού στόχου της Μεγάλης Ιδέας.

- Στη δεύτερη περίπτωση (3 Οκτωβρίου 1915), οι δυνάμεις της Αντάντ προέτρεψαν την Ελλάδα να τηρήσει τις συμμαχικές της υποχρεώσεις προς τη Σερβία εισπράττοντας μείζονα εδαφικά ανταλλάγματα -πολιτική εγγύηση της Βρετανίας για παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα ανεξαρτήτως της έκβασης του Α΄ ΠΠ¹¹⁸.

Η παρέκκλιση, της Ελλάδας, από τις συμμαχικές τις υποχρεώσεις συνιστούσε παραβίαση των κυριαρχικών της συμφερόντων και αυτό γιατί υπερφαλαγγίζονταν θεμελιώδεις αρχές της ελληνικής υψηλής στρατηγικής. Συγκεκριμένα :

- Ενισχύονταν οι ηγεμονικές βλέψεις της Βουλγαρίας για εγκαθίδρυση αυτοκρατορίας στη χερσόνησο του Αίμου, εφόσον δεν θα αναφύονταν η ύπαρξη μιας αποτελεσματικής αποτρεπτικής ελληνικής στρατηγικής.

- Αποδυναμώνονταν η σχετική ισχύς της Ελλάδας λόγω της ανατροπής της ισορροπίας ισχύος στα Βαλκάνια, με συνεπακόλουθο την απώλεια της θέσης και του ρόλου της στο περιφερειακό υποσύστημα.

- Εξοβελίζονταν η δυνατότητα της χρήσης των διεθνών θεσμών-διεθνές δίκαιο, -ως πολλαπλασιαστής της ισχύος ενός λιγότερο ισχυρού κράτους- για την μεγιστοποίηση της αποτελεσματικότητας της ελληνικής υψηλής στρατηγικής. Με διαφορετικά λόγια, ενώ η αθέτηση μιας διεθνούς συνθήκης από ένα ισχυρό κράτος θα απέληγε σε αμελητέους τριγμούς στο στρατηγικό του εποικοδόμημα, για ένα λιγότερο ισχυρό κράτος οι τριγμοί αυτοί θα μπορούσαν να καταστούν

¹¹⁸ Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, σ. 298-300, 305-308.

απαγορευτικοί για την επίτευξη των πολιτικών του σκοπών, -ενόσω θα εξέλιπε ο παράγοντας της διεθνούς νομιμοποίησης της υψηλής του στρατηγικής-.

- Αμαυρώνονταν η στρατηγική φήμη του ελληνικού κράτους, με απότοκο την πολιτικό-διπλωματική και στρατιωτική του απίσχναση ως προς την εύρεση εξωτερικών συντελεστών ισχύος -συμμαχίες¹¹⁹-.

δ. Μέσα της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής

Μετά την εγκατάσταση της προσωρινής ελληνικής κυβέρνησης στη Θεσσαλονίκη, στις 26 Σεπτεμβρίου 1916 υπό την προεδρία του Ε. Βενιζέλου, η ελληνική υψηλή στρατηγική καλείται να συνδυάσει αποτελεσματικά το σύνολο των διαθέσιμων και των εν δυνάμει προσδοκούμενων μέσων εσωτερικής και εξωτερικής εξισορρόπησης, για την επίτευξη των προσδιορισμένων και ιεραρχημένων πολιτικών της στόχων¹²⁰.

- Στρατιωτικά και Οικονομικά Μέσα

Αρχικά, με την έναρξη της βουλγαρικής επιστράτευσης στις 21 Σεπτεμβρίου 1915, ο Ε. Βενιζέλος στις 23 Σεπτεμβρίου 1915, με τη σύμφωνη γνώμη του βασιλιά Κωνσταντίνου, θα κηρύξει γενική επιστράτευση του ελληνικού στρατού για την εξισορρόπηση της αντίστοιχης βουλγαρικής ενέργειας¹²¹.

Ακολούθως, ο Ε. Βενιζέλος στο πλαίσιο των δραματικών πολιτικών γεγονότων που σηματοδοτούν την πορεία της Ελλάδας προς την έξοδο στον πόλεμο, θα επιβλέπει προσωπικά, επικεφαλής της επαναστατικής κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης, το έργο της συγκρότησης αξιόμαχων ελληνικών δυνάμεων. Οι σύγχρονες μαρτυρίες αναδεικνύουν τις άοκνες φροντίδες του για τον αναγκαίο

¹¹⁹ Τσιριγώτης, Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών, σ. 262.

¹²⁰ Τσιριγώτης, Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών, σ. 316.

¹²¹ Εγκυκλοπαίδεια Κ. Παπαρηγόπουλου, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 24, σ. 136.

εφοδιασμό και τη βελτίωση της εκπαίδευσης των επαναστατικών στρατευμάτων, την εξασφάλιση μιας αξιοπρεπούς παρουσίας στο επιχειρησιακό πεδίο, την αύξηση των αρχικά ισχνών και τη σύσταση νέων μάχιμων μονάδων.

Επιστέγασμα των σύντονων προσπάθειών του υπήρξε η συγκρότηση, παρά τις εγγενείς πολιτικές και οικονομικές αντιξοότητες του εγχειρήματος και τις απαισιόδοξες προβλέψεις των ίδιων των Συμμάχων, μιας αξιόμαχης δύναμης 60.000 ανδρών από τη Μακεδονία, την Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου. «Εγενόμην επαναστάτης οργανώσας νέον στρατόν, του οποίου ωραιότερον δεν είδε ποτέ η Ελλάς», θα υποστηρίξει ευθύς μετά την ανασυγκόλληση της διχασμένης εθνικής επικράτειας - στις 6 Αυγούστου του 1917¹²².

Ομοίως, ο Ε. Βενιζέλος αμέσως μετά την ανάληψη της πρωθυπουργίας τον Ιούνιο του 1917, προχώρησε σε συστηματικές, εμβριθείς ενέργειες για την εσωτερική αναδιοργάνωση-επαναδόμηση του στρατεύματος, ώστε να καλυφθούν οι επιμελητειακές ανάγκες και να αναδιαμορφωθεί η δομή του στρατού με τη συγκρότηση τριών Μεραρχιών.

Επιπρόσθετα, ο Ε. Βενιζέλος προέβη σε ουσιαστικές ενέργειες για τη βελτίωση του οικονομικού και βιοτικού επιπέδου του ελληνικού πληθυσμού, με στόχο τη δημιουργία ενός ικανού και αξιόμαχου ανθρώπινου δυναμικού για την ευόδωση του στρατιωτικού εγχειρήματος.

- Διπλωματικά - Πολιτικά Μέσα

Μείζονα βαρύτητα επέδωσε ο Ε. Βενιζέλος και στην εξεύρεση εξωτερικών συντελεστών ισχύος, μέσω της σύμπληξης μίας βαλκανικής αμυντικής σύμπραξης των χριστιανικών κρατών -Ρουμανίας και εάν ήταν εφικτό της Βουλγαρίας-, τα οποία θα συνέπρατταν με τις δυνάμεις της Αντάντ, εξισορροπώντας

¹²² Σβολόπουλος, Ελευθέριος Βενιζέλος 12 Μελετήματα, σ. 83-84.

αποτελεσματικά τον αντίπαλο συνασπισμό των Κεντρικών δυνάμεων. Η Ελλάδα έθεσε ως αναντίρρητο όρο για τη συμμετοχή της στη στρατιωτική αναμέτρηση, τη διασφάλιση οικονομικών και στρατιωτικών παροχών από την Αντάντ.

Η συμμαχία της Ελλάδας με την Αντάντ, εδραζόταν στη συναρμογή των ελληνικών και των βρετανικών ζωτικών συμφερόντων. Από τη μία πλευρά η Ελλάδα θα λειτουργούσε ως τοποτηρητής και θεματοφύλακας των ζωτικών συμφερόντων της Αγγλίας στην ανατολική Μεσόγειο, ενώ από την άλλη πλευρά η παροχή εξωτερικής στρατιωτικής εξισορρόπησης από την Αντάντ, αναγόταν σε ικανή και αναγκαία συνθήκη για την ανάσχεση των άμεσων περιφερειακών απειλών για τα ελληνικά ζωτικά συμφέροντα επιβίωσης. Επίσης, ενδεχόμενη νίκη του δυτικού συνασπισμού θα διάνοιγε ένα παράθυρο ευκαιρίας για την επίτευξη του αέναου εθνικού στόχου της Μεγάλης Ιδέας¹²³.

ε. Εσωτερική Νομιμοποίηση της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής

Η νομιμοποίηση της ελληνικής υψηλής στρατηγικής συνιστούσε κεντρικό πυλώνα για το πολιτικό οικοδόμημα του Ε. Βενιζέλου. Σε αγόρευση του στη Βουλή των Ελλήνων στις 23 Μαρτίου 1918, νομιμοποίησε την είσοδο της Ελλάδας στον Α'ΠΠ αναγορεύοντας την σε καθήκον του ελληνικού κράτους, το οποίο παρωθείται από τα απειλούμενα εθνικά κυριαρχικά συμφέροντα, την επανάκτηση της θέσης και του ρόλου του στο διεθνές σύστημα, καθώς και από την καθολικά αναγνωρισμένη διεθνή υποχρέωση για τον εξοβελισμό της απολυταρχικής κοσμοθεωρίας¹²⁴.

Η ανωτέρω υψηλή στρατηγική νομιμοποιήθηκε εσωτερικά από τον ελληνικό λαό, με τις εκλογές του Μαΐου 1915, όπου έλαβε 185 έδρες σε σύνολο 316 εδρών.

¹²³ Τσιριγώτης, Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών, σ. 300-301, 316,319.

¹²⁴ Τσιριγώτης, Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών, σ. 332.

Η άρνηση πλέον του βασιλιά Κωνσταντίνου να επιτρέψει στον εκλεγμένο πρωθυπουργό να εφαρμόσει την πολιτική που ενέκρινε ο λαός αποτελούσε συνταγματική εκτροπή¹²⁵.

Επίσης μετά την εκθρόνιση του βασιλιά Κωνσταντίνου και την επάνοδο του Ε. Βενιζέλου στην πρωθυπουργία, η σύμπραξη της Ελλάδας με την Αντάντ και η έξοδός της στον πόλεμο νομιμοποιείται εσωτερικά από τη ψήφο εμπιστοσύνης της ελληνικής βουλής.

στ. Διεθνής Νομιμοποίηση της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής

Αναπόδραστα, η ελληνική υψηλή στρατηγική νομιμοποιείται διεθνώς, εφόσον πηγάζει από την απουσία μιας παγκόσμιας κανονιστικής εξουσίας στο Διεθνές Σύστημα, με συνέπεια την προάσπιση της κρατικής κυριαρχίας και τη διασφάλιση της επιβίωσης και των ζωτικών συμφερόντων με τη χρήση όλων των διαθέσιμων μέσων, από οποιαδήποτε αναθεωρητική ενέργεια.

Επίσης, η Ελλάδα μετείχε στην πρώτη παγκόσμια στρατιωτική αντιπαράθεση, στο πλευρό των Δημοκρατικών Εθνών που εδραζόταν στις αρχές των δημοκρατικών ιδεωδών, ενάντια στις κοσμοαυτοκρατορικές αξιώσεις της Γερμανίας και γενικότερα του μιλιταρισμού και δεσποτισμού, που κατέλυαν τις συλλογικές αξιώσεις για την αναζήτηση ισχύος και ασφάλειας για ανεξαρτησία και κυριαρχία. Όπως χαρακτηριστικά θα αναφέρει ο Ε. Βενιζέλος στη συνεδρίαση της 23^{ης} Νοεμβρίου 1918 στη Βουλή των Ελλήνων : «Η συμμαχική νίκη εξασφαλίζει όχι μόνο την παγκόσμια επικράτηση των δημοκρατικών ιδεών κατά του δεσποτισμού, αλλά και την ελευθερία των λαών κατά της Γερμανοτουρκικής απόπειρας προς υποδούλωση του κόσμου. Αλλά αποδεικνύει συγχρόνως, η νίκη

¹²⁵ Βερέμης-Κολιόπουλος, Ελλάς η Σύγχρονη Συνέχεια, σ. 341.

αυτή, την επικράτηση των ηθικών παραγόντων επί των υλιστικών αντιλήψεων. Η Γερμανία προετοιμασμένη για τον πόλεμο ασυγκρίτως πληρέστερη των αντιπάλων της, ηττήθηκε γιατί παραγνώρισε πάσα ηθική αρχή και απέπτυσσε κάθε αίσθημα σεβασμού προς τις επιταγές των θείων και ανθρώπινων νόμων, στηριζόμενη μόνο στη βία. Και οι Σύμμαχοι, άνετοιμοι για τη διεξαγωγή του αγώνα, νίκησαν γιατί αγωνίσθηκαν υπέρ δίκαιας υποθέσεως, με σταθερή απόφαση να υποστούν πάσα θυσία υπέρ του θριάμβου αυτής»¹²⁶.

Δίδοντας επίσης την ιδεολογική διάσταση της πολιτικής του θα δηλώσει ότι : «η Ελλάς πρέπει να μετάσχη του αγώνος της ελευθέρας Ευρώπης κατά του βαρβάρου και ανελευθέρου милитарισμού όστις θ' αποτελέσει καταστροφήν της Ελλάδος ως και ολοκλήρου της Ευρώπης¹²⁷».

ζ. Αξιολόγηση της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής

Η αξιολόγηση της ελληνικής υψηλής στρατηγικής θα γίνει με τη βοήθεια των κριτηρίων που αναφέρονται στο Κεφάλαιο 1 για τη σχεδίαση και αξιολόγηση της υψηλής στρατηγικής.

Εσωτερική - Εξωτερική Προσαρμοστικότητα

Η ελληνική υψηλή στρατηγική της διαρκούς και άτεγκτης ουδετερότητας που υιοθετήθηκε και εφαρμόσθηκε από τον βασιλιά Κωνσταντίνο και τις αντιβενιζελικές κυβερνήσεις, δεν ήταν συμβατή ούτε με τις απειλές και τις ευκαιρίες του διεθνούς περιβάλλοντος, αλλά ούτε και με το αυθύπαρκτο ελληνικό συμφέρον επιβίωσης.

Η στρατηγική της ουδετερότητας δεν βασίσθηκε σε ορθή εκτίμηση των πραγματικών δεδομένων με αποτέλεσμα την καταρράκωση της εθνικής κυριαρχίας

¹²⁶ Τσιριγώτης, Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών σ. 335-336.

¹²⁷ Νικόλαος Παπαδάκης, Ελευθέριος Βενιζέλος Ιστορικό Λεύκωμα, σ. 12.

και ανεξαρτησίας και την υποτίμηση του διεθνούς κύρους της χώρας. Η υπόψη στρατηγική δεν διασφάλιζε τα θεμελιώδη ζωτικά ελληνικά συμφέροντα, που συνιστούσαν η αποτροπή της βουλγαρικής και τουρκικής απειλής και η διασφάλιση του status-quo και της θέσης-ρόλου της Ελλάδας στα Βαλκάνια.

Αντίστροφα, με την πολιτική της προσωρινής ουδετερότητας που υποστήριξε ο Ε. Βενιζέλος, θα ήταν δυνατό να αξιοποιηθεί το παράθυρο ευκαιρίας που αναφυόταν για την ανάσχεση της βουλγαρικής απειλής, βάση μιας σειράς μεταβλητών όπως : η γεωγραφική θέση της Ελλάδας, τα επαρκή συγκοινωνιακά δίκτυα για τη μεταφορά των ελληνικών στρατευμάτων και των στρατιωτικών εφοδίων και οι άμεσες προσβάσεις στα κέντρα ανεφοδιασμού και επιμελητείας¹²⁸.

Τέλος ο βαθμός της εσωτερικής νομιμοποίησης της ανωτέρω υψηλής στρατηγικής του Ε. Βενιζέλου ήταν αρκετά υψηλός, εφόσον είχε εξασφαλίσει την συναίνεση της λαϊκής ετυμηγορίας.

Η γεωγραφία της Ελλάδας -χώρα θαλάσσια- απαιτούσε σύμμαχο ισχυρό κατά θάλασσα και για αυτό δεν μπορούσε σε καμία περίπτωση να αντιδικήσει με την Αγγλία. Εάν η Ελλάδα τοποθετούνταν στο στρατόπεδο των Κεντρικών δυνάμεων οι ακτές της και οι περισσότερες πόλεις της θα ήταν εκτεθειμένες στα κανόνια του βρετανικού στόλου και σε περίπτωση αποκλεισμού της η Τριπλή Συμμαχία δεν θα μπορούσε να προσφέρει καμία υποστήριξη¹²⁹.

Η εμπλοκή της Ελλάδας στον Α'ΠΠ ήταν αναπόδραστη, εξαιτίας της γεωγραφικής θέσης της χώρας και των αναγκών των Μεγάλων Δυνάμεων που ήταν σε θέση να την πειθαναγκάσουν να εξέλθει στον πόλεμο στο πλευρό τους.

¹²⁸ Τσιριγώτης, Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών, σ. 339, 341.

¹²⁹ Αθανάσιος Νικολοδήμος, Μέρες Πολέμου (1902-1922), σ. 170.

Επίσης, την εμπλοκή της Ελλάδας διευκόλυναν όχι μόνον οι εδαφικές διεκδικήσεις της στη Θράκη και στη Μικρά Ασία, για τις οποίες υπήρχε ευρύτατη εθνική συναίνεση, αλλά και τα εδαφικά κέρδη της χώρας από τη συμμετοχή της στους Βαλκανικούς Πολέμους που είχαν προηγηθεί, και τα οποία δεν ήταν κατοχυρωμένα, η δε κατοχύρωσή τους απαιτούσε διαρκή επαγρύπνηση κατά τον πόλεμο που ακολούθησε. Ο Α΄ΠΠ ήταν, από την πλευρά της Ελλάδας και των γειτόνων της, συνέχεια των Βαλκανικών Πολέμων και οι συνθήκες του αντανακλούσαν το συσχετισμό ισχύος των συμβαλλόμενων μερών.

Η διατήρηση των κεκτημένων και η απόκτηση νέων εδαφών δεν ήταν τόσο προϊόν επιβράβευσης ή ευγνωμοσύνης για υπηρεσίες που είχαν παρασχεθεί, όσο αποτέλεσμα υπολογισμού των προσδοκώμενων ωφελειών που μπορούσαν να έχουν οι νικήτριες Μεγάλες Δυνάμεις από την Ελλάδα ή τις γειτονικές χώρες.

Η καθυστέρηση της εξόδου της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Συνεννόησης είχε προσφέρει τη δυνατότητα στην Ιταλία, ανταγωνίστρια χώρα της Ελλάδας τόσο στην Αλβανία όσο και στη Μικρά Ασία, να παρεμβληθεί μεταξύ της Γαλλίας και της Αγγλίας από το ένα μέρος, και της Ελλάδας από το άλλο. Αυτή η καθυστέρηση της ελληνικής εξόδου στον πόλεμο δεν ήταν η κυριότερη αιτία της εξόδου της Ιταλίας στο πλευρό της Συνεννόησης το 1916· απλώς άφησε το πεδίο ελεύθερο στην Ιταλία να εδραιώσει τη θέση της στην Αλβανία και στην Ήπειρο. Τη μειονεκτική θέση της Ελλάδας έναντι της Ιταλίας αντιστάθμιζε η πλεονεκτική της θέση έναντι της Βουλγαρίας και της Τουρκίας, δύο ακόμη ανταγωνιστικών γειτόνων της, οι οποίες βρέθηκαν στο στρατόπεδο των ηττημένων¹³⁰.

¹³⁰ Βερέμης-Κολιόπουλος, Ελλάς η Σύγχρονη Συνέχεια, σ. 352, 353, 360.

Στρατηγική Σύζευξη Μέσων –Σκοπών

Ως προς την σύνδεση μέσων και σκοπών, η υψηλή στρατηγική της διαρκούς ουδετερότητας, εστιάστηκε στη χρήση των διπλωματικών μέσων, για να καταστήσει αξιόπιστη και σεβαστή την πολιτική της επιλογή. Περαιτέρω διατηρήθηκε η επιστράτευση του ελληνικού στρατού για μεγάλο χρονικό διάστημα, με αντικειμενικό σκοπό την προάσπιση της ελληνικής εσωτερικής και εξωτερικής κυριαρχίας, μέσω της ανάσχεσης οποιασδήποτε εχθρικής ενέργειας.

Ωστόσο η ελληνική στρατιωτική ισχύ παρέμεινε ανενεργή με συνακόλουθο τη διάρρηξη των ελληνικών συνόρων από τα γερμανοβουλγαρικά στρατεύματα, την επιχειρησιακή απίσχνανση του ελληνικού στρατού και την κατάληψη και κατοχή συγκοινωνιακών οδών, καθώς και σημαντικών περιοχών της ελληνικής επικράτειας με συνεπακόλουθο την κήρυξη στρατιωτικού νόμου στη Μακεδονία από το Γάλλο στρατηγό Σαρράϊν (Maurice Sarrail) (3 Ιουνίου 1916), πράξη που ισοδυναμούσε με ουσιαστική κατάργηση των ελληνικών αρχών¹³¹.

Αντίθετα, με τη δημιουργία του κινήματος Εθνικής Άμυνας και την συγκρότηση προσωρινής κυβέρνησης υπό την προεδρία του Ε. Βενιζέλου, η ελληνική υψηλή στρατηγική, αναδιαμορφώνεται και εφαρμόζεται υπό την αगाστή συνύφανση στόχων-μέσων. Δηλαδή ο προσδιορισμένος πολιτικός στόχος συνυφαίνεται με ένα σύνολο οικονομικών, στρατιωτικών και πολιτικών-διπλωματικών μέσων, τα οποία βρίσκονται σε συνέργεια, δεν αλληλεπικαλύπτονται και δεν παρωθούν την ελληνική στρατηγική σε υπερεξάπλωση.

¹³¹ Τσιριγώτης, Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών, σ. 344.

Στρατηγική Αποτελεσματικότητα

Αναμφισβήτητα, ο βαθμός αποτελεσματικότητας της πολιτικής της διαρκούς ουδετερότητας ήταν εξαιρετικά χαμηλός. Δεν κατόρθωσε να προασπίσει τα ελληνικά κυριαρχικά συμφέροντα με αποτέλεσμα :

- Την ανατροπή της ισορροπίας ισχύος στα Βαλκάνια μετά την πολιτικοστρατιωτική σύμπραξη της Βουλγαρίας και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας με τις Κεντρικές δυνάμεις και την πολιτικοστρατηγική αδυναμία της Ελλάδας να ανασχέσει την άμεση βουλγαρική απειλή.

- Την κατάλυση της εσωτερικής-εξωτερικής κυριαρχίας της Ελλάδας, με την κατάφωρη παραβίαση της ελληνικής εδαφικής επικράτειας από τα γερμανοβουλγαρικά στρατεύματα, την κήρυξη στρατιωτικού νόμου στη Θεσσαλονίκη από τις δυνάμεις της Αντάντ και τον οικονομικό αποκλεισμό της Ελλάδας.

- Την εδαφική συρρίκνωση του ελληνικού κράτους λόγω της κατάληψης σημαντικών περιοχών της ανατολικής Μακεδονίας -οχυρό Ρούπελ και στενών Σιδηροκάστρου, Καβάλα κ.α.- από τις γερμανοβουλγαρικές δυνάμεις. Επιπρόσθετα, η διετής βουλγαρική κατοχή τμήματος της Μακεδονίας συνοδεύτηκε με άγριους διωγμούς και δολοφονίες του ελληνικού στοιχείου της περιοχής.

- Την οικονομικοστρατιωτική αποδυνάμωση της Ελλάδας, απόρροια της παρατεταμένης επιστράτευσης, της κατάσχεσης μεγάλου μέρους του οπλισμού του ελληνικού στρατού από τα γερμανοβουλγαρικά στρατεύματα καθώς και της συνθηκολόγησης και παράδοσης του Δ΄ Σώματος Στρατού στην ανατολική Μακεδονία (Αύγουστος 1916), που έγινε μετά από περιπετειώδη τρόπο. Από τη

συνολική δύναμη του Σώματος -8.500 οπλίτες και 600 Αξιωματικοί- μεταφέρθηκαν 6.500 άνδρες στη γερμανική πόλη Goerlitz¹³².

Αντίστροφα, η εφαρμογή μίας ενεργητικής πολιτικοστρατιωτικής στρατηγικής σύμπραξης με την Αντάντ, ένα χρόνο πριν από τη λήξη του πολέμου και η έξοδος της Ελλάδας στον Α΄ΠΠ από τον Ε. Βενιζέλο, μετά την επάνοδό του στην πρωθυπουργία, προσέδωσε τη δυνατότητα στην ελληνική κυβέρνηση να επιδιώξει και να επιτύχει την επαναφορά του status quo ante -ανάκτηση των κατεληφθέντων εδαφικών της κερκτημένων-. Παράλληλα διανοίχθηκε ένα παράθυρο ευκαιρίας για την πραγμάτωση του αέναου εθνικού στόχου -Μεγάλη Ιδέα- με τη συμμετοχή της Ελλάδας στη Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων (18 Ιανουαρίου 1919 έως Δεκέμβριο 1919) για τη διανομή των εδαφικών κερδών μεταξύ των νικητών του Α΄ΠΠ¹³³.

Ευνοϊκές συγκυρίες, όπως η απουσία της Ρωσίας, την οποία οι μπολσεβίκοι επαναστάτες είχαν προς στιγμή απομακρύνει από τις εξελίξεις στη νοτιοανατολική Ευρώπη και την Εγγύς Ανατολή, και η επιθυμία της Αγγλίας και της Γαλλίας να περιορίσουν τις βλέψεις της Ιταλίας διά των διεκδικήσεων της Ελλάδας, καθώς και οι χωρίς προηγούμενο επιτυχείς διπλωματικοί χειρισμοί του Ε. Βενιζέλου και των συνεργατών του, αποσόβησαν το ενδεχόμενο να απολέσει η Ελλάδα ήδη κερκτημένα εδάφη και εξασφάλισαν κάθε άλλο παρά ευκαταφρόνητα νέα εδάφη.

Η κυβέρνηση του Ε. Βενιζέλου κατόρθωσε να σχηματίσει, από τα συντρίμια του νικηφόρου στρατού των Βαλκανικών Πολέμων, αξιόμαχες μονάδες, οι οποίες διακρίθηκαν στο μακεδονικό μέτωπο, συνέβαλαν αποφασιστικά στη νίκη των συμμάχων της Συνεννόησης στο μέτωπο αυτό και απεκατέστησαν το

¹³² Αθανάσιος Νικολοδήμος, Μέρες Πολέμου (1902-1922), σ. 174.

¹³³ Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, σ.312-315.

τραυματισμένο κύρος των ενόπλων δυνάμεων της χώρας. Χωρίς τη συμβολή αυτή στα πεδία των μαχών, δεν θα ήταν δυνατή η συμμετοχή της Ελλάδας στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων μεταξύ των νικητών για τη ρύθμιση των διάφορων ζητημάτων μεταξύ των δύο εμπόλεμων συνασπισμών¹³⁴.

Παρά τις εσωτερικές του δυσκολίες, ο ελληνικός στρατός από το Μάιο έως το Δεκέμβριο 1918, άλλοτε μόνος του και άλλοτε συμπολεμώντας με τους Σέρβους και τους Γάλλους, συνέβαλε σημαντικά στη συνθηκολόγηση της Βουλγαρίας (29 Σεπτεμβρίου 1918). Από τα 280 συμμαχικά τάγματα στο Μακεδονικό μέτωπο υπό την αρχιστρατηγία του Γάλλου στρατηγού Φρανσέ ντ' Εσπερέ, τα 90 ήταν ελληνικά¹³⁵. Οι ελληνικές δυνάμεις κατάφεραν σταδιακά να φτάσουν σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα μαχητικής ικανότητας, οργάνωσης, πειθαρχίας και ηθικού, που τις μετέτρεψαν σε πραγματικές πολεμικές μηχανές, ικανές να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του σύγχρονου πολέμου¹³⁶.

Την 18 Οκτωβρίου 1918, οι Οθωμανοί υπέγραψαν την ανακωχή του Μούδρου που έβαζε στη διάθεση των Συμμάχων τα Στενά και την Κωνσταντινούπολη. Ήταν η πρώτη πράξη της ήττας των Κεντρικών δυνάμεων¹³⁷.

Βαθμός Τρωτότητας

Ο βαθμός τρωτότητας της πολιτικής διαρκής ουδετερότητας που εφάρμοσαν οι αντιβενιζελικές κυβερνήσεις, συνεπικουρούμενες από το θρόνο, ήταν εξαιρετικά υψηλός, λόγω της μειωμένης ικανότητας της συγκεκριμένης πολιτικής να απορροφήσει τα στρατιωτικά πλήγματα των αντιπάλων, αλλά και της ενδογενούς

¹³⁴ Βερέμης-Κολιόπουλος, Ελλάς η Σύγχρονη Συνέχεια, σ. 353, 354.

¹³⁵ Βερέμης, Μεγάλοι Έλληνες Ελευθέριος Βενιζέλος (τόμος 8), σ. 85.

¹³⁶ Αθανάσιος Νικολοδήμος, Μέρες Πολέμου (1902-1922), σ. 178.

¹³⁷ Georges Castellan, Η Ιστορία των Βαλκανίων (14^{ος}-20^{ος} αι.), (Αθήνα : Γκοβόστης Εκδοτική ΑΒΕΕ, 1991), μτφ.. Βασιλική Αλιφέρη, σ. 551.

αδυναμίας της να αποτρέψει ή να περιορίσει τις τριβές που παρουσιάστηκαν κατά τη διαμόρφωση της ακολουθητέας υψηλής και στρατιωτικής στρατηγικής.

Αρχικά κατέρρευσε η ελληνική δέσμευση για την αποτροπή οποιασδήποτε εχθρικής ενέργειας προς την ελληνική εδαφική επικράτεια. Ακολούθως αποδιαρθρώθηκε η αμυντική λειτουργία του ελληνικού στρατού, περιστέλλοντας την αποτελεσματικότητα της ελληνικής στρατιωτικής στρατηγικής, -δεν πρόταξε κανέναν τύπο άμυνας στην εισβολή των γερμανοβουλγαρικών στρατευμάτων- λόγω των ασαφών επιχειρησιακών διαταγών της πολιτικής ηγεσίας, απότοκο της κεντρικής της πολιτικής επιλογής για την αποφυγή της χρήσης στρατιωτικής δράσης.

Αντίστροφα, η υψηλή στρατηγική του Ε. Βενιζέλου, με πολιτικό της στόχο την διασφάλιση των ελληνικών κυριαρχικών συμφερόντων, με τη χρήση μέσων εσωτερικής και εξωτερικής εξισορρόπησης, απορρόφησε τις εσωτερικές τριβές που εκδηλώθηκαν από την πολιτική στάση των αντιβενιζελικών, κατά την διάρκεια των διαδικασιών για την εσωτερική στρατιωτική αναδιοργάνωση με στόχο την συγκρότηση ενός αξιόμαχου στρατού¹³⁸.

Εσωτερική Συνέργεια των Διαστάσεων της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής

Η ασαφής και διαρκώς μεταβαλλόμενη, ως προς τους πολιτικούς της στόχους, ελληνική υψηλή στρατηγική της διαρκούς ουδετερότητας που υιοθετήθηκε από τις αντιβενιζελικές κυβερνήσεις και το θρόνο παρουσίασαν αλληλοϋπονόμευση των κεντρικών διαστάσεων τους. Συγκεκριμένα, η στρατιωτική της διάσταση -εφαρμογή του μέτρου της γενικής επιστράτευσης για παρατεταμένο χρονικό διάστημα-

¹³⁸ Τσιριγώτης, Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών, σ. 353-355.

υπονόμευσε την οικονομική με απότοκο η αντιβενιζελική κυβέρνηση να προσφύγει σε εξωτερικό δανεισμό, ενώ η πολιτικοδιπλωματική διάσταση -αδυναμία πρόταξης μίας εναργούς αποτρεπτικής απειλής- υπονόμευσε την αμυντική της ικανότητα¹³⁹.

Στο επίπεδο της υψηλής στρατηγικής η ελληνική δέσμευση για αποτροπή οποιονδήποτε εχθρικών παραβιάσεων της ελληνικής εδαφικής επικράτειας υπερφαλαγγίζεται στην πράξη από τις ενέργειες του βασιλιά Κωνσταντίνου. Συγκεκριμένα η ελληνική πολιτική ηγεσία προσδιορίζει ως αίτιο πολέμου την παραβίαση της ελληνικής εδαφικής επικράτειας, η οποία στην πορεία των γεγονότων θα ακυρωθεί.

Η ελληνική υψηλή στρατηγική της άτεγκτης ουδετερότητας, περιήγαγε την ελληνική στρατιωτική στρατηγική σε επιχειρησιακή αδυναμία και σε τακτική αχρησία και συντέλεσε στην πλήρη αποσάθρωση της ελληνικής αποτρεπτικής και αμυντικής ικανότητας.

Αντίθετα, η εσωτερική σύζευξη των αλληλοϋποστηριζόμενων όψεων της ελληνικής υψηλής στρατηγικής του Ε. Βενιζέλου -αμυνική στο επίπεδο της υψηλής στρατηγικής και επιθετική στο επίπεδο της στρατιωτικής στρατηγικής-, με το σύνολο των μέσων εσωτερικής και εξωτερικής εξισορρόπησης, ήταν αγαστή και σε πλήρη αρμονία με τις έξωθεν διαμορφωθείσες συνθήκες.

Η οικονομικό-στρατιωτική ανασυγκρότηση διασφάλισε τις αναγκαίες και ικανές προϋποθέσεις για τη διάρθρωση ενός αποτελεσματικού και αξιόπιστου στρατιωτικού μέσου, αναγκαίου για την εφαρμογή της επιθετικής στρατιωτικής στρατηγικής, μέσω της επιζήτησης και διεξαγωγής αποφασιστικών μαχών -Μάχη

¹³⁹ Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, σ.313.

Σκρά, Μάϊος 1918- με στρατιωτικό στόχο την καταστροφή του κέντρου βάρους του αντιπάλου -ένοπλες δυνάμεις¹⁴⁰-.

¹⁴⁰ Τσιριγώτης, Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών, σ. 357, 361.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ

1919-1923

α. Εισαγωγικά Στοιχεία

Η πολιτική απόφαση του Ε. Βενιζέλου να αποδεχθεί την πρόσκληση-πρόκληση των Συμμαχικών δυτικών Δυνάμεων -εκτός από την Ιταλία- για την αποστολή ελληνικού στρατού στη Σμύρνη (Μάιος 1919) σηματοδότησε την πολιτικοστρατιωτική εμπλοκή της Ελλάδας στη Μικρά Ασία.

Η Συνθήκη του Νεϊγύ (27 Νοεμβρίου 1919) και των Σεβρών (10 Αυγούστου 1920) μεταξύ των Συμμαχικών Δυνάμεων και της ηττημένης Βουλγαρίας και Οθωμανικής αυτοκρατορίας αντίστοιχα, τερμάτισαν συμβατικά τον Α΄ΠΠ. Η Συνθήκη του Νεϊγύ, επιβεβαίωσε την ελληνική κυριαρχία στα εδάφη νότια μιας γραμμής που όριζε στα δυτικά η Συνθήκη του Βουκουρεστίου. Με τη συνθήκη των Σεβρών, δημιουργήθηκε μία περιορισμένη εδαφικά Τουρκία, καθώς οι νικήτριες δυνάμεις της Αντάντ διεκδικούσαν περιοχές της : η Βρετανία τα στενά του Βοσπόρου και την Κωνσταντινούπολη, η Ιταλία την Αττάλεια, η Γαλλία την Κιλικία και η Ελλάδα την περιοχή της Σμύρνης, όπου κατοικούσαν εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες. Η Μεγάλη Ιδέα την οποία ο Ε. Βενιζέλος υπηρέτησε με όλη τη φλόγα της καρδιάς του, έπαιρνε σάρκα και οστά. (Στα Παραρτήματα «ΙΔ» και «ΙΕ» παρουσιάζονται σχετικοί χάρτες και στο Παράρτημα «ΙΣΤ» περιληπτικά το νόημα και το περιεχόμενο της Συνθήκης των Σεβρών για την Ελλάδα).

Αμέσως μετά την υπογραφή της, πολλοί από εκείνους που την υπέγραψαν, επιδίωκαν για διαφορετικούς λόγους ο καθένας την αναθεώρησή της, διότι η συνθήκη αυτή, υπαγορευμένη από την πίεση ισχυρών συμφερόντων που

συνθλίβουν τις αδύναμες αρχές, δημιούργησε περισσότερα προβλήματα, από εκείνα που υποθετικά έλυσε, αν και για την Ελλάδα αποτελούσε διπλωματικό θρίαμβο. Όμως, ενώ ο Σουλτάνος είχε δεχθεί τη συνθήκη, οι Νεότουρκοι στη συνέχεια δεν την αναγνώρισαν και άρχισαν να προετοιμάζονται για πόλεμο ώστε να αντιμετωπίσουν την Αντάντ και τους Έλληνες συμμάχους της.

Η υλοποίηση της Συνθήκης των Σεβρών σήμαινε για την Ελλάδα τη συνέχιση του πολέμου κατά της Τουρκίας. Ο Μουσταφά Κεμάλ είχε από τον Ιούνιο του 1919 καταδικάσει την αυτοκρατορική κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης και είχε κηρύξει την Εθνική Επανάσταση, που ως κύριο σκοπό της έδινε τη διαφύλαξη της ανεξαρτησίας της νέας εθνικής Τουρκίας¹⁴¹.

Με διαφορετικά λόγια, η Ελλάδα θελημένα ή αθέλητα λάμβανε μέρος στον πολιτικοστρατηγικό ανταγωνισμό των τριών συμμάχων της -Αγγλία, Γαλλία, Ιταλία- για τη διανομή των εδαφών της Μικράς Ασίας αναλαμβάνοντας το έργο της στρατιωτικής εκμηδένισης του ισχυρότερου θύλακα αντίστασης -Κεμάλ- με ίδια μέσα-πόρους με τον άμεσο κίνδυνο περιαγωγής της σε κατάσταση πολιτικής, στρατιωτικής και οικονομικής εξουθένωσης.

Ο Βενιζέλος, υπερεκτιμώντας τον πολιτικό παράγοντα, πίστευε ότι η ισχυρή διπλωματική στήριξη, που θα πήγαζε από την αναγωγή της Ελλάδας σε ιθύνουσα περιφερειακή δύναμη στον ευρύτερο χώρο της νοτιοανατολικής Ευρώπης και της Εγγύς Ανατολής, θα ήταν εύλογο να αντισταθμίσει τις αδυναμίες του εγχειρήματος στο γεωστρατηγικό πεδίο¹⁴².

Με τις εκλογές της 1 Νοεμβρίου 1920 αλλάζει η εσωτερική πολιτική διακυβέρνηση της Ελλάδας και με την επάνοδο του γνωστού για τη φιλογερμανική

¹⁴¹ Νίκος Σβορώνος, Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας, σ. 122.

¹⁴² Σβολόπουλος, Ελευθέριος Βενιζέλος 12 Μελετήματα, σ. 87.

στάση του βασιλιά Κωνσταντίνου Α΄, επέρχεται στροφή της στάσης της Βρετανίας, Γαλλίας και Ιταλίας απέναντι στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα τα πολιτικά ερείσματα, στα οποία είχε ο Βενιζέλος βασίσει την επιλογή του, σε μεγάλο βαθμό να εκμηδενιστούν. Η Ελλάδα δεν θεωρείται πλέον συμμαχική χώρα. Η Συνθήκη των Σεβρών αποδείχθηκε βραχύβια καθώς τάφηκε κάτω από τα ερείπια της Μικρασιατικής καταστροφής.

β. Διάγνωση Διεθνούς Περιβάλλοντος

Διάγνωση Διεθνούς Περιβάλλοντος από την Κυβέρνηση Ε. Βενιζέλου

Στο υπό διαμόρφωση γεωπολιτικό πλαίσιο της Ανατολίας η ελληνική πολιτική ηγεσία καλείται να συνεκτιμήσει έγκαιρα και έγκυρα τόσο τις άμεσες ή έμμεσες περιφερειακές απειλές, όσο και τις πραγματικές ή εν δυνάμει ευκαιρίες που αναφύονταν για την επίτευξη της εδαφικής ολοκλήρωσης του ελληνικού έθνους. Η κυβέρνηση Ε. Βενιζέλου αξιοποίησε διαδοχικά, μεθοδικά και στο βέλτιστο δυνατό βαθμό μία σειρά εναργών παράθυρων ευκαιρίας, όπως :

- Την αποδιάρθρωση των άμεσων περιφερειακών απειλών -Βουλγαρία, Οθωμανική αυτοκρατορία- που είχαν εξουδετερωθεί ως ηττημένοι μετά το τέλος του Α΄ ΠΠ.

- Τη στρατιωτική συμμετοχή της Ελλάδας στην εκστρατεία των συμμαχικών δυνάμεων της Αντάντ στην Ουκρανία για την πρόσκτηση πολιτικοδιπλωματικών και εδαφικών κερδών, καθώς της προσέδιδε ένα ισχυρό διαπραγματευτικό έρεισμα, για τη διανομή των εδαφικών κερδών στις νικήτριες δυνάμεις με τη Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων (18 Ιανουαρίου 1919 – Δεκέμβριο 1919). Η Ελλάδα συμμετείχε στη συμμαχική εκστρατεία στην Ουκρανία με τις II και XIII Μεραρχίες Πεζικού του Α΄ Σώματος Στρατού από τις 7 Ιανουαρίου 1919 έως τις 17 Απριλίου 1919. Οι ελληνικές Μονάδες υπήρξαν από τις πιο πειθαρχημένες των

Συμμάχων, συνιστούσαν δε το ένα τρίτο των συμμαχικών δυνάμεων -23.351 επί συνόλου 70.000 περίπου ανδρών- και το πιο αξιόμαχο τμήμα τους. Αντιμέτωπο με συντριπτικά υπέρτερες δυνάμεις του Ερυθρού Στρατού, το εκστρατευτικό σώμα των Συμμάχων υποχώρησε στη Ρουμανία, με αρκετά θύματα, από τα οποία πάνω από 400 νεκροί και 700 περίπου τραυματίες ήταν Έλληνες¹⁴³.

- Την αξιοποίηση της διεθνούς αρχής των εθνοτήτων, -αυτοδιάθεση των λαών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας- απότοκο της εξαγγελίας των δεκατεσσάρων σημείων του Αμερικανού προέδρου Ουίλσον (Woodrow Wilson) (8 Ιανουαρίου 1918) με τα οποία νομιμοποιούνταν διεθνώς η εν λόγω αρχή -πέμπτο σημείο- και αναγνωριζόταν -ως διεθνής υποχρέωση- ο σεβασμός της πολιτικής ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας τόσο των Μεγάλων όσο και των Μικρών Δυνάμεων- κρατών -δέκατο τέταρτο σημείο-.

- Την απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων -ΗΠΑ, Αγγλίας, Γαλλίας- για την αποστολή ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, με αντικειμενικό στόχο την ανάσχεση των στρατιωτικών ενεργειών της Ιταλίας για τη δημιουργία τετελεσμένων στην Ανατολία καθώς και τη διατήρηση της τάξης που είχε διασαλευτεί σε μια περιοχή με συμπαγή ελληνικό πληθυσμό. Η Ιταλία έθετε υποψηφιότητα μεγάλης δύναμης με επιρροή στην περιοχή αυτή και γενικότερα στην ανατολική Μεσόγειο που θεωρούσε αποκλειστικά δικό της χώρο.

- Τα ελληνικά ζωτικά συμφέροντα στη Μικρά Ασία συμπορεύονταν- αλληλοσυμπληρώνονταν με τα αντίστοιχα βρετανικά και κατά αυτήν την έννοια η Βρετανία επιφύλασσε για την Ελλάδα το ρόλο του τοποτηρητή των παγίων ζωτικών συμφερόντων της στην ανατολική Μεσόγειο και στη Μέση Ανατολή.

¹⁴³ Βερέμης-Κολιόπουλος, Ελλάς η Σύγχρονη Συνέχεια, σ. 357.

Από την άλλη πλευρά οι αναφαινόμενες ευκαιρίες συνυφαίνονταν με ανάλογες απειλές- παράθυρα τρωτότητας, για την ελληνική υψηλή στρατηγική, όπως ήταν οι παρακάτω :

- Μείζων και άμεση απειλή για τα ελληνικά ζωτικά συμφέροντα στην Ανατολία αναδεικνύονταν οι εδαφικές αξιώσεις της Ιταλίας στην Ιωνία. Οι πολιτικοστρατιωτικές δράσεις της Ιταλίας στη Μικρά Ασία αποσκοπούσαν αφενός στην παροχή εξωτερικής στρατιωτικής εξισορρόπησης στους Τούρκους ατάκτους και αφετέρου στην ανάσχεση των στρατιωτικών επιχειρήσεων της ελληνικής στρατιωτικής δύναμης. Οι απειλές θα κορυφωθούν με τη σύναψη Ιταλοκεμαλικής συνθήκης συνεργασίας (18 Μαρτίου 1922).

- Αντίστοιχα, τα οικονομικοεμπορικά συμφέροντα της Γαλλίας στην Ανατολία προϋπέθεταν τη συγκρότηση ενός βιώσιμου τουρκικού κράτους πολιτικοστρατηγικά διακείμενου στη Γαλλία.

Συγκεκριμένα, για τους γαλλικούς οικονομικούς κύκλους η διασφάλιση των επενδύσεών τους σε «σιδηροδρόμους, λιμενικές εγκαταστάσεις, έργα εξηλεκτρισμού, μεταλλεία, γενικότερα σε επιχειρήσεις βιομηχανικές και εμπορικές, κυρίως όμως η συμμετοχή στο δημόσιο οθωμανικό χρέος κατά 60% υπαγόρευε τη διαμόρφωση ευνοϊκής στάσης απέναντι στην οθωμανική εξουσία (ή, έστω, στους συνεχιστές της)¹⁴⁴».

- Η υπογραφή της συνθήκης των Σεβρών, επέτεινε περαιτέρω τις πολιτικοδιπλωματικές αντιδράσεις των δύο ανωτέρω χωρών, καθώς τα επιδικασθέντα στην Ελλάδα εδάφη αποκρυσταλλώθηκαν ως απειλή για σχετικά κέρδη, διακριτή θέση-ρόλο και γόητρο στην Ανατολία.

¹⁴⁴ Κωνσταντίνος Δ. Σβολόπουλος, Η Απόφαση για Επέκταση της Ελληνικής Κυριαρχίας στη Μικρά Ασία, (Αθήνα : Ίκαρος, 2009) σ. 73.

- Η Οκτωβριανή επανάσταση και η πολιτική επικράτηση των Μπολσεβίκων στη Ρωσία (24 Οκτωβρίου 1917), αναδείχθηκε αποφασιστική και ενισχυτική του κεμαλικού εθνικιστικού κινήματος και είχε υπέρμετρη πολιτική και ηθική σημασία, καθώς ενίσχυσε τη διεθνή του θέση και διασφάλισε επαρκή διπλωματική ισχύ μέσω της εξωτερικής πολιτικοδιπλωματικής εξισορρόπησης. Συγκεκριμένα από τον Αύγουστο 1920 αρχίζει η Ρωσοκεμαλική προσέγγιση και στις 18 Μαρτίου 1921 υπογράφηκε η Συνθήκη της Μόσχας. Η βοήθεια αυτή προς τον Κεμάλ προκειμένου να αναλάβει τον πόλεμο κατά των Ελλήνων, υπήρξε αποφασιστικής σημασίας.

- Η προκρινόμενη και εφαρμοζόμενη νεοτουρκική-κεμαλική υψηλή στρατηγική της προοδευτικής εξάλειψης του ελληνικού στοιχείου από τη Μικρά Ασία συνιστούσε άμεση απειλή για τα ελληνικά ζωτικά συμφέροντα -προστασία της ζωής και της περιουσίας των ομοεθνών-. Μετά την επανάσταση των Νεότουρκων, τίθεται σε εφαρμογή το πολιτικοστρατηγικό τους σχέδιο για την εξόντωση των χριστιανικών πληθυσμών της Ανατολίας. Οι διωγμοί των χριστιανικών πληθυσμών εντατικοποιούνται και συστηματοποιούνται αμέσως μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους μέχρι και το 1922.

Ο Αμερικανός πρόξενος στη Σμύρνη Τζόρτζ Χόρτον (George Horton) αναφέρει σχετικά με τους διωγμούς των χριστιανών στο νομό της Σμύρνης (1911-1914) : «Η θηριώδης εκδίωξη και η τρομοκράτηση με βιαιότητες και δολοφονίες των ραγιάδων κατά μήκος των παραλίων της Μικράς Ασίας, οι οποίες δεν έλκυσαν την προσοχή που άξιζαν, έχουν την καθαρή σφραγίδα ενός πολεμικού μέτρου, που επέβαλε δήθεν η «πολεμική ανάγκη» και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι Τούρκοι και Γερμανοί ήταν σύμμαχοι σ' όλη τη διάρκεια του πολέμου και βρίσκονταν σε πλήρη συνεργασία μεταξύ τους». Επίσης, για τις σφαγές και τη λεηλασία της

Φώκαιας το 1914 αναφέρει: «Ήταν ολοφάνερο ότι όλα αυτά αποτελούσαν μια οργανωμένη επίθεση με την πρόθεση της εκδιώξεως των ραγιάδων δηλαδή των Χριστιανών Οθωμανών υπηκόων απ' τα παράλια¹⁴⁵».

Η τελευταία φάση ξεκίνησε με τη συγκρότηση της άτυπης κεμαλικής κυβέρνησης της Άγκυρας, Σεπτέμβριος 1919, και την έξαρση του κεμαλικού εθνικισμού. Στα δύο εθνικά συνέδρια στο Ερζερούμ (23 Ιουλίου 1919) και Σεβάστειας (4 Σεπτεμβρίου 1919) οριοθετήθηκαν οι πολιτικοί στόχοι του Κεμαλικού κινήματος, το οποίο από τον Δεκέμβριο 1919 πέτυχε την ανάληψη της διακυβέρνησης της χώρας και μετά τη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας (23 Απριλίου 1920) κατά την οποία λήφθηκαν σημαντικά οικονομικοπολιτικά και διοικητικά μέτρα, τον Ιούνιο 1920 πέτυχε τη διάλυση του στρατού του χαλιφάτου¹⁴⁶.

Διάγνωση Διεθνούς Περιβάλλοντος από τις Μετανοεμβριανές Κυβερνήσεις

Η νέα ελληνική κυβέρνηση με πρωθυπουργό το Δημήτριο Ράλλη, που προέκυψε από τις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920, καλείται να συνεκτιμήσει ορθολογικά τη διαμορφωθείσα ισορροπία ισχύος και τα αναφυόμενα παράθυρα απειλών-ευκαιριών, μετά την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών. Τα παράθυρα τρωτότητας της υψηλής στρατηγικής των Μετανοεμβριανών κυβερνήσεων ανέκυψαν από τα παρακάτω :

¹⁴⁵ George Horton, Η κατάρα της Ασίας, (Αθήνα : Ατλαντίς - Μ. Πечαιβανίδης & ΣΙΑ Α.Ε., 1980), μτφ. Γεώργιος Τσελίκας, σ. 22, 25.

¹⁴⁶ Διονύσιος Τσιριγώτης, Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία, 1919-1922. Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία και Εξωτερική Πολιτική, (Αθήνα : Ποιότητα, 2010), σ. 126-170.

- Την επανεθρόνιση του βασιλιά Κωνσταντίνου στην Ελλάδα, παρά το τελεσίγραφο των δυνάμεων της Αντάντ για τη μη παροχή οποιασδήποτε μορφής εξωτερικής εξισορρόπησης στην περίπτωση αυτή.

- Την πρακτική διπλωματική αδυναμία των Μετανοεμβριανών κυβερνήσεων να ανασχέσουν τη διαφαινόμενη έμμεση απειλή της αναθεώρησης της Συνθήκης των Σεβρών.

Τέλος, η πρώτη Μετανοεμβριανή ελληνική κυβέρνηση απώλεσε το μοναδικό παράθυρο ευκαιρίας που αναφύοταν για την πρόσκτηση μέσων εξωτερικής εξισορρόπησης από την Αγγλία, εάν και εφόσον καθιστούσε σαφή και αξιόπιστη την πολιτική της δέσμευση, για την άμεση απεμπλοκή του ελληνικού στρατού από τη Μικρά Ασία, γεγονός που θα επιδρούσε αρνητικά στα βρετανικά ζωτικά συμφέροντα στην Ανατολία¹⁴⁷.

Οι Times, σε ένα μακροσκελές και ιδιαίτερα αιχμηρό άρθρο (20 Νοεμβρίου 1920), θα προβλέψουν ότι οι σύμμαχοι θα αρνούνταν την ελάχιστη βοήθεια «στον πράκτορα της Γερμανίας στον θρόνο των Αθηνών», δεδομένου ότι «δεν εκχώρησαν σε έναν τέτοιο ηγεμόνα ή σε έναν τέτοιο λαό τη Θράκη, την ευρωπαϊκή όχθη των Δαρδανελλίων και τη Σμύρνη».

Παράλληλα, ο Τσώρτσιλ, εκφράζοντας τις αντιδράσεις της πολιτικής ηγεσίας στη Βρετανία, θα γράψει: «Υπήρχε η φιλοσυμμαχική Ελλάδα του Βενιζέλου και η φιλογερμανική του Κωνσταντίνου. Όλη η πίστη των συμμάχων άρχισε και τελείωσε με την Ελλάδα του Βενιζέλου. Όλη η δυσαρέσκεια επικεντρώθηκε επάνω στην Ελλάδα του Κωνσταντίνου».

Οι Γάλλοι, που είχαν αιματηρά προηγούμενα από το Νοέμβριο του 1916 με τον Κωνσταντίνο, θα αντιδράσουν σφοδρότερα. Η Figaro υποστήριξε την ανάγκη

¹⁴⁷ Τσιριγώτης, Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία, 1919-1922, σ. 170-178.

αναθεώρησης της γαλλικής πολιτικής σε σχέση με το ελληνικό πρόβλημα, υπογραμμίζοντας ότι «αν οι Δυνάμεις αγνόησαν τις δυσκολίες και (υποστήριζαν την Ελλάδα) για τα όμορφα μάτια του Βενιζέλου, έχουν κάθε λόγο να αποστρέφονται τον επίορκο γαμπρό (του Κάιζερ Γουλιέλμου¹⁴⁸)».

γ. Πολιτικοί Σκοποί της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής

Κατά τούτο δεν δύναται να υποστηριχθεί ότι η υψηλή στρατηγική του Ε. Βενιζέλου για την πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας δεν συναρμόζονταν με τις επιταγές του εσωτερικού περιβάλλοντος. Επίσης, δεν δύναται να παροραθεί και το γεγονός ότι ο ίδιος ο Έλληνας πρωθυπουργός έθεσε ως προϋποτιθέμενη συνθήκη για την υλοποίηση του μικρασιατικού πολιτικοστρατιωτικού εγχειρήματος - στρατιωτική επιβολή των όρων της συνθήκης των Σεβρών στην κεμαλική κυβέρνηση- τη συναίνεση της λαϊκής ετυμηγορίας.

Πολιτικοί Σκοποί της Υψηλής Στρατηγικής του Ε. Βενιζέλου

Οι πολιτικοί σκοποί της υψηλής στρατηγικής του Ε. Βενιζέλου ήταν:

- Κεφαλαιώδης μακροπρόθεσμος πολιτικός σκοπός της υψηλής στρατηγικής του Ε. Βενιζέλου ήταν η πραγμάτωση του αέναου εθνικού στόχου της Μεγάλης Ιδέας, υποστηριζόμενος επικουρικά από βραχυπρόθεσμους και μεσοπρόθεσμους πολιτικούς στόχους. Μείζων πολιτικός στόχος του Έλληνα πρωθυπουργού ήταν η αυτονόμηση-ανεξαρτητοποίηση περιοχών της Ιωνίας στις οποίες δέσποζε το ελληνικό στοιχείο και η δημιουργία ενός ελληνικού προτεκτοράτου με έδρα την Κωνσταντινούπολη, το οποίο θα συνιστούσε πόλο έλξης για τον εξελλαδικό ελληνισμό. Το επιστέγασμα του ανωτέρω πολιτικού εγχειρήματος θα ήταν η

¹⁴⁸ Νικόλαος Παπαδάκης, Ελευθέριος Βενιζέλος Ιστορικό Λεύκωμα, σ. 15.

πραγμάτωση της εδαφικής ολοκλήρωσης του ελληνικού έθνους με τη δημιουργία μίας Μεγάλης Ελλάδας με πρωτεύουσα την Κωνσταντινούπολη.

- Αναβίβαση της διεθνούς θέσης και του ρόλου της Ελλάδας σε περιφερειακή δύναμη στα Βαλκάνια και στη Μικρά Ασία. Η επίτευξη του εν λόγω στόχου προϋπέθετε την πραγμάτωση διαδοχικών-συμπληρωματικών πολιτικών σκοπών, όπως η εδαφική και πληθυσμιακή διεύρυνση της Ελλάδας στη Μικρά Ασία, η μετεγκατάσταση ελληνικού πληθυσμού από άγονες περιοχές της ελλαδικής επικράτειας στην Ιωνία, η οικονομική μεγέθυνση ως αποτέλεσμα της αυτάρκειας αγαθών επισιτισμού, του εξαγωγικού εμπορίου και της εμπορικής ναυτιλίας και τέλος ο εξορθολογισμός της δομής και λειτουργίας των δημόσιων υπηρεσιών και η εξασφάλιση ισονομίας-ισοπολιτείας μεταξύ των πολιτών.

- Επιβολή της ελληνικής πολιτικής βούλησης στην κεμαλική κυβέρνηση. Ο Ε. Βενιζέλος θα προτείνει στη διάσκεψη του Ανώτατου Συμμαχικού Συμβουλίου (8 Νοεμβρίου 1919) την ανάληψη μονομερούς στρατιωτικής δράσης με σκοπό την καταστροφή του κέντρου βάρους του αντιπάλου -κεμαλικές ένοπλες δυνάμεις- και την επιβολή των όρων της Συνθήκης των Σεβρών. Στο πλαίσιο αυτό αποφάσισε τη διεξαγωγή προληπτικού πρώτου πλήγματος κατά των κεμαλικών στρατιωτικών δυνάμεων στη σιδηροδρομική γραμμή Πανόρμου.

- Διαμελισμός της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ο Ε. Βενιζέλος επιζήτησε τον διαμελισμό της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και τη δημιουργία δυο νέων ανεξάρτητων κρατών, το πρώτο θα περιέκλειε την περιοχή των Στενών και της Κωνσταντινούπολης, και το δεύτερο την περιοχή του Πόντου¹⁴⁹.

Πολιτικοί Σκοποί της Υψηλής Στρατηγικής των Μετανοεμβριανών Κυβερνήσεων

¹⁴⁹ Τσιριγώτης, Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία, 1919-1922, σ. 197-210.

Το θεμελιώδες πολιτικοστρατηγικό δίλημμα για τη νέα ελληνική κυβέρνηση της Ενωμένης Αντιπολίτευσης της 1 Νοεμβρίου 1920 ήταν : η αναστολή των στρατιωτικών επιχειρήσεων και η εκκένωση της Μικράς Ασίας ή επανέναρξη και συστηματικοποίησή τους με στόχο την επιβολή των όρων της Συνθήκης των Σεβρών στο κεμαλικό πολιτικό καθεστώς ; Η επιλογή που τελικά επιλέχθηκε και εφαρμόστηκε νοηματοδοτήθηκε από τις πολιτικοστρατιωτικές εκτιμήσεις της πολιτικής και στρατιωτικής γραφειοκρατίας και είχε ως απότοκο να καθοριστούν οι παρακάτω πολιτικοί σκοποί της ελληνικής υψηλής στρατηγικής :

- Ως μείζων πολιτικός σκοπός τέθηκε η επιβολή της ελληνικής πολιτικής βούλησης στον Κεμάλ. Η ελληνική κυβέρνηση αξιολογώντας τη μεταβολή ισορροπίας στρατιωτικής ισχύος στο μικρασιατικό Θέατρο Πολέμου προσανατολίστηκε στη διεξαγωγή πολέμου παρεμπόδισης, με σκοπό την καταστροφή των κεμαλικών ενόπλων δυνάμεων και την επιβολή των όρων της Συνθήκης των Σεβρών. Το εγχείρημα αυτό αποδείχθηκε ιδιαίτερα δύσκολο καθώς από το Φεβρουάριο 1921 αρχίζει η Γαλλοκεμαλική προσέγγιση και στις 7 Οκτωβρίου 1921 υπογράφηκε συνθήκη στην Άγκυρα, με αποτέλεσμα τον ανεφοδιασμό με πολεμοφόδια του κεμαλικού στρατού καθώς και την απεμπλοκή του από το μέτωπο της Κιλικίας. Ο Κεμάλ λάμβανε εξωτερική πολιτικοδιπλωματική και οικονομικοστρατιωτική εξισορρόπηση από την Ιταλία, τη Γαλλία και τη Ρωσία, ενώ ενισχυόταν σε στρατιωτικό υλικό και από την κυβέρνηση του Σουλτάνου.

- Ανάσχεση οποιασδήποτε πολιτικοδιπλωματικής ενέργειας που θα συνωθούσε στην αναθεώρηση της συνθήκης των Σεβρών και στην παγίωση του αναμορφώμενου εδαφικού καθεστώτος στη Μικρά Ασία.

Συνακόλουθα, για την επίτευξη του μείζονος πολιτικού σκοπού της υψηλής στρατηγικής, μετά τα ισχνά αποτελέσματα των επιθετικών επιχειρήσεων του

Ιουνίου-Ιουλίου 1921, επαναπροσδιορίστηκε η ελληνική στρατιωτική στρατηγική και λήφθηκε η πολιτική απόφαση για την προέλαση της ελληνικής στρατιάς προς την Άγκυρα με σκοπό την εκμηδένιση των κεμαλικών δυνάμεων -κέντρο βάρους του αντιπάλου-.

Ομοίως, μετά την υπέρβαση του κορυφαίου σημείου της επίθεσης-νίκης της ελληνικής στρατιάς τον Αύγουστο 1921, και των αδιέξοδων διπλωματικών εργασιών που ακολούθησαν (Ιανουάριος- Μάιος 1922) για τη σύναψη ανακωχής, επαναπροσδιορίστηκε ο σκοπός της στρατιωτικής στρατηγικής, -επιχείρηση κατάληψης της Κωνσταντινούπολης- επιζητώντας εξωτερική διπλωματική εξισορρόπηση από την Αντάντ. Παράλληλα χρησιμοποιήθηκε η στρατηγική των τετελεσμένων με τη διακήρυξη της αυτονομίας της Σμύρνης (Ιούλιος 1922).

Ωστόσο, μετά την αποτυχία των ανωτέρω δύο έσχατων πολιτικοστρατιωτικών ενεργειών, καθώς η μεν πρώτη ματαιώθηκε η δε δεύτερη δεν νομιμοποιήθηκε διεθνώς από τις Μεγάλες Δυνάμεις, ο μείζων πολιτικός σκοπός παραμένει ο ίδιος, συνεπικουρείται όμως πλέον από την εφαρμογή αμυντικής στρατιωτικής στρατηγικής -στατική άμυνα- στις κατεχόμενες περιοχές¹⁵⁰.

δ. Μέσα της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής

Ο Ε. Βενιζέλος θα χρησιμοποιήσει το σύνολο των διατιθεμένων συντελεστών πολιτικοδιπλωματικής και οικονομικοστρατιωτικής ισχύος σε αντίθεση με τις μετανοεμβριανές κυβερνήσεις που θα προσφύγουν στην αποκλειστική και άμετρη χρήση της στρατιωτικής στρατηγικής για την επίτευξη του αξονικού πολιτικού στόχου -Μεγάλη Ιδέα-

Μέσα της Υψηλής Στρατηγικής του Ε. Βενιζέλου

¹⁵⁰ Τσιριγώτης, Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία, 1919-1922, σ. 244-343.

Εξισορρόπηση -εσωτερική και εξωτερική- της ισχύος του αντιπάλου και ενίσχυση της σχετικής ισχύος της Ελλάδας στο πολιτικό-διπλωματικό και στρατιωτικό πεδίο με μια σειρά μέτρων μεταξύ των οποίων η σύναψη ευνοϊκών εξωτερικών δανείων.

Αναλυτικότερα η **εσωτερική εξισορρόπηση** περιλαμβάνει :

- Αναδιάρθρωση-αναδιοργάνωση του εσωτερικού πολιτικού και διοικητικού κανονιστικού συστήματος.

- Ανάπτυξη και βελτίωση των δημοσίων υπηρεσιών κοινής ωφελείας.

- Ενίσχυση της βιομηχανικής και επιχειρηματικής δραστηριότητας.

- Εγκαθίδρυση αποδοτικών κανονιστικών συστημάτων τοπικής αυτοδιοίκησης στις προσκτηθείσες περιοχές.

- Ορθολογική εκμετάλλευση των πόρων του κράτους με αντικειμενικό πολιτικό στόχο τη διασφάλιση της επισιτιστικής επάρκειας του πληθυσμού και τη συσσώρευση ικανού μεγέθους πλουτοπαραγωγικών πόρων για τη βιομηχανική ανάπτυξη των οικονομικών εσόδων του κράτους.

- Χρησιμοποίηση της διπλωματικής διάστασης της υψηλής στρατηγικής στη Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων (Ιανουάριος- Δεκέμβριος 1919) για τη διαμόρφωση ισόρροπων διπλωματικών συναλλαγών με τις Μεγάλες Δυνάμεις και την πραγμάτωση -στο μέγιστο δυνατό βαθμό- της εδαφικής ολοκλήρωσης του ελληνικού έθνους.

- Ποιοτική αναβάθμιση του γνωστικού επιπέδου των στελεχών του ελληνικού στρατού με την εισαγωγή επιμορφωτικών προγραμμάτων.

Ειδικότερα για την επαύξηση της στρατιωτικής ισχύος μετά την εγκατάσταση των ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη :

- Αποταμίευση στρατιωτικού υλικού για την κάλυψη των επιμελητειακών αναγκών των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων στη Μικρά Ασία.
- Συγκρότηση αμυντικών βάσεων και κέντρων ανεφοδιασμού.
- Κατασκευή ισχυρών αμυντικών αναχωμάτων για τη διεξαγωγή αποτελεσματικής στατικής άμυνας.
- Ποσοτική και ποιοτική ενίσχυση του έμψυχου δυναμικού.
- Επιστράτευση των ομοεθνών της Ανατολίας.
- Χαρτογράφηση δικτύου συγκοινωνιών και συγκρότηση τοπικών κέντρων μεταφορών.

Αναπόδραστα το ανωτέρω εγχείρημα της εσωτερικής ποιοτικής-ποσοτικής εξισορρόπησης μετουσιώθηκε σε αποφασιστικό πλεονέκτημα της ελληνικής στρατιωτικής στρατηγικής με απότοκο την αποτελεσματική χρήση της στρατιωτικής της ισχύος για την επίτευξη και παγίωση τετελεσμένων.

Χαρακτηριστική εκμετάλλευση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της ελληνικής υψηλής στρατηγικής είναι αφενός η επιτυχής κινητοποίηση και αιφνιδιαστική αποστολή και αποβίβαση της I ελληνικής Μεραρχίας στη Σμύρνη στις 2 Μαΐου 1919 και αφετέρου η διεύρυνση της ελληνικής εδαφικής ζώνης στην ενδοχώρα της Ανατολίας με την κατάληψη της Πανόρμου (19 Ιουνίου 1920) και της Προύσας (25 Ιουνίου 1920) καθώς και η κατάληψη της Ανατολικής Θράκης (12 Ιουλίου 1920).

Απότοκο των νικηφόρων αποτελεσμάτων της ελληνικής στρατιωτικής στρατηγικής τόσο στο θέατρο της Ανατολίας όσο και στο μέτωπο της Αν. Θράκης ήταν η εν μέρει πραγμάτωση -λόγω του αναφυόμενου εθνικιστικού κεμαλικού κινήματος- του μείζονος πολιτικού στόχου της ελληνικής υψηλής στρατηγικής, με την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών από την κυβέρνηση του Σουλτάνου.

Η εξωτερική εξισορρόπηση περιλαμβάνει :

- Τη συμμαχία της Ελλάδας με τις δυνάμεις της Αντάντ που αποκρυσταλλωνόταν σε συντελεστή εξωτερικής πολιτικοδιπλωματικής και οικονομικοστρατιωτικής εξισορρόπησης για την υψηλή στρατηγική του Ε. Βενιζέλου.

- Τη σύναψη ευνοϊκών εξωτερικών δανείων με απότοκο τη δημιουργία ικανών συνθηκών για την ανάπτυξη του δευτερογενούς τομέα παραγωγής και την οικονομική μεγέθυνση της Ελλάδας¹⁵¹.

Μέσα της Υψηλής Στρατηγικής των Μετανοεμβριανών Κυβερνήσεων

- Η **εσωτερική εξισορρόπηση** κυρίως με την ποιοτική και ποσοτική εσωτερική στρατιωτική εξισορρόπηση. Για το λόγο αυτό επιδόθηκαν σε διαρκείς, εμβριθείς και μεθοδικές εσωτερικές οργανωτικές διαδικασίες ανασυγκρότησης - αναδιοργάνωσης του ελληνικού στρατού (Απρίλιος-Ιούνιος 1921), που ανάγονται στην ποσοτική στρατιωτική εξισορρόπηση και στην εφαρμογή της συγκέντρωσης των στρατιωτικών δυνάμεων.

Η δύναμη της στρατιάς Μ. Ασίας από 100 χιλιάδες άνδρες το Νοέμβριο του 1920 ανήλθε σε 220 χιλιάδες¹⁵².

Οι μετανοεμβριανές κυβερνήσεις υιοθέτησαν την αποκλειστική χρήση της στρατιωτικής διάστασης της ελληνικής υψηλής στρατηγικής για την επίτευξη του πολιτικού σκοπού, λόγω της αδυναμίας εξεύρεσης μέσων στρατιωτικοοικονομικής εξωτερικής εξισορρόπησης. Συγκεκριμένα εφαρμόστηκε μία επιθετική στρατιωτική στρατηγική άμεσης προσέγγισης για την καταστροφή του κεμαλικού στρατού μέσω διεξαγωγής αποφασιστικών μαχών, όπως οι επιθετικές επιχειρήσεις του Μαρτίου

¹⁵¹ Τσιριγώτης, Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία, 1919-1922, σ. 244-256.

¹⁵² Ξενοφών Στρατηγός, Η Ελλάς εν Μικρά Ασία, (Αθήνα, 1925), σ. 206-209.

1921 που κατέληξαν σε σύμπτυξη των ελληνικών δυνάμεων σε θέση άμυνας, του Ιουνίου -Ιουλίου 1921 οπότε καταλήφθηκαν η Κιουτάχεια, το Εσκή Σεχλήρ και Αφιόν Καρα Χισάρ χωρίς όμως καταδίωξη και πλήρη καταστροφή των κεμαλικών δυνάμεων και του Αυγούστου 1921 με διεξαγωγή επιχειρήσεων πέρα του Σαγγαρίου, την υπέρβαση του κορυφαίου σημείου της ελληνικής επίθεσης και τη σύμπτυξη στη γραμμή Εσκή Σεχλήρ- Κιουτάχεια- Αφιόν Καρα Χισάρ και προβολή στατικής άμυνας για τη διατήρησή της.

Η χρησιμοποίηση της διπλωματικής διάστασης της υψηλής στρατηγικής στη συμμαχική Διάσκεψη του Λονδίνου (Φεβρουάριος-Μάρτιος 1921) καθώς και των Παρισίων (22-26 Μαρτίου 1922), για την αναστολή των εχθροπραξιών και κατοχύρωση των εδαφικών τετελεσμένων, περιήλθε σε αδιέξοδο, λόγω της σθεναρής πολιτικής στάσης της κεμαλικής κυβέρνησης και της κατευναστικής πολιτικής παροχών και πλεονεκτημάτων από τις Μεγάλες ευρωπαϊκές Δυνάμεις - συναινούσαν στην ολοκληρωτική αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών και στην ολική επαναφορά του status quo ante-.

Συγκεκριμένα, στην πρώτη Διάσκεψη του Λονδίνου η ελληνική πολιτική ηγεσία στις 21 Φεβρουαρίου 1921 απέρριψε την αρχική πρόταση των Συμμαχικών Δυνάμεων και αποδέχθηκε το νέο καταρτισθέντα σχέδιο με τον όρο ότι η πρόταση αποτελεί το έσχατο όριο της υποχώρησης της Ελλάδας, ενώ στη Διάσκεψη των Παρισίων η ελληνική κυβέρνηση αποδέχθηκε τη διασυμμαχική πρόταση. Η αδιαλλαξία του Κεμάλ οφείλεται στην άρνηση του να δεχθεί οποιουσδήποτε όρους αντιτιθέμενους στον όρκο του συνεδρίου της Σεβάστειας, που όριζε την πλήρη απελευθέρωση ολόκληρης της Μικράς Ασίας και της Θράκης μέχρι την Αδριανούπολη¹⁵³.

¹⁵³ Παναγάκος, Συμβολή εις την ιστορίαν της δεκαετίας 1912-1922, σ. 447-449, 505, 524.

Επίσης, ο διπλωματικός εξαναγκασμός της ελληνικής κυβέρνησης (15 Φεβρουαρίου 1922) προς τη βρετανική πολιτική ηγεσία για την εκκένωση της Μ. Ασίας από την ελληνική στρατιά, -και συνεπώς την απειλή των ζωτικών συμφερόντων της Βρετανίας στα Στενά- με σκοπό την παροχή εξωτερικής εξισορρόπησης στην Ελλάδα δεν καρποφόρησε, προφανώς γιατί η αξιοπιστία της συγκεκριμένης πολιτικής, τη χρονική αυτή στιγμή, ήταν εξαιρετικά ισχνή, αφού το κόστος από την πραγμάτωση της ελληνικής απειλής θα ήταν εξαιρετικά υψηλό για την Ελλάδα.

- Η **εξωτερική εξισορρόπηση** είχε εκμηδενιστεί λόγω του οικονομικοστρατιωτικού αποκλεισμού της Ελλάδας από τις συμμαχικές δυνάμεις - ως συνέπεια της επανεθρόνισης του βασιλιά Κωνσταντίνου- και η διακαής προσπάθεια εξεύρεσης οικονομικών πόρων κυρίως με διπλωματική προσέγγιση με τη Βρετανία για σύναψη δανείου, τελικά δεν ευοδώθηκε.

Εξωτερική εξισορρόπηση παρείχε στη στρατιά Μ. Ασίας μόνο η ενεργή συνδρομή των ομοεθνών πληθυσμών της Ιωνίας στην αποστολή του ελληνικού στρατού¹⁵⁴. Η Εθνική Μικρασιατική Άμυνα, ήταν μυστική οργάνωση για την άμυνα της Μ. Ασίας που συγκροτήθηκε περί τα τέλη Οκτωβρίου 1921¹⁵⁵.

ε. Εσωτερική Νομιμοποίηση της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής

Η εσωτερική νομιμοποίηση, δηλαδή η καθολική αποδοχή-υποστήριξη των προσδιορισμένων πολιτικών σκοπών της υψηλής στρατηγικής από το σύνολο του πληθυσμού, αναδεικνύεται τόσο σε συντελεστή όσο και σε πολλαπλασιαστή του συνόλου των μέσων της εθνικής ισχύος.

Εσωτερική Νομιμοποίηση της Υψηλής Στρατηγικής του Ε. Βενιζέλου

¹⁵⁴ Τσιριγώτης, Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία, 1919-1922, σ. 270-343.

¹⁵⁵ Μιχαήλ Ροδάς, Η Ελλάδα στη Μικράν Ασία (1918-1920), (Αθήνα : Κλεισούνη, 1950), σ. 274.

Η εδαφική επέκταση της Ελλάδας στη Θράκη και στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας είχε την ενθουσιώδη υποστήριξη της συντριπτικής πλειοψηφίας του ελληνικού λαού. Εξάλλου η στρατιωτική παρουσία της Ελλάδας στη Μικρά Ασία, εκτός της εδαφικής επέκτασης της χώρας που εξυπηρετούσε, είχε ως στόχο την προστασία του εκεί ελληνικού πληθυσμού, ο οποίος τελούσε υπό διωγμό από την εποχή των Βαλκανικών Πολέμων και επιπρόσθετα είχε τη μορφή συμμαχικής παρουσίας στην περιοχή.

Καμία εκλεγμένη κυβέρνηση χώρας της περιοχής δεν θα μπορούσε να παραβλέψει αυτό το στοιχείο των διακρατικών σχέσεων και να βρεθεί αντιμέτωπη με την κοινή γνώμη της την οποία, στην περίπτωση της Ελλάδας, ας σημειωθεί, η ίδια αυτή κυβέρνηση είχε πείσει πως το εθνικό συμφέρον επέβαλλε την ενσωμάτωση στην Ελλάδα όλων των αλύτρωτων χωρών, ιδίως δε της Θράκης και της Μικράς Ασίας, στις οποίες βρίσκονταν ακόμα πολυπληθείς και ανθηρές ελληνικές κοινότητες που απειλούνταν τώρα με αφανισμό από τις εχθρικές τότε προς την Ελλάδα κυβερνήσεις της Βουλγαρίας και της Τουρκίας.

Ακόμα και εκείνοι που διαφωνούσαν με την αποστολή ελληνικών στρατευμάτων στη Μικρά Ασία για στρατιωτικούς λόγους, όπως ο Ι. Μεταξάς, δύσκολα θα μπορούσαν να παρακάμψουν αυτή την πραγματικότητα. Η κυβέρνηση της Ελλάδας χάραζε και ασκούσε την εξωτερική πολιτική της χώρας στη βάση των δεδομένων που είχε στη διάθεσή της και με τους όρους της εποχής· τους οποίους υπαγόρευε, όπως και πριν, αλλά και μετά, η λογική του εθνικού κράτους, δηλαδή η ενίσχυση της εθνικής κυριαρχίας και ασφάλειας με όλα τα μέσα¹⁵⁶.

¹⁵⁶ Βερέμης-Κολιόπουλος, Ελλάς η Σύγχρονη Συνέχεια, σ. 355.

Ο υψηλός βαθμός νομιμοποίησης της υψηλής στρατηγικής του Ε. Βενιζέλου καταδεικνύεται από τα παρακάτω :

- Η Ενωμένη Αντιπολίτευση και κατά συνέπεια το σύνολο των πολιτικών παρατάξεων υποστήριξε τον κεφαλαιώδη πολιτικό σκοπό της υψηλής στρατηγικής -Μεγάλη Ιδέα- του Κρητικού πολιτικού.

- Η εσωτερική νομιμοποίηση εδραζόταν στο συλλογικά αποδεκτό αρχέτυπο της Μεγάλης Ιδέας, που αποκρυσταλλώνονταν στην ιδέα της ιστορικής συνέχειας και πολιτισμικής αποστολής του ελληνικού έθνους στα παράλια της Ιωνίας. Περαιτέρω, το πολιτικοστρατιωτικό μικρασιατικό εγχείρημα αιτιολογείται ως επιτακτική κοινωνικοπολιτική αναγκαιότητα για την πραγμάτωση του αέναου εθνικού στόχου -εδαφική ολοκλήρωση του ελληνικού έθνους-.

- Η υψηλή στρατηγική του Ε. Βενιζέλου γίνεται αποδεκτή, εφαρμόζεται και καταλύεται από τον ελληνικό λαό έως τη Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων, ενώ στη συνέχεια προοδευτικά απονομιμοποιείται, όπως αποτυπώθηκε στις εκλογές της 1 Νοεμβρίου 1920. Το υπάρχον εκλογικό σύστημα -πλειοψηφικό με ευρεία εκλογική περιφέρεια- ανέδειξε πρώτο κόμμα την Ενωμένη Αντιπολίτευση, χωρίς όμως να έχει διασφαλίσει την απόλυτη πλειοψηφία. Συγκεκριμένα, έλαβε το 49,36% των ψήφων και 260 έδρες, ενώ το κόμμα των Φιλελευθέρων το 50,31% των ψήφων και 110 έδρες.

Στην επιστολή που απέστειλε προς τον Γ. Βεντήρη, στις 20 Απριλίου 1931, ο Ε. Βενιζέλος θα αιτιολογήσει την ενέργειά του για την προσφυγή στη λαϊκή ετυμηγορία : «Και μου απευθύνεται η σοβαρωτέρα κατηγορία, διατί προέβην εις τας εκλογάς εκείνας και δεν ανέβαλα αυτάς, μέχρις ου εφαρμοσθή πλήρως η συνθήκη των Σεβρών, ότε η λαϊκή ετυμηγορία θα ήτο ίσως διάφορος. Η απάντησίς μου είναι η επομένη:

Ότι εις την αίτησιν της αντιπολιτεύσεως, διατυπωθείσαν επιμόνως ήδη από του Μαΐου του 1919 όπως προβώ εις νέας εκλογάς, αφού είχε λήξη η περίοδος τής Βουλής του Μαΐου, αντέταξα ότι και εις άλλα κράτη ανεβλήθη η διεξαγωγή νέων εκλογών ένεκα του πολέμου και ότι ορθόν ήτο ν' αναμείνωμεν την υπογραφήν των συνθηκών της ειρήνης, διά να είναι εις θέσιν ο λαός να γνωρίζη επακριβώς, ποια θα είναι τα αποτελέσματα της εφαρμογής της πολιτικής μου.

Όταν υπεγράφη και η Συνθήκη των Σεβρών, έκρινα ότι δεν είχα πλέον καμίαν δικαιολογίαν ν' αναβάλω περαιτέρω τας εκλογάς. Τ' αποτελέσματα της πολιτικής μου ανεγράφοντο εις τας υπογραφείσας συνθήκας, δι' ων ετερματίζετο ο πόλεμος· ο λαός επομένως είχε τα μέσα να ίδη ποιοι υπήρξαν οι καρποί της πολιτικής μου, και χωρίς να αρνούμαι ότι διετήρουν ανησυχίας τινάς ως προς το ενδεχόμενον αποτέλεσμα των εκλογών, ήλπιζα εν τούτοις σοβαρώς, μετά του Ρέπουλη και της πλειοψηφίας των συνυπουργών μου, ότι ο λαός θα έκρινε τα γενόμενα.

Είχα δε ανάγκην να είμαι βέβαιος ότι ο λαός εγκρίνει την πολιτικήν μου, πριν προβώ εις την περαιτέρω δράσιν, την οποίαν επέβαλεν η ανάγκη της επιβολής της Συνθήκης των Σεβρών¹⁵⁷..» (Το πλήρες κείμενο της επιστολής παρουσιάζεται στο Παράρτημα «ΙΖ»).

Η ισχυρή εσωτερική νομιμοποίηση αναγόταν σε ικανή και αναγκαία συνθήκη για την ανάληψη από τον Κρητικό πολιτικό του πολιτικοστρατιωτικού εγχειρήματος της Μικρασιατικής εκστρατείας, για την επιβολή της Συνθήκης των Σεβρών στο κεμαλικό πολιτικό καθεστώς. Παρά ταύτα, μία σειρά παρεμβαινουσών μεταβλητών, -όπως, η πόλωση του διχαστικού κλίματος μεταξύ βενιζελικών- αντιβενιζελικών λόγω του δυναστικού ζητήματος που ανέκυψε μετά το θάνατο του βασιλιά Αλέξανδρου, η αναποτελεσματικότητα του κυβερνητικού μηχανισμού κατά

¹⁵⁷ Γεώργιος Βεντήρης, Η Ελλάδα του 1910-1920 Ιστορική Μελέτη, (Αθήνα : Πυρσός ΑΕ, 1931), τ. 2^{ος}, σ. 418-419.

την τελευταία κυβερνητική περίοδο ως απότοκο της ενασχόλησης του πρωθυπουργού για μακροχρόνιο διάστημα με τα μείζονα εθνικά θέματα, η σύνδεση της στρατιωτικής εμπλοκής της Ελλάδας στη Μικρά Ασία με το όνομα του Ε. Βενιζέλου, η εκδήλωση αυταρχικών συμπεριφορών σε βάρος των μελών της αντιπολίτευσης- λειτουργώντας συνδυαστικά και ενισχυτικά αποδυνάμωσαν το ενδογενές νομιμοποιητικό υπόβαθρο της υψηλής στρατηγικής του Ε. Βενιζέλου¹⁵⁸.

Εσωτερική Νομιμοποίηση της Υψηλής Στρατηγικής των Μετανοεμβριανών Κυβερνήσεων

Οι αντιβενιζελικές πολιτικές δυνάμεις του παλαιοκομματισμού-κομματοκρατίας με προεκλογικό σύνθημα το «οίκαδε» αντιτάσσονταν ρητορικά στην πολιτικοστρατηγική επιλογή του Μικρασιατικού εγχειρήματος. Με την άνοδό τους όμως στην εξουσία όχι μόνον δεν προέβησαν στην απαγκίστρωση του ελληνικού στρατού από τη Μικρά Ασία, αλλά ενίσχυσαν ποσοτικά τις ελληνικές δυνάμεις και εντατικοποίησαν τις επιθετικές επιχειρήσεις. Η μεταστροφή της πολιτικής των αντιβενιζελικών συμπίπτει με εσωτερικές σκοπιμότητες και συγκεκριμένα με το κοινωνικοπολιτικό κόστος που ενείχε η επιστροφή του ελληνικού στρατού και η εγκατάλειψη της τύχης του Μικρασιατικού ελληνισμού στο εθνικιστικό κεμαλικό καθεστώς. Στο πλαίσιο αυτής της εξέλιξης θα επιζητήσουν τη νομιμοποίηση της πολιτικής που προεκλογικά είχαν αποκηρύξει -ως μη συνάδουσα με τις κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές αναγκαιότητες του ελλαδικού κράτους- στη βάση των ακόλουθων μεταβλητών :

- Νομιμοποίηση εκ του αποτελέσματος. Δηλαδή η μεθοδική, διαρκής και εργώδης στρατολόγηση και η προσφορά παντοίων μέσων εσωτερικής

¹⁵⁸ Τσιριγώτης, Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία, 1919-1922, σ. 345-372.

εξισορρόπησης από τον ελληνικό λαό προδήλωνε την καθολική αποδοχή των πολιτικών στόχων της υψηλής στρατηγικής των Μετανοεμβριανών κυβερνήσεων.

- Η πολιτισμική και εθνολογική υπεροχή της ελληνικής φυλής στα παράλια της Ιωνίας μετουσιώνονταν σε ζωτικό εθνικό συμφέρον, που νομιμοποιούσε την ανάληψη στρατιωτικής δράσης για την προάσπιση της ζωής και της παρουσίας των ομοεθνών.

- Η ιστορική αποστολή του ελληνικού έθνους να αποτελεί ανασχετικό φραγμό των έμμεσων και άμεσων συστημικών απειλών που αναφύονταν εξ Ανατολών.

- Η πολιτική νομιμοποίηση της επιλεγείσας και εφαρμοσθείσας ελληνικής υψηλής στρατηγικής και από το κόμμα των Φιλελευθέρων τουλάχιστον μέχρι τις αρχές του 1921.

Το ανωτέρω νομιμοποιητικό πλαίσιο όμως της υψηλής στρατηγικής της μετανοεμβριανής κυβέρνησης δεν γίνεται επαρκώς δεκτό στους κόλπους της στρατιωτικής ηγεσίας και του στρατεύματος γενικότερα. Για το λόγο αυτό ομάδα Ελλήνων ανώτατων αξιωματικών υπεισέρχεται σε προπαρασκευαστικές ζυμώσεις-διεργασίες για την εκδήλωση πραξικοπήματος με στόχο την ανατροπή της ελληνικής κυβέρνησης και την εκθρόνιση του βασιλιά Κωνσταντίνου, όπως διατυπώνεται σε άρθρο που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Πρωία» της Κωνσταντινούπολης στις 19 Σεπτεμβρίου 1921, από τον Συνταγματάρχη Γεώργιο Κονδύλη:

«Η σημερινή στιγμή είναι λίαν κατάλληλος δι' Επανάστασιν. Οι Αξιωματικοί της «Αμύνης», ενισχυθέντες οικονομικώς, συσκέπτονται καθημερινώς διά τον καλλίτερον τρόπον των επαναστατικών εκδηλώσεων¹⁵⁹».

¹⁵⁹ Παναγάκος, Συμβολή εις την ιστορίαν της δεκαετίας 1912-1922, σ. 510.

Συνακόλουθα, η διαμορφωθείσα εσωτερική κοινωνικοπολιτική κατάσταση στο ελλαδικό κράτος το Μάιο του 1921 ήταν εξαιρετικά δυσμενής¹⁶⁰.

στ. Διεθνής Νομιμοποίηση της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής

Η διεθνής νομιμοποίηση της υψηλής στρατηγικής συνιστά το επιστέγασμα των διπλωματικών ενεργειών του εκάστοτε κράτους αναφορικά με την αποδοχή των πολιτικών του σκοπών από τους εταίρους του, κυρίως από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Απότοκο της διεθνούς νομιμοποίησης της υψηλής στρατηγικής είναι η αύξηση του βαθμού αποτελεσματικότητάς της, μέσω της μείωσης του αριθμού των ενδεχόμενων απειλών και της αύξησης των δυνατοτήτων εξωτερικής εξισορρόπησης -π.χ. με τη σύναψη συμμαχιών ή την εγκαθίδρυση πελατειακών σχέσεων για τον προσπορισμό παροχών από τρίτα κράτη-.

Διεθνής Νομιμοποίηση της Υψηλής Στρατηγικής του Ε. Βενιζέλου

Η διεθνής νομιμοποίηση της υψηλής στρατηγικής του Ε. Βενιζέλου εδράζεται στην εντολή του Ανώτατου Συμμαχικού Συμβουλίου (Μάιος 1919) για την αποστολή ελληνικού στρατού στη Σμύρνη. Στο πλαίσιο αυτό αναδεικνύεται η επικουρική της λειτουργία στην αποτελεσματικότητα της ελληνικής υψηλής στρατηγικής στο βαθμό και στο μέτρο που τα ζωτικά στρατηγικά συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων -Βρετανίας, Γαλλίας, ΗΠΑ- προάγονταν με την ελληνική στρατιωτική παρουσία στη Μικρά Ασία.

Αναλυτικότερα, η πολιτικοδιπλωματική εξουσιοδότηση στην ελληνική κυβέρνηση από τις συμμαχικές δυνάμεις για την αποστολή ελληνικού στρατού στη

¹⁶⁰ Τσιριγώτης, Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία, 1919-1922, σ. 372-390.

Σμύρνη με διακηρυκτικό στόχο τη διασφάλιση της εσωτερικής τάξης και της εξωτερικής ασφάλειας σήμαινε :

- Τη διεθνή αποδοχή του ελληνικού πολιτικού στόχου -εδαφικές αξιώσεις στην Ιωνία-.

- Τη διεθνή αναγνώριση της Ελλάδας στο υπό διαμόρφωση γεωπολιτικό και γεωστρατηγικό περιβάλλον της Μ. Ασίας.

Τέλος, ακρογωνιαίος λίθος της διεθνούς νομιμοποίησης της υψηλής στρατηγικής του Ε. Βενιζέλου ήταν η αρχή των εθνοτήτων -το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των λαών που βρίσκονταν υπό την πολιτική κυριαρχία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας- ως αξονική διεθνής ηθικοκανονιστική παραδοχή που εκπορευόταν από τη διακήρυξη των δεκατεσσάρων σημείων του Αμερικανού προέδρου Ουίλσον.

Εκτός του αδιαμφισβήτητου κριτηρίου της αρχής των εθνοτήτων οι εδαφικές αξιώσεις που έγειρε ο Έλληνας πρωθυπουργός στα παράλια της Ιωνίας συνυφαίνονταν και με μία πλειάδα ακόμη υποστηρικτικών κριτηρίων -ιστορικά, οικονομικά, ηθικά, πολιτιστικά- συνωθώντας στην ευρύτερη διεθνή αποδοχή-νομιμοποίησή τους¹⁶¹.

Διεθνής Νομιμοποίηση της Υψηλής Στρατηγικής των Μετανοεμβριανών Κυβερνήσεων

Η ήττα του Ε. Βενιζέλου στις εκλογές του Νοεμβρίου 1920 και η πολιτική απόφαση των αντιβενιζελικών κυβερνήσεων για την επάνοδο του βασιλιά Κωνσταντίνου, οδήγησαν αναπόδραστα στη διεθνή απονομιμοποίηση των πολιτικών στόχων της ελληνικής υψηλής στρατηγικής. Η απόφαση αυτή ήταν προϊόν μίας ανορθολογικής και κοντόθωρης εκτίμησης των αποτελεσμάτων που

¹⁶¹ Τσιριγώτης, Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία, 1919-1922, σ. 380-385.

θα προκαλούσε στην κατανομή ισχύος-συμφερόντων στο Μικρασιατικό Θέατρο. Με άλλα λόγια, δεν αξιολογήθηκε η ενδεχόμενη αναπροσαρμογή των πολιτικών στόχων και συνακόλουθα των υψηλών στρατηγικών των Μεγάλων Δυνάμεων - Γαλλία, Βρετανία- στην Ανατολία με απότοκο το άνοιγμα ενός παράθυρου τρωτότητας για την ελληνική υψηλή στρατηγική -μείωση της απόλυτης και της σχετικής ελληνικής ισχύος-. Επιπρόσθετα, οι δυνάμεις της Αντάντ αξιοποίησαν στο μέγιστο δυνατό βαθμό το αναφυόμενο παράθυρο ευκαιρίας από τη θεμελιώδη μεταβολή στην ελληνική εσωτερική πολιτική δομή, για να αιτιολογήσουν διεθνώς την ακύρωση των διεθνών τους υποχρεώσεων έναντι της συμμάχου Ελλάδας¹⁶².

Η εφαρμογή της Συνθήκης των Σεβρών από τους αντιβενιζελικούς αποδείχθηκε ματαιοπονία. Οι σύμμαχοι της Ελλάδας βρέθηκαν μπροστά σε μια εξέλιξη που απάλλασσε πολλούς από το Βενιζέλο. Με εξαίρεση την Αγγλία, που διατηρούσε ζωντανές κάποιες από τις σχέσεις με την Ελλάδα, οι υπόλοιποι φρόντισαν σύντομα να απαλλαγούν από τις υποχρεώσεις προς τον ανεπιθύμητο πλέον σύμμαχο¹⁶³.

ζ. Αξιολόγηση της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής

Η αξιολόγηση της ελληνικής υψηλής στρατηγικής θα γίνει με τη βοήθεια των κριτηρίων που αναφέρονται στο Κεφάλαιο 1 για τη σχεδίαση και αξιολόγηση της υψηλής στρατηγικής.

Εσωτερική - Εξωτερική Προσαρμοστικότητα

- **Η υψηλή στρατηγική του Ε. Βενιζέλου** (κατά την περίοδο 1919-1920) συναρμοζόταν με τις γεωπολιτικές και γεωστρατηγικές μεταβλητές του εξωτερικού

¹⁶² Τσιριγώτης, Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία, 1919-1922, σ. 385-390.

¹⁶³ Βερέμης, Μεγάλοι Έλληνες Ελευθέριος Βενιζέλος (τόμος 8), σ. 94.

περιβάλλοντος με απότοκο την ανάσχεση των άμεσων και έμμεσων απειλών και την αξιοποίηση των αναφυόμενων παράθυρων ευκαιρίας.

Αναλυτικότερα, η αποδοχή της διασυμμαχικής εντολής για την αποστολή ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων στη Σμύρνη αποσκοπούσε στην παρεμπόδιση της δημιουργίας εδαφικών τετελεσμένων από την Ιταλία, στη δημιουργία μίας νέας πολιτικής κατάστασης πραγμάτων στην Ιωνία για τα ελληνικά ζωτικά συμφέροντα, καθώς και στην ανάληψη από την Ελλάδα του ρόλου του θεματοφύλακα των ζωτικών συμφερόντων των συμμαχικών δυνάμεων στην Ανατολία υποκαθιστώντας την καταρρέουσα Οθωμανική αυτοκρατορία ως κύρια περιφερειακή δύναμη στην περιοχή.

Η αποστολή στρατιωτικών δυνάμεων στη Μικρά Ασία στηριζόταν σε ευρύτατη εθνική συναίνεση, την οποία δεν ήταν εύκολο να παραβλέψει οποιαδήποτε εκλεγμένη ελληνική κυβέρνηση και επιπρόσθετα, εκτός των εδαφικών διεκδικήσεων που εξυπηρετούσε, αποσκοπούσε και στην προστασία των Ελλήνων της Μικράς Ασίας. Η Ελλάδα είχε επιλέξει και ακολουθούσε με συνέπεια, επί έναν σχεδόν αιώνα, πολιτική που αποσκοπούσε στην ενσωμάτωση όλων των περιοχών που η ηγεσία της θεωρούσε ελληνικές με κάθε θυσία, στις περιοχές δε αυτές περιλαμβάνονταν η Θράκη και η Μικρά Ασία¹⁶⁴.

Ωστόσο, λόγω του υψηλού κοινωνικού, πολιτικού και οικονομικού κόστους εφαρμογής της για οκτώ συναπτά έτη και της κοινωνικοπολιτικής πόλωσης του ελληνικού λαού μεταξύ βενιζελικών-αντιβενιζελικών -εθνικός διχασμός-, η υψηλή στρατηγική του Έλληνα πρωθυπουργού απώλεσε την εσωτερική της νομιμοποίηση.

¹⁶⁴ Βερέμης-Κολιόπουλος, Ελλάς η Σύγχρονη Συνέχεια, σ. 360.

Επιπρόσθετα είναι γεγονός ότι η περίοδος της διακυβέρνησης του Ε. Βενιζέλου από το 1917 έως το 1920 δεν ήταν από τις καλύτερες. Ασχολήθηκε σχεδόν αποκλειστικά με τα μεγάλα ζητήματα των συνθηκών της ειρήνης και άφησε τα εσωτερικά της χώρας να διαχειρίζονται συνεργάτες, οι οποίοι συχνά μεταχειρίζονταν τους πολιτικούς τους αντιπάλους με ιταμότητα. Στην Πηνελόπη Δέλτα ο Βενιζέλος παραδέχθηκε ότι ο τόπος είχε κακοδιοικηθεί την περίοδο 1917-1920 και θεώρησε ότι ο λαός που είχε υποστεί τόσες θυσίες δεν ήθελε πια να παρακολουθήσει το μεγαλοϊδεατικό του όραμα¹⁶⁵.

- Από την άλλη πλευρά, ήταν καταφανής η στρατηγική ανεπάρκεια των **Μετανοεμβριανών ελληνικών κυβερνήσεων** για τον σχεδιασμό-εφαρμογή μιας συγκροτημένης υψηλής στρατηγικής, προσαρμοσμένης με τις επιταγές του εξωτερικού και του εσωτερικού περιβάλλοντος.

Ειδικότερα, απώλεσαν τη δυνατότητα αξιοποίησης μίας σειράς παραθύρων ευκαιρίας όπως ήταν η σύμπληξη ενός πλαισίου πελατειακών σχέσεων με τις συμμαχικές δυνάμεις -κυρίως με την Αγγλία- για την πρόσκτηση των ικανών και αναγκαίων συντελεστών -οικονομικής, στρατιωτικής, πολιτικοδιπλωματικής- εξωτερικής εξισορρόπησης. Επιπλέον επέδειξαν αδυναμία έγκαιρης και έγκυρης διάγνωσης των άμεσων και έμμεσων απειλών όπως το τελεσίγραφο των δυνάμεων της Αντάντ για το ζήτημα της επανεθρόνισης του βασιλιά Κωνσταντίνου.

Απόρροια της εξέλιξης αυτής ήταν η επιτάχυνση της διαδικασίας μετεξέλιξης των έμμεσων απειλών σε άμεσες -η πολιτική απόφαση των δυνάμεων της Αντάντ για αναθεώρηση των όρων της Συνθήκης των Σεβρών-.

Ανάλογος χαμηλός βαθμός παρατηρείται και στο επίπεδο της εσωτερικής προσαρμοστικότητας της εφαρμοσθείσας υψηλής στρατηγικής λόγω του υψηλού

¹⁶⁵ Βερέμης, Μεγάλοι Έλληνες Ελευθέριος Βενιζέλος (τόμος 8), σ. 92, 94.

πολιτικοκοινωνικού και οικονομικοστρατιωτικού της κόστους. Η ολοκληρωτική εξάντληση των οικονομικών πόρων και του έμψυχου δυναμικού της Ελλάδας και η υποπλασία της υψηλής της στρατηγικής υπονόμευσαν την εσωτερική νομιμοποίηση του στρατιωτικού εγχειρήματος στην Ανατολία. Παρεπόμενο ήταν η δημιουργία επαναστατικού κινήματος στους κόλπους του ελληνικού στρατού με στόχο την ανατροπή της αντιβενιζελικής κυβέρνησης και την εκθρόνιση του βασιλιά Κωνσταντίνου.

Στρατηγική Σύζευξη Μέσων -Σκοπών

- Η **υψηλή στρατηγική του Ε. Βενιζέλου** παρείχε αρμονική σύνδεση των πολιτικών σκοπών με το σύνολο των μέσων εσωτερικής-εξωτερικής εξισορρόπησης και δεν παρωθούσε την Ελλάδα σε στρατηγική υπερεπέκταση στο βαθμό που θα επιτυγχάνονταν η άμεση εκμηδένιση του κεμαλικού εθνικιστικού κινήματος και η εφαρμογή των όρων της Συνθήκης των Σεβρών από το σύνολο των συμβαλλόμενων μερών. Ως προϋποτιθέμενες συνθήκες για την αποφυγή στρατηγικής υπερεπέκτασης είχαν τεθεί ο διαμελισμός της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η δημιουργία δύο νέων κρατών -Πόντου – Αρμενίας- και η εγκαθίδρυση εδαφικών ζωνών πολιτικοστρατηγικής επιρροής των συμμαχικών δυνάμεων.

- Αντιθέτως, η εφαρμοζόμενη από τις **Μετανοεμβριανές κυβερνήσεις** επιθετική στρατιωτική στρατηγική άμεσης προσέγγισης, με αντικειμενικό σκοπό την εκμηδένιση των κεμαλικών στρατιωτικών δυνάμεων, συνώθησε στην υπερεπέκταση και στην αποδιάρθρωση της ελληνικής υψηλής στρατηγικής. Η αποκλειστική χρήση της ελληνικής στρατιωτικής ισχύος -λόγω της απουσίας συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης- για την επίτευξη του πολιτικού στόχου, κατέληξε σε οικονομικοκοινωνική συρρίκνωση του ελληνικού κράτους, λόγω της

μακροχρόνιας και συστηματικής άντλησης οικονομικών πόρων και ανθρώπινου δυναμικού από ζωτικούς παραγωγικούς τομείς -γεωργία, βιομηχανία, εμπόριο-.

Με διαφορετικά λόγια, η αποκλειστική χρήση των εσωτερικών οικονομικοστρατιωτικών συντελεστών ισχύος για την επίτευξη του αξονικού πολιτικού σκοπού, ήταν στρατηγικά ανεπαρκής επιβεβαιώνοντας την υπόθεση του Σουν Τσου: «Έτσι, αν και έχω ακούσει για ανόητη βιασύνη στον πόλεμο, δεν έχω δει ποτέ μια έξυπνη εκστρατεία που να διήρκεσε επί μακράν. Δεν υπάρχει κράτος που να ωφελήθηκε από έναν πόλεμο που κράτησε πολύ... Ένα κράτος μπορεί να οδηγηθεί σε οικονομική κατάρρευση εξαιτίας του στρατού του, αν πρέπει να του παρέχει εφόδια σε μεγάλη απόσταση. Όταν οι προμήθειες μεταφέρονται σε μεγάλες αποστάσεις, οι πολίτες φτωχαίνουν. Αυτό έχει σαν συνέπεια τη γρήγορη εξάντληση των οικονομικών πόρων του κράτους, η οποία με τη σειρά της οδηγεί στην αύξηση των εισφορών προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες του στρατού¹⁶⁶...».

Τελευταία και εξίσου σημαίνουσα παράμετρος που θα πρέπει να αποτιμηθεί είναι η ανεπιτυχής εφαρμογή της διπλωματικής στρατηγικής της Μετανοεμβριανής κυβέρνησης, να συνυφάνει τα ελληνικά εθνικά συμφέροντα με όρους ισχύος, ανακτώντας την ικανότητα διεξαγωγής ισόρροπων πολιτικών διαπραγματεύσεων, λόγω της εσωτερικής της υπονόμησης από το πολιτειακό θέμα.

Στρατηγική Αποτελεσματικότητα

- Ο βαθμός αποτελεσματικότητας της **υψηλής στρατηγικής του Ε. Βενιζέλου**, κρινόμενος εκ του προσωρινού και τυπικού αποτελέσματος του γράμματος της Συνθήκης των Σεβρών με την οποία δημιουργούνταν η Μεγάλη

¹⁶⁶ Αθανάσιος Πλατιάς- Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Η Τέχνη του Πολέμου του Σουν Τσου. Μετάφραση, Σχόλια, Ερμηνεία, Ανάλυση, (Αθήνα : Δίαυλος, 2015), σ. 171-172.

Ελλάδα των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών, ήταν υψηλός. Ο Έλληνας πρωθυπουργός κατόρθωσε να επιτύχει την πραγμάτωση του αέναου εθνικού πολιτικού σκοπού -Μεγάλη Ιδέα- εντός του θεσμικού πλαισίου μίας διεθνούς συνθήκης.

Ο Βενιζέλος με την εφαρμογή μίας επιδέξιας, διαρκώς εναλλασσόμενης, μεταξύ των αναφυόμενων ευκαιριών και απειλών του διεθνούς περιβάλλοντος, και ορθολογικής, στην πλάστιγγα κόστους-οφέλους, διπλωματικής στρατηγικής διασφάλισε τη διεθνή νομιμοποίηση των ελληνικών εδαφικών αξιώσεων σε μείζονες περιοχές της Μικράς Ασίας.

Η παραδοχή αυτή ως προς τον υψηλό βαθμό αποτελεσματικότητας της υψηλής στρατηγικής του Ε. Βενιζέλου γίνεται εναργέστερη, εάν συνεκτιμηθεί η διαμορφωθείσα ισορροπία ισχύος-συμφερόντων στην Ανατολία κατά τη χρονική περίοδο από την αποβίβαση της ελληνικής Μεραρχίας στη Σμύρνη (Μάιος 1919) έως τη διεξαγωγή των εκλογών (Νοέμβριος 1920). Ειδικότερα, μία σειρά παρεμβαινουσών μεταβλητών, όπως η αποδιάρθρωση των ενόπλων δυνάμεων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η ενεργή παρουσία συμμαχικών στρατευμάτων στην Ανατολία -Κωνσταντινούπολη, Άδανα, Αττάλεια, Κιλικία, Ισμίτ-, η εξωτερική πολιτικοδιπλωματική και οικονομική εξισορρόπηση της Βρετανίας και η απουσία ενός οργανωμένου εθνικιστικού τουρκικού κινήματος -το κεμαλικό κίνημα δεν είχε μετεξελιχθεί σε υπολογίσιμη απειλή για τα ελληνικά στρατεύματα-, συνωθούσαν στη δημιουργία ενός ευνοϊκού για την Ελλάδα ισοζυγίου πολιτικοστρατιωτικής ισχύος.

- Από την άλλη πλευρά, **οι Μετανοεμβριανές κυβερνήσεις**, δεν αξιοποίησαν τα αναφυόμενα παράθυρα ευκαιριών για συνθηκολόγηση -Διάσκεψη Λονδίνου

1921- με την κεμαλική κυβέρνηση και στρατιωτική απεμπλοκή της Ελλάδας από τη Μ. Ασία, έστω και με περιορισμένα εδαφικά οφέλη -διατήρηση της Αν. Θράκης-.

Αντιθέτως, εφάρμοσαν μία αποκλειστική και απαρέγκλιτη χρήση της στρατιωτικής ισχύος για την επιβολή της ελληνικής πολιτικής βούλησης στην κεμαλική κυβέρνηση, με υψηλό πολιτικοκοινωνικό και οικονομικοστρατιωτικό κόστος, σε σχέση με τα προσδοκώμενα οφέλη.

Κατά την κεμαλική επίθεση τον Αύγουστο του 1922, από δύναμη 210.000 ανδρών της ελληνικής στρατιάς, οι απώλειες -φονευθέντες, αιχμαλωτισθέντες- ανήλθαν συνολικά σε 80.000 και οι διασωθέντες σε 130.000¹⁶⁷.

Η απίσχναση του μέτρου αποτελεσματικότητας της υψηλής στρατηγικής των Μετανοεμβριανών κυβερνήσεων αποκρυσταλλώνονται στην ολική επαναφορά του status quo ante -αναθεώρηση των όρων της Συνθήκης των Σεβρών- και στην αποσάθρωση της πολιτικής και στρατιωτικής της διάστασης, με απότοκο τη γεωγραφική, πολιτικοοικονομική και στρατηγική συρρίκνωση του ρόλου και της θέσης της Ελλάδας στο περιφερειακό της υποσύστημα.

Βαθμός Τρωτότητας

- Ο χαμηλός βαθμός τρωτότητας, της **υψηλής στρατηγικής του Ε. Βενιζέλου** καταδεικνύεται με την απορρόφηση των πολιτικοστρατηγικών κραδασμών που ανέκυψαν κατά την αποβίβαση και την εγκατάσταση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη και οι οποίοι συνιστούσαν μείζονα απειλή για το βαθμό αποτελεσματικότητας και τη διεθνή νομιμοποίηση της ελληνικής στρατιωτικής αποστολής.

Συνεπακόλουθα, ο Ε. Βενιζέλος προχώρησε στη λήψη άμεσων πολιτικοστρατηγικών ενεργειών με σκοπό την εγκαθίδρυση αποτελεσματικής

¹⁶⁷ Παναγάκος, Συμβολή εις την ιστορίαν της δεκαετίας 1912-1922, σ. 623.

διοικητικής αρχής στη Σμύρνη για τη διασφάλιση της εσωτερικής τάξης και την απονομή δικαιοσύνης αναθέτοντας τα καθήκοντα του ύπατου αρμοστή στον Αριστείδη Στεργιάδη, την άμεση και αποτελεσματική εξάρθρωση των τουρκικών θυλάκων αντίστασης με την εφαρμογή επιθετικής στρατιωτικής στρατηγικής από τις ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις.

- Η υψηλή στρατηγική των **Μετανοεμβριανών κυβερνήσεων**, παρουσίασε μεγάλο βαθμό τρωτότητας, απότοκο της επιχειρησιακής και τακτικής αδυναμίας της ελληνικής στρατιωτικής στρατηγικής να υπερκεράσει τους θεμελιώδεις παράγοντες της τριβής και της ομίχλης του πολέμου, που παρουσιάστηκαν τόσο κατά την περίοδο των επιθετικών επιχειρήσεων πέρα από τον Σαγγάριο (Ιούλιος-Αύγουστος 1921), όσο και κατά τη διεξαγωγή της αποφασιστικής κεμαλικής αντεπίθεσης, τον Αύγουστο του 1922.

Με διαφορετικά λόγια, η στρατηγική αποτελεσματικότητα των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων, βλήθηκε εκτός από την επίτευξη επιχειρησιακού αιφνιδιασμού από τον Μ. Κεμάλ κατά την έναρξη της τουρκικής αντεπίθεσης, από τους παράγοντες της τριβής -δηλαδή του τυχαίου, του απρόβλεπτου, του λάθους- και της ομίχλης -δηλαδή της ατελούς και λανθασμένης λειτουργίας της διαδικασίας συλλογής-ανάλυσης-αξιολόγησης πληροφοριών- του πολέμου, επαληθεύοντας τις θέσεις του Κλαούζεβιτς¹⁶⁸.

Εσωτερική Συνέργεια των Διαστάσεων της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής

- Η υψηλή στρατηγική του **Ε. Βενιζέλου** παρείχε μία αγαστή διασύνδεση και χρήση του συνόλου των διαστάσεων της ελληνικής υψηλής στρατηγικής - πολιτικοδιπλωματική-οικονομικοστρατιωτική-. Οι ανωτέρω παράμετροι εσωτερικής-

¹⁶⁸ klausewitz, Περί του Πολέμου, σ. 106-112.

εξωτερικής εξισορρόπησης αξιοποιήθηκαν μεθοδικά για τη συνύφανση και συνέργεια των πολιτικών σκοπών της ελληνικής υψηλής στρατηγικής, με τις επικρατούσες διεθνείς αξίες -αρχή εθνοτήτων- και τις πολιτικές προτεραιότητες -ζωτικά συμφέροντα- των Μεγάλων Δυνάμεων -Αγγλία, Γαλλία, ΗΠΑ-.

Στο πλαίσιο αυτό η ελληνική υψηλή στρατηγική χρησιμοποιεί το δίπολο πολιτικοδιπλωματική και οικονομικοστρατιωτική ισχύς, προσλαμβάνοντας πολλαπλές και αλληλοσυμπληρωματικές μορφές -επιθετική ή αμυντική στρατιωτική στρατηγική, διπλωματική ή οικονομική στρατηγική- με απότοκο την επιτυχή προαγωγή των πολιτικών της σκοπών.

Ο Ε. Βενιζέλος χρησιμοποίησε την πολιτικοδιπλωματική διάσταση της υψηλής του στρατηγικής, για να εφελύσει εδαφικά, οικονομικά και πολιτικά οφέλη κατά τη διάρκεια της Διάσκεψης Ειρήνης των Παρισίων. Ακολούθως, για τη δημιουργία και παγίωση εδαφικών τετελεσμένων στη Μ. Ασία χρησιμοποιήθηκε και η στρατιωτική στρατηγική. Ομοίως, με την αρμονική και υποστηρικτική λειτουργία της ελληνικής διπλωματικής στρατηγικής εξασφάλισε την πολιτικοδιπλωματική συναίνεση των Μ. Δυνάμεων -Βρετανία, Γαλλία, ΗΠΑ- για τη διεύρυνση της ελληνικής ζώνης κατοχής στη Σμύρνη με τη συνέργεια των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων.

- Από την άλλη πλευρά η αχίλλειος πτέρνα της **υψηλής στρατηγικής των Μετανοεμβριανών κυβερνήσεων** αποκρυσταλλώνεται στην αποτυχία του εσωτερικού συνταγριασμού των πολλαπλών της διαστάσεων με συνεπακόλουθο την αλληλοϋπονόμευση και αλληλοεξουδετέρωσή τους κατά την εφαρμογή τους.

Για παράδειγμα, η ελληνική στρατιωτική στρατηγική υπονόμισε την αποτελεσματικότητα της ελληνικής διπλωματικής στρατηγικής από τη στιγμή που η Μετανοεμβριανή κυβέρνηση κατά τη διάρκεια της Διάσκεψης του Λονδίνου (Φεβρουάριος-Μάρτιος 1921) καθώς και τον Ιούνιο 1921, απέρριψε τη

διασυμμαχική πρόταση συνθηκολόγησης, προσφεύγοντας στη συστηματική χρήση της στρατιωτικής ισχύος -προδηλώνοντας με τον τρόπο αυτό την υιοθέτηση αναθεωρητικής πολιτικής-. Απότοκο των παραπάνω αποφάσεων ήταν : η υπονόμευση της διεθνής θέσης της χώρας, η αποδυνάμωση της διπλωματικής της στρατηγικής, η ενίσχυση της διαπραγματευτικής ισχύος του αντιπάλου και η μετακίνηση του πολιτικοδιπλωματικού και οικονομικοστρατιωτικού κόστους στην Ελλάδα.

Η ανορθολογική και αντιπαραγωγική σύζευξη των εναλλακτικών διαστάσεων της ελληνικής υψηλής στρατηγικής, ολοκληρώνεται κατά το χρονικό διάστημα Οκτωβρίου 1921-Ιουλίου 1922, με την εφαρμογή μίας σειράς αλληλοσυγκρουόμενων εναλλακτικών στρατηγικών όψεων. Συγκεκριμένα, τον Οκτώβριο του 1921 η ελληνική κυβέρνηση θα ακολουθήσει μία κατευναστική διπλωματική στρατηγική, αποδεχόμενη τις βρετανικές προτάσεις για διαμεσολάβηση των συμμαχικών δυνάμεων. Ουσιαστικά, με τη συγκεκριμένη επιλογή η διαχείριση των ζωτικών συμφερόντων της εναποτίθεται στην πολιτική βούληση μίας τρίτης χώρας -Βρετανία- άνευ όρων.

Συνακόλουθα, το Φεβρουάριο του 1922 ο Έλληνας πρωθυπουργός Δ. Γούναρης χρησιμοποίησε τη διπλωματική διάσταση της ελληνικής υψηλής στρατηγικής για την άσκηση ενός πολιτικοδιπλωματικού εξαναγκασμού της Βρετανίας -υπό την απειλή της άμεσης αποχώρησης των ελληνικών δυνάμεων από τη Μ. Ασία-. Παρά ταύτα, η υιοθέτηση της συγκεκριμένης πολιτικής από την ελληνική κυβέρνηση καθιστούσε τρωτή την αξιοπιστία της λόγω του υψηλού κοινωνικοπολιτικού κόστους που ενείχε η εφαρμογή της.

Επίσης, η πολιτική απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης (Ιούλιος 1922) για την εφαρμογή μίας επιθετικής στρατιωτικής στρατηγικής με αντικειμενικό στρατιωτικό

στόχο την καταστροφή του κέντρου βάρους του αντιπάλου -Κωνσταντινούπολη- αφενός εμβαλλόταν από την απίσχναση της οικονομικής της ισχύος και αφετέρου, εξουδετερωνόταν από την πολιτική απόφαση των συμμαχικών δυνάμεων να αποκρούσουν βίαια κάθε στρατιωτική ενέργεια προς την κατεχόμενη από τα διασυμμαχικά στρατεύματα ζώνη της Κωνσταντινούπολης.

Συμπερασματικά, οι εναλλακτικές πολιτικοστρατιωτικές διαστάσεις της υψηλής στρατηγικής των Μετανοεμβριανών κυβερνήσεων λόγω απουσίας συγκροτημένης πολιτικής βούλησης λειτούργησαν ανασταλτικά απομειώνοντας και εξουδετερώνοντας τις στρατηγικές δράσεις μεταξύ τους, με αποτέλεσμα την αποδυνάμωση του βαθμού αξιοπιστίας και του μέτρου αποτελεσματικότητας της ελληνικής υψηλής στρατηγικής¹⁶⁹.

Ο ίδιος ο Κεμάλ, θα ομολογήσει στην Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας, στην πρώτη επέτειο της νίκης του. «Δεν πρέπει να λησμονούμε ότι στη Μικρά Ασία δεν ηττήθη ο γενναίος ελληνικός Στρατός. Η πολιτική ηγεσία του ηττήθη¹⁷⁰....».

η. Η Ελληνική Υψηλή Στρατηγική Μετά τη Μικρασιατική

Καταστροφή

Η αποδιάρθρωση της ελληνικής στρατιωτικής στρατηγικής στη Μικρά Ασία (Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1922) δημιούργησε διλήμματα ασφαλείας για τις Μεγάλες ευρωπαϊκές Δυνάμεις, απότοκο του φόβου μίας ενδεχόμενης επέκτασης των κεμαλικών στρατευμάτων στις ευρωπαϊκές περιοχές της πρώην Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Στο πλαίσιο της προάσπισης του ζωτικού της συμφέροντος των Στενών, η βρετανική κυβέρνηση επέδωσε τηλεσίγραφο προς τον Κεμάλ για την

¹⁶⁹ Τσιριγώτης, Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία, 1919-1922, σ. 392-425.

¹⁷⁰ Γιάννης Καψής, Χαμένες Πατρίδες. Από την απελευθέρωση στην καταστροφή της Σμύρνης, (Αθήνα : Νέα Σύνορα- Α.Α. Λιβάνη, 1989), σ. 304.

άμεση αποχώρηση των στρατιωτικών του δυνάμεων παράλληλα με τη σύγκληση διάσκεψης στα Μουδανιά για την ανακωχή των εχθροπραξιών.

Ο αντικειμενικός πολιτικός σκοπός της διάσκεψης των Μουδανιών, ήταν η ανακωχή των εχθροπραξιών μεταξύ Αθήνας-Άγκυρας και ο καθορισμός οριοθετικής γραμμής, όπισθεν της οποίας θα παρέμενε ο ελληνικός στρατός¹⁷¹. [Τα συμφωνηθέντα στην ανακωχή των Μουδανιών (28 Σεπτεμβρίου 1922) φαίνονται στο Παράρτημα «ΙΗ»].

Στη Διάσκεψη της Λωζάννης κατά τη διάρκεια της οποίας αρχηγός της ελληνικής αντιπροσωπείας ήταν ο Ε. Βενιζέλος, παγιώθηκαν τα εδαφικά τετελεσμένα της ανακωχής των Μουδανιών, δηλαδή η αναγνώριση της τουρκικής κυριαρχίας στην Ανατολική Θράκη και η διατήρηση της ελληνικής κυριαρχίας στη Δυτική Θράκη. (Αναλυτικότερα στοιχεία σχετικά με τη διάσκεψη και τη συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης παρουσιάζονται στο Παράρτημα «ΙΘ»).

Οι όροι της τελικής συμφωνίας διασφάλιζαν, πράγματι, την ύπαρξη ενός ελληνικού κράτους ικανού, χάρις στην εδαφική έκταση και την εθνική του ομοιογένεια, όχι μόνο να επιβιώσει και να αναπτυχθεί, αλλά και να αποτελέσει παράγοντα σταθερότητας και ισορροπίας στον ευρύτερο χώρο των Βαλκανίων και της ανατολικής Μεσογείου¹⁷².

Για την Ελλάδα το υψηλό γεωπολιτικό-γεωστρατηγικό κόστος της εδαφικής συρρίκνωσης του ελληνικού έθνους συνυφάνθηκε με το συγκριτικό πλεονέκτημα που της προσέδωσε η ομογενοποίηση του εθνικού της πληθυσμού και η διατήρηση της ισορροπίας ισχύος στη Χερσόνησο του Αίμου, μέσω της ανάσχεσης των εδαφικών αξιώσεων Τουρκίας-Βουλγαρίας στη Δυτική Θράκη¹⁷³.

¹⁷¹ Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, σ. 340, 342.

¹⁷² Σβολόπουλος, Ελευθέριος Βενιζέλος 12 Μελετήματα, σ. 88.

¹⁷³ Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, σ. 353.

Εξ αιτίας της υψηλής ευαισθησίας τρωτότητας του ελληνικού συμφέροντος επιβίωσης, λόγω της επιτακτικής αναγκαιότητας της εσωτερικής κοινωνικοπολιτικής και οικονομικοστρατιωτικής ανασυγκρότησης του ελληνικού κράτους, ο μείζων στόχος της ελληνικής υψηλής στρατηγικής εντοπίζεται πλέον στην προάσπιση της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας, έστω και αν το σύνολο των εθνικών διεκδικήσεων δεν είχε πραγματοποιηθεί -ενσωμάτωση στον εδαφικό της κορμό των περιοχών της Β. Ηπείρου των Δωδεκανήσων και της Κύπρου-.

Οπωσδήποτε δεν αναστέλλονταν οι εθνικές διεκδικήσεις προς την κατεύθυνση των αλύτρωτων αυτών περιοχών όπου επιβίωνε σε πλειοψηφία το ελληνικό στοιχείο, όμως δεν συνιστούσαν πλέον κίνητρο προσδιοριστικό στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της χώρας παρά μόνο στο μέτρο που η προβολή τους δεν θα υπέβαλλε σε δοκιμασία τις προϋποθέσεις της γενικότερης διπλωματικής της στρατηγικής¹⁷⁴.

Η κεντρική συνιστώσα του αναπροσανατολισμού των στόχων της ελληνικής υψηλής στρατηγικής αποκρυσταλλώνεται, αφενός, στην εγκατάλειψη της πολιτικής της Μεγάλης Ιδέας και αφετέρου, στην ενίσχυση της θέσης-ρόλου της Ελλάδας στη βαλκανική της περιφέρεια, γεγονός που προεπίτασσε την εσωτερική της ανόρθωση. Η επιδίωξη αυτή ανταποκρινόταν και στην επιτακτική ανάγκη για την ανασυγκρότηση της χώρας και την επούλωση των πληγών του πολέμου, στο οικονομικό, το κοινωνικό και ακόμα το πολιτικό πεδίο.

Συνεπαγόμενα, ο αξονικός στρατηγικός προσανατολισμός της ελληνικής υψηλής στρατηγικής -διατήρηση του εδαφικού καθεστώτος της συνθήκης της Λωζάννης- συνεπικουρείται -λόγω της οικονομικής, πολιτικής, στρατιωτικής της αδυναμίας- με συντελεστές διεθνούς θεσμικής εξισορρόπησης, όπως η συμμετοχή

¹⁷⁴ Σβολόπουλος, Ελευθέριος Βενιζέλος 12 Μελετήματα, σ. 47.

της σε διεθνείς θεσμούς -Κοινωνία των Εθνών (ΚΤΕ)-, η εφαρμογή της αρχής της *pacta sunt servanda* -δηλαδή του σεβασμού των διεθνών υποχρεώσεων, του απαραβίαστου των υποσχέσεων και του δεσμευτικού χαρακτήρα των συνθηκών- και η σταθερή προσήλωση στις βασικές αρχές του διεθνούς δικαίου και στους κανόνες της διεθνούς τάξης¹⁷⁵.

Η προσήλωση στο καθεστώς των Συνθηκών και στους κανόνες της διεθνούς νομιμότητας και της ορθολογικής οργάνωσης της διεθνούς κοινωνίας μέσω της ΚΤΕ, αναγόταν έκτοτε σε δόγμα πανεθνικά αποδεκτό, λειτουργικά συναρτημένο με τους κύριους στόχους της ελληνικής υψηλής στρατηγικής που αποτελούσαν, η επιδίωξη της ειρήνης και της συνεργασίας σε περιφερειακό και σε ευρύτερο διεθνές πλαίσιο, η προάσπιση της εθνικής ανεξαρτησίας και η κατοχύρωση της εδαφικής ακεραιότητας καθώς και της ασφάλειας της εθνικής επικράτειας¹⁷⁶.

Η συσσωμάτωση του μέγιστου τμήματος της εθνικής οικογένειας, εκτεταμένης για μακριούς αιώνες στον ευρύτερο χώρο της Χερσονήσου του Αίμου και της Μικράς Ασίας, όπλιζε την ελληνική επικράτεια με το στοιχείο της εσωτερικής ομοιογένειας και ταυτόχρονα, στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής, υπαγόρευε τη μετατόπιση της κύριας φροντίδας, από την εκπλήρωση των αλυτρωτικών επιδιώξεων, στην κατοχύρωση της εδαφικής ακεραιότητας και της ανεξαρτησίας της. Η ανταπόκριση, ακόμη, σε εσωτερικές αναγκαιότητες επιτακτικής προτεραιότητας, όπως η αντιμετώπιση των κοινωνικών συνεπειών από τη συρροή ενάμισι εκατομμυρίου προσφύγων και η διασφάλιση των προϋποθέσεων για την ανασυγκρότηση και την οικονομική ανάπτυξη, ήταν αδύνατη χωρίς την παγίωση καθεστώτος ειρήνης και κλίματος ασφάλειας.

¹⁷⁵ Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, σ. 369, 370.

¹⁷⁶ Σβολόπουλος, Ελευθέριος Βενιζέλος 12 Μελετήματα, σ. 22, 48.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

α. Συμπεράσματα

Από τη μελέτη του θέματος προέκυψαν οι παρακάτω διαπιστώσεις- συμπεράσματα:

Για την περίοδο 1910-1913

Η υψηλή στρατηγική του Ε. Βενιζέλου, οικοδομήθηκε και ενεργοποιήθηκε από τον εθνικό στόχο της Μεγάλης Ιδέας με αξονικό στόχο την προάσπιση του ελληνικού συμφέροντος επιβίωσης και των ζωτικών συμφερόντων του εξωελλαδικού ελληνισμού.

Κατά την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων η ελληνική πολιτική ηγεσία λειτουργώντας ορθολογικά, διαμόρφωσε και υλοποίησε μία λελογισμένη και μεθοδικά ισοζυγισμένη πρόταση υψηλής στρατηγικής. Η στρατηγική αυτή εμπεριείχε τις αναγκαίες και ικανές διαστάσεις για την ανάπτυξη των βάσεων και την οικοδόμηση μίας αποδοτικής υψηλής στρατηγικής. Ο Ε. Βενιζέλος μερίμνησε για την ανάπτυξη και πρόσκτηση ικανών συντελεστών εσωτερικής - αναδιοργάνωση και ποσοτική και ποιοτική ενίσχυση των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων- και εξωτερικής εξισορρόπησης -συμμαχίες, διεθνής νομιμοποίηση-, αξιοποίησε στο μέγιστο βαθμό τα παράθυρα τρωτότητας των αντιπάλων - Τουρκίας, Βουλγαρίας- και επίσης εκμεταλλεύτηκε στο έπακρο το συγκριτικό πλεονέκτημα της ναυτικής ισχύος, ενισχύοντας τη στρατηγική αποτελεσματικότητα της ελληνικής υψηλής στρατηγικής.

Η δεκαετία του 1910-1920 συμπίπτει όχι μόνο με την κορύφωση αλλά και για πρώτη φορά, με την πλατιά δικαίωση της αλυτρωτικής πολιτικής που για οκτώ δεκαετίες είχε αποφέρει πενιχρούς καρπούς. Με ανανεωμένες δυνάμεις, χάρις στην ανορθωτική κυβερνητική προσπάθεια των ετών 1910-14, ο Βενιζέλος κατόρθωσε να αξιοποιήσει οριακές δυνατότητες που συχνά υπολανθάνουν ανάμεσα στην κερτημένη ισχύ των κρατών και στη ρευστή διπλωματική συγκυρία.

Η Ελλάδα του 1909 κατόρθωσε να εξέλθει από το πλέγμα της διεθνούς απομόνωσης που την περιέσφιγγε και να οδηγηθεί σε δύο διαδοχικές νικηφόρες αναμετρήσεις, με αποτέλεσμα να επεκταθούν τα όρια της ελληνικής επικράτειας ως τις Πρέσπες, το Νέστο και τα παράκτια νησιά της Μικράς Ασίας.

Η σημασία της εμπλοκής της Ελλάδας στους Βαλκανικούς Πολέμους είναι τεράστια για την εδαφική και πληθυσμιακή της επέκταση και την αναγωγή της σε καθοριστική δύναμη στα Βαλκάνια και υπολογίσιμο παράγοντα στην Ανατολική Μεσόγειο. Η μη συμμετοχή της θα σήμαινε και τη μη διεκδίκηση των εδαφών που πιθανότατα θα απελευθερώνονταν από τα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη, Σερβία, Ρουμανία, Βουλγαρία, οπότε τα σύνορά της θα περιορίζονταν στα όρια όπως είχαν διαμορφωθεί το 1881 με την προσθήκη της Θεσσαλίας και της Άρτας μέχρι τον Άραχθο ποταμό.

Ο Έλληνας πρωθυπουργός εκμεταλλεύτηκε στο μέγιστο δυνατό βαθμό το συγκριτικό πλεονέκτημα της στρατιωτικής του στρατηγικής, που ήταν η ναυτική ισχύς. Ο ελληνικός στόλος κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων διέθετε τη ναυτική πρωτοκαθεδρία-ναυτικό έλεγχο στο Αιγαίο, με αποτέλεσμα την παρεμπόδιση της δυνατότητας μεταφορών, επιμελητείας και ανεφοδιασμού των αντίπαλων στρατευμάτων. Παρεπόμενο ήταν η ενίσχυση του μέτρου

αποτελεσματικότητας της ελληνικής στρατιωτικής στρατηγικής στο επιχειρησιακό-τακτικό επίπεδο.

Η πληθυσμιακή και εδαφική επέκταση της Ελλάδας το 1912-13 ήταν η πρώτη μεγάλη επιτυχία της ελληνικής υψηλής στρατηγικής μετά την Επανάσταση του 1821. Μετά τη μεγάλη αυτή επιτυχία του, ο Βενιζέλος ακολούθησε μια πιο μακροπρόθεσμη και πιο φιλόδοξη υψηλή στρατηγική με στόχο την ολοκλήρωση της Μεγάλης Ιδέας και την άνοδο της Ελλάδας στη θέση της ηγετικής περιφερειακής δύναμης

Για την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου

Η πολιτικοστρατιωτική σύμπραξη της Ελλάδας με την Αντάντ και η έξοδος στον Α΄ΠΠ ή η διατήρηση απαρέγκλιτης πολιτικής ουδετερότητας ήταν επιλογή μεταξύ Μεγάλης Ιδέας και «μικράς αλλ' εντίμου Ελλάδας», με την έννοια ότι συνεπαγόταν τη συμμετοχή ή όχι της Ελλάδας στην ανακατανομή των ισορροπιών ισχύος-συμφερόντων στην Ανατολία.

Ο εθνικός διχασμός θα διαρρήξει τις κοινωνικοπολιτικές βάσεις -εσωτερική νομιμοποίηση- του προτάγματος της Μεγάλης Ιδέας, που με συντεταγμένη και ισοζυγισμένη πολιτικοκοινωνική και οικονομικοστρατιωτική σύνθεση θα επιδιώξει και θα πραγματοποιήσει ο Ε. Βενιζέλος, προδιαγράφοντας την κατάληξη του Μικρασιατικού εγχειρήματος -εκρίζωση των ελληνικών κοινοτήτων της Ανατολίας-. Υπό αυτό το πρίσμα θα πρέπει να ιδωθεί η πολιτική διάσταση μεταξύ του Ε. Βενιζέλου και του βασιλιά Κωνσταντίνου το 1914 για το ζήτημα της επιλογής στρατηγικής στον Α΄ΠΠ, η οποία αποκρυσταλλώθηκε στην κοινωνικοπολιτική διαίρεση και στη συνεπαγόμενη πόλωση του ελληνικού έθνους σε δύο αντίπαλα πολιτικά στρατόπεδα.

Μόνο μία ενωμένη Ελλάδα θα ήταν σε θέση να αντιμετωπίσει με επιτυχία τις απαιτήσεις των δύο μεγάλων συνασπισμών κρατών, ο καθένας από τους οποίους απαιτούσε από μικρές χώρες όπως την Ελλάδα, την εναρμόνιση της πολιτικής τους προς τα συμφέροντά τους, αδιαφορώντας αν οι χώρες αυτές έκριναν την πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων ασύμφορη για τις ίδιες.

Η εφαρμογή της πολιτικής ουδετερότητας από τις αντιβενιζελικές κυβερνήσεις κατά τη μεγαλύτερη διάρκεια του Α'ΠΠ (1915-1917), αποδεικνύεται ανορθολογική και αναποτελεσματική λόγω του χαμηλού βαθμού της εσωτερικής-εξωτερικής της προσαρμοστικότητας και του υψηλού βαθμού τρωτότητάς της. Ειδικότερα, το αξονικό σημείο τρωτότητάς της εντοπίζεται στην αδυναμία ή ανικανότητα των αντιβενιζελικών κυβερνήσεων και του θρόνου να οικοδομήσουν μία ολοκληρωμένη υψηλή στρατηγική οριοθετώντας εναργώς τους πολιτικούς στόχους και συνδέοντάς τους αρμονικά-αποδοτικά με το σύνολο των διαστάσεων της, για την πραγμάτωση της εδαφικής ολοκλήρωσης του ελληνικού έθνους.

Η πολιτικοδιπλωματική αδυναμία ή άρνηση του παλαιοκομματισμού και του θρόνου να λειτουργήσουν ορθολογικά αναπτύσσοντας πελατειακές σχέσεις με το συνασπισμό εκείνο που θα μετουσίωνε το συγκριτικό τοπογεωγραφικό πλεονέκτημα της Ελλάδας σε μείζονα οικονομικοπολιτικά και εδαφικά οφέλη απέληξε στη στρατιωτική κατοχή μειζόνων τμημάτων της ελληνικής εδαφικής επικράτειας από τα γερμανοβουλγαρικά στρατεύματα. Αντίστροφα, η πολιτικοστρατιωτική σύμπραξη της κυβέρνησης του Ε. Βενιζέλου με την Αντάντ και η έξοδος στον Α'ΠΠ απέληξαν στα ευμεγέθη εδαφικά κέρδη της Ελλάδας στη Μικρά Ασία με την υπογραφή της συνθήκης των Σεβρών.

Η πολιτικοστρατηγική πρόσδεση της Ελλάδας -στην περίπτωση του Ε. Βενιζέλου- στο άρμα της Αντάντ λειτουργούσε εργαλειακά για την προαγωγή του

αέναου εθνικού στόχου της Μεγάλης Ιδέας υπό την έννοια ότι οι εσωτερικοί-εξωτερικοί περιορισμοί του ελληνικού κράτους ως λιγότερο ισχυρού -π.χ., ανεπαρκείς συντελεστές οικονομικό-στρατιωτικής ισχύος, ανταγωνιστικά ζωτικά συμφέροντα με την Ιταλία στην Ιωνία κ.ά.- εξισορροπούνταν μέσω της συναρμογής των ελληνικών ζωτικών συμφερόντων με τα αντίστοιχα συμφέροντα των δυτικών δυνάμεων. Εν προκειμένω, η Ελλάδα θα ενεργούσε ως τοποτηρητής-θεματοφύλακας των συμφερόντων της Βρετανίας στην ανατολική Μεσόγειο και στην Ανατολία για την πραγμάτωση του στόχου της Μεγάλης Ιδέας.

Η ορθολογιστική χρήση των πολιτικό-διπλωματικών μέσων στην υψηλή στρατηγική του Ε. Βενιζέλου, υπό την συνεκτίμηση των πολιτικών προτεραιοτήτων και των συμφερόντων των ισχυρών συντελεστών του Συστήματος αλλά και της νέας ισορροπίας ισχύος, συνώθησε στην επίτευξη του κεντρικού πολιτικού σκοπού της ελληνικής υψηλής στρατηγικής -επαναφορά του status-quo ante, και στην πραγμάτωση των αέναων εθνικών στόχων (έστω και προσωρινά στο θεσμικό επίπεδο), με τη συνθήκη των Σεβρών-.

Για την περίοδο 1919-1923

Με την υπογραφή της συνθήκης των Σεβρών δημιουργήθηκαν οι αναγκαίες και ικανές συνθήκες, για την πραγμάτωση του αξονικού πολιτικού στόχου Μεγάλη Ιδέα της ελληνικής υψηλής στρατηγικής. Παρά ταύτα, η μη εφαρμογή των όρων της συνθήκης λόγω της πολιτικοστρατηγικής και οικονομικής αδυναμίας των δυνάμεων της Αντάντ για τη στρατιωτική τους επιβολή στην κεμαλική κυβέρνηση κατέληξε -κατά τη δεύτερη φάση- στην υπερεπέκταση της ελληνικής υψηλής στρατηγικής.

Οι αλλαγές στις ισορροπίες ισχύος-συμφερόντων, θέσεων και ρόλων στην Ανατολία, παρεπόμενα του εδαφικού διαμελισμού της Οθωμανικής αυτοκρατορίας

σε ζώνες επιρροής των Μεγάλων Δυνάμεων και σε νέα κράτη υπό καθεστώς διεθνούς εντολής, αντικατοπτρίζονταν σε μείζονα παράθυρα ευκαιρίας στην αναβίβαση της θέσης-ρόλου της Ελλάδας σε μεγάλη δύναμη. Επίσης, η κυριαρχική παρουσία της Ελλάδας στην Ιωνία όχι μόνο θα διασφάλιζε τα ελληνικά ζωτικά συμφέροντα, δηλαδή την προστασία της ζωής και της παρουσίας των ελληνικών πληθυσμών από τους απηνείς διωγμούς του νεοτουρκικού πολιτικού καθεστώτος, αλλά παράλληλα θα αναγόταν σε προϋποτιθέμενη συνθήκη για την ικανοποίηση των ελληνικών εδαφικών διεκδικήσεων.

Η πολιτικοστρατιωτική εμπλοκή της Ελλάδας στη Μικρά Ασία για τη στρατιωτική επιβολή των όρων της συνθήκης των Σεβρών αποκρυσταλλωνόταν στο πραγματικό οικονομικοστρατιωτικό και κοινωνικό κόστος ευκαιρίας που καλούνταν να καταβάλει. Το εν λόγω κόστος θα ήταν αποδεκτό -δεν θα υπερέβαινε το προσδοκώμενο όφελος-, εάν και εφόσον επιτυγχανόταν η άμεση εκμηδένιση του κεμαλικού εθνικιστικού κινήματος, η εγκαθίδρυση σφαιρών επιρροής-ζωνών κατοχής των Μεγάλων Δυνάμεων στην Ανατολία, η δημιουργία νέων κρατών περιφερειακά του τουρκικού κράτους που θα λειτουργούσαν ως εξωτερικοί εξισορροπητές και η συγκρότηση ενός ισχυρού πολιτικοδιοικητικού συστήματος αποτελεσματικής άσκησης εσωτερικής-εξωτερικής κυριαρχίας στην ελληνική ζώνη της Σμύρνης υποστηριζόμενου από ιδίους πόρους. Με διαφορετικά λόγια, το κόστος ευκαιρίας θα ήταν αποδεκτό και η πραγμάτωση του αέναου εθνικού στόχου της εδαφικής ολοκλήρωσης του ελληνικού έθνους δυνατή, εάν και εφόσον υλοποιούνταν οι ικανές και αναγκαίες συνθήκες που αποκρυσταλλώνονταν στους όρους της συνθήκης των Σεβρών.

Ο Ε. Βενιζέλος διαμόρφωσε και εφάρμοσε μία ολοκληρωμένη πρόταση πολιτικής υπό τη βάση των απειλών και των ευκαιριών του διεθνούς

περιβάλλοντος αναπτύσσοντας και αποκτώντας τα ικανά και αναγκαία μέσα - συντελεστές ισχύος- για την πραγμάτωση του μακροπρόθεσμου πολιτικού στόχου της εδαφικής ολοκλήρωσης του ελληνικού έθνους.

Η χρήση της στρατιωτικής στρατηγικής για τον Ε. Βενιζέλο ήταν μόνο ένα μέσο από τη φαρέτρα της υψηλής στρατηγικής για την επίτευξη περιορισμένων πολιτικών σκοπών-δημιουργία εδαφικών τετελεσμένων. Παράλληλα, για την επιτυχία της εφαρμογή προεπιτάσσονταν τόσο η χρήση συντελεστών εσωτερικής-εξωτερικής εξισορρόπησης όσο και η αгаστή της συνύφανση με το σύνολο των διαστάσεων της υψηλής στρατηγικής -πολιτικοδιπλωματική και οικονομικοκοινωνική διάσταση, εσωτερική-διεθνής νομιμοποίηση-.

Η πολιτική απόφαση του Ε. Βενιζέλου να εμπλέξει πολιτικοστρατιωτικά την Ελλάδα στην Ιωνία δεν ήταν η αξονική αιτία της Μικρασιατικής καταστροφής, για τους παρακάτω λόγους :

Πρώτον, η ανάληψη του έργου της διατήρησης της εσωτερικής τάξης και της προάσπισης της εξωτερικής ασφάλειας της Σμύρνης δεν οδηγούσε την Ελλάδα σε στρατηγική υπερεπέκταση ή υπερεξάπλωση.

Δεύτερον, τα μεγέθη ισχύος μεταξύ της Ελλάδας και της αποδιορθρωμένης πολιτικοστρατιωτικά Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η διαμορφωθείσα ισορροπία ισχύος-συμφερόντων στην Ανατολία με την προβλεπόμενη εγκαθίδρυση σφαιρών επιρροής μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων και τη δημιουργία νέων κρατών, η διεθνής νομιμοποίηση-αναγνώριση των ελληνικών εδαφικών διεκδικήσεων στην Ιωνία με την υπογραφή της συνθήκης των Σεβρών και την εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης των λαών λειτουργούσαν ως υποστηρικτικές μεταβλητές για την ενίσχυση του μέτρου αποτελεσματικότητας της ελληνικής υψηλής στρατηγικής.

Τέλος, η πρόταξη μίας συγκροτημένης και ορθολογικά υπολογισμένης, αν και φαινομενικά μεγαλεπήβολης μακροσκοπικής υψηλής στρατηγικής για την πραγμάτωση της Μεγάλης Ελλάδας των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών.

Στον αντίποδα το μέγιστο της πολιτικοστρατηγικής ευθύνης για την ανεπιτυχή έκβαση του Μικρασιατικού εγχειρήματος επωμίζονται οι αντιβενιζελικές κυβερνήσεις στο βαθμό και στο μέτρο που ακολούθησαν την πολιτική που είχαν αποκηρύξει χωρίς να οικοδομήσουν μια ορθολογική και αποδοτική υψηλή στρατηγική. Με άλλα λόγια, θα διατηρήσουν και θα ενισχύσουν την πολιτικοστρατιωτική εμπλοκή της Ελλάδας στη Μικρά Ασία, χωρίς να μεριμνήσουν για τη διασφάλιση των προϋποτιθέμενων εσωτερικών-εξωτερικών συνθηκών - εσωτερική-διεθνής νομιμοποίηση, εξωτερική εξισορρόπηση- για την επιτυχία της πραγμάτωσης. Αντίθετα, επικράτησε η πολιτική του παλαιοκομματισμού και του θρόνου, που είναι η νομή της πολιτικής εξουσίας για την εξυπηρέτηση ιδιοτελών και μικροπολιτικών στόχων, και αντικατοπτρίζεται στο δόγμα της μικρής πλην εντίμου Ελλάδας.

Οι Μετανοεμβριανές κυβερνήσεις, προσέφυγαν στην αποκλειστική και άμετρη χρήση της στρατιωτικής στρατηγικής για την επίτευξη του αξονικού πολιτικού στόχου -Μεγάλη Ιδέα- χωρίς ωστόσο να έχουν διασφαλίσει τις ικανές και αναγκαίες συνθήκες για τη μείωση του βαθμού τρωτότητας και την αύξηση του βαθμού αποτελεσματικότητάς της. Ειδικότερα, η ασαφής οριοθέτηση του πολιτικού σκοπού του πολέμου, η ανάληψη ενός μακροχρόνιου στρατιωτικού εγχειρήματος, η απουσία συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης και αντίστροφα η διαρκώς αυξανόμενη -από Ρωσία, Ιταλία- παροχή μέσων εξωτερικής εξισορρόπησης προς την κεμαλική κυβέρνηση, η υπερεπέκταση του επιχειρησιακού μετώπου της ελληνικής στρατιάς, η οικονομική εξουθένωση και ο οικονομικοκοινωνικός κάματος

του ελληνικού λαού οδήγησαν στην προοδευτική αλλαγή της ισορροπίας στρατιωτικής ισχύος, που ολοκληρώθηκε με την υπέρβαση του κορυφαίου σημείου της ελληνικής επίθεσης (Ιούλιος-Αύγουστος 1921), τη στρατηγική υπερεπέκταση και υπερεξάπλωση της Ελλάδας και την αποδιάρθρωση της στρατιωτικής διάστασης της ελληνικής υψηλής στρατηγικής.

Η τραγική κατάληξη της Μικρασιατικής εκστρατείας δύναται να αποδοθεί στην εσωτερική υπονόμηση του προτάγματος της εθνικής ολοκλήρωσης από την αντιβενιζελική παράταξη και το θρόνο και επέκεινα σε έναν κυκεώνα ενδογενών-εξωγενών, γεωπολιτικών-γεωστρατηγικών παραμέτρων. Ως εκ τούτου, τα αναφερόμενα σημεία τρωτότητας αναδείχθηκαν και αποδείχθηκαν σε αποφασιστικές αιτίες της ολοκληρωτικής αποδιάρθρωσης της ελληνικής στρατιωτικής και υψηλής στρατηγικής.

Η καταστροφή του 1922 αποτέλεσε την κρισιμότερη τομή στη νεότερη ελληνική ιστορία από την εποχή της δημιουργίας του κράτους. Το γεγονός τερματίζει μια περίοδο διαδοχικών επεκτάσεων των ορίων της Ελλάδας και σφραγίζει την εθνική ολοκλήρωση με έναν αντίστροφο αλυτρωτισμό. Το εθνικό κέντρο δεν θα επεκτείνεται πια προς τους αλύτρωτους, αλλά θα τους υποδέχεται ως φυγάδες και πρόσφυγες. Η ουσιαστική εγκατάλειψη του μεγαλοϊδεατισμού ως κρατικής πολιτικής, αλλά και ως λαϊκής ιδεολογίας, οδηγεί σταθερά προς την εσωτερική ανασυγκρότηση και ανάπτυξη.

Αν στη διάρκεια της δεκαετίας 1910 -1920 η εξωτερική πολιτική του Βενιζέλου συνδέθηκε με την προβολή των αλυτρωτικών διεκδικήσεων του έθνους, η επάνοδός του στο διπλωματικό προσκήνιο, με αφετηρία την αντιπροσώπευση της χώρας στη Συνδιάσκεψη της Λωζάννης, θα συνυφανθεί με τη χάραξη και την εφαρμογή μιας ριζικά διάφορης διπλωματικής στρατηγικής. Η Μικρασιατική

καταστροφή και η συνακόλουθη γεωπολιτική συρρίκνωση του εξωελλαδικού ελληνισμού θα οδηγήσει την ελληνική πολιτική ηγεσία σε μία περίοδο εσωτερικής πολιτικοστρατηγικής ενδοσκόπησης, υποτάσσοντας κάθε πολιτική επιλογή στην προτεραιότητα της κρατικής επιβίωσης. Η Συνθήκη της Λωζάννης, μέσα από τον επανακαθορισμό της εδαφικής φυσιογνωμίας, διέγραφε τη θέση της Ελλάδας και οριοθετούσε τις νέες αναζητήσεις του Ελληνισμού στο διεθνή χώρο, αλλάζοντας τον προσανατολισμό της ελληνικής πολιτικής και θέτοντας τα θεμέλια της ειρηνικής ανάπτυξης.

Η βασική τομή στη διαμόρφωση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής από τη σύσταση του ανεξάρτητου κράτους έως τις μέρες μας, μπορεί να εντοπιστεί στην υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης. Η διεθνής αυτή πράξη προσεπικύρωσε τη ριζική μετατροπή των όρων που είχαν για ένα ολόκληρο αιώνα προσδιορίσει τη διπλωματική στρατηγική της χώρας. Αναλυτικότερα, η σημαντική επέκταση των ορίων της ελλαδικής επικράτειας, σε συνδυασμό με την εγκατάσταση στα εδάφη της του μέγιστου -σε συντριπτική ήδη αναλογία- τμήματος της εθνικής οικογένειας που για χιλιετίες ήταν κατεσπαρμένο στον ευρύτερο χώρο της Χερσονήσου του Αίμου και της Μικράς Ασίας, συνεπέφερε την εγκατάλειψη του αλυτρωτισμού, ως κύριου καθοριστικού γνώμονα στη διαμόρφωση των στρατηγικών επιλογών της. Η διασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας και της ανεξαρτησίας της χώρας αναγόταν έκτοτε σε κύρια επιδίωξη της εξωτερικής της πολιτικής.

β. Προτάσεις

Με βάση τα ανωτέρω συμπεράσματα, προτείνονται προκειμένου για την προάσπιση-προαγωγή των ελληνικών εθνικών συμφερόντων τα ακόλουθα :

Η ελληνική πολιτική ηγεσία να λειτουργεί ορθολογικά, να προβαίνει σε έγκαιρη και έγκυρη διάγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος, να σχεδιάζει και να υλοποιεί

μία λελογισμένη και μεθοδικά ισοζυγισμένη υψηλή στρατηγική, θέτοντας οριοθετημένους και ιεραρχημένους διαδοχικούς πολιτικούς στόχους - βραχυπρόθεσμους-μεσοπρόθεσμους-μακροπρόθεσμους-, επιτυγχάνοντας αгаστή σύζευξη τους με τα διαθέσιμα μέσα, καθώς και με τα συμφέροντα των ισχυρών διεθνώς δρώντων στην περιφέρειά της.

Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας πρέπει συνεπώς να διέπεται από το πνεύμα και το νόημα των λόγων του Βενιζέλου:

«Πρέπει να έχομεν πάντοτε υπόψιν, ότι αι Μεγάλαι Δυνάμεις επιζητούν έκαστη ίδια συμφέροντα. Ως προς τα Ανατολικά δε ζητήματα, εντός των οποίων ευρίσκεται ο κύκλος των ιδικών μας ζητημάτων, αι δύο Δυτικά Δυνάμεις, Αγγλία και Γαλλία, είναι εκείναι των οποίων τα συμφέροντα ταυτίζονται περισσότερον προς τα ιδικά μας. Δεν πρέπει να αξιούμεν από τους ξένους να είναι φίλοι της Ελλάδος. Πρέπει όμως να ευρίσκωμεν τους συνεργάτες και συναγωνιστάς εκάστοτε εν τω κύκλω, εν τω οποίω ευρίσκεται περισσοτέρα η προσαρμογή των ιδικών μας συμφερόντων. Όταν δε η Ελλάς απέδειξε ότι είναι ικανή να πράξει έργα γενναία και μεγάλα, ουδ' επί στιγμήν εστερήθη υποστηρίξεων¹⁷⁷».

«Αν κατόρθωσα κάτι στο παρελθόν, όλα αυτά δεν ήσαν θαύματα, αλλά μελέτη πραγμάτων ακριβής, και βαθειά προσαρμογή των μέσων εκτελέσεως προς τους επιδιωκόμενους σκοπούς και προς τα διατιθέμενα μέσα¹⁷⁸».

Η Ελλάδα πρέπει να φροντίζει, για την ανάπτυξη και πρόσκτηση συντελεστών εσωτερικής-εξωτερικής εξισορρόπησης, με ιδιαίτερη βαρύτητα στην ανάπτυξη αξιόπιστων εσωτερικών συντελεστών ισχύος -στα πλαίσια της αυτοβοήθειας-,

¹⁷⁷ Από λόγο που εκφώνησε ο Ε. Βενιζέλος στην Ελληνική Βουλή στις 21 Σεπτεμβρίου 1915.

¹⁷⁸ Το Ελεύθερον Βήμα, 7 Μαΐου 1930.

καθώς και για την αγαστή διασύνδεση και χρήση του συνόλου των διαστάσεων της ελληνικής υψηλής στρατηγικής.

Τέλος, η ιστορία και ιδιαίτερα η ελληνική υψηλή στρατηγική κατά την περίοδο 1910-1923, πρέπει να αποτελεί αντικείμενο μελέτης όλων των νεότερων Ελλήνων είτε ως απλή γνώση είτε ως βοήθημα και οδηγό για όσους ασκούν ή σκοπεύουν να εμπλακούν με την άσκηση εξουσίας ή τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σε οποιοδήποτε επίπεδο.

-Ο-

Συντάξας

Μιχαήλ Κρητσωτάκης

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

«Α» Βιβλιογραφία

«Β» Χάρτης με την Εδαφική Επέκταση του Ελληνικού Κράτους Χρονολογικά

«Γ» Χάρτης των Βαλκανίων το 1878

«Δ» Δύναμη των Αντιπάλων Βαλκανικών Κρατών το 1912

«Ε» Δύναμη του Ελληνικού Στόλου το 1912

«ΣΤ» Η Βαλκανική Χερσόνησος Πριν και Μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους

«Ζ» Η Ελλάδα Μετά τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου

«Η» Χάρτης Ευρώπης Κατά τις Παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου

«Θ» Υπόμνημα Γ. Στρέϊτ προς Βασιλιά Κωνσταντίνο και Πρωθυπουργό Ε.

Βενιζέλο

«Ι» Πρώτο Υπόμνημα Πρωθυπουργού Ε. Βενιζέλου προς Βασιλιά Κωνσταντίνο

«ΙΑ» Δεύτερο Υπόμνημα Πρωθυπουργού Ε. Βενιζέλου προς Βασιλιά

Κωνσταντίνο

«ΙΒ» Τρίτο Υπόμνημα Πρωθυπουργού Ε. Βενιζέλου προς Βασιλιά Κωνσταντίνο

- «ΙΓ» Υπόμνημα Ι. Μεταξά προς Πρωθυπουργό Ε. Βενιζέλο
- «ΙΔ» Χάρτης Ζωνών Επιρροής Μικράς Ασίας Από τις Μεγάλες Δυνάμεις
- «ΙΕ» Χάρτες Ελλάδας με τις Προσαρτήσεις Συνθηκών Σεβρών-Νειγύ
- «ΙΣΤ» Η Συνθήκη των Σεβρών
- «ΙΖ» Επιστολή Ελευθέριου Βενιζέλου προς Γεώργιο Βεντήρη
- «ΙΗ» Η Ανακωχή των Μουδανιών
- «ΙΘ» Η Διάσκεψη και η Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
20 Δεκ 2016

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Α» ΣΤΗ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ
ΦΟΙΤΗΤΗ ΚΡΗΤΣΩΤΑΚΗ ΜΙΧΑΗΛ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

ΒΙΒΛΙΑ

1. ΑΣΠ/ΓΜ, Θέματα Γενικής Μορφώσεως (Κοινωνικά και Οικονομικά), Θεσσαλονίκη : ΑΣΠ 1998.
2. Βασιλούλης Γιώργος, Η Δεκαετία της φωτιάς 1912-1922. Από το θρίαμβο στην καταστροφή, Αθήνα : Εντός, 2015.
3. Βερέμης Θάνος, Μεγάλοι Έλληνες Ελευθέριος Βενιζέλος (τόμος 8), Αθήνα : Σκάϊ 2009.
4. Βερέμης Θάνος - Κολιόπουλος Γιάννης, Ελλάς. Η Σύγχρονη Συνέχεια. Από το 1821 Μέχρι Σήμερα, Αθήνα : Καστανιώτη 2006.
5. Βερέμης Θάνος, Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-1998, Αθήνα : Ι. Σιδέρης 1998.
6. ΓΕΣ/ΔΙΣ, Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού Κατά την Μικρασιατικήν Εκστρατείαν, 1919-1922, Αθήνα : ΔΙΣ 1990.
7. ΓΕΣ/ΔΙΣ, Θέματα Στρατιωτικής Ιστορίας, Αθήνα : ΔΙΣ 1999.

8. Γιαλλουρίδης Χριστόδουλος, Η Ελληνο-Τουρκική Σύγκρουση Από την Κύπρο έως τα Ίμια τους S-300 και το Ελσίνκι 1955-2000- Η Οπτική του Τύπου, Αθήνα : Ι. Σιδέρης, 2001.
9. Γρίβα Μαριλένα, Το Υπουργείο Εξωτερικών 1833-2007, Αθήνα : Παπαζήση 2008.
10. Δέλτα Πηνελόπη, Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος, Ημερολόγιο - Αναμνήσεις - Μαρτυρίες - Αλληλογραφία, Αθήνα : Ερμής 1978.
11. Καψής Γιάννης, Χαμένες Πατρίδες. Από την απελευθέρωση στην καταστροφή της Σμύρνης, Αθήνα : Νέα Σύνορα- Α.Α. Λιβάνη, 1989.
12. Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα, Αθήνα : Ποιότητα 2008.
13. Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης (750-192 π.Χ.), Αθήνα : Ποιότητα 2001.
14. Κολιόπουλος Ιωάννης, Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, Χατζηβασιλείου Ευάνθης, Νημάς Θεόδωρος, Σχολινάκη-Χελιώτη Χάρις, Ιστορία του Νεότερου και του Σύγχρονου Κόσμου (από το 1815 έως σήμερα), Γ΄ Τάξη Γεν. Λυκείου (Γενικής Παιδείας), Αθήνα : Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων Πολιτισμού και Αθλητισμού.
15. Κυμιωνής Ιωάννης, 1920, Η Συνθήκη των Σεβρών. Η «Εύθραυστη Ειρήνη». Τα Άρθρα, οι Διατάξεις, τα Πρωτόκολλα, χ.τ.ε. : χ.ε. χ.χ.

16. Μαυρόπουλος Παναγιώτης, Εισαγωγή στη Θεωρία του Πολέμου και της Στρατηγικής, Αθήνα : χ.ε. 2012.
17. Νικολοδήμος Αθανάσιος, Μέρες Πολέμου (1902-1922). Αυτοί που έγραψαν Ιστορία, Λευκωσία : Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 2005.
18. Παναγάκος Παναγιώτης, Συμβολή εις την Ιστορίαν της Δεκαετίας 1912-1922, Αθήνα : χ.ε. 1961.
19. Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας, Αθήνα : Ποιότητα 2011.
20. Πλατιάς Αθανάσιος, Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη, Αθήνα : Εστία 2010.
21. Ροδάς Μιχαήλ, Η Ελλάδα στη Μικράν Ασία (1918-1922), Αθήνα: Κλεισούνη 1950.
22. Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, Ελευθέριος Βενιζέλος 12 Μελετήματα, Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα 1999.
23. Σβολόπουλος Δ. Κωνσταντίνος, Η Απόφαση για Επέκταση της Ελληνικής Κυριαρχίας στη Μικρά Ασία, Αθήνα : Ίκαρος 2009.
24. Σβορώνος Νίκος, Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας, Αθήνα : Θεμέλιο 1983.
25. Στεмпίλης Δημήτρης, Πατρικίου Αλεξάνδρα, Λυρίσης Βασίλης, Βιδάλης Λουκάς, Συνοπτική Ιστορία της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Αθήνα : Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων/ Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. 2008.

26. Τσιριγώτης Διονύσιος, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία. Διεθνείς Σχέσεις και Διπλωματία, Αθήνα : Ποιότητα 2013.

27. Τσιριγώτης Διονύσιος, Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922. Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία και Εξωτερική Πολιτική, Αθήνα : Ποιότητα 2010.

28. Ψυρούκης Νίκος, Μικρασιατική Καταστροφή, Αθήνα :Ανεξάρτητος Δρόμος 1964.

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΕΣ

1. Δομή, Αθήνα : Δομή Α.Ε. 2007, τ. 3, τ.5, τ.10, τ. 22.
2. Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000, Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα 2003, τ. 5.
3. Κ. Παπαρρηγόπουλου, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Αθήνα : National Geographic 2009, τ. 21, τ. 24.

ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΕΣ- ΜΕΛΕΤΕΣ-ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ-ΗΜΕΡΙΔΕΣ

1. Βεντήρης Γεώργιος, Η Ελλάς του 1910-1920 Ιστορική Μελέτη, Αθήνα : Πυρσός ΑΕ 1931, τ. 1ος.
2. ΓΕΝ, 1922-2012, ενενήντα χρόνια από τη Μικρασιατική Καταστροφή, Αθήνα : ΓΕΝ/ΥΙΝ Ναυτική Επιθεώρηση, τ.172 2012.

3. ΓΕΣ/7ο ΕΓ- ΔΙΣ, Ημερίδα για τα 90 χρόνια από την Έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων, Αθήνα : ΓΕΣ/7ο ΕΓ 2002.
4. Δημαράς Αθανάσιος ΙΚ ΙΙΙ - Πούλιος Ευάγγελος ΙΚ ΙΙΙ - Τσίγκας Στέφανος ΙΚ ΙΙΙ, 100 χρόνια από την Έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων, Αθήνα : Σχολή Ικάρων 2012.
5. Δοξάκης Κομήτης Τχης (ΠΖ), Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913 Μελέτη, Αθήνα : ΓΕΣ/7ο ΕΓ Ένθετο στη Στρατιωτική Επιθεώρηση 2013.
6. Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα. Συμπόσιο 75 Χρόνια από την Απελευθέρωση της Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη : Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου 1990.
7. Παπαδάκης Νικόλαος, Ελευθέριος Βενιζέλος Ιστορικό Λεύκωμα, Χανιά : Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος» και Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε., 2016.
8. Σύνδεσμος Επιτελών Εθνικής Αμύνης, 100 χρόνια από την Έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων, Αθήνα : Εθνικές Επάλξεις τ. 101 2012.
9. Σύνδεσμος Επιτελών Εθνικής Αμύνης, Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος 100 Χρόνια από την Έναρξη, Αθήνα : Εθνικές Επάλξεις τ. 108 2014.
10. The National Geographic Society, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Η Μεγάλη Εξόρμηση 1912-1913. Ο Διπλασιασμός της Ελλάδας κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους, Αθήνα : National Geographic 2010.
11. The National Geographic Society, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Ο Μεγάλος Ξεριζωμός 1922. Η Μετακίνηση 1.300.000 Προσφύγων Από τις

Πατρογονικές Εστίες της Μικράς Ασίας στην Ελλάδα. Αθήνα : National Geographic 2010.

12. Τσιριγώτης Διονύσιος, Εναλλακτικές στρατηγικές των λιγότερο ισχυρών κρατών στο διεθνές σύστημα των νεότερων χρόνων, διδακτορική διατριβή, Αθήνα : Πάντειο Πανεπιστήμιο 2006.

13. Φωτόπουλος Γεώργιος Ανχης (ΠΖ), Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913. Αφιέρωμα για τα 90 Χρόνια από τους Βαλκανικούς Πολέμους, Αθήνα : ΓΕΣ/7ο ΕΓ Ένθετο στη Στρατιωτική Επιθεώρηση 2002.

ΑΡΘΡΑ ΣΕ ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

1. Ανασαστόπουλος Βασίλειος Ανχης (ΤΘ-ΕΥ), «Η Μάχη του Κιλκίς Λαχανά 1913. Το Σφαγείο του Ελληνοβουλγαρικού Πολέμου», Στρατιωτική Επιθεώρηση, τ. 2 (2015) 6-49.

2. Γαρδίκι- Κατσιαδάκη Ελένη, «Ο συσχετισμός των Δυνάμεων και η Ελλάδα μπροστά στη συνθήκη του Βουκουρεστίου», στο Institute for Balkan Studies, Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα. Συμπόσιο 75 Χρόνια από την Απελευθέρωση της Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη : Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1990, 44.

3. Γεμεντζής Ιωάννης Ανχης (ΠΒ), «Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος, Αίτια και Στόχοι, Πολεμικές Επιχειρήσεις Μεταξύ Βουλγαρίας και Ελλάδας. Ειρήνη Βουκουρεστίου. Αποτελέσματα & Συνέπειες», Στρατιωτική Επιθεώρηση, τ. 6 (2009) 114-129.

4. Καλαϊτζάκη Θεοδώρα, «Η Εξωτερική Πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου 1910-1923», Στρατιωτική Επιθεώρηση, τ. 6 (2003) 30-45.

5. Καλαϊτζάκη Θεοδώρα, «Η Μεγάλη Ιδέα ως Κεντρικός Άξονας της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής (1830-1923)», Στρατιωτική Επιθεώρηση, τ. 1 (2006), 42-51.

6. Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, «Η Στρατηγική Συνεισφορά του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού, 1821-1944», Ναυτική Επιθεώρηση, 172,580 (Μαρ-Μαΐ 2012) : 62-63.

7. Κοπανιτσάνου Θεοφάνη, «Η συμμετοχή της Ελλάδας στις συμμαχικές επιθετικές επιχειρήσεις στο Μακεδονικό Μέτωπο το 1918», Εθνικές Επτάλξεις, 108 (Απρ- Ιουν 2014) : 26.

8. Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, «Η Ελληνική Υψηλή Στρατηγική προς τον 21ο Αιώνα», στο Χρ. Γιαλλουρίδης – Π. Τσάκωνας, Ελλάδα και Τουρκία Μετά το Τέλος του Ψυχρού Πολέμου, Ι. Σιδέρης (2002) 177-197.

9. Παπασωτηρίου,Χαράλαμπος «Η Πορεία της Νεοελληνικής Υψηλής Στρατηγικής», Εταιρεία Κοινωνικών και Οικονομικών Μελετών (Ε.Κ.Ο.ΜΕ.) : 8.

10. Παπούλια Βασιλική, «Το Βαλκανικό Σύμφωνο», στο Institute for Balkan Studies, Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα. Συμπόσιο 75 Χρόνια από την Απελευθέρωση της Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη : Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, (1990) 20.

11. Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, «Κοινοβουλευτισμός και Μεγάλη Ιδέα», στο Πολιτικοί Προσανατολισμοί του Νέου Ελληνισμού, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία (2012) 65-74.

12. Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, «Η Ελλάδα και ο Ελληνισμός πριν και μετά τη συνθήκη του Βουκουρεστίου», στο Institute for Balkan Studies, Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα. Συμπόσιο 75 Χρόνια από την Απελευθέρωση της

Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη : Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1990, 202, 203, 205.

B. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ- ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

BIBLIA

1. Beaufre Andre, Εισαγωγή στη Στρατηγική, μτφ. Παναγιώτης Μαυρόπουλος, Αθήνα : ΓΕΕΘΑ 2015.
2. Castellan Georges, Η Ιστορία των Βαλκανίων, μτφ. Βασιλική Αλιφέρη, Αθήνα : Γκοβόστης Εκδοτική ABEE 1991.
3. Corbett Sir Julian Stafford, Αρχές Ναυτικής Στρατηγικής, Αθήνα : ΓΕΕΘΑ, 2015, μτφ-επιμ. Παναγιώτης Μαυρόπουλος.
4. Fotakis,Zisis Greek Naval Strategy and Policy. 1910-1919, London and New York : Routledge, 2005.
5. Hart B. H. Liddell, η Έμμεσος Στρατηγική, μτφ. Διεύθυνση Στρατιωτικών Εκδόσεων ΓΕΣ, Αθήνα : ΓΕΣ 1963.
6. Horton George, Η κατάρα της Ασίας, μτφ. Γεώργιος Τσελίκας, Αθήνα : Ατλαντίς - Μ. Πεχαιβανίδης & ΣΙΑ Α.Ε., 1980.
7. Jackson Robert - Sorensen Georg, Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων η Σύγχρονη Συζήτηση, μτφ. Χαράλαμπος Κωνσταντινίδης, Αθήνα : Gutenberg 2006.

8. Jomini Antoine - Henri, η Τέχνη του Πολέμου, μτφ. Ανδρέας Ματζάκος, Αθήνα : ΓΕΕΘΑ 2015.

9. klausewitz Karl Von, περί του Πολέμου, μτφ. Νατάσα Ξεπουλιά, Θεσσαλονίκη : Βάνιας 1999.

10. Luttwak Edward, Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, μτφ. Μάριος Μπλέτας, Αθήνα: Τουρίκη 2009.

11. Πλατιάς Αθανάσιος - Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, Η Τέχνη του Πολέμου του Σουν Τσου. Μετάφραση, σχόλια, ερμηνεία, ανάλυση, Αθήνα : Δίαυλος 2015.

Γ. ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

1. [www. elliniki-gnomi.eu](http://www.elliniki-gnomi.eu)
2. www.geetha.mil.gr
3. www.greekworldhistory.blogspot.gr
4. www.history-pages.blogspot.gr
5. www.istoria.gr

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
20 Δεκ 2016

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Γ» ΣΤΗ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ
ΦΟΙΤΗΤΗ ΚΡΗΤΣΩΤΑΚΗ ΜΙΧΑΗΛ

ΧΑΡΤΗΣ
ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΩΝ ΤΟ 1878

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
20 Δεκ 2016

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Δ» ΣΤΗ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ
ΦΟΙΤΗΤΗ ΚΡΗΤΣΩΤΑΚΗ ΜΙΧΑΗΛ

ΔΥΝΑΜΗ

ΤΩΝ ΑΝΤΙΠΑΛΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΤΟ 1912¹⁷⁹

ΧΩΡΑ	ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ					ΠΥΡΟΒΟΛΑ		ΔΥΝΑΜΗ ΑΝΤΡΩΝ	
	ΠΕΖΙΚΟΥ			ΙΠΠΙΚΟΥ		ΜΑΧΗΣ	ΤΟΠΟ-ΜΑΧΙΚΑ	ΠΕΖΙΚΟΥ	ΙΠΠΙΚΟΥ
	ΣΩΜΑΤΑ	ΜΕΡ / ΧΙΕΣ	ΤΑΞ / ΧΙΕΣ	ΜΕΡ / ΧΙΕΣ	ΤΑΞ / ΧΙΕΣ				
ΣΥΜΜΑΧΟΙ									
ΕΛΛΑΔΑ		8 (α)			1	180	72	129.000	1.000
ΣΕΡΒΙΑ		10	2	1		500		220.000	3.000
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ		11		1	1	720		300.000	5.000
ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΟ		4				130		35.000	
ΣΥΝΟΛΟ		33	2	2	2	1.530	72	684.000	9.000
ΤΟΥΡΚΙΑ	7	48 (β)		2		850	750	340.000	6.000

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

(α) Έχει περιληφθεί και η VIII Μεραρχία που συγκροτήθηκε στις 12 Δεκ 1912 στην Ήπειρο από τις εκεί δυνάμεις.

¹⁷⁹ Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-13 ΓΕΣ/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Πίνακας 2.

Η Ελληνική μεραρχία κατά τη σύνθεσή της ήταν κατώτερη αριθμητικά της Σερβικής, το μισό περίπου της Βουλγαρικής και ισοδύναμη περίπου της Τουρκικής.

(β) Από τις Τουρκικές μεραρχίες οι 22 ήταν οργανικές των σωμάτων στρατού και οι 26 ανεξάρτητες.

ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
20 Δεκ 2016

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Ε» ΣΤΗ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ
ΦΟΙΤΗΤΗ ΚΡΗΤΣΩΤΑΚΗ ΜΙΧΑΗΛ

ΔΥΝΑΜΗ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΟΛΟΥ ΤΟ 1912¹⁸⁰

ΣΤΟΛΟΣ ΑΙΓΑΙΟΥ

Θωρηκτά	4	:	Αβέρωφ, Ύδρα	Σπέτσες,	Ψαρά,
Αντιτορπιλικά	10	:	Βέλος, Νίκη, Ασπίς, Δόξα	Σφενδόνη, Ναυκρατούσα, Θύελλα,	Λόγχη, Νέα Γενεά, Κεραυνός,
Ανιχνευτικά	4	:	Λέων, Ιέραξ	Αετός,	Πάνθηρ,
Υποβρύχια	1	:	Δέλφιν		
Τορπιλοβόλα	5	:	11, 12, 14, 15, 16		
Οπλιταγωγά	1	:	Σφακτηρία		
Ναρκοθετικά	1	:	Άρης		
Ανεφοδιαστικά- Τορπιλοφόρα	1	:	Κανάρης		

ΜΟΙΡΑ ΙΟΝΙΟΥ :

Ατμοβάριδες ^(α)	2	:	Άκτιον,	Αμβρακία
----------------------------	---	---	---------	----------

¹⁸⁰ Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-13 ΓΕΣ/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Πίνακας 1.

Ατμομυοδρόμωνες ^(β) 4 : Αλφειός, Αχελώος, Πηνειός
Ευρώτα,
Κανονιοφόροι 3 : Α, Β, Δ

ΜΟΙΡΑ ΕΥΔΡΟΜΩΝ

Επίτακτα εμπορικά : Εσπερία, Μυκάλη, Μακεδονία, Αθήναι, Πέλοψ
(εξοπλισμένα) Αρκαδία κ.α.

Βοηθητικά : Αιγιαλεία, Μονεμβασία, Ναυπλία κ.α.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

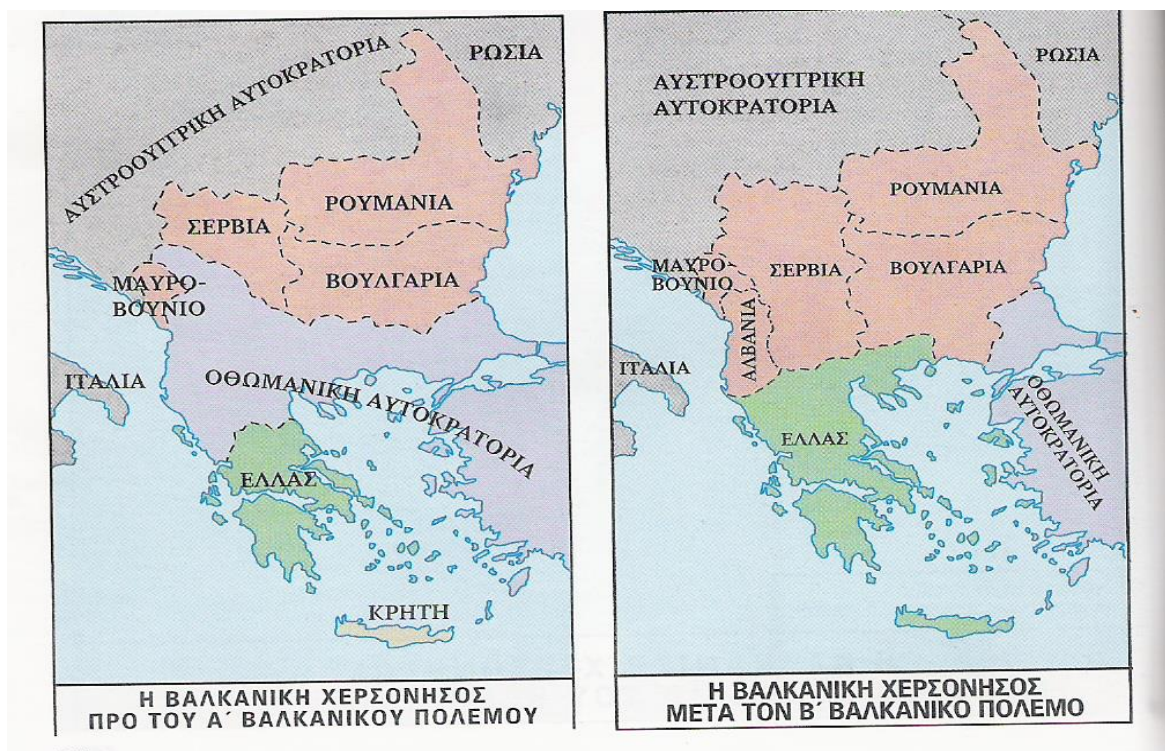
(α) Κανονιοφόροι με ένα πυροβόλο.

(β) Ατμόπλοια.

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
20 Δεκ 2016

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «ΣΤ» ΣΤΗ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ
ΦΟΙΤΗΤΗ ΚΡΗΤΣΩΤΑΚΗ ΜΙΧΑΗΛ

Η ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΣ ΠΡΙΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΤΟΥΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΥΣ **ΠΟΛΕΜΟΥΣ**

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Ειδικότερα με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου η Ελλάδα έλαβε τη Νότια Ήπειρο, την Ανατολική Μακεδονία με τη Θεσσαλονίκη και την Καβάλα και τα σύνορά της επεκτάθηκαν μέχρι τον ποταμό Νέστο. Επίσης, έλαβε την Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου, εκτός από τα Δωδεκάνησα (που μετά τον ιταλοτουρκικό πόλεμο του 1911 είχαν παραχωρηθεί στην Ιταλία) και τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο που παρέμειναν στην Τουρκία.

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
20 Δεκ 2016

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Ζ» ΣΤΗ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ
ΦΟΙΤΗΤΗ ΚΡΗΤΣΩΤΑΚΗ ΜΙΧΑΗΛ

Η Ελλάδα Μετά τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου¹⁸¹

«Ως πρώτος αντικειμενικός παράγοντας, που θα προσδώσει νέα μορφή και υπόσταση στη διεθνή παρουσία της Ελλάδας μετά τη συνομολόγηση της Συνθήκης του Βουκουρεστίου, οφείλει να θεωρηθεί η σημαντική διεύρυνση, ο ουσιαστικός διπλασιασμός της ελληνικής επικράτειας. Η εδαφική έκταση του ελληνικού κράτους από 63.211 κάλυπτε 120.308 τετραγωνικά χιλιόμετρα.

Η εντυπωσιακή μάλιστα αυτή μεγέθυνση, πέρα από την ποσοτική της αποτίμηση, θα όφειλε να συναρτηθεί με την επισήμανση των ειδικότερων πλεονεκτημάτων που συνεπαγόταν η προσάρτηση -de jure ή de facto- επαρχιών με αυξημένη γεωπολιτική σημασία, όπως η Μακεδονία και το νησιωτικό σύμπλεγμα του Αιγαίου. Παρά την έλλειψη στερεάς σπονδυλικής στήλης, η νέα Ελλάδα ενίσχυε σημαντικά την παράκτια διάστασή της. Η επέκταση ως τον ποταμό Νέστο κάλυπτε, με επίκεντρο τον καίριο στρατηγικό κόμβο της Θεσσαλονίκης, το μέγιστο μέρος των νότιων παραλίων της Βαλκανικής Χερσονήσου, προκεχωρημένου τμήματος της ευρωπαϊκής ηπείρου προς την κατεύθυνση της ανατολικής Μεσογείου και της Εγγύς Ανατολής. Η κυριαρχική, εξάλλου, παρουσία στη νευραλγική ζώνη του Αιγαίου ενίσχυε τη σημασία του

¹⁸¹ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Ελευθέριος Βενιζέλος 12 Μελετήματα, (Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα 1999), σ. 71-78.

ελληνικού χώρου για τον έλεγχο των θαλάσσιων διαβάσεων και για τη στρατηγική στήριξη στο ευαίσθητο τρίγωνο Δαρδανελίων-Γιβραλτάρ-Σουέζ.

Η διεύρυνση της ελληνικής επικράτειας συνοδευόταν, εύλογα, από την αντίστοιχη αύξηση του πληθυσμιακού δυναμικού της, από 2.631.912 σε 4.718.221. Το φαινόμενο αυτό, πέρα από την ευεργετική επίδραση στον τομέα κάθε παραγωγικής διαδικασίας, συνέβαλλε αποφασιστικά στην επαύξηση της ισχύος της χώρας και, συνακόλουθα, στη ριζική βελτίωση της διεθνούς θέσης της. Η υπερκέραση, τέλος, σε σημαντικό βαθμό, των εγγενών αδυναμιών που είχαν ως τότε περιστείλει την αποδοτικότητα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, υπογραμμιζόταν από την επέκταση σε εδάφη πρόσφορα να συντελέσουν στη ριζική αναβάθμιση των παραγωγικών δυνατοτήτων της χώρας. Η διεύρυνση της ελληνικής επικράτειας προς την κατεύθυνση της Ηπείρου, των νησιών του Αιγαίου και της Κρήτης, ιδιαίτερα όμως της Μακεδονίας, συνεπέφερε την εξασφάλιση πλουτοπαραγωγικών πηγών που προορίζονταν να ανεβάσουν αισθητά τον ποιοτικό και ποσοτικό δείκτη της αγροτικής παραγωγής, να ενισχύσουν τις προϋποθέσεις για την εκβιομηχάνιση και γενικότερα, να συντελέσουν καθοριστικά στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Η μερική, τουλάχιστον, απαλλαγή από τη χρόνια παραγωγική καχεξία που απέρρεε από τη στενότητα και την πενία του εδαφικού χώρου επέτρεπε την αποτελεσματικότερη ήδη αναζήτηση τρόπων και μεθόδων ικανών να συμβάλουν στην περισσότερο ισόρροπη σχέση της Ελλάδας με τα οικονομικά ισχυρότερα μέλη της διεθνούς κοινότητας.

Σε αναζήτηση των παραγόντων που επέδρασαν καθοριστικά στη βελτίωση της διεθνούς θέσης της Ελλάδας, πρέπει, πέρα από τα αντικειμενικά στοιχεία που αναφέρθηκαν, να γίνει ειδική μνεία και ορισμένων υποκειμενικών περισσότερο παραγόντων. Προς την κατεύθυνση αυτή, θα ήταν αναγκαίο καταρχήν να

υπογραμμιστεί ότι η ευόδωση της πολεμικής προσπάθειας και η πρόσκτηση εδαφών σε έκταση που άγγιζε, αν δεν ξεπερνούσε, τις βραχυπρόθεσμες προσδοκίες της υπεύθυνης ηγεσίας της χώρας, είχε εύλογα δημιουργήσει κλίμα γενικής ευφορίας και αισιοδοξίας στους κόλπους της εθνικής οικογένειας. Το αίσθημα αυτό δεν αποτελούσε την απόρροια στιγμιαίων και ανεδαφικών συναισθηματικών παρορμήσεων, όπως στο πρόσφατο ή το απώτερο παρελθόν, είχε αντίθετα, ως αφετηρία συγκεκριμένα επιτεύγματα που εξασφαλίστηκαν με αιματηρούς αγώνες και θυσίες. Η πίστη στις δυνάμεις του έθνους και του λαού διασταυρωνόταν με την έξαρση της ανάγκης για τη διαφύλαξη της εθνικής ομοψυχίας, η οποία και είχε αποφασιστικά συμβάλει στη θετική έκβαση μιας μεγάλης κοινής προσπάθειας. Πέρα όμως από το διάχυτο αυτό αίσθημα, θα ήταν δυνατό να επισημανθούν στο χώρο της νέας Ελλάδας και άλλες ποιοτικές μεταβολές. Το ελεύθερο τμήμα του έθνους εμπλουτιζόταν με τη δυναμική παρουσία πληθυσμιακών ομάδων που εισέφεραν τα βιώματα, τις εμπειρίες και τις παραδόσεις της ιδιαίτερης πατρίδας τους. Η επαναθεώρηση, κατ' επέκταση, και η ανανέωση των σταθερών προσανατολισμών και των καθιερωμένων αξιών άνοιγε νέους ορίζοντες στην πολιτική και πνευματική ζωή του έθνους.

Στο σημείο αυτό θα ήταν εύλογο να προβληθεί ένα καίριο ερώτημα: η διεθνής θέση της Ελλάδας, ριζικά αναβαθμισμένη μετά τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου, συνεπαγόταν και την αναπροσαρμογή των στρατηγικών προσανατολισμών ή, έστω, την αναθεώρηση των τακτικών στόχων της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής; Ποιο ήταν το νέο περιεχόμενο που ο Βενιζέλος, ως υπεύθυνος χειριστής της, θέλησε να της προσδώσει στη μια ή την άλλη περίπτωση;

Στο πλαίσιο της ευρύτερης αυτής διαδικασίας, η συνομολόγηση της Συνθήκης του Βουκουρεστίου υποδηλώνει μια καίρια τομή στην εξέλιξη της αλυτρωτικής πολιτικής που εφαρμόστηκε με παραλλαγμένες μορφές ως τις αρχές της τρίτης δεκαετίας του 20ού αιώνα. Η σημασία της δεν εντοπίζεται σε μόνη, ή καθαυτή, την πρόσκτηση των εκτεταμένων εδαφών της Ηπείρου, της Μακεδονίας και των νησιών του Αιγαίου, είναι ακόμη, συναρτημένη με το μεταβολισμό της ελλαδικής εθνικής ιδέας -ως μοναδικής πλέον, εθνικής στρατηγικής- στους κόλπους του αλύτρωτου Ελληνισμού της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, ως τα ακρότερα όρια του.

Η εθνικιστική πολιτική του Νεοτουρκικού καθεστώτος είχε από τις αρχές της δεύτερης δεκαετίας του αιώνα εκμηδενίσει τις προϋποθέσεις για μια δυναμική ενσωμάτωση των χριστιανικών εθνοτήτων στους κόλπους ενός πολυεθνικού συνταγματικού κράτους, φιλελεύθερου και αποκεντρωτικού στην εσωτερική δομή του, και είχε αφαιρέσει κάθε ουσιαστικό περιεχόμενο από τη «νεοφαναριωτική» πολιτική που απέβλεπε, σε μια θεσμικά ισότιμη συνεργασία Ελλήνων και Τούρκων στο πλαίσιο ενός ενιαίου κρατικού σχήματος. Έκθετοι στις πιέσεις των Νεοτούρκων εθνικιστών, οι αλύτρωτοι Έλληνες, σε αναζήτηση των μέσων για την προάσπιση της εθνικής τους ταυτότητας και τη διασφάλιση του εθνικού τους μέλλοντος, θα υιοθετήσουν, ομόθυμα και ανεπιφύλακτα, την επιδίωξη της ενσωμάτωσης στους κόλπους ενός μεγάλου ελληνικού εθνικού κράτους.

Στη διαμόρφωση και την εμπέδωση της πολιτικής αυτής θα συμβάλει καθοριστικά η νέα πραγματική κατάσταση που θα ανακύψει από το καθεστώς της Συνθήκης του Βουκουρεστίου και θα δώσει ουσιαστική υπόσταση σε μια επιδίωξη χωρίς σοβαρό ως τότε πολιτικό αντίκρισμα: η ελεύθερη Ελλάδα, με εκτεταμένα ήδη τα σύνορά της μέχρι τη Θράκη και τα μικρασιατικά παράλια, διπλωματικά,

στρατιωτικά και οικονομικά αναβαθμισμένη, κρινόταν ικανή να επιχειρήσει ένα νέο άλμα στην οδό της εκπλήρωσης των πιο προωθημένων εθνικών της ονείρων, προς την κατεύθυνση της Κωνσταντινούπολης και της Μικράς Ασίας.

Η επισήμανση αυτή δεν θα όφειλε εντούτοις να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η διπλωματική στρατηγική που έμελλε ο Βενιζέλος να υιοθετήσει την επαύριο της Συνθήκης του Βουκουρεστίου βασιζόταν αναγκαστικά στην προβολή, με την ίδια ένταση, των ανεκπλήρωτων αλυτρωτικών διεκδικήσεων. Τα συγκεκριμένα αιτήματα που προσδιόριζαν ήδη την τακτική του εντοπίζονταν στην οριστική διευθέτηση του Νησιωτικού και στο θετικό διακανονισμό του Βορειοηπειρωτικού ζητήματος. Η διατήρηση σημαντικού τμήματος της εθνικής οικογένειας έξω από τα σύνορα του ελληνικού βασιλείου δεν κρινόταν σε κάθε περίπτωση ασύμβατη με τη διασφάλιση της ειρήνης, στο άμεσο γειτονικό περιβάλλον του. Ηγέτης στην επική πολεμική προσπάθεια της χώρας, ο Έλληνας πρωθυπουργός γινόταν, μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Βουκουρεστίου, κήρυκας της ανάγκης για αποκατάσταση και παγίωση της ειρήνης.

Στο διμερές επίπεδο, προσέβλεπε στη διατήρηση συμμαχικών δεσμών με τη Σερβία, στον καθορισμό των νότιων συνόρων της Αλβανίας με τρόπο που να μη διαταράξει τις φιλικές σχέσεις των δύο λαών, στην ειρηνική συμβίωση με τη Βουλγαρία -με την αυτονόητη προϋπόθεση ότι οι όροι της Συνθήκης του Βουκουρεστίου θα γίνουν σεβαστοί - και ακόμη, μετά τη σύναψη της Συνθήκης των Αθηνών, με την Τουρκία.

Η έκρηξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ήταν μοιραίο να ματαιώσει κάθε προοπτική πολιτικής σταθεροποίησης σε ειδικότερο περιφερειακό πλαίσιο. Τα Βαλκάνια, «πυριτιδαποθήκη της Ευρώπης», σύμφωνα με το χαρακτηρισμό της

εποχής, προσφέρονταν λιγότερο από κάθε άλλη γεωγραφική ζώνη για να διαψεύσουν το γενικό αυτό αξίωμα. Σε αναζήτηση είτε των μέσων για την ανακίνηση των ανεκπλήρωτων προσδοκιών τους είτε των ερεισμάτων για τη διασφάλιση των κεκτημένων κυριαρχικών δικαιωμάτων τους, ή και στραμμένα προς τις δύο ταυτόχρονα κατευθύνσεις, τα έθνη της Χερσονήσου του Αίμου εμπλέκονταν αναπόφευκτα στο στρόβιλο του πολέμου με αναπεπταμένο το λάβαρο των πιο προωθημένων εθνικών τους διεκδικήσεων. Υπό τις συνθήκες αυτές, η ισορροπία που είχε αποκατασταθεί με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου αποτέλεσε φαινόμενο παροδικής χρονικής διάρκειας στην εξέλιξη μιας διαδικασίας που προοριζόταν να ολοκληρωθεί με τη διατύπωση των όρων μιας γενικής ειρήνης για την Ευρώπη, και τον κόσμο.

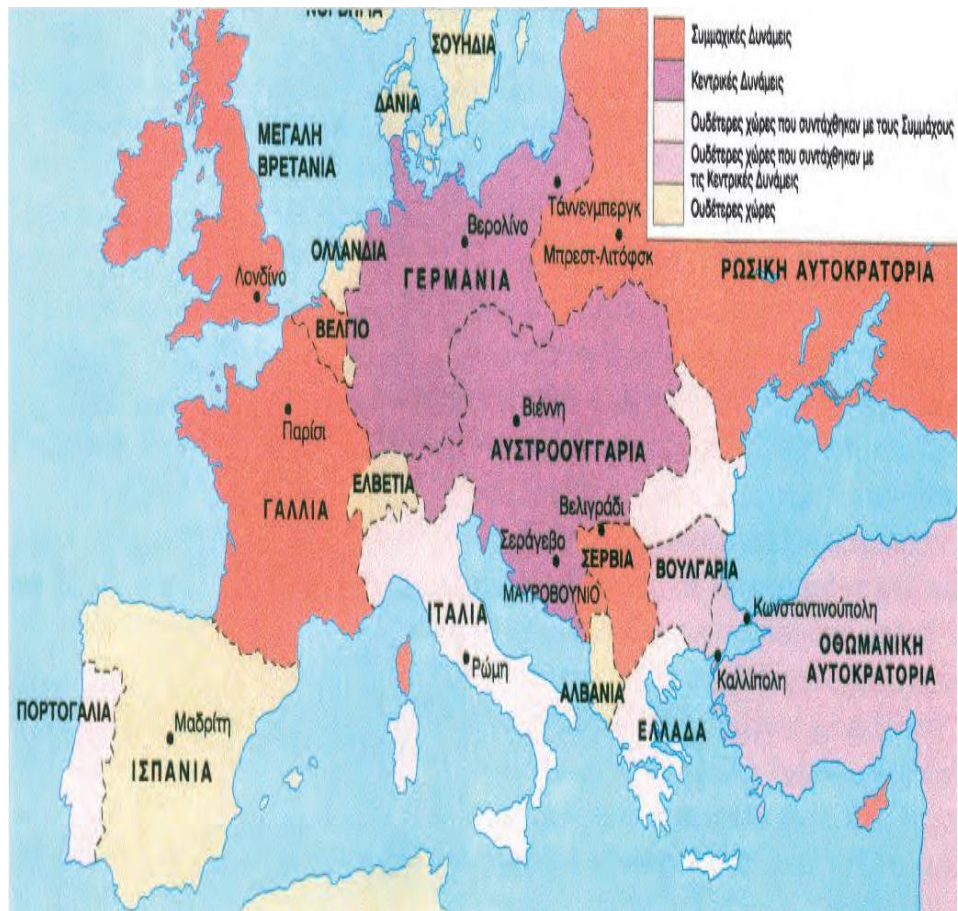
Ενόψει της ανάγκης να δοκιμάσει την αντοχή των στρατηγικών επιδιώξεων και να προσδιορίσει ανάλογα τους τακτικούς στόχους της στο πλαίσιο μιας ραγδαίας μεταλλαγμένης και απρόβλεπτης -στην τελική διαμόρφωσή της- διεθνούς συγκυρίας, η Ελλάδα διχαζόταν εσωτερικά όταν, ένα μόλις χρόνο μετά τη σύναψη της Ειρήνης του Βουκουρεστίου, εκρηγνυόταν ο Παγκόσμιος Πόλεμος. Κάθε σχεδιασμός με στόχο τη διασφάλιση της ειρήνης ανατρεπόταν και η δυναμική ένταξη στην αδυσώπητη ένοπλη διαμάχη συνυφαινόταν από τον Ελευθέριο Βενιζέλο με τη διατύπωση μιας ανανεωμένης αλυτρωτικής πολιτικής. Ήδη, αντί της εμμονής στη διασφάλιση των κεκτημένων του Βουκουρεστίου, θα επιζητηθεί η ολοκληρωτική δικαίωση των εθνικών διεκδικήσεων της Ελλάδας προς την κατεύθυνση των γειτόνων της».

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
20 Δεκ 2016

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Η» ΣΤΗ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ
ΦΟΙΤΗΤΗ ΚΡΗΤΣΩΤΑΚΗ ΜΙΧΑΗΛ

ΧΑΡΤΗΣ

ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΟΥ Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
20 Δεκ 2016

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Θ» ΣΤΗ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ
ΦΟΙΤΗΤΗ ΚΡΗΤΣΩΤΑΚΗ ΜΙΧΑΗΛ

Υπόμνημα

Γ. Στρέϊτ προς Βασιλιά Κωνσταντίνο και Πρωθυπουργό Ε. Βενιζέλο¹⁸²

Εν Αθήναις τη 24 Αυγούστου 1914

ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Επεδόθη προς την Α. Μ. τον Βασιλέα και τον Πρόεδρον της Κυβερνήσεως, τη 25 Αυγούστου (π. η.) 1914.

Εν η περιπτώσει η Τουρκία περιπλακή εις πόλεμον προς τας Δυνάμεις της Τριπλής Συνεννοήσεως, η Ελλάς έχει συμφέρον να επιτεθή της Τουρκίας συμπράττουσα μετά της Τριπλής Συνεννοήσεως; Δύναται να αναλάβη από τούδε περί τούτου υποχρέωσιν.

Εκ των προτέρων δεν είναι βεβαίως δυνατόν να καθορισθή τίνα τροπή θα λάβωσι τα πράγματα εν τοιούτω αγώνι της Τριπλής Συνεννοήσεως μετά της Τουρκίας, ιδίως εν συνδυασμῷ προς τον Ευρωπαϊκόν αγώνα, ουδ' αποκλείεται ότι, δύναται να επιστή στιγμή καθ'ήν θα ενδείκνυται ανάμιξις της Ελλάδος. Από της σήμερον όμως δεν νομίζω ότι συμφέρει εις την Ελλάδα να αναλάβη υποχρέωσιν αναμίξεως, ενισχυομένη όπως επιτεθή της Τουρκίας.

¹⁸² Γεώργιος Βεντήρης, Η Ελλάς του 1910-1920 Ιστορική Μελέτη, (Αθήνα : Πυρσός ΑΕ, 1931, τ. 1^{ος}), σ. 361-364.

Α') δεν νομίζω ότι απαιτείται χάριν της αμοιβαιότητας ανάληψις τοιαύτης υποχρεώσεως.

Αν, της Βουλγαρίας επιτιθεμένης εναντίον της Σερβίας, η Ελλάς κηρύξει τον πόλεμον κατά της Βουλγαρίας καί τη τελευταία ταύτη έλθη επίκουρος η Τουρκία, αι Δυνάμεις της Συνεννοήσεως, καίπερ μη απαντήσασαι ρητώς εις το τεθέν αιταίς ερώτημα της 1 Αύγουστου υπό του κου Προέδρου της Κυβερνήσεως, βεβαίως θέλουσιν επέλθει επίκουροι της Ελλάδος, αποκλείουσαι, ως υπεδηλώθη, τον Ελλησπόντον. Πάντως διά την τοιαύτην μικρού λόγου αξίαν επικουρίαν δεν φρονώ ότι υπάρχει περίπτωσης όπως η Ελλάς υποσχεθή την κατά της Τουρκίας, επιτιθεμένης της Ρωσσίας, επικουρίαν αυτής και την ανάμιξιν εις τον γενικόν αγώνα ούσαν ασυγκρίτως επαχθεστέραν ως επικινδυνωδεστέραν διά την Ελλάδα.

2) Εν η περιπτώσει η Τουρκία και Βουλγαρία επιτεθώσι κατά της Ελλάδος *ανεξαρτήτως του Ευρωπαϊκού πολέμου* πιθανόν είναι ότι θα βοηθήσωσιν εν τίνι μέτρω τη Έλλάδι αι Δυνάμεις της Τριπλής Συνεννοήσεως. Υποχρέωσιν δεν ανέλαβον εισέτι, ουδέ θα ήσαν διατεθειμένοι να αναλάβουν εισέτι εν τω αυτώ μικρώ μέτρω, και δη, όσον βλέπω:

α) μόνον απέναντι υποσχέσεως ημών ότι θα προβώμεν προς την Βουλγαρίαν εις παραχωρήσεις,

β) πάντως μη βαίνουσαν πέραν υποσχέσεως αποκλεισμού του Ελλησπόντου.

Αλλά, αν μεν είμεθα διατεθειμένοι να προβώμεν εις παραχωρήσεις προς τους Βουλγάρους, αποφεύγομεν την προς την Βουλγαρίαν σύρραξιν και άνευ συμφωνιών ημών προς την Τριπλήν Συνεννόησιν, αν δε αποφασίσωμεν να υποστώμεν τον προς τας δυο άνω Δυνάμεις πόλεμον η δια του αποκλεισμού του Ελλησπόντου βοήθεια είναι αναξία λόγου.

Αι Δυνάμεις της Συνεννοήσεως, ως σαφώς βλέπομεν, αποφεύγουσι πάση δυνάμει να έλθωσιν εις αντίθεσιν προς την Τουρκίαν και ωθήσωσιν αυτήν εις το εν τω Ευρωπαϊκώ αγώνι αντίπαλον στρατόπεδον. Όθεν και πολλή επιβάλλεται επιφύλαξις προς τας υποσχέσεις αυτών περί επικουρίας κατά της Τουρκίας.

Β΄) Καθ'εαυτήν εξεταζομένη η υπόσχεσις αναμίξεως ημών κατά της Τουρκίας παρουσιάζει:

1) Ελάχιστα πλεονεκτήματα διότι:

α) τα προς την Τουρκίαν ημέτερα ζητήματα εν σμικροτάτω μέτρω θα λυθώσιν. Η βοήθεια, ην θα θεωρηθή παρέχουσα η Ελλάς απέναντι του όγκου των μεγάλων πολεμικών δυνάμεων των εμπολέμων δεν θα κριθή αξίζουσα γενναίαν αμοιβήν. Κατά τον γενικόν απολογισμόν αι μεγάλαι Δυνάμεις κυρίως περί εαυτών θα φροντίσωσιν αύξησιν χώρας, ην ει δυνατόν να λάβη έκαστος εξ ευρωπαϊκών γενικωτέρων λόγων μάλλον ή ως αμοιβήν συμπράξεως. Πάντως, λόγω της Ιταλίας, ταύτη τη στιγμή ουδέν δύνανται εις αντάλλαγμα να υποσχεθώσιν αι Δυνάμεις της Τριπλής Συνεννοήσεως εκ των από της Ιταλίας κατεχομένων νήσων, ουδέν δε σαφώς και περί Αλβανίας. Εκ της Ιταλίας εξαρτάται κατά πολύ η λύσις των ζητημάτων τούτων. Αν η δυνατόν, η προς την Ελλάδα παραχώρησις γενήσεται εκ γενικωτέρων λόγων, ουχί διά την σύμπραξιν αν αύτη μη είναι δυνατή, η σύμπραξις ημών κατ' ούδέν θα ωφελήση. Αμφότερα δε τα ζητήματα ταύτα σημειωτέον έτι ότι, εξαρτηθήσονται και εκ της γνώμης των Κεντρικών Δυνάμεων, προς ας ενδείκνυται να μη έλθωμεν εις σύγκρουσιν, ιδίως αδήλου εισέτι όντος του αποτελέσματος του Ευρωπαϊκού πολέμου.

β) διατί επί μεγίσταις θυσίαις, επ' αδήλω κέρδει, να αναλάβωμεν σήμερον υποχρεώσεις επιθέσεως κατά της Τουρκίας, αφ' ου αύτη εν πολέμω μετά της Τριπλής Συνεννοήσεως και άνευ ημετέρας συμπράξεως βεβαίως σημαντικώς θα

εξασθενήση, ώστε πάντως τα ημέτερα ζητήματα ούτως ή άλλως ευχερέστερον να λυθώσιν, όσον πρόκειται περί καθαρώς Ελληνοτουρκικών ζητημάτων;

2)Απέναντι των άνω πλεονεκτημάτων της ημετέρας συμπράξεως ή και άλλων μειζόνων έστω, η ανάμιξις της Ελλάδος επάγεται τους εξής σοβαρούς *κινδύνους*.

α) Κίνδυνον εκ Βουλγαρίας. Η Βουλγαρία, αν η Τουρκία επιτεθή των Δυνάμεων της Τριπλής Συνεννοήσεως και είναι εισέτι απησχολημένη, πιθανώτατα δεν θέλει επιτεθή της Σερβίας ή ημών, ίνα μη μόνη εκτεθή εις τούς ηνωμένους στρατούς Ελλάδος και Σερβίας και ίσως της Ρουμανίας. Τουναντίον επιτιθέμενοι ημείς κατά της Τουρκίας προκαλούμεν επίθεσιν της Βουλγαρίας κατά της Σερβίας, μεθ' ην δυνατόν να στραφή η Βουλγαρία και καθ' ημών. Πάντως η Ελλάς, επιτιθεμένη της Τουρκίας διά στρατού, ανοίγει τα σύνορα αυτής προς την Βουλγαρίαν ουδεμία επιβολή υπάρχει δυναμένη τελεσφόρως να συγκρατήση την Βουλγαρίαν, όθεν και ουδεμία προς ημάς υπόσχεσις ασκήσεως επιβολής εκ μέρους της Τριπλής Συνεννοήσεως δύναται να εξασφαλίση ημάς. Τούτο πάντοτε αυταί αι Δυνάμεις της Τριπλής Συνεννοήσεως ανωμολόγησαν. Αλλά ως αν η Βουλγαρία πιεζομένη σήμερον τηρήση την υπόσχεσιν της ουδετερότητος, βεβαίως Θα επιτεθή αργότερον καθ' ημών ότε ημείς θα ήμεθα εξηντλημένοι εκ της κατά της Τουρκίας συμπράξεως ημών. Καν έτι μεθ' ημών συμπράξη η Βουλγαρία κατά της Τουρκίας, ανακτώσα άνευ πολλού κόπου την Αδριανούπολιν, πολύ πιθανόν είναι να επιτεθή καθ' ημών έπειτα, όταν ημείς, έχοντες δαπανήσει πολλώ μείζονας δυνάμεις, θα είμεθα κεκμηκότες.

β) Αν δεν βοηθήσωμεν την Τριπλήν Συνεννόησιν δι' αποβάσεων και φυλάξωμεν ούτω τα σύνορα ημών προς την Βουλγαρίαν, αλλ' απλώς συμπράξωμεν παρέχοντες τους λιμένας ημών ως ορμητήρια τοις στόλοις της Τριπλής Συνεννοήσεως, πάλιν εκτιθέμεθα εις τον κίνδυνον εχθρικής στάσεως των

Κεντρικών Δυνάμεων κατά την συνομολόγησιν της ειρήνης και μετά ταύτην, εκτίθεμεν δε προ παντός εις κίνδυνον άφευκτον σφαγών τους εν Κωνσταντινουπόλει και Μικρασία ελληνικούς πληθυσμούς, καθ' ων θα στραφή η Τουρκική εκδίκησις όσον περισσότερον η Τουρκία ηττάται.

γ) Πόλεμος με μακροτάτην μέχρι της Ευρωπαϊκής ειρήνης ή και πέραν αυτής επιστράτευσιν, έσται οικονομικώς ολέθριος, της Ελλάδος καταστρεφομένης διά πολλάς δεκαετηρίδας οικονομικώς χωρίς να έχη άξια λόγου ανταλλάγματα εδαφικά έτι και διά την ευνοϊστάτην περίπτωσιν μεγάλης νίκης της Συνεννοήσεως και προσκτήσεως μέρους της Αλβανίας και της Δωδεκανήσου.

Συμπέρασμα

Ανεξαρτήτως της αναλογίας των ως άνω μικρών σχετικώς ελπίδων προς τους ως άνω μεγίστους κινδύνους· ανεξαρτήτως της σκέψεως ότι δεν θα συμφέρη η Ελλάς να εισέλθη εν τω ευρωπαϊκώ αγώνι άνευ απολύτου ανάγκης, αντιμέτωπος της ετέρας των αντιμαχομένων ευρωπαϊκών ομάδων, ανεξαρτήτως του ότι εν τη τελική εδαφική διαρρυθμίσει της χερσονήσου του Αίμου, η Ελλάς εύρηται εν κοινότητι συμφερόντων προς τας Κεντρικάς Δυνάμεις, επιδιώκουσα τον περιορισμόν του Σλαυισμού, ων πάντως ούτω δεν πρέπει να επισπάσωμεν την έχθραν, των Δυνάμεων της Τριπλής Συνεννοήσεως μάλλον επιδιωκουσών να παράσχωσι παραχωρήσεις τη Βουλγαρία ανεξαρτήτως των τέως γενομένων τη Γερμανία δηλώσεων ότι τηρούμεν ουδετερότητα, σήμερον ουδείς λόγος η Ελλάς, μόνη των Βαλκανικών να εξέλθη της επιφυλακτικότητος, αφού ιδίως η Ρουμανία, μεθ ης είναι συνδεδεμένα τα ημέτερα συμφέροντα, παραμένει εν επιφυλακή, δεν εκρίθη δε ο ευρωπαϊκός αγών, ουδέ κατά πάσαν πιθανότητα θα δώση πολύ μεγάλα

αποτελέσματα υπέρ της ετέρας των ομάδων, ώστε εν περιπτώσει ευρεθώμεν σύμμαχοι των νικητών να προσδοκώμεν γενναίας ωφελείας, μη δυναμένης

πάντως να συμφωνηθώσιν εκ των προτέρων.

(Υπογραφή) Γ. ΣΤΡΕΪΤ

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
20 Δεκ 2016

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Ι» ΣΤΗ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ
ΦΟΙΤΗΤΗ ΚΡΗΤΣΩΤΑΚΗ ΜΙΧΑΗΛ

Πρώτο Υπόμνημα

Πρωθυπουργού Ε. Βενιζέλου προς Βασιλιά Κωνσταντίνο¹⁸³

Το πρώτον υπόμνημα του Βενιζέλου προς τον Βασιλέα Κωνσταντίνον.

Αθήναι τη 11η Ιανουαρίου 1915.

Μεγαλειότατε,

Έλαβα ήδη την τιμήν να υποβάλω τη Υμ. Μεγαλειότητι το περιεχόμενον ανακοινώσεως, ην κατ' εντολήν του σερ Έδουαρδ Γκρέϋ μοι έκαμε ο ενταύθα πρεσβευτής.

Διά της ανακοινώσεως ταύτης η Ελλάς τίθεται και πάλιν ενώπιον μίας των κρισιμωτάτων περιστάσεων της Εθνικής αυτής Ιστορίας. Μέχρι σήμερον η πολιτική ημών συνίστατο εις διατήρησιν της ουδετερότητος, εφ' όσον τουλάχιστον την εξ αυτής έξοδον δεν επέβαλλεν ημίν η συμμαχική υποχρέωσις προς την Σερβίαν. Αλλ' ήδη καλούμεθα να μετάσχωμεν του πολέμου όχι πλέον προς εκτέλεσιν ηθικών απλώς υποχρεώσεων αλλ' επί ανταλλάγμασι, τα οποία πραγματοποιούμενα θα δημιουργήσουν μίαν Ελλάδα μεγάλην και ισχυράν, τοιαύτην οποίαν ουδ' οι μάλλον αισιόδοξοι ηδύναντο να φαντασθώσι καν προ ολίγων ακόμη ετών.

Προς επιτυχίαν των μεγάλων τούτων ανταλλαγμάτων πρόκειται βεβαίως ν' αντιμετωπισθώσι και μεγάλοι κίνδυνοι.

¹⁸³ Γεώργιος Βεντήρης, Η Ελλάς του 1910-1920 Ιστορική Μελέτη, (Αθήνα : Πυρσός ΑΕ, 1931, τ. 1^{ος}), σ. 369-373.

Αλλά μετά μακράν και βαθείαν μελέτην του ζητήματος καταλήγω εις την γνώμην ότι τους κινδύνους τούτους οφείλομεν ν' αντιμετωπίσωμεν.

Οφείλομεν, κυρίως, ν' αντιμετωπίσωμεν αυτούς, διότι και μη λαμβάνοντες ήδη μέρος εις τον πόλεμον και προσπαθούντες μέχρι τέλους αυτού να τηρήσωμεν την ουδετερότητα ημών θα ευρεθώμεν εκτεθειμένοι εις κινδύνους επίσης μεγάλους.

Εάν επιτρέψωμεν να συντριβή σήμερον η Σερβία υπό της νέας Αυστρογερμανικής εισβολής, καμμία δεν υπάρχει ασφάλεια, ότι τα αυστρογερμανικά στρατεύματα θα σταματήσουν προ των Μακεδονικών συνόρων μας και δεν θα ελκυσθοῦν φυσικῶς ὅπως κατέλθουν μέχρι Θεσσαλονίκης.

Αλλά και αν ο κίνδυνος οὗτος αποτραπή, δεχθώμεν δε ότι η Αυστρία, αρκουμένη εις στρατιωτικὴν κατασύντριψιν της Σερβίας, δεν θα θελήσῃ να εγκατασταθῇ ἐν Μακεδονία, δύναται να υπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι η Βουλγαρία προσκαλούμενη υπό της Αυστρίας, δεν θα προελάσῃ ὅπως καταλάβῃ την Σερβικὴν Μακεδονίαν ; Εάν δε το τοιοῦτο συμβῇ ποία θα εἶναι ἡ θέσις ημῶν; Θα ωφείλαμεν και τότε, ἐπὶ τη βάσει της συμμαχικῆς συνθήκης να προστρέξωμεν εις βοήθειαν της Σερβίας, εάν δεν θέλωμεν να ατιμασθώμεν, αθετούντες τας προς αὐτὴν συμμαχικὰς ημῶν υποχρεώσεις.

Αλλά και αν ἀδιαφοροῦντες διὰ την τοιαύτην ἠθικὴν ημῶν ἐκπτώσιν ἐμένομεν ἀπαθείς θα ἡνιχόμεθα οὕτω την διάρρηξιν της βαλκανικῆς ἰσορροπίας, ἐπ' ὠφελεία της Βουλγαρίας, ἥτις, οὕτως ἐνισχυομένη, θα ἡδύνατο εἴτε ἀμέσως εἴτε μετὰ τινὰ χρόνον, να ἐπιτεθῇ καθ' ημῶν, στερουμένων παντός πλέον συμμάχου και φίλου.

Εάν ἀντιθέτως προσετρέχομεν τότε προς ἐκπλήρωσιν ἐπιτακτικοῦ ημῶν καθήκοντος εις βοήθειαν της Σερβίας, θα ἐπράττομεν τούτο υπό περιστάσεις πολὺ δυσμενεστέρας, παρὰ εάν ἀπὸ τούδε προστρέξωμεν εις βοήθειαν αὐτῆς. Διότι ἡ

Σερβία θα ήτο ήδη συντετριμμένη και συνεπώς η προς αυτήν αρωγή ημών ήκιστα ή τουλάχιστον ολίγον τελεσφόρος, ενώ εξ άλλου ημείς αποκρούοντες την σημερινήν εισήγησιν των Δυνάμεων της Τριπλής Συνενοήσεως ουδέν θα είχομεν και εν περιπτώσει έτι νίκης ησφαλισμένον θετικόν αντάλλαγμα της προς τον αγώνα αυτόν επικουρίας ημών.

Εξεταστέον όμως είναι υπό ποίους όρους δέον να γίνη η συμμετοχή ημών εις τον αγώνα.

Προ παντός πρέπει να επιζητηθή η σύμπραξις όχι μόνον τής Ρουμανίας, αλλ' ει δυνατόν και αυτής της Βουλγαρίας. Εάν τοιαύτη σύμπραξις επετυγχάνετο και πάντα τα χριστιανικά κράτη του Αίμου συνεμάχουν, όχι μόνον θα απετρέπετο πας σοβαρός κίνδυνος τοπικής αυτών ήττης, αλλά και η μετοχή αυτών θα απετέλει ουσιωδεστάτην ευκαιρίαν του αγώνος των Δυνάμεων της Τριπλής Συνενοήσεως και δεν θα ήτο υπερβολή να είπη τις ότι η μετοχή αυτών θα ήσκει ουσιώδη ροπήν υπέρ της επικρατήσεως τούτων.

Όπως επιτευχθή τούτο, νομίζω ότι πρέπει να γίνωσιν εις την Βουλγαρίαν άξiai λόγου παραχωρήσεις. Μέχρι σήμερον ηρνήθημεν να συζητήσωμεν οιανδήποτε παραχώρησιν εκ μέρους ημών προς την Βουλγαρίαν, ου μόνον δε τούτο αλλά και εδηλώσαμεν ότι θα αντετασσόμεθα κατά μεγάλων προς αυτήν εκ μέρους της Σερβίας παραχωρήσεων, αίτινες θα ηδύναντο να διαταράξουν την διά της συνθήκης του Βουκουρεστίου κατασταθείσαν ισορροπίαν εν τω Αίμω.

Και η εν τούτω πολιτική ημών μέχρι σήμερον ήτο απολύτως ενδεδειγμένη.

Αλλ' ήδη τα πράγματα προφανώς μεταβάλλονται. Καθ' ην στιγμήν ανοίγονται προ ημών αι απόψεις πραγματοποιήσεως των εν Μικρά Ασία εθνικών βλέψεων, θυσίαι τινές εν τω Αίμω δύνανται να γίνωσιν όπως ασφαλισθή η επιτυχία τοιαύτης μεγαλοπράγμονος εθνικής πολιτικής.

Προ παντός οφείλομεν να αποσύρωμεν τας αντιρρήσεις ημών περί παραχωρήσεων εκ μέρους της Σερβίας προς την Βουλγαρίαν, έστω και αν αύται εκταθώσιν επί της δεξιάς όχθης του Αξιού.

Αλλ' αν αι παραχωρήσεις αύται δεν ήρκουν όπως προσελκυσθή η Βουλγαρία προς σύμπραξιν μετά των παλαιών αυτής συμμάχων ή τουλάχιστον προς τήρησιν ευμενούς απέναντι αυτών ουδετερότητος, δεν θα εδίσταζα, όσον οδυνηρά και αν είναι η εγχείρησις, να συμβουλεύσω την θυσίαν της Καβάλλας, όπως διασωθή ο εν Τουρκία Ελληνισμός και ασφαλισθή η δημιουργία αληθούς Μεγάλης Ελλάδος, περιλαμβανούσης πάσας σχεδόν τας χώρας, εις τας οποίας ο Ελληνισμός έδρασε κατά την μακραίωνα αυτού ιστορίαν.

Η θυσία όμως αυτή θα εγίνετο ουχί απλώς ως τίμημα της εξασφαλίσεως της ουδετερότητος της Βουλγαρίας, *αλλ' ως αντάλλαγμα της ενεργού μετοχής αυτής εις τον πόλεμον μετά των λοιπών συμμάχων.*

Εάν η γνώμη μου αύτη εγίνετο δεκτή, θα έπρεπε διά της παρεμβάσεως των Δυνάμεων της Τριπλής Συνεννοήσεως να ασφαλισθή ότι η Βουλγαρία θα ανελάμβανε να εξαγοράση τας περιουσίας πάντων εκείνων των κατοίκων του παραχωρηθησομένου αυτή τμήματος όσοι θα ήθελον να μεταναστεύσωσιν εντός των ορίων της Ελλάδος. Συγχρόνως θα συνεφωνείτο ότι θα αντηλλάσσοντο οι ελληνικοί πληθυσμοί, οι κατοικούντες εντός των ορίων της Βουλγαρίας, προς τους βουλγαρικούς πληθυσμούς εντός των ορίων της Ελλάδος, εξαγοραζόμενων των περιουσιών των δύο κρατών αμοιβαίως.

Εννοείται ότι ήτε ανταλλαγή αυτή των πληθυσμών και η εξαγορά των κτημάτων θα εγίνετο υπό επιτροπών πενταμελών, των μελών ανά ένα θα διώριζον, η Αγγλία, Γαλλία, Ρωσσία, Ελλάς και Βουλγαρία, η εκτέλεσις δε πάντων τούτων θα προηγείτο της εκ μέρους ημών πραγματικής παραχωρήσεως της Καβάλλας. Ούτω

θα επετυγχάνετο οριστικώς εθνολογική διαρρύθμισις εν τω Αίμω και θα ηδύνατο να πραγματοποιηθή η ιδέα τής Ομοσπονδίας, πάντως δε να συνομολογηθή συμμαχία αμοιβαίας εγγυήσεως των κρατών τούτων, ήτις θα επέτρεπεν εις αυτά να αφοσιωθώσιν εις το έργον της οικονομικής και παντοδαπής αυτών αναπτύξεως, χωρίς να απορροφηθώσιν ευθύς εν αρχή, αποκλειστικώς σχεδόν από το έργον της στρατιωτικής αυτών ενισχύσεως.

Συγχρόνως ως μερικόν αντάλλαγμα διά την παραχώρησιν ταύτην, θα εζητείτο όπως, αν η Βουλγαρία επεκταθή πέραν του Αξιού, παραχωρηθή εις ημάς παρά της Σερβίας, το τμήμα της Δοϊράνης - Γευγελής ν' αποκτήσωμεν άξιον λόγου σύνορον προς βορράν, αφού στερούμεθα του αρίστου νυν τοιούτου προς ανατολάς.

Ατυχώς ένεκα της βουλγαρικής απληστίας δεν είναι καθόλου βέβαιον, ότι οιαδήποτε παραχωρήσεις δύνανται να ικανοποιήσουν την Βουλγαρίαν και αγάγουν αυτήν εις σύμπραξιν μετά των παλαιών της συμμάχων. Εάν δε δεν επιτευχθή η σύμπραξις της Βουλγαρίας, τότε απαραίτητον είναι να ασφαλισθή τουλάχιστον, η σύμπραξις της Ρουμανίας, διότι άνευ της συμπράξεως ταύτης η κάθοδος ημών εις τον αγώνα θα ήτο παρακεκινδυνευμένη.

Είναι περιττόν να προσθέσω ότι παρά των Δυνάμεων της Τριπλής Συνεννοήσεως πρέπει να ζητηθή η υπόσχεσις της παροχής του αναγκαίου διά την διεξαγωγήν του πολέμου δανείου και της διευκολύνσεως διά την εκ των αγορών των προμήθειαν των αναγκαιούντων πολεμικών εφοδίων.

Η γνώμη μου όπως ανταποκριθώμεν εις την γενομένην προς ημάς εισήγησιν περί μετοχής μας εις τον πόλεμον, ενισχύεται και εξ άλλων σκέψεων. Τω όντι παραμένοντες απαθείς θεαταί της διεξαγομένης μεγάλης πάλης, δεν τρέχομεν μόνον τους ανωτέρω εκτεθέντας κίνδυνους ους θα δημιουργήση καθ' ημών

ενδεχόμενη κατασύντριψις της Σερβίας. Και αν η απόφασις περί νέας κατά της Σερβίας επιδρομής εγκατελείπετο, η Αυστρία δε μετά της Γερμανίας έστρεφον πάσας τας προσπάθειάς των όπως εξέλθουν νικηταί εις τα δύο ταύτα κύρια θέατρα του πολέμου, το εν Πολωνία και το εν Φλάνδρα, πάλιν οι καθ' ημών κίνδυνοι θα ήσαν μεγάλοι.

Πρώτον μεν, διότι, νικώσαι αύται θα ηδύναντο να επιβάλουν τας αυτάς εν Αίμω μεταβολάς, ας ανωτέρω εξέθηκα, ως ενδεχομένας συνεπειάς της κατασυντρίψεως της Σερβίας, πλην του ότι διά της νίκης αυτών ο ανεξάρτητος βίος πάντων των μικρών κρατών θα υποστή πλήγμα ανεπανόρθωτον και, πλην της αμέσου ζημίας, ην θα υφιστάμεθα ημείς διά της απωλείας των νήσων. Έπειτα δε διότι και αν ακόμη ο πόλεμος δεν έληγε διά οριστικής επικρατήσεως των μεν ή των δε, αλλά διά της επανόδου εις το προ του πολέμου καθεστώς, πάλιν μετά τοιαύτην λήξιν του πολέμου, θα επήρχετο ασφαλής και ταχύς ο όλεθρος ολοκλήρου του εν Τουρκία Ελληνισμού.

Η Τουρκία, εξερχομένη άτρωτος εκ του πολέμου, ον απετόλμησε κατά τριών Μεγάλων Δυνάμεων, και αποθρασυνομένη εκ του αισθήματος της ασφαλείας, όπερ θα τη παρέχη η μετά τής Γερμανίας συμμαχία, ήτις προφανώς θα διατηρηθή και εν τω μέλλοντι, ως εξυπηρετούσα τας γερμανικάς βλέψεις, θα συμπληρώση άνευ αναβολής και συστηματικώς το έργον της καταστροφής του εν Τουρκία Ελληνισμού, αποδιώκουσα άνευ προσχημάτων πλέον και αγεληδόν τούς πληθυσμούς τούτους και δημεύουσα τας περιουσίας των.

Εις το έργον τούτο όχι μόνον δεν θα εύρη αντίστασιν τινά της Γερμανίας, αλλά και θα ενισχυθή υπό ταύτης, όπως απαλλαχθή από ένα ανταπαιτητήν η εποφθαλμιωμένη υπ' αυτής διά το μέλλον Μικρά Ασία. Η αθρόα δε δίωξις των εν

Τουρκία βιούντων εκατομμυρίων Ελλήνων, δεν θα καταστρέψη μόνον τούτους, αλλά κινδυνεύει να παρασύρει εις οικονομικόν ναυάγιον και όλην την Ελλάδα. "

Ένεκα των λόγων τούτων, συμπεραίνων, κρίνω απολύτως επιβεβλημένην την υπό τούς ανωτέρω όρους μετοχήν ημών εις τον αγώνα. Αύτη, ως και αρχικώς είπον, εγκλείει βεβαίως και σοβαρούς κινδύνους. Απέναντι δε των κινδύνων, εις ους θα εκτεθώμεν μετέχοντες του πολέμου υπάρχει η προσδοκία, προσδοκία βάσιμος, ως ελπίζω, του να σώσωμεν το μέγα μέρος του εν Τουρκία Ελληνισμού, και να δημιουργήσωμεν μίαν μεγάλην και ισχυράν Ελλάδα.

Και αν ακόμη απετυγχάνομεν, θα είχαμεν ήσυχον την συνείδησιν, ότι ηγωνίσθημεν και υπέρ τής διασώσεως των εν δουλεία εισέτι ομογενών οίτινες τον έσχατον διατρέχουσι κίνδυνον, και υπέρ των γενικωτέρων συμφερόντων της ανθρωπότητας και της ανεξαρτησίας των μικρών λαών, ην θα διακινδυνεύση ανεπανορθώτως η Γερμανοτουρκική επικράτησις. Επί τέλους δε και εν τη αποτυχία, θα διετηρούμεν την εκτίμησιν και την φιλίαν, των ισχυρών Εθνών, αυτών εκείνων, τα οποία εδημιούργησαν την Ελλάδα, και τοσάκις έκτοτε εβοήθησαν και υπεστήριξαν αυτήν. Ενώ η άρνησις ημών όπως εκπληρώσωμεν τας συμμαχικάς ημών υποχρεώσεις προς την Σερβίαν δεν θα κατέστρεφε μόνον την ηθικήν ημών υπόστασιν ως Κράτους και δεν εξέθετεν απλώς εις τους ανωτέρω ενδειχθέντας κινδύνους, αλλά και θα άφηνεν ημάς άνευ φίλων και άνευ πίστεως εν τω μέλλοντι, υπό τοιούτους δε όρους η εθνική ημών σταδιοδρομία θα απέβαινε κατ' εξοχήν παρακεκινδυνευμένη.

Της Υμετέρας Μεγαλειότητος
ευπειθέστατος θεράπων

ΕΛΕΥΘ. Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
20 Δεκ 2016

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «ΙΑ» ΣΤΗ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ
ΦΟΙΤΗΤΗ ΚΡΗΤΣΩΤΑΚΗ ΜΙΧΑΗΛ

Δεύτερο Υπόμνημα

Πρωθυπουργού Ε. Βενιζέλου προς Βασιλιά Κωνσταντίνο¹⁸⁴

Το δεύτερο υπόμνημα του Βενιζέλου προς τον Βασιλέα Κωνσταντίνον.

Αθήναι τη 17η Ιανουαρίου 1915.

Μεγαλειότατε,

Η Υμετέρα Μεγαλειότης έλαβε ήδη γνώσιν της απαντήσεως της Ρουμανικής Κυβερνήσεως εις την πρότασιν ημών προς δράσιν από κοινού εις βοήθειαν των Σέρβων.

Η απάντησις αύτη σημαίνει, νομίζω, ότι η Ρουμανία θα αρνηθή πολεμικήν μεθ' ημών σύμπραξιν, εφ' όσον ταύτης δεν θα μετείχε και η Βουλγαρία.

Και αν δε δεχθώμεν ότι θα ηρκείτο εις επίσημον δήλωσιν ουδετερότητος της Βουλγαρίας απέναντι κοινής Ελληνορουμανικής συμπράξεως μετά των Σέρβων, είναι απίθανον όλως, ότι η τοιαύτη επίσημος δήλωσις της Βουλγαρίας θα ηδύνατο να επιτευχθή.

Άλλως τε και το Επιτελειον δεν φαίνεται ευρίσκον απολύτως επαρκή ασφάλειαν εις την ελληνορουμανοσερβικήν σύμπραξιν, εφ' όσον η Βουλγαρία θα ίστατο κατά μέρος, έστω και μετά δήλωσιν ουδετερότητος, ην προδήλως θα παρααβιάση ευθύς ως εύρη συμφέρον εν τούτω.

¹⁸⁴ Γεώργιος Βεντήρης, Η Ελλάς του 1910-1920 Ιστορική Μελέτη, (Αθήνα : Πυρσός ΑΕ, 1931, τ. 1^{ος}), σ. 373-377.

Ούτως εχόντων των πραγμάτων, νομίζω ότι επέστη ο χρόνος να αντιμετωπίσωμεν αποφασιστικώς το πρόβλημα των αναγκαίων θυσιών, όπως επιτύχωμεν, ει δυνατόν, σύμπραξιν παμβαλκανικήν, προς από κοινού μετοχήν εις τον πόλεμον.

Τοιαύτη από κοινού ενέργεια των Βαλκανικών λαών ου μόνον θα ησφάλιζεν υπέρ αυτών εν πάση περιπτώσει τοπικήν επικράτησιν εν τω νοτίω θεάτρω του πολέμου, αλλά και θα απετέλει σοβαράν ενίσχυσιν των Δυνάμεων της Τριπλής Συνεννοήσεως, ικανήν πιθανώς όπως τρέψει οριστικώς την πλάστιγγα υπέρ αυτών εν τω διεξαγομένω δεινώ αγώνι.

Η παραχώρησις τῆς Καβάλλας είναι βεβαίως, θυσία οδυνηροτάτη, αισθάνομαι δε αίσθημα βαθυτάτου ψυχικού άλγους εισηγούμενος αυτήν. Αλλά δεν διστάζω να την προτείνω ευθύς ως λάβω υπ' όψιν τίνα εθνικά ανταλλάγματα πρόκειται να εξασφαλισθώσι διά της θυσίας ταύτης. Έχω το αίσθημα ότι αι παραχωρήσεις εν Μικρά Ασία, ων εισηγητής εγένετο ο Σερ Έδουαρδ Γκρέϋ, δύνανται, αν μάλιστα υποβληθώμεν εις θυσίας προς την Βουλγαρίαν, να λάβουν έκτασιν τοιαύτην, ώστε εις την εκ των νικηφόρων πολέμων προελθούσαν διπλήν Ελλάδα να προστεθή, άλλη μία μεγάλη και όχι βέβαια ολιγώτερον πλουσία Ελλάς. Πιστεύω ότι αν εξητούμεν το μέρος το κείμενον δυτικώς γραμμής ήτις αρχομένη από του ακρωτηρίου Φινέκα προς Νότον, φθάνει διά των ορέων Ακ-Δαγ, Κιτσέλ –Δαγ, Καρλή-Δαγ, Αναμάς-Δαγ εις το Σουλτάν-Δαγ και εκείθεν διά του Κεσίρ –Δαγ, Τουρμάν-Δαγ, Γκεσιλ-Δαγ, Δουμανίτσα-Δαγ, Μουσικού Ολύμπου, θα κατέληγεν εις Καξ-Δαγ εν τω Αδραμυτικώ κόλπω—εφόσον δεν θα επετρέπετο έξοδος ημών εις την Προποντίδα—θα υπήρχε πολλή πιθανότης, όπως η αίτησις ημών αύτη γίνη δεκτή. Η επιφάνεια της χώρας ταύτης υπερβαίνει, *κατά* πρόχειρον υπολογισμόν, τα 125.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα, ήτοι είναι ίση προς την εκ των πολέμων διπλασιασθείσαν Ελλάδα.

Το παραχωρηθησόμενον παρ' ἡμῶν τμήμα (Καζάδες Σαρή-Σμπάν, Καβάλλας και Δράμας) δεν έχει επικράτειαν μεγαλυτέραν τῶν 2.000 τετραγωνικῶν χιλιομέτρων. Κατ' ἑκτασιν αντιπροσωπεύει μόλις το εξηκοστόν των ενδεχομένων ανταλλαγμάτων εν Μικρά Ασία και χωρίς να λάβωμεν υπ' ὄψιν το ἀντάλλαγμα Δοϊράνης-Γευγελῆς ὅπερ ἐπίσης θα ζητήσωμεν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὑπὸ ἔποψιν πλούτου του τμήματος ἡ ἀξία εἶναι μεγίστη και ὅλως δυσανάλογος προς τὴν ἑκτασιν αὐτοῦ. Ἀλλ' εἶναι φανερόν ὅτι δεν δύναται να παραβληθῇ προς τὸν πλούτον του τμήματος τῆς Μικρᾶς Ασίας, οὔτινος τὴν παραχώρησιν πρόκειται να ἐπιδιώξωμεν. Μείζονα βεβαίως σημασίαν ἔχει ἡ παραχώρησις των Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν του παραχωρηθησομένου τμήματος.

Ἀλλ' εἰάν ὁ Ἑλληνικὸς οὗτος πληθυσμὸς δύναται να υπολογισθῇ εἰς τριάκοντα χιλιάδας ψυχῶν, ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς του διεκδικουμένου παρ' ἡμῶν τμήματος τῆς Μικρᾶς Ασίας ἀνέρχεται εἰς οκτακοσίας και πλέον χιλιάδας ψυχῶν, εἶναι δηλαδὴ ἀσφαλῶς εικοσιπενταπλάσιος του παραχωρηθησομένου. Ἐπιπλέον, ὡς ἤδη ἀνέπτυξα ἐν τῷ προηγουμένῳ ὑπομνήματί μου, ἡ παραχώρησις του τμήματος τῆς Δράμας-Καβάλλας θὰ γίνῃ ὑπὸ τὸν ρητὸν ὅρον, ὅτι ἡ βουλγαρικὴ Κυβέρνησις θα εξαγοράσῃ τὰς περιουσίας πάντων ἐκείνων, ὅσοι θα θελήσουν να μεταναστεύσουν ἐκ του παραχωρηθησομένου μέρους. Οὐδ' ἀμφιβάλλω ὅτι πάντες μέχρις ἐνός οἱ ὁμογενεῖς του μέρους τούτου, ἐκποιούντες τὰς περιουσίας αὐτῶν, θα σπεύσουν να μεταναστεύσουν προς τὴν ἀναδημιουργηθησομένην ἐν Μικρᾶ Ασία Νέαν Ἑλλάδα, αὐξάνοντες και ἐνισχύοντες τὸν Ἑλληνικὸν αὐτῆς πληθυσμόν. Ὑπὸ τοιούτους ὅρους, Μεγαλειότατε, πιστεύω ἀκραδάντως ὅτι πρέπει να τεθῇ κατὰ μέρος πας δισταγμός.

Τοιαύτη ευκαιρία, οἷα ἡ σήμερον ἐμφανιζομένη, εἶναι δύσκολον και ὅλως ἀπίθανον να παρουσιασθῇ και πάλιν εἰς τὸν Ἑλληνισμόν ὅπως καταρτίσει ἀρτίαν τὴν ἐθνικὴν

αυτού υπόστασιν. Εάν δεν μετάσχωμεν του πολέμου, οιαδήποτε και αν είναι η έκβασις αυτού, χάνεται δι' ημάς οριστικώς κατά ανθρώπινον υπολογισμόν, ο Ελληνισμός της Μικράς Ασίας. Εάν μεν νικήση η Τριπλή Συνεννόησις θα διανεμηθούν αι Δυνάμεις αυτής, είτε μόναι, είτε μετά της Ιταλίας και την Μικράν Ασίαν μετά τής λοιπής Τουρκίας.

Εάν δε νικήση η Γερμανία μετά τής Τουρκίας, όχι μόνον αι εκδιωχθείσαι ήδη εκ Μικράς Ασίας 200.000 Ελλήνων δεν θα έχουν ελπίδα τινά επιστροφής εις τας εστίας των, αλλά και ο αριθμός των εκδιωχθησομένων εισέτι δύναται να λάβη τρομακτικές διαστάσεις.

Εν πάση περιπτώσει η επικράτησις του Γερμανισμού θα ασφαλίση εις αυτόν την απορρόφησιν ολοκλήρου τής Μικράς Ασίας.

Πως είναι δυνατόν ούτως εχόντων των πραγμάτων να αφήσωμεν να παρέλθει η υπό της θείας προνοίας παρεχομένη ημίν ευκαιρία όπως πραγματοποιήσωμεν τά τολμηρότερα ημών εθνικά ιδεώδη; Όπως δημιουργήσωμεν Ἑλλάδα περιλαμβάνουσας πάσας σχεδόν τας χώρας, εν αἷς εκράτησεν ο Ελληνισμός κατά τον μακρότατον αυτού ιστορικόν βίον; Ἑλλάδα περιλαμβάνουσας ευφορωτάτας εκτάσεις ασφαλιζούσας δε εις ημάς την επικράτησιν εν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει;

Οἱ εν τῷ Επιτελείῳ φαίνονται παραδόξως μη ελκυόμενοι ισχυρῶς εκ των απόψεων τούτων. Φοβούνται, ὡς λέγουσιν, ἀφ' ενός τὴν δυσχέριαν, τῆς διοικήσεως τοσαύτης εκτάσεως Νέων Χωρῶν, ἀφ' ἐτέρου δε μήπως διὰ τῆς μετοχῆς μας εν τῷ πολέμῳ, καταπονηθῶμεν περισσότερον, ἀφ' ὅσον θα καταπονηθῶν οἱ Βούλγαροι καὶ μήπως οὔτοι επωφεληθῶσι μετὰ τον πόλεμον τῆς καταστάσεως ταύτης ὅπως επιτεθῶσι καθ' ημῶν.

Τὴν πρώτην δυσχέριαν οὐδεὶς δύναται νὰ παραγνωρίσῃ. Ἀλλὰ νομίζω ὅτι ἡ δυσχέρεια αὕτη δεν δύναται νὰ μας ἀγάγῃ ὅπως παραιτηθῶμεν τῆς

πραγματοποιήσεως των εθνικών μας ιδανικών κατά την μοναδικήν ευκαιρίαν, ήτις παρουσιάζεται εις ημάς σήμερον. Τα εν συνόλω άλλως τε επιτευχθέντα αποτελέσματα της Ελληνικής Διοικήσεως εν Μακεδονία αποδεικνύουσιν ότι, παρά τας πολλές δυσχερείας, το εργον τούτο δεν υπερβαίνει τας δυνάμεις της Ελλάδος και του Ελληνισμού. Ο δεύτερος φόβος είναι ολιγώτερον δεδικαιολογημένος. Οι βαλκανικοί πόλεμοι απέδειξαν ότι δεν καταβαλλόμεθα υπό κοπώσεως ταχύτερον των Βουλγάρων. Είναι εν τούτοις αληθές ότι επί σειράν ετών, έως ου οργανώσωμεν όλην την στρατιωτικήν ημών δύναμιν επί τη βάσει των εις άνδρας πόρων, ους θα δώση η στρατολογία της μεγαλυτέρας Ελλάδος, θα ευρεθώμεν εν περιπτώσει πολέμου εν τη χερσονήσω του Αίμου εις την ανάγκην να απασχολήσωμεν μέρος των δυνάμεων μας εν Μικρά Ασία προς πρόληψιν τυχόν τοπικής εκεί εξεγέρσεως, άλλως τε όλως απιθάνου, αφού, εκλείποντος μάλιστα παντελώς του οθωμανικού κράτους, οι Μουσουλμάνοι υπήκοοι ημών έσονται άριστοι και νομιμοφρονέστατοι πολίται. Αλλ' η προς τούτο διατεθησομένη δύναμις θα παρασχεθή εντός βραχυτάτου χρονικού διαστήματος υπ' αυτού του ελληνικού πληθυσμού της Μικρασιατικής Ελλάδος. Έπειτα δε δύσκολον είναι ν' ασφαλισθώμεν από παντός κίνδυνου συνομολογούντες διά το διάστημα τούτο ρητήν συμμαχίαν μετά των Δυνάμεων τής Τριπλής Συνεννοήσεως, επί τη βάσει της οποίας αύται θα εβοήθουν ημάς, εάν κατά το διάστημα τούτο προσεβαλλόμεθα υπό της Βουλγαρίας.

Το επ' εμοί νομίζω ότι και άνευ τοιαύτης συμφωνίας ουδέν θα είχομεν να φοβηθώμεν εκ μέρους της Βουλγαρίας την επιούσαν ευτυχούς εκβάσεως του πολέμου, εις ον από κοινού θα μετείχομεν. Η Βουλγαρία θα ήτο και αυτή απησχολημένη από την οργάνωσιν των νέων επαρχιών, ας θα απέκτα. Εάν δε εμώραινεν αυτήν ο Κύριος, ώστε να θέληση να μας επιτεθή ουδεμία αμφιβολία ότι

η Σερβία, η οποία και συμμαχικήν υποχρέωσιν έχει προς ημάς και λόγους ευγνωμοσύνης διά την προς αυτήν συμπεριφοράν μας και βαρύτατα θα φέρη την απώλειαν της Μακεδονίας υπέρ της Βουλγαρίας, θα συμπράξη μεθ' ημών όπως και πάλιν καταβιβάσωμεν την επηρμένην βουλγαρικήν οφρύν και περιορίσωμεν αυτήν εις όρια, καθιστώνια αυτήν του λοιπού όλως ακίνδυνον.

Σημειωτέον άλλως τε ότι και διά της παραχωρήσεως της Καβάλλας ουδεμία υπάρχει βεβαιότης ότι η Βουλγαρία θα δεχθή να εξέλθη της ουδετερότητος όπως συμπράξη μεθ' ημών και των Σέρβων.

Είναι πιθανόν ότι θα προβάλη είτε να λάβη τας παραχωρήσεις ταύτας ως αντάλλαγμα απλώς της ουδετερότητάς της, είτε να γίνη η παραχώρησις εις αυτήν από τούδε και προ του τέλους του πολέμου και ανεξαρτήτως επομένως της εκβάσεως αυτού.

Ουδέτερον δε των όρων τούτων θα ηδυνάμεθα να δεχθώμεν. Αλλ' εάν επί τέλους ματαιωθή η μετοχή ημών εις τον πόλεμον εξ υπαιτιότητος των Βουλγάρων, θα διατηρήσωμεν τότε ακεραίαν την φιλία και συμπάθειαν της Τριπλής Συνεννοήσεως.

Και αν δε δεν δυνάμεθα να προσδοκώμεν και εν περιπτώσει έτι κατισχύσεως αυτών, παραχωρήσεις τοιαύτας, οία η παρεχομένη ημίν ως αντάλλαγμα της μετοχής μας εις τον πόλεμον, πάλιν όμως ασφαλώς δυνάμεθα να προσδοκώμεν ότι τα συμφέροντα ημών θα τύχουν συμπαθούς υπ' αυτών υποστηρίξεως και ότι δεν θα επιλίπη ημάς μετά το πέρας του πολέμου η αναγκαία οικονομική αρωγή.

Πρέπει επί πλέον να προστεθή, ότι η όλη εξέλιξις των πραγμάτων και η πρότασις όπως αναγνωρισθώσιν ημίν ευρύταται εδαφικά παραχωρήσεις εν Μικρά Ασία αποδεικνύει δι' εμέ ανενδοιάστως ότι η επιδειχθείσα ζωτικότης της Νέας Ελλάδος εφείλκυσεν επ' αυτής την εμπιστοσύνην ωρισμένων Δυνάμεων, αίτινες θεωρούσιν

αυτήν ως σπουδαίον παράγοντα αναπλάσεως εν τη Ανατολή, καθ' ην στιγμήν το Τουρκικόν Κράτος καταρρέει.

Η υποστήριξις των Δυνάμεων τούτων θα παράσχη ημίν όλα τα οικονομικά και διπλωματικά μέσα, όπως αντιμετωπίσωμεν πάσαν δυσχέρειαν συμφυή προς την τοσούτον απότομον αύξησιν ημών. Ερειδομένη επί της υποστηρίξεως ταύτης η Ελλάς θα δυνηθή να βαδίση στερεώς εν τη νέα θαυμαστή σταδιοδρομία, ήτις ανοίγεται προ αυτής.

Εις την Υμετέραν Μεγαλειότητα, τελούσαν ευτυχώς έτι εν όλη τη ακμή της ανδρικής ηλικίας, θα δοθή όχι μόνον να δημιουργήσετε διά της σπάθης Υμών την Μεγαλειέραν Ελλάδα, αλλά, και να στερεώσετε το στρατιωτικόν κατόρθωμα, δι' αρτίας πολιτικής οργανώσεως του νέου Κράτους και να παραδώσετε αυτό εις τον διάδοχον Υμών όταν επιστή το πλήρωμα του χρόνου, αφού συντελέσητε έργον τόσον υπερφυώς μέγα, όσον εις ολίγους εδόθη βασιλείς να επιτελέσουν.

Της Υμετέρας Μεγαλειότητος
ευπειθέστατος θεράπων

Ε. BENIZEΛΟΣ

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
20 Δεκ 2016

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «ΙΒ» ΣΤΗ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ
ΦΟΙΤΗΤΗ ΚΡΗΤΣΩΤΑΚΗ ΜΙΧΑΗΛ

Τρίτο Υπόμνημα

Πρωθυπουργού Ε. Βενιζέλου προς Βασιλιά Κωνσταντίνο¹⁸⁵

Το τρίτον υπόμνημα του Βενιζέλου προς τον Βασιλέα Κωνσταντίνον.

Αθήναι την 17η Φεβρουαρίου 1915.

Μεγαλειότατε,

Η υμετέρα μεγαλειότης γνωρίζει από πολλού ποίαι είναι αι γνώμαι περί τής ανάγκης διά την ήδη μάλιστα μεγαλυνθείσαν Ελλάδα όπως προέλθει εις στενωτέραν όσον το δυνατόν προσέγγισιν προς την Αγγλίαν ήτις ούσα αναμφισβητήτως η ισχυρότερα μεταξύ των μεγάλων Δυνάμεων, είναι συγχρόνως εκείνη, ης τα συμφέροντα άριστα δύνανται να εναρμονισθούν προς τα ημέτερα εν τη ανατολική λεκάνη της Μεσογείου και η συνεπώς, εάν επείθετο ότι ηδύνατο να στηριχθή επί της Ελλάδος προς υπερράσπισιν των εν τη λεκάνη ταύτη συμφερόντων της, θα ήτο υπέρ πάσαν άλλην Δύναμιν εις θέσιν να προαγάγη την πραγματοποίησιν των εθνικών ημών βλέψεων. Σύμφωνα με τας γνώμας ταύτας η υμετέρα μεγαλειότης με είχε εξουσιοδοτήσει να ομιλήσω εις τον σέρ Έδουαρδ Γκρέϋ κατά το εις Λονδίνον ταξείδιόν μου τον Ιανουάριον του 1914.

Και αρξαμένου του μεγάλου ευρωπαϊκού πολέμου, η υμετέρα μεγαλειότης γνωρίζει ότι δεν έπαυσα ουδ' επί στιγμήν πιστεύων ότι τα ελληνικά συμφέροντα ευρίσκονται

¹⁸⁵ Γεώργιος Βεντήρης, Η Ελλάς του 1910-1920 Ιστορική Μελέτη, (Αθήνα : Πυρσός ΑΕ, 1931, τ. 1^{ος}), σ. 383-386.

προς το μέρος του συνασπισμού, ου μετέχει η Αγγλία. Η δε υμετέρα μεγαλειότης, ότε εν τη κατευθύνσει της εξωτερικής ημών πολιτικής προέκυψεν η μεταξύ εμού και του κ. Στρέϊτ διαφωνία, ηυδόκησε να εγκρίνη καθ' ολοκληρίαν τας εμάς σκέψεις και εξουσιοδότησέ με τότε να δηλώσω προς τας Δυνάμεις της Τριπλής Συνεννοήσεως ότι η Ελλάς όχι μόνον θα ετήρει ευμενεστάτην εν πάση περιπτώσει προς αυτάς ουδετερότητα, αλλά και ετοίμη ήτο να λάβη μέρος εις τον πόλεμον παρά το πλευρόν αυτών, εάν μόνον ήτο δυνατόν να ασφαλισθή αποτελεσματικώς κατά του κινδύνου βουλγαρικής επιθέσεως.

Επί τη βάσει της δηλώσεως ταύτης αι Δυνάμεις της Τριπλής Συνεννοήσεως δις ήδη απηυθύνθησαν προς ημάς, ζητούσαι όπως σπεύσωμεν εις βοήθειαν των Σέρβων κατά των Αυστρογερμανών, αλλά και τας δυο φορές εδηλώσαμεν ότι τοιαύτη ημών στρατιωτική ενέργεια θα ωδήγει εις καταστροφήν και ημών και των Σέρβων, διότι οι Βούλγαροι επωφελούμενοι της απομακρύνσεως του στρατού ημών εις πολλές εκατοντάδας χιλιομέτρων μακράν της βάσεως των επιχειρήσεων ημών της Θεσσαλονίκης, θα ηδύναντο να εισβάλουν εις Μακεδονίαν αποκόπτοντες τας συγκοινωνίας ημών και να επιτύχουν την καταστροφήν του στρατού ημών. Εδηλώσαμεν δε συγχρόνως εις τας Δυνάμεις της Τριπλής Συνεννοήσεως ότι τότε μόνον ηδυνάμεθα και ωφείλαμεν να σπεύσωμεν εις βοήθειαν των Σέρβων, εάν επετίθεντο κατά τούτων οι Βούλγαροι, ότε ημείς θα αντεπετιθέμεθα κατά των Βουλγάρων. Κατ' αμφοτέρας ταύτας τας περιπτώσεις η πολιτική αντίληψις της κυβερνήσεως ευρέθη εν πλήρει αρμονία προς τας γνώμας του γενικού ημών Επιτελείου του στρατού.

Αλλ' από της εποχής της αναμίξεως της Τουρκίας εις τον ευρωπαϊκόν πόλεμον, ιδία δε από της αποφάσεως των συμμάχων όπως, εκβιάζοντες τα Δαρδανέλλια, καταλάβουν την Κωνσταντινούπολιν, παρουσιάζεται ευκαιρία όπως προσφέρωμεν

εις τούτους την πολεμικήν ημών συνδρομήν και συντελέσωμεν, εάν αύτη γίνη δεκτή, εις την επιτυχίαν τής επιχειρήσεως ταύτης διά της εις αυτήν συμμετοχής ενός των σωμάτων του στρατού όπερ και μόνον θα επεστρατεύομεν προς τον σκοπόν τούτον.

Τοιαύτη μετοχή ημών εις τον πόλεμον, πιστεύω ότι δεν θ' απετέλει, ως φοβείται το Επιτελείον, εξασθένησιν του στρατού ημών, ώστε να καταστή εντεύθεν πιθανωτέρα και κινδυνωδεστέρα βουλγαρική καθ' ημών επίθεσις. Όχι μόνον διότι τα τέσσαρα άλλα σώματα στρατού ημών θα έμεναν ανέπαφα, αλλά διότι το πέμπτον τούτο δεν θα ευρίσκετο μακράν του θεάτρου του ενδεχομένου καθ' ημών πολέμου τής Βουλγαρίας. Και αν μεν η κατά των Δαρδανελλίων και Κωνσταντινουπόλεως επιχείρησις επιτύχη θα ευρίσκετο εν Θράκη απειλούν μετά των συμμάχων να προσβάλη εκείθεν τους Βουλγάρους επιτιθεμένους καθ' ημών εν Μακεδονία. Εάν δε υποτεθεί ότι η εκβίασις των Δαρδανελλίων απετύγχανε, τότε τάχιστα θα ηδύνατο εν ανάγκη να μεταφερθή και το σώμα τούτο του στρατού ημών εν Μακεδονία και το όλον ή μέρος τουλάχιστον του συμμαχικού στρατού, όστις πρόκειται να διατεθή εις την κατά των Δαρδανελλίων και Κωνσταντινουπόλεως επίθεσιν. Ο συμμαχικός δε ούτος στρατός όστις θα ηδύνατο να μεταβή εις ενίσχυσιν των Σέρβων, θα ήτο πρόσθετος ενίσχυσις: δι' ημάς εις περίπτωσιν καθ' ην θα εφθάναμεν εις πόλεμον με την Βουλγαρίαν, είτε διότι αύτη θα επετίθετο απ' ευθείας καθ' ημών, είτε διότι επιτιθεμένης: ταύτης κατά της Σερβίας θα αντεπετιθέμεθα ημείς κατ' αυτής εις εκπλήρωσιν των συμμαχικών μας υποχρεώσεων.

Τίνα κέρδη θα συνεκομίζομεν διά της μετοχής ημών εις την κατά των Δαρδανελλίων και Κωνσταντινουπόλεως επίθεσιν των Συμμάχων, δεν είναι ανάγκη να εξάρω. Αφ' ενός μεν θα συνεπράττομεν και ημείς εις την ρύθμισιν του

ζητήματος της Κωνσταντινουπόλεως και των Στενών, και γνωρίζει η υμετέρα μεγαλειότης ότι αρίστην του ζητήματος τούτου λύσιν διά τα εθνικά συμφέροντα εν τω παρόντι χρόνω νομίζω την διεθνοποίησιν της Κωνσταντινουπόλεως και των Στενών. Αφ' ετέρου δε έχομεν να προσδοκώμεν, εν περιπτώσει νίκης της Τριπλής Συνεννοήσεως, τας υπεσχημένας ήδη ημίν εδαφικάς παραχωρήσεις εν Μικρά Ασία. Όσον αφορά την νίκην ταύτην γνωρίζει επίσης η υμετέρα μεγαλειότης εξ αρχής του πολέμου, και κατ' ουδέν μετέβαλα έκτοτε γνώμην, ότι οιαδήποτε και αν ην έκβασις του πολέμου ως προς την Ρωσσίαν και την Γαλλίαν, η Αγγλία και μόνη μένουσα θα δυνηθή να επιβάλη τελειωτικώς τους όρους της ειρήνης. Αλλά και αν υποτεθή ότι αι προβλέψεις μου δεν ήθελον επαληθεύσει και αν πιθανώτερον κριθή ότι ο πόλεμος λήγων δι' αμοιβαίας εκατέρωθεν εξαντλήσεως, δεν πρόκειται να επιφέρη ουσιώδεις εδαφικάς μεταβολάς, αι ωφέλειαι ας εκ της μετοχής ημών θα συγκομίσωμεν έσονται -εν συγκρίσει ιδίως προς τας θυσίας, ως εκ της μετοχής εις αυτόν του ενός πέμπτου μόνον της μαχητικής ημών δυνάμεως- έσονται ουσιώδεις. Δεν θα λύσωμεν απλώς το ζήτημα των νήσων, αλλά και το της παλιννοστήσεως των προσφύγων της Μικράς Ασίας και το της τελεσφόρου προστασίας των πληθυσμών τούτων εν τω μέλλοντι διά της υπέρ αυτών μερίμνης όχι απλώς ημών, αλλά και των συμμάχων ημών μεγάλων Δυνάμεων. Δεν θα ήτο δε υπερβολική αισιοδοξία να δεχθή τις ότι και την Κύπρον εν τοιαύτη περιπτώσει θα παρεχώρει η Αγγλία, όταν γνωρίζη, ως η υμετέρα μεγαλειότης, τι αντηλλάγη περί του ζητήματος τούτου εν Λονδίνω κατά Ιανουάριον 1913 μεταξύ των Άγγλων υπουργών των Οικονομικών και των Ναυτικών καί εμού, πλήν του ότι η μετοχή ημών εις τον πόλεμον θα έλυεν αρνητικώς κατά τρόπον οριστικόν και το ζήτημα της μετοχής ημών εις μέρος του δημοσίου οθωμανικού χρέους διά την απώλειαν των εν Ευρώπη τουρκικών κτήσεων.

Εάν αφ' ημών αποκλειστικώς εξηρτάτο να εμιπλακώμεν εις πόλεμον και να μείνωμεν εκτός αυτού μέχρι τέλους, θα ηδύνατο να υπάρξη εύλογος ενδοιασμός περί του πρακτέου. Αλλ' εφ' όσον διαρκεί ο πόλεμος, η εις τούτον εμπλοκή ημών είναι ανά πάσαν ημέραν ενδεχομένη -και παρά την θέλησιν ημών-. Διότι η Βουλγαρία ενισχυθείσα υπό του αυστρογερμανικού συνδέσμου και οικονομικώς και δι' αφθόνου υλικού πολέμου, θα είναι εις θέσιν, ευθύς ως κατορθώση να περιέλθη εις χείρας της το υλικόν τούτο να επιτεθή καθ' ημών είτε απ' ευθείας, είτε δι' εισβολής εις την σερβικήν Μακεδονίαν εν συμμαχία προς τας μεσευρωπαϊκάς Δυνάμεις. Και αν μεν επιτεθή κατά της Σερβίας, αντεπιτιθέμενοι ημείς κατ' αυτής θα έχωμεν πάλιν όλην την εις χρήματα και πολεμικόν υλικόν επικουρίαν των Δυνάμεων της Τριπλής Συνεννοήσεως. Εάν όμως στραφή αποκλειστικώς καθ' ημών τότε κινδυνεύομεν να ευρεθώμεν εν μειονεκτική θέσει απέναντι αυτής όσον αφορά τα αναγκαία χρηματικά, μέσα διά την διεξαγωγήν του πολέμου, διότι αι Δυνάμεις της Τριπλής Συνενοήσεως ουδεμίαν θα έχουν υποχρέωσιν να προσέλθουν εις επικουρίαν ημών χρηματικήν ή άλλην.

Αλλά και δι' άλλον λόγον επιβάλλεται να ταχθώμεν κατά την στιγμήν ταύτην φανερώς προς το μέρος της Τριπλής Συνεννοήσεως. Διότι, αν δεν πράξωμεν τούτο, ουδόλως αποκλείεται να πράξουν τούτο οι Βούλγαροι τασσόμενοι προς το μέρος αυτής και επιτιθέμενοι κατά του εν Θράκη τουρκικού στρατού όπως βοηθήσουν την κατά της Κωνσταντινουπόλεως επιχείρησιν των Συμμάχων. Εν τοιαύτη περιπτώσει, όχι μόνον το λοιπόν της Θράκης μετ' εξόδου εις Ραιδεστόν, πλην των Δαρδανελλίων και στενής λωρίδος περί την Κωνσταντινούπολιν, θα λάβουν οι Βούλγαροι, αλλά και την σερβικήν Μακεδονίαν μέχρι του Αξιού. Και αν δε αποφύγωμεν τον κίνδυνον να επιδικασθή τότε αυτή η Καβάλα, μόνον διά της επεκτάσεως των ορίων της Βουλγαρίας προς την Θράκην και την σερβικήν

Μακεδονίαν, θα ανατραπή και πάλιν επί βλάβη ημών η σημερινή ισορροπία. Και αν προσθήσῃ τις ὅτι η ἐκ των κολοσσιαίων δαπανών του ευρωπαϊκού πολέμου επί μακράν σειράν ετών σύναψις μεγάλου εσωτερικού δανείου δεν θα εἶναι δυνατή, εφ' ὅσον δεν συνηγοροῦν υπέρ αὐτῆς και πολιτικοὶ λόγοι, θα ἴδῃ ὅτι μη τασσόμενοι οὐδέ σήμερον φανερώς προς το μέρος των φυσικῶν φίλων μας θα περιέλθωμεν εἰς ἀδυναμίαν μετά το πέρας του πολέμου να προμηθευθώμεν τας πολλές εκατοντάδας εκατομμυρίων, αἵτινες μας εἶναι ἀναγκαῖαι ἵνα και την στρατιωτικὴν μας σύνταξιν και το σιδηροδρομικὸν ημῶν δίκτυον συμπληρώσωμεν και τους πλουσίους πόρους τῆς τότε Ἑλλάδος ἀναπτύξωμεν.

Εάν η υμετέρα μεγαλειότης δεν εγκρίνῃ την πολιτικὴν ταύτην, επιτραπήτω μοι να προσθέσω ὅτι η σημερινή πολιτική δεν ἡμπορεῖ να συνεχισθῇ ἀκινδύνως. Ἡ πολιτική αὕτη ἦτο ἐνδεδειγμένη εφ' ὅσον ἐπὶ τη βάσει των ἐξ ἀρχῆς του πολέμου γενομένων δηλώσεών μας προς τας *Δυνάμεις τῆς* Τριπλῆς Συνεννοήσεως, αὗται ἐθεώρουν ημᾶς ὡς ουσιαστικούς συμμάχους των, ἐτοίμους να σπεύσωμεν εἰς βοήθειάν των, ἅμα ὡς κατάλληλος περίπτωσις παρουσιάζετο προς τοῦτο. Διὰ τῆς πολιτικῆς ταύτης κατωρθώσαμεν και τας βουλγαρικὰς αξιώσεις ἐπὶ τῆς ἐλληνικῆς Μακεδονίας να θάψωμεν, ἐν τῷ πνεύματι τουλάχιστον των Δυνάμεων τῆς Τριπλῆς Συνεννοήσεως, και την Βόρειον Ἑπείρον ν' ἀποκτήσωμεν και χρηματικῶς εἰς πάσαν περίπτωσιν να ἐπικουρηθώμεν και βασίμους ἐλπίδας να ἔχωμεν ὅτι ἐν περιπτώσει οριστικῆς νίκης αἱ ἐθνικαὶ ημῶν βλέψεις οὐσιωδῶς θα προήγοντο.

Και ταῦτα πάντα ἐπετύχαμεν μέχρι τούδε χωρὶς ἐξ ἄλλου να ἐλθωμεν εἰς φανεράν σύγκρουσιν προς τας μεσευρωπαϊκὰς Δυνάμεις. Ἀλλ' ἀφ' ἧς αἱ Δυνάμεις τῆς Τριπλῆς Συνεννοήσεως προσεκάλεσαν ημᾶς διὰ δευτέραν φοράν να σπεύσωμεν εἰς βοήθειαν των Σέρβων, προτείνασαι την εἰς Μακεδονίαν ἀποστολήν και ἰδίων αὐτῶν στρατευμάτων, ημεῖς δε, συμφώνως προς την γνώμην του Ἐπιτελείου,

ηρνήθημεν ν' αποδεχθώμεν τας προτάσεις αυτών, εάν δεν σπεύσωμεν να επωφεληθώμεν την παρούσαν ευκαιρίαν όπως αποδείξωμεν εμπράκτως εις αυτάς ότι ειλικρινώς είμεθα μετ' αυτών, θα απολεσθή πάσα εκ μέρους αυτών προς ημάς εμπιστοσύνη και επομένως πάσα ελπίς προστασίας εκ μέρους αυτών των συμφερόντων ημών. Εν τοιαύτη δε περιπτώσει επιβάλλεται τουλάχιστον να ζητηθή προστασία των συμφερόντων τούτων παρά του αντιθέτου συνδυασμού. Διότι όσον και αν τοιαύτη πολιτική θα ήτο κατ' εμέ ήκιστα εξυπηρετική των εθνικών συμφερόντων, θα ήτο όμως πάντως καλλιτέρα της πολιτικής εκείνης, ήτις θα μας καθίστα ερήμους φίλων και από τα δύο αντίπαλα στρατόπεδα. Αλλά την νέαν ταύτην πολιτικήν προφανώς νέα κυβέρνησις θα έπρεπε να εφαρμόση, κυβέρνησις εγκρίνουσα αυτήν.

Της Υ. Μ. ευπειθέστατος θεράπων

ΕΛΕΥΘ. Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
20 Δεκ 2016

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «ΙΓ» ΣΤΗ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ
ΦΟΙΤΗΤΗ ΚΡΗΤΣΩΤΑΚΗ ΜΙΧΑΗΛ

Υπόμνημα

Ι. Μεταξύ προς Πρωθυπουργό Ε. Βενιζέλο¹⁸⁶

Αντίγραφον του υπομνήματος του τέως Αρχηγού της Επιτελικής Υπηρεσίας αντισυνταγματάρχου Ι. Μεταξά υποβληθέντος την 17ην Φεβρουάριου 1915 υπ' αριθμ. εμπιστευτικού πρωτοκόλλου 52, προς τον τότε πρωθυπουργόν κ. Ε. Βενιζέλον.

Κύριε Πρόεδρε,

Η στρατιωτική επιχείρησις, την οποίαν μοι εκάματε την τιμήν να μοι ανακοινώσητε σήμερον ως υμετέραν απόφασιν συνοψίζεται ως εξής:

Να αποστείλωμεν εν σώμα στρατού όπως εν συμπράξει μετά Αγγλο-γαλλικών στρατευμάτων καταλάβη τα Δαρδανέλλια και ενδεχομένως εκείθεν επιχειρήση κατά τής Κωνσταντινουπόλεως. Να τηρήσωμεν τα τέσσαρα έτερα σώματα στρατού διαθέσιμα δι' ενδεχόμενον πόλεμον κατά της Βουλγαρίας εάν αύτη επέμβη καθ' ημών. Εν περιπτώσει τοιούτου πολέμου να χρησιμοποιήσωμεν και το σώμα τούτο κατά της Βουλγαρίας είτε εκ Θράκης διά Αδριανουπόλεως ή διά Γκιουμουλτζίνας, εάν η εκβίασις των Δαρδανελλίων ήθελεν επιτύχει, είτε, εάν αύτη απετύγχανε, διά μεταφοράς του εις Μακεδονίαν όπου τότε θα μετεφέρετο και το όλον μέρος του συμμετέχοντος εις την επιχείρησιν Αγγλογαλλικού στρατού.

¹⁸⁶ Γεώργιος Βεντήρης, Η Ελλάς του 1910-1920 Ιστορική Μελέτη, (Αθήνα : Πυρσός ΑΕ, 1931, τ. 1^{ος}), σ. 377-382.

Τα στοιχεία άτινα επιδρώσιν εις την ιδικήν μου γνώμην είναι δύο. Εν πολιτικών: η στάσις της Βουλγαρίας και Ρουμανίας, και εν στρατιωτικών: η δύναμις του μέλλοντος να μετάσχη εις την επιχείρησιν Αγγλογαλλικού στρατού.

Ως προς το πρώτον, ουδεμίαν έχομεν όχι εγγύησιν αλλ' ούτε καν ένδειξιν ότι η Βουλγαρία δεν θα στραφή δι' όλων της των δυνάμεων καθ' ημών. Τουναντίον, και αι εθνικάι αυτής βλέψεις και το στρατιωπικόν αυτής συμφέρον την παρορμώσιν εις τούτο· πλην τούτου θα ωθηθή παρά της Αυστρίας και Γερμανίας, μεθ' ών πολιτικώς ευρίσκεται εις μεγάλην συνάφειαν, σχεδόν εις σύμπραξιν, όπως επιτεθή καθ' ημών. Αλλά και έτερον τι θα συντείνη, το ότι δηλαδή η επιχείρησις αύτη Άγγλων, Γάλλων και Ελλήνων προς την κατάληψιν της Κωνσταντινουπόλεως δεν είναι βεβαίως ευάρεστος εις την ρωσικήν ψυχήν και η Βουλγαρία συντείνουσα εις την ματαίωσιν αυτής θ' ανταπεκρίνετο εις ενδόμυχον ρωσικήν επιθυμίαν, συνεπώς και το ρωσσόφιλον αίσθημα μεγάλης μερίδος του ρωσσικού λαού θα ευρίσκετο, διά την περίπτωσιν ταύτην εν αρμονία προς την επίσημον πολιτικήν της βουλγαρικής κυβερνήσεως. Ούτω δε η Βουλγαρία μη επιπιθεμένη κατά της Σερβίας, αλλά κατά της Ελλάδος προς κατάληψιν της Ανατολικής Μακεδονίας και στρατιωτικώς δεν θα εξημίου τα ρωσσικά συμφέροντα.

Άλλως θα είχε το πράγμα εάν η Ρωσσία ανελάμβανε να συγκρατήσει εν καιρώ την Βουλγαρίαν δι' αποβάσεως ισχυρού στρατού της εις Βάρναν ή Πύργον. Αλλά περί τούτου ούτε σκέψις γίνεται.

Περί δε της Ρουμανίας ουδεμίαν έχομεν ένδειξιν ότι θα επέμβη κατά της Βουλγαρίας υπέρ ημών. Ως πολλάκις μοι επανελάβετε. Η στάσις αυτής είναι λίαν αμφίβολος και ουδόλως δυνάμεθα να στηριζώμεθα επ' αυτής.

Υπό τοιούτους δρους είναι φανερά η μεγάλη δι' ημάς σημασία του ποσού των αγγλικών δυνάμεων αίτινες θα συμμετάσχωσιν εις την επιχείρησιν. Αλλά δι' έτερον

σπουδαιότατον λόγον έχει μεγάλην σημασίαν το ποσόν τούτο, δηλαδή διά την επιτυχίαν αυτής ταύτης της κατά των Δαρδανελλίων επιχειρήσεως. Διότι η επιχείρησις αύτη αποτυγχάνουσα και ως είναι επόμενον, κατόπιν αγώνων και φθορών, και απωλειών, καθιστά εκ τούτου λίαν προβληματικόν το αξιόμαχον του ούτω αποτυχόντος ημετέρου σώματος στρατού, ούχί μόνον από έποψιν ηθικού αλλά και υλικώς, καθώς και του συμμετέχοντος αγγλογαλλικού στρατού, συνεπώς η χρησιμοποίησις αυτών εν Μακεδονία μικράν ωφέλειαν θα παράσχη, καί αν ακόμη γίνη έγκαιρος η μεταφορά αυτών, όπερ, ως θα εκθέσω, είναι σχεδόν αδύνατον. Εάν δε ο αγών προς κατάληψιν των Δαρδανελλίων λάβη χρονίζοντα χαρακτήρα θα είναι απολύτως αδύνατος η απόσπασις εκείθεν δυνάμεων και δη ολοκλήρου σώματος στρατού.

Ωστε η επιτυχία της επιχειρήσεως καθίσταται ζωτικώτατον δια την ύπαρξιν της Ελλάδος ζήτημα. Και αφού αι παρ' ημών διά την επιχείρησιν διατιθέμεναι δυνάμεις δεν δύνανται να υπερβώσι το εν σώμα στρατού, είναι σπουδαιότατον να γνωρίζωμεν προ πάσης αποφάσεως τι δυνάμεις θα διαθέσωσιν η Αγγλία και η Γαλλία, και να αποφασίσωμεν την συμμετοχήν μόνον εάν αι δυνάμεις αύται είναι επαρκείς. Αλλά τοιαύτην προσυνεννόησιν μοι εδηλώσατε ότι θεωρείτε διά πολιτικούς λόγους ασύμφορον, και ότι συνεπώς δέον να αρκεσθώμεν εις τας δυνάμεις τας οποίας κατά την κρίσιν αυτών ήθελον διαθέσει η Αγγλία καί η Γαλλία, και ότι αι δυνάμεις αύται προς το παρόν είναι τρεις μεραρχίαι, ευρωπαϊκής βεβαίως συνθέσεως, ήτοι περίπου 36 τάγματα πεζικού μετά αναλογών λοιπών όπλων.

Υπό τοιούτους όρους θεωρώ ότι η επιχείρησις αύτη είναι ασύμφορος στρατιωτικώς και δύναται να επιφέρη προ παντός εν Μακεδονία στρατιωτικήν καταστροφήν, ήτις να θέση ου μόνον εις το παρόν αλλά και εις το μέλλον εκποδών

την Ελλάδα από παντός πολιτικού υπολογισμού, ακόμη και των φίλων της, κατά πάσαν πιθανότητα να καταστρέψη διά παντός και την ακεραιότητα τού Κράτους.

Διά τούτο λαμβάνω το θάρρος να εκθέσω την αντίθετον προς υμάς γνώμην μου, καίτοι ευρίσκομαι προ ληφθείσης αποφάσεως, και να δικαιολογήσω την γνώμην μου ταύτην.

Δύο είναι αι απόψεις υφ' ας θα εξετάσω το ζήτημα. Πρώτον υπό την άποψιν του αγώνος κατά της Βουλγαρίας, και δεύτερον υπό την άποψιν αυτής ταύτης της κατά των Δαρδανελλίων επιχειρήσεως.

Ως πολλάκις και προφορικώς και εγγράφως εξέθεσα υμίν, η αριθμητική υπεροχή του βουλγαρικού στρατού επί του ελληνικού είναι τοιαύτη ώστε εν περιπτώσει πολέμου επιβάλλεται η συγκέντρωσις ολοκλήρου του ελληνικού στρατού εν τη Ανατολική Μακεδονία. Διότι, προκειμένου να συνάψη τις αγώνα μετά ετέρου κράτους δέον να συνάψη τούτον μεθ' όλων του των δυνάμεων, και να συγκεντρώση ταύτας εις τό κύριον θέατρον τού πολέμου εκεί όπου θα συναντήση τας κυρίας εχθρικές δυνάμεις και ν' αγωνισθή, κατ' αυτών αποφασιστικώς. Η αρχή αυτή, επικυρωθείσα υπό της ιστορίας διά μέσου των αιώνων, ορθή και αν ακόμη δεν επρόκειτο να παλαίσωμεν καθ', ολοκλήρου του βουλγαρικού στρατού, είναι επιβεβλημένη ήδη, ότε ως προεξέθεσα θα έχωμεν εν περιπτώσει πολέμου ολόκληρον τον βουλγαρικών στρατόν εναντίον μας. Συνεπώς η απόσπασις εκ του στρατού μας τούτου του ενός πέμπτου, και δη ενός των καλλίτερων τμημάτων του εξασθενεί αυτόν επικινδύνως. Ήδη προκειμένου να παλαίσωμεν μετά ολοκλήρου του ελληνικού στρατού κατά ολοκλήρου του βουλγαρικού, εν αναλογία 135 ταγμάτων ημετέρων κατά 240 εχθρικών, είμεθα υποχρεωμένοι να στηριχθώμεν επί ταχυτέρας συγκεντρώσεως, επί διαχωρισμού των εχθρικών δυνάμεων ένεκα της ορεινής φύσεως τού θεάτρου των επιχειρήσεων, και επί ταχέων ελλειγμών εκ

μέρους ημών και συνεπώς θα επιδιώξωμεν, στρατηγικώς την απόκρουσιν της επιθέσεως. Αλλά διά να παλαίσωμεν εν αναλογία 108 ταγμάτων κατά 240 εχθρικών δεν βλέπω διά τίνος τρόπου θα επετυγχάνομεν το αυτό αποτέλεσμα. Εις το μειονέκτημα τούτο προστίθεται ότι το σώμα όπερ θα λείψη είναι κατ' ανάγκην ουχί το Ε' σώμα στρατού, και συνεπώς είναι εν εξ εκείνων άτινα το ταχύτερον θα μετεφέροντο εις Μακεδονίαν. Εκ τούτων προκύπτει ότι και το σχέδιον της συγκεντρώσεως στηριζόμενον επί παρουσίας εν Μακεδονία πέντε σωμάτων στρατού θα μεταβληθή και συνεπώς και το σχέδιον της εκστρατείας. Νομίζω δε ότι εκ των προτέρων άμα τη αρχή της εκστρατείας θα καθίστατο αναγκαία η εκκένωσις του ανατολικού τμήματος της Μακεδονίας. Ταύτα πάντα θα διηκόλυνον τας εέχθρικός επιχειρήσεις, πάντως δε θα κατελήγομεν εις μάχην με δυνάμεις υποδιπλασίας τών εχθρικών. Εκτός εάν προς αποφυγήν τοιαύτης μάχης, ης προφανές το αποτέλεσμα, υπεχωρούμεν κατ' αρχάς όπισθεν του Αξιού είτα δε ίσως και περαιτέρω.

Υπό τοιούτους όρους έρχεται το ζήτημα τής συνδρομής του εις Δαρδανέλλια αποσταλέντος σώματος στρατού, διά τας κατά της Βουλγαρίας επιχειρήσεις. Οι ευνοϊκώτεροι δι' ημάς όροι υφ' ους δύναται τούτο να συμβή είναι εάν εκβιασθώσι τα Δαρδανέλλια και αλωθή η Κωνσταντινούπολις. Τότε θα εστρέφετο το σώμα τούτο ίσως ενισχυόμενον καί υπό Αγγλογαλλικών δυνάμεων προς την Αδριανούπολιν ή πρός την Γκιουμουλτζίναν όπως εκείθεν δράση κατά της Βουλγαρίας. Ασχέτως προς τον χρόνον όστις θα εχρειάζετο διά την νέαν ταύτην επιχείρησιν, φρονώ αδιστάκτως ότι δεν θα επέσυρεν εφ' εαυτό εχθρικός δυνάμεις πρώτης γραμμής. Η Βουλγαρία θα ηρκειτο να το συγκρατήση εφ' όσον το δυνατόν περισσότερο χρόνον διά τμημάτων εθνοφρουρών ωχυρωμένων και αγωνιζομένων εν τω ιδίω εδάφει, επιβραδύνουσα την προέλασιν αυτού, μέχρις ου δι' ολοκλήρου

αυτής του στρατού της πρώτης γραμμής (240 ταγμάτων) καταφέρει το κύριον και αποφασιστικόν κτύπημα κατά του εν Μακεδονία ελληνικού στρατού, τότε θα ηδύνατο να στρέψη και κατά του μεμονωμένου σώματος τας αναγκαίας δυνάμεις, και να το καταστρέψη. Αι εν τω μεταξύ, ενδεχομένως, δυνάμεναι να έλθωσι προς βοήθειαν ημών Αγγλογαλλικάι δυνάμεις θα έφθαναν αργά, μετά την έκβασιν των αποφασιστικών μαχών. Αλλά πλην τούτου δέον να έχωμεν υπ' όψιν μας και το ότι εν τοιαύτη περιπτώσει ο τουρκικός στρατός θα είναι συμμαχικός στρατός της Βουλγαρίας, και επομένως το τουρκικόν σώμα τής Αδριανουπόλεως μεθ' ετέρων ίσως τουρκικών δυνάμεων, θα ηδύνατο αυτό να καλύψη την Βουλγαρίαν ανεφοδιαζόμενον εξ αυτών και ν' αντιταχθή τελεσφόρως κατά της προελάσεως του ημετέρου εν Θράκη σώματος.

Και τούτο κατά την ευνοϊκωτέραν περίπτωσιν. Αλλ' υπάρχουνσι και έτεραι περιπτώσεις. Εάν η Βουλγαρία εκήρυσσε γενικήν επιστράτευσιν καθ' ην στιγμήν εγίνετο ημετέρα απόβασις, και το ημέτερον αποβατικόν σώμα ευρίσκετο εν αγώνι; Η εκ νέου τότε αποβίβασις θα καθίστατο αδύνατος και θα ισοδυνάμει προς καταστροφήν ημών τε και των Αγγλογάλλων.

Άλλωστε πόσον χρόνον υπό τοιούτους όρους θα διήρκει η επιβίβασις, η μεταφορά και αποβίβασις εις Μακεδονίαν; Τουλάχιστον δέκα πέντε ημέρας εάν ολόκληρος ο μεταγωγικός στόλος του σώματος στρατού έμενεν εις την διάθεσιν του. Αλλ' ο μεταγωγικός ούτος στόλος αποτελείται έξ 70 περίπου πλοίων και τότε τι θα έμενε διά την επιστράτευσιν και μεταφοράν του λοιπού στρατού; Εάν δε δεν ενεργείτο επιβίβασις συνολική του σώματος τούτου, αλλά μεταφορά μόνον, συνεπώς διαδοχική τμηματικώς, τότε εις ποίαν θέσιν θα ευρεθή το σώμα τούτο εάν εν τω μεταξύ οι Τούρκοι επωφελούμενοι της βαθμιαίας εξασθενήσεώς του αναλάβωσι την επίθεσιν ;

Πλείσται δε άλλαι δυσχερέστεραι περιπτώσεις δύνανται να παρουσιασθώσι, και τας οποίας είναι περιττόν να απαριθμήσω και εκθέσω. Ουδείς εγγυάται ότι η απόβασις είναι δυνατή εις την Χερσονήσον της Καλλιπόλεως, ίσως δε επιβάλωσι ταύτην αι περιστάσεις εις την Ασιατικήν ακτήν. Τότε τό σώμα τούτο στρατού μετά των συμμαχικών δυνάμεων θα εισχωρήσωσιν εις το Ασιατικόν έδαφος. Εν τοιαύτη περιπτώσει, ουδείς δύναται να γίνη λόγος περί εγκαίρου επανόδου αυτού εις Μακεδονίαν.

Αλλά και αν υποθέσωμεν ούτως ή άλλως ότι το σώμα τούτο κατορθώνη να επανέλθη εις Μακεδονίαν, θα έλθη πάντως πολύ αργά. Υπολογίζω ότι εάν ο Ελληνικός στρατός δεν υποχωρήση όπισθεν του Αξιού, αι αποφασιστικάί μάχαι θα δοθώσι περίπου μεταξύ 20 και 25 ημερών από τής κηρύξεως γενικής επιστρατεύσεως εν Βουλγαρία. Εάν ήδη υπολογίσωμεν τον απαιτούμενον χρόνον όπως το σώμα τούτο αποσπώμενον από του εχθρού επανέλθη εις την ακτήν, την επιβίβασιν αυτού, την μεταφοράν, την αποβίβασιν και την πορείαν προς το πεδίον του αγώνος, βλέπομεν ότι υπό τους ευνοϊκωτέρους όρους, η εμφάνισις αυτού εις το πεδίον του αγώνος, δεν δύναται να επέλθη παρά μετά τας αποφασιστικάς μάχας.

Ήδη μένει προς εξέτασιν η πιθανότης της επιτυχίας της κατά των Δαρδανελλίων επιχειρήσεως. Εξέθεσα ήδη διατί το ζήτημα τούτο είναι σπουδαίον και ζωτικόν δι' ημάς. Η αποτυχία και αν ακόμη περιωρίζετο όχι εις την απόκρουσιν της αποβάσεως, αλλά εις παρεμπόδισιν της εισελάσεως εις το εσωτερικόν και συνεπώς εις χρόνισιν του αγώνος φρονώ ότι θα ήρκει όπως πεισθεί η Βουλγαρία προς επέμβασιν.

Περὶ της σημερινής οχυρώσεως των ακτών της Χερσονήσου τής Καλλιπόλεως και της Ασιατικής Ανατολικής ακτής των Δαρδανελλίων προς απόκρουσιν αποβάσεως

δεν έχομεν από τίνος σαφείς πληροφορίας. Ήδη από του παρελθόντος θέρους ήρχισεν αμυντική εργασία εκ μέρους των Τούρκων, ήτις δυνάμεθα νά παραδεχθώμεν ότι εσυνεχίσθη από τής εισόδου τής Τουρκίας εις τον πόλεμον. Ὡστε δυνάμεθα να είμεθα βέβαιοι ότι η επιτυχία της αποβάσεως καί μόνον από αυτής της απόψεως έσεται αμφίβολος. Αλλά πλην τούτου υπάρχουν ήδη και μεγάλοι δυνάμεις Τουρκικού στρατού διαθέσιμοι προς αντιμετώπισιν τοιαύτης αποβατικής επιχειρήσεως.

Υπάρχουσι διαθέσιμα:

Το 1ον Σώμα στρατού (Κωνσταντινούπολις).

Το 2ον »» (Αδριανούπολις).

Το 3ον » » (Χερσόνησος Καλλιπόλεως).

Το 4ον »» Εκ δυο μεραρχιών εις Σμύρνην Πάνορμον και Μπαλουκεσέρ.

Το 5ον » » Τουλάχιστον μία μεραρχία Κων)πόλεως.

Το 6ον »» Τσατάλτζαν.

Εν όλω 15 Μεραρχίαι. Εάν εκ τούτου διατεθώσι κατά του αποβατικού στρατού 8 Μεραρχίαι, ήτοι περί τας 80-85 χιλιάδας πεζικού αναλογών λοιπών όπλων είναι προφανές ότι εν σώμα Ελληνικού στρατού ήτοι 27 χιλιάδες πεζικού, μετά τριών Ευρωπαϊκών μεραρχιών ήτοι 36 χιλιάδας πεζικού, έν όλω 63 χιλιάδες πεζικού, είναι εντελώς ανεπαρκής δύναμις.

Πλην τούτου και μετά την εκβίασιν των Δαρδανελλίων δεν τελειώνει η εκστρατεία. Η εμφάνισις του στόλου προ της Κωνσταντινουπόλεως δεν θα άρη την αντίστασιν του Τουρκικού στρατού. Αι εν Θράκη δυνάμεις αυτού περί τας 12 τουλάχιστον Μεραρχίαι, στηριζόμεναι επί της Βουλγαρίας θα δυνηθώσι να παρατείνωσι την

αντίστασιν επί μακρόν, και πιθανώτατα θα κατανικήσωσι τας ανεπαρκείς ημών δυνάμεις.

Καθίσταται όθεν απαραίτητον όπως ευθύς εξ αρχής της εκστρατείας διατεθώσιν αι απαιτούμεναι δυνάμεις εκ μέρους των Συμμάχων αίτινες θα εξασφαλίσωσι την επιτυχίαν αυτής. Συγχρόνως να μελετηθή από κοινού και λεπτομερώς η όλη επιχείρησις, ήτις να εκτελεσθή τότε μόνον όταν η επιτυχία θεωρηθή εξησφαλισμένη.

Προσθέτω ότι εκ των μέχρι τούδε μέτρων των Συμμάχων κατά των Δαρδανελλίων, φαίνεται ότι ουδόλως εμελετήθη η επιχείρησις αύτη και ότι πολύ υπετιμήθη ο εχθρός.

Εάν παρά τας γνώμας μου ταύτας θεωρηθή επιβεβλημένον όπως συμμετάσχωμεν, νομίζω ότι δύο μέτρα θά ηλάττουν κατά τι τους κινδύνους ους μέλλει να διατρέξη η Ελλάς.

1ον) Η συμμετοχή της Ρωσσίας εάν η Βουλγαρία και μόνον επιστρατευθή δι' αποστολής ρωσσικού στρατού εις Βάρναν και Πύργον.

2ον) Η εκ μέρους των Αγγλων και Γάλλων διάθεσις των απαιτουμένων δυνάμεων κατόπιν συνεννοήσεως μετά της Ελλάδος και από κοινού μελέτη της όλης επιχειρήσεως, προ πάσης αναλήψεως αυτής.

Αθήναι τη 17η Φεβρουαρίου 1915.

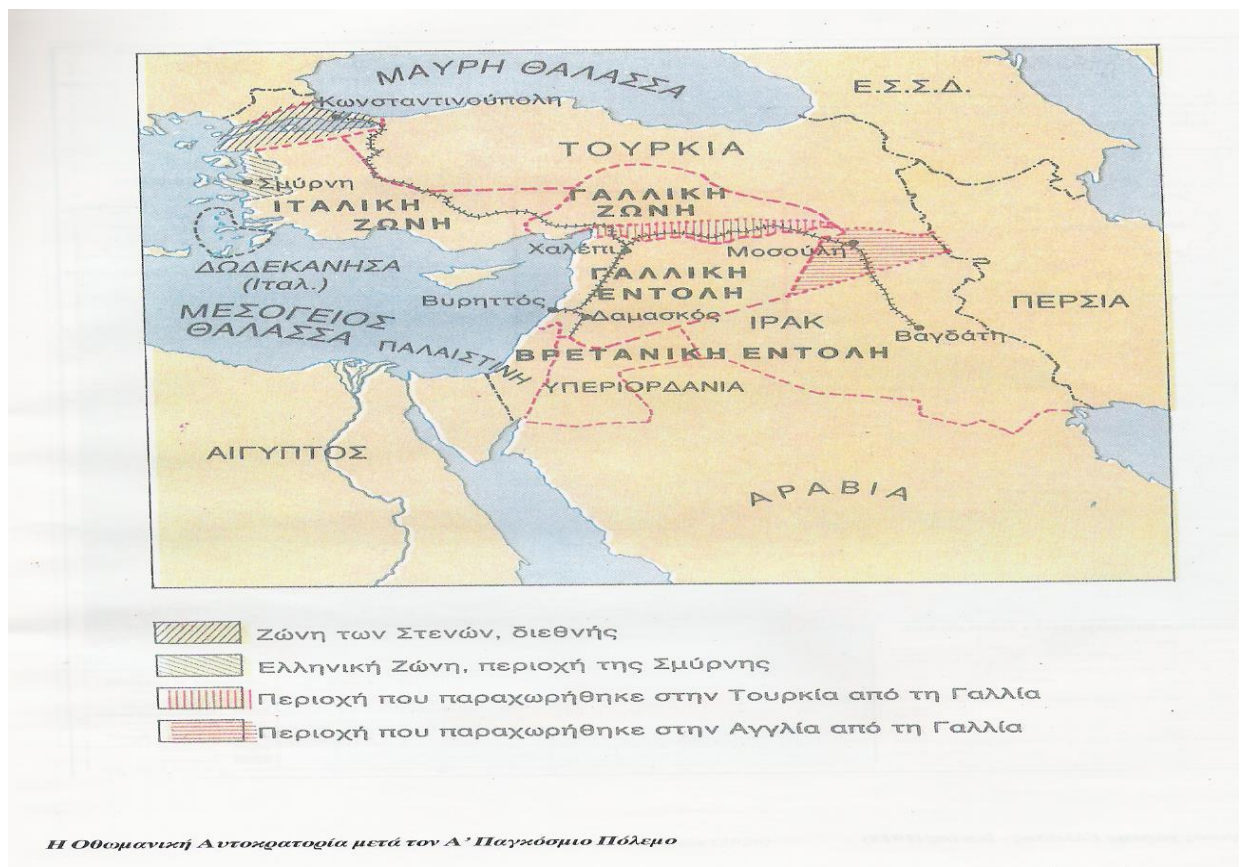
(Υπογραφή) ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΣ

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
20 Δεκ 2016

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «ΙΔ» ΣΤΗ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ
ΦΟΙΤΗΤΗ ΚΡΗΤΣΩΤΑΚΗ ΜΙΧΑΗΛ

ΧΑΡΤΗΣ

ΖΩΝΩΝ ΕΠΙΡΡΟΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
20 Δεκ 2016

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «ΙΕ» ΣΤΗ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ
ΦΟΙΤΗΤΗ ΚΡΗΤΣΩΤΑΚΗ ΜΙΧΑΗΛ

ΧΑΡΤΕΣ

ΕΛΛΑΔΑΣ ΜΕ ΤΙΣ ΠΡΟΣΑΡΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΘΗΚΩΝ ΣΕΒΡΩΝ-ΝΕΪΓΥ

- 1. Δ. Θράκη από τη Βουλγαρία
- 2. Αν. Θράκη από Οθωμ. Αυτοκρατορία
- 3. Περιοχή Σμύρνης (περίπου 16.500 τ.χλμ.) υπό ελληνική διοίκηση

Με τη συνθήκη της Λωζάννης (1923) οι περιοχές 2 και 3 αποδόθηκαν στην Τουρκία.

Μεγέθυνση της Ελλάδος μετά τις Συνθήκες Νεϊγύ (1919) και Σεβρόν (1920)

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
20 Δεκ 2016

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «ΙΣΤ» ΣΤΗ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ
ΦΟΙΤΗΤΗ ΚΡΗΤΣΩΤΑΚΗ ΜΙΧΑΗΛ

Η Συνθήκη των Σεβρών

Η Συνθήκη των Σεβρών υπογράφηκε στις 10 Αυγούστου 1920 μεταξύ των νικητριών Δυνάμεων και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας για την επικύρωση της ήττας της τελευταίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Σύμφωνα με το γράμμα της Συνθήκης η Ελλάδα ελάμβανε τη Δυτική Θράκη, το μεγαλύτερο μέρος της Ανατολικής Θράκης μέχρι της Τσατάλτζας, τα νησιά Ίμβρο, Τένεδο και την περιοχή της Σμύρνης, η οποία θα παρέμενε υπό την ονομαστική επικυριαρχία του Σουλτάνου, αλλά θα διοικείτο από Έλληνα αρμοστή ως εντολοδόχο των Συμμάχων και θα μπορούσε να προσαρτηθεί στην Ελλάδα με δημοψήφισμα μετά την παρέλευση μίας πενταετίας από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης. Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 84 της Συνθήκης επικυρώνονταν στην Ελλάδα τα νησιά Λήμνος, Σαμοθράκη, Μυτιλήνη, Χίος, Σάμος και Ικαρία -η ελληνική κυριαρχία των οποίων κατοχυρωνόταν από το πέμπτο άρθρο της Συνθήκης του Λονδίνου (30 Μαΐου 1913) και το δέκατο πέμπτο άρθρο της Συνθήκης των Αθηνών (14 Νοεμβρίου 1913)-. Με ξεχωριστή συμφωνία η Ιταλία συναινούσε να αποδώσει και τα Δωδεκάνησα στην Ελλάδα εκτός από τη νήσο Ρόδο και Καστελόριζο¹⁸⁷.

¹⁸⁷ Διονύσιος Τσιριγώτης, Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία, 1919-1922. Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία και Εξωτερική Πολιτική, (Αθήνα : Ποιότητα 2010), σ. 405 και επίσης άρθρο 84 Μέρος Γ΄ (πολιτικοί όροι) Συνθήκης Σεβρών.

Κατά την πλέον διάσημη ρήση του Προέδρου της Γαλλικής Δημοκρατίας, Ραϋμόν Πουανκαρέ, η Συνθήκη αποδείχθηκε «πλέον εύθραστος των περιφήμων πορσελανών της πόλεως όπου υπεγράφη», ενώ ο Ουίνστον Τσώρτσιλ έγραφε: «(...) Η αξία των όρων της Συνθήκης εξηρτάτο από ένα μοναδικόν στοιχείον: τον Ελληνικόν Στρατόν. Εάν ο Ελευθέριος Βενιζέλος και οι στρατιώτες του κατώρθωναν να επιβληθούν επί του Κεμάλ, έχει καλώς. Εάν όχι, έπρεπε να αναζητήσουμε καλυτέρας λύσεις. Την ειρήνην με την Τουρκίαν έπρεπε, διά να την επιβάλωμεν, να κάνωμεν πόλεμον. Την φοράν αυτήν οι Σύμμαχοι θα τον διεξήγον δι' εντολοδόχου.(...)». Ίσως αυτή είναι και η εξήγηση του γεγονότος ότι η Συνθήκη των Σεβρών εφαρμόσθηκαν σε όλα τα άλλα άρθρα της πλην εκείνων που αφορούσαν την ίδια την Ελλάδα¹⁸⁸.

Η Συνθήκη, που αναθεωρήθηκε με τις Συμβάσεις και τις Πράξεις, οι οποίες υπογράφηκαν στη Λωζάννη Ελβετίας στις 23 Ιουλίου 1923, είχε την πιο παράδοξη πορεία ως νομικό κείμενο στο ελληνικό δικαίικό σύστημα, αφού ποτέ δεν επικυρώθηκε από τη Βουλή των Ελλήνων, παρότι κατατέθηκε από την Κυβέρνηση Ε. Βενιζέλου προς ψήφιση ήδη από τις 7 Σεπτεμβρίου 1920, ούτε δημοσιεύθηκε ποτέ. Η ίδια Συνθήκη δεν επικυρώθηκε από κανένα άλλο Κοινοβούλιο ή Ανακτοβούλιο των Συμμάχων Κρατών ούτε από την Τουρκία¹⁸⁹.

Η περίοδος, γέννημα της οποίας ήταν η Συνθήκη, είναι η κρίσιμη τετραετία Οκτωβρίου 1918 - Σεπτεμβρίου 1922. Εκκινεί από την Ανακωχή του Μούδρου (30 Οκτωβρίου 1918) και τερματίζει στην Ανακωχή των Μουδανιών (28 Σεπτεμβρίου 1922)¹⁹⁰.

¹⁸⁸ Ιωάννης Κυμιωνής, 1920, Η Συνθήκη των Σεβρών. Η Εύθραυστη Ειρήνη, (Αθήνα : χ.ε.), σ. 4.

¹⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 4.

¹⁹⁰ Στο ίδιο, σ. 4.

Ως πρωταγωνιστές της περιόδου από συμμαχικής πλευράς αναδείχθηκαν οι πρωθυπουργοί της Μεγάλης Βρετανίας, Λλόυδ Τζωρτζ, και της Ελλάδας, Ελευθέριος Βενιζέλος, ενώ από οθωμανικής/τουρκικής πλευράς μόνος και κύριος πρωταγωνιστής αναφάνηκε ο Μουσταφά Κεμάλ Γαζή, ο επονομαζόμενος από το 1934 Atatürk. Στο Νέο Κόσμο, που ανέτειλε μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο διεθνώς, νέοι παράγοντες διεκδίκησαν και επέτυχαν μερίδιο συμμετοχής στη χάραξη της τύχης των λαών της Ιωνίας: Η ΕΣΣΔ του Β. Λένιν και οι ΗΠΑ του ιδεαλιστή Γ. Ουίλσον. Όλοι επαγγέλλονταν την αυτοδιάθεση και το σεβασμό της εθνικής κυριαρχίας. Την πραγματικότητα αντιμετώπισε ο Ελληνισμός, εγκατελιημμένος και μόνος, στη Σμύρνη, τον Αύγουστο του 1922 : σφαγή, όλεθρος, πυρπόληση, ξεριζωμός και προκλητική εγκατάλειψη από τους Συμμάχους¹⁹¹.

¹⁹¹ Στο ίδιο, σ. 4.

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
20 Δεκ 2016

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «ΙΖ» ΣΤΗ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ
ΦΟΙΤΗΤΗ ΚΡΗΤΣΩΤΑΚΗ ΜΙΧΑΗΛ

Επιστολή

Ελευθερίου Βενιζέλου προς Γεώργιο Βεντήρη¹⁹²

Επιθυμών να σαφηνίσω και εξηγήσω όσα εις το τελευταίον μέρος του 2ου τόμου της παρούσης διευτυπώθησαν περί της κατά το 1917-1920 τηρητέας πολιτικής, ο Ελευθέριος Βενιζέλος απηύθυνεν εις τον γράφοντα την κατωτέρω επιστολήν:

«Σπέτσαι, 20 Απριλίου 1931. Κύριον Γεώργιον Βεντήρην, εις Αθήνας. Φίλτατε Γεώργιε: Ανέγνωσα εις το «Ελεύθερον Βήμα» το μέρος της μελέτης σου εν σχέσει με την διατήρησιν της βασιλείας και κατά το Κίνημα της Θεσσαλονίκης και μετά την επιστροφήν εις Αθήνας. Όσα γράφεις περί των σκέψεων μου δεν αποδίδουν ούτε ακριβώς ούτε επαρκώς τους λόγους που με ήγαγον να ακολουθήσω την ην ηκολούθησα πολιτικήν.

«Μέχρι των Νοεμβριανών ηρνούμην ν' αντιμετωπίσω είτε κατάργησιν της βασιλείας είτε προσωπικήν ανατροπήν του Κωνσταντίνου, όχι μόνον διότι τούτο θα εδυσχέraitε την θέσιν της Προσωρινής Κυβερνήσεως απέναντι των Δυνάμεων της Αντάντ, αλλά και διότι, όσον ολίγαι και αν ήσαν αι ελπίδες, υφίσταντο όμως πάντοτε τοιαύται, ότι ό Κωνσταντίνος, βλέπων που τον έφερεν η πολιτική του, ηδύνατο ν' αποφασίση ν' αποδεχθή τελικώς την ιδικήν μας πολιτικήν. Τούτο δε

¹⁹² Γεώργιος Βεντήρης, Η Ελλάς του 1910-1920 Ιστορική Μελέτη, (Αθήνα : Πυρσός ΑΕ, 1931, τ. 1^{ος}), σ. 417-421.

εθεώρουν κεφαλαιώδους σημασίας διά την εθνικήν υπόθεσιν, διότι το έθνος θα μετείχε του λοιπού ηνωμένον εις τον μεγάλον εθνικόν αγώνα και η επιτυχία ημών θα ήτο πολύ περισσότερον ησφαλισμένη. Μετά τα Νοεμβριανά η παραμονή του Κωνσταντίνου εις τον θρόνον κατέστη αδύνατος και εσπεύσαμεν να διακηρύξωμεν τούτο. Αλλά πάλιν ηρνήθην να φθάσω εις αλλαγὴν του πολιτεύματος, διά πλείονας λόγους. Και διότι δηλαδή εφοβούμην ότι η εγκατάστασις της δημοκρατίας θα εσημείωνε περίοδον μακράν εσωτερικῶν σπαραγμῶν και ιδίως εμφανίσεως στρατιωτικῶν δικτατοριῶν. Και διότι εγνώριζα ότι τοιαύτη μεταπολίτευσις θα προσέκρουε πάντοτε εις τας αντιλήψεις και των εν Λονδίνῳ, και των εν Πετρούπολει, και των εν Ρώμῃ, ο κ. Σοννίνο μάλιστα θα εξεμεταλλεύετο την μεταπολίτευσιν ταύτην, ὅπως καταστήσῃ δυσχερεστέραν την καθ' εαυτήν τόσον δυσχερὴ θέσιν μας. Αλλά αντεμετώπισα την αντικατάστασιν της δυναστείας των Γλυξβούργων διά νέας, λαμβανομένης κατά πρώτον λόγον ἐξ Αγγλίας -το σχετικόν δε διάβημά μου εις Λονδίνον ἐγίνε μόνον, αφού ἐπετύχαμεν δήλωσιν του Μπριάν, ότι θα εθεώρει τούτο καλλίστην λύσιν του προβλήματος- και κατά δεύτερον ἐκ Βελγίου. Αλλ' εις το Λονδίνον μὲν ἡ ἰδέα ἀπεκρούσθη εὐθὺς ἀμέσως. Ο δε Χύμανς εις ὃν ὠμίλησα διά την ἀνοδὸν εις τον θρόνον του δευτεροτόκου υἱοῦ του βασιλέως του Βελγίου, ἐπιφυλαχθεὶς να μελετήσῃ το ζήτημα μετὰ τῆς κυβερνήσεώς του και του βασιλέως, μου ἐδήλωσε μετὰ καιρὸν ὅτι, ἐφ' ὅσον δύο μόνον ἄρρενα τέκνα ἔχει ὁ βασιλεὺς, δὲν θέλουν να περιορίσουν την εξασφάλισιν της διαδοχῆς του θρόνου εις ἓνα και μόνον.

«Μετά την ἀποτυχίαν ταύτην δὲν ἔμενε παρὰ να δεχθῶ την διατήρησιν της αὐτῆς δυναστείας.

«Αλλά δὲν δύναμαι να ἐννοήσω κατά τι θα ὠφελεῖτο ἡ εθνικὴ υπόθεσις, εἰάν, ἐπιστρέψας εις Αθήνας, ἀνέτρεπα το θρόνον και ἀνελάμβανα την δικτατορίαν, και

τούτο, εάν ετύχαινε να είμαι καμωμένος από το ύφασμα από το οποίο είναι καμωμένοι οι δικτάτορες, ενώ δεν είμαι.

«Η πρόσκλησις της διαλυθείσης Βουλής μου παρείχε το μέσον να αναβάλω την διεξαγωγήν νέων εκλογών, αι οποίαι, αν εγίνοντο τότε, θα έφεραν εις καταψήφισιν της κυβερνήσεώς μου, εφ' όσον είχε προηγηθή η χρησιμοποίησις της δεκαμήνου επιστρατεύσεως προς δηλητηρίασιν των στρατευσίμων και ο αποκλεισμός, τον οποίον επροκάλεσαν τα Νοεμβριανά, προς δηλητηρίασιν ολοκλήρου του λαού. Η κοινοβουλευτική ευθιξία μου ικανοποιείτο εκ της σκέψεως ότι η διάλυσις της Βουλής του Μαΐου ήτο αντισυνταγματική, ότι επομένως επεβάλλετο να θεωρηθή άκυρος η διάλυσις αύτη και κληθή η αντισυνταγματικώς διαλυθείσα Βουλή να συνεχίση τας εργασίας της, της πράξεως ταύτης αποτελούσης επισημοτάτην διαδήλωσιν της επιβολής της λαϊκής κυριαρχίας. Συγχρόνως διά του μέσου τούτου, εσκεπτόμην, μου παρείχετο η ευκαιρία να εφαρμόσω την πολιτικήν, η οποία είχεν εγκριθή υπό του λαού διά των εκλογών του Μαΐου του 1915, και όταν οι καρποί αυτής θα είχαν συλλεχθή να καλέσω τότε τον λαόν εις νέας εκλογάς όπως ζητήσω την έγκρισιν των γενομένων. Όπως δε απέδειξαν τα πράγματα, ορθώς έπραξα ούτως ενεργήσας, διότι η μη ανάληψις δικτατορικής εξουσίας και η διατήρησις της δυναστείας ουδαμώς παρημπόδισαν την εφαρμογήν της πολιτικής μου.

«Τα εμπόδια εδημιουργήθησαν εκ του αποτελέσματος των εκλογών τής 1 Νοεμβρίου.

«Και μου απενθύνεται η σοβαρωτέρα κατηγορία, διατί προέβην εις τας εκλογάς εκείνας και δεν ανέβαλα αυτάς, μέχρις ου εφαρμοσθή πλήρως η συνθήκη των Σεβρών, ότε η λαϊκή ετυμηγορία θα ήτο ίσως διάφορος.

«Η απάντησίς μου είναι η επομένη:

«Ότι εις την αίτησιν της αντιπολιτεύσεως, διατυπωθείσαν επιμόνως ήδη από του Μαΐου του 1919 όπως προβώ εις νέας εκλογάς, αφού είχε λήξη η περίοδος τής Βουλής του Μαΐου, αντέταξα ότι και εις άλλα κράτη ανεβλήθη η διεξαγωγή νέων εκλογών ένεκα του πολέμου και ότι ορθόν ήτο ν' αναμείνωμεν την υπογραφήν των συνθηκών της ειρήνης, διά να είναι εις θέσιν ο λαός να γνωρίζη επακριβώς, ποια θα είναι τα αποτελέσματα της εφαρμογής της πολιτικής μου.

«Όταν υπεγράφη και η Συνθήκη των Σεβρών, έκρινα ότι δεν είχα πλέον καμίαν δικαιολογίαν ν' αναβάλω περαιτέρω τας εκλογάς. Τ' αποτελέσματα της πολιτικής μου ανεγράφοντο εις τας υπογραφείσας συνθήκας, δι' ων ετερματίζετο ο πόλεμος· ο λαός επομένως είχε τα μέσα να ιδη ποιοι υπήρξαν οι καρποί της πολιτικής μου, και χωρίς να αρνούμαι ότι διετήρουν ανησυχίας τινάς ως προς το ενδεχόμενον αποτέλεσμα των εκλογών, ήλπιζα εν τούτοις σοβαρώς, μετά του Ρέπουλη και της πλειοψηφίας των συνυπουργών μου, ότι ο λαός θα έκρινε τα γενόμενα.

«Είχα δε ανάγκην να είμαι βέβαιος ότι ο λαός εγκρίνει την πολιτικήν μου, πριν προβώ εις την περαιτέρω δράσιν, την οποίαν επέβαλεν η ανάγκη της επιβολής της Συνθήκης των Σεβρών.

«Ούτε πρέπει να υποτεθή ότι αι δικαιολογίαι αύται προβάλλονται εκ των υστέρων, απλώς και μόνον όπως υποστηρίξω ότι δεν υπέπεσα εις λάθος. Αλλά το λάθος μου είναι εντελώς άλλο, παρ' εκείνο διά το οποίον κατηγορούμαι. Δεν ήτο λάθος ότι δεν κατέλυσα την δυναστείαν. Λάθος μου ήτο ότι όταν επήλθεν ο θάνατος του Αλεξάνδρου, δεν ανέβαλα τας εκλογάς διά να διαπραγματευθώ μετά του Κωνσταντίνου και των Δυνάμεων την εις τον θρόνον ανάρρησιν του συνταγματικού διαδόχου Γεωργίου. Δεν αποκλείεται τοιαύτη λύσις να εγίνετο δεκτή

υπό του Κωνσταντίνου. Ούτε θα συνήντων ίσως ανυπέρβλητον αντίστασιν εκ μέρους των Δυνάμεων, αι οποίαι, όταν επέβαλον την παραίτησιν του Κωνσταντίνου, απέκλεισαν της διαδοχής τον Γεώργιον. Αλλ' η γνώμη αυτή, λεχθείσα εις εκείνους των συναδέλφων μου, εις των οποίων την γνώμην είχα μεγαλειτέραν εμπιστοσύνην, έγινε δεκτή ψυχρώς. Επληροφορήθην δε συγχρόνως ότι η λύσις αύτη θα εγέννα ισχυράν δυσφορίαν εις τον στρατόν. Καί όλα ταύτα με έκαμαν, ενώ είχα ήδη γράψη επιστολήν προς τον Τάκε Ιωνέσκο, ζητών την παρέμβασιν αυτού και της βασιλικής οικαγενείας της Ρουμανίας, όπως πεισθή ο Κωνσταντίνος να δεχθή την λύσιν ταύτην, να σχίσω την επιστολήν.

«Αυτό είναι το μεγάλο και ασυγχώρητον, αν θέλετε, λάθος μου. Διότι η λύσις αυτή, αν επετυγχάνετο, θ' αποκαθίστα την εθνικήν ενότητα και το αποτέλεσμα των εκλογών θα ήτο πιθανώτατα εντελώς διάφορον. Αλλά, και αν ήτο όμοιον προς το της 1ης Νοεμβρίου, δεν θα εγεννάτο πλέον η οξεία αντίθεσις προς την Αντάντ εκ της εις τον Θρόνον επανόδου του βασιλέως Κωνσταντίνου. Ο λαός θα μου έδιδε πιθανώτατα εισιτήριον εις την Βουλήν. Αι σχέσεις μου προς τον αντίπαλον πολιτικόν κόσμον δεν θα ωξύνοντο εις ο σημείον είχαν οξυνθή. Δεν θά ευρισκόμην εις την ανάγκην να εκπατρισθώ. Και, μένων εις Αθήνας, θα ευρισκόμην εις επαφήν προς τους νέους κυβερνήτας, ώστε να αποτρέψω αυτούς από θεμελιώδη σφάλματα.

«Ωνόμασα το σφάλμα μου όχι απλώς μεγάλο, αλλά και ασυγχώρητον, διότι, αν επέμενα εις την γνώμην μου, υπάρχουν πολλάί πιθανότητες ότι θα κατώρθωνα να επιβάλω αυτήν.

«Και ήδη, αφού ωμολόγησα το σφάλμα μου, έχω, πιστεύω το δικαίωμα να επικαλεσθώ την ελαφρυντικήν περίπτωσιν ότι κατά το φθινόπωρον του 1920 ήμην

εξηντλημένος εκ του μακρού αγώνος, όστις, αρχίσας από τον Φεβρουάριον του 1915, διήρκει ήδη από εξ περίπου ετών. Και η εξάντλησις δεν ήτο σωματική απλώς, αλλά και μετά την απόπειραν του σταθμού της Λυών και ψυχική. Έβλεπα ότι, παρά την αγνότητα των προθέσεων μου, είχα κατορθώση να εξεγείρω ένα μεγάλο μέρος των ομοεθνών μου εις τοιούτο σημείον, ώστε να νομίση ότι άλλη σωτηρία δεν υπήρχε παρά να μου αφαιρέση την ζωήν. Διότι το έγκλημα του σταθμού της Λυών δεν ήτο ατομική πράξις, αλλ' ομαδική εκδήλωσις. Τον Οκτώβριον του 1920 λοιπόν δεν ήμην πλέον εκείνος που ήμην πρότερον και εκείνος που νομίζω ότι είμαι και σήμερον. Τα προσκόμματα, τα όποια έπρεπε να υπερνικήσω, διά να επιβάλω την λύσιν του Γεωργίου υπήρξαν την στιγμήν εκείνην ανώτερα των ψυχικών δυνάμεων που διέθετα. Και ηττήθην.

«Αλλά αν δεν ήτο λάθος μου η διατήρησις του θρόνου, δεν ήτο λάθος μου και ότι επιστρέψας εις Αθήνας, δεν έγινα δικτάτωρ. Σου εξήγησα ήδη κατ' επανάληψιν προφορικώς ότι δεν είμαι καμωμένος από ύφασμα, από το οποίον γίνονται οι δικτάτορες. Μη έχων άλλωστε κυανούν αίμα εις τας φλέβας μου δεν φαντάζομαι ότι έχω εντολήν εκ Θεού να κυβερνώ την Ελλάδα. Θα εσυχαινόμουν τον εαυτόν μου, αν άκοντος του λαού, επέμενα να τον κυβερνώ, διότι έκρινα τον εαυτόν μου καλλίτερον από τούς άλλους. Έπειτα η δικτατορία δεν ημπορεί να συμβιβασθή με την ελευθερίαν του τύπου. Έπρεπε λοιπόν να καταργήσω και αυτήν και να παύσω να γνωρίζω τι ακριβώς γίνεται εις την χώραν, ενώ θα ήμην απερροφημένος από τόσον μεγάλας εξωτερικής περιπέτειας. Μη έχων την ψυχολογίαν ούτε του ελέω Θεού βασιλέως, ούτε του νέου δικτάτορος, θα απετύγχανα οικτρώς, εάν επεδίωκα να παίξω ρόλον διά τον οποίον ήμην ανίκανος. Αν άλλος τις ευρίσκετο εις την θέσιν που ευρισκόμεν κατά το φθινόπωρον του 1920, και ο άλλος αυτός είχε την ψυχήν δικτάτορος, ανέβαλλε τας εκλογάς, επροχώρει εις την εφαρμογήν της

συνθήκης των Σεβρών, παρέτεινε την αρχήν του επί μίαν δεκαετίαν, ίσως ο άλλος αυτός θα κατώρθωνε να επιτύχη. Αλλά το πράγμα είναι κάθε άλλο παρά βέβαιον. Καθ' όλον το μεταξύ της επιστροφής εις Αθήνας και των εκλογών του Νοεμβρίου διάστημα, το σύνταγμα εξηκολούθει να διέπη τον δημόσιον βίον της Ελλάδος, με μόνας τας παρεκκλίσεις, τας οποίας προβλέπει αυτό τούτο το σύνταγμα διά την περίπτωσιν πολέμου ή γενικής επιστρατεύσεως. Εκτός στρατιωτικών, οι οποίοι έγιναν, ένοχοι στρατιωτικών αδικημάτων, ουδείς πολίτης εστερήθη της ζωής του διότι αντέπραξε κατά του καθεστώτος. Όλη η κατά πολιτών αυστηρότης περιωρίσθη εις την εκτόπισιν εκείνων, οι οποίοι δικαίως ή αδίκως, εκρίνοντο ως επικίνδυνοι διά τον διεξαγόμενον εθνικόν αγώνα. Και όμως η πλειοψηφία του ελληνικού λαού με εθεώρησε τύραννον και διά ν' απαλλαχθή της τυραννίας μου εξέσχισε την συνθήκην των Σεβρών. Ο δικτάτωρ τον οποίον πολλοί ενόμιζαν αναγκαίον διά την σωτηρίαν της Ελλάδος, δεν εχρειάζετο, υποθέτω, παρά διά να δειχθή αυστηρότερος, θέτων ριζικώς εκποδών τους αντιδρώντας και τρομοκρατών τους επιλοίπους. Πως ημπορεί κανείς νά φαντασθή ότι τοιαύτην τρομοκρατίαν θά συνεχώρει ο ελληνικός λαός; Και πώς να πιστευθή ότι με τοιαύτην έξαψιν του εμφυλίου σπαραγμού θα ηδύνατο να συνεχισθή επιτυχώς ο εθνικός αγών; Αλλ' όλα αυτά είναι περιττά. Και περατώνω την παρούσαν επαναλαμβάνων ότι δεν έγινα δικτάτωρ, διότι ήμην ανίκανος διά την τοιαύτην αποστολήν. Φιλικώτατα αισθήματα (υπογρ.) Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος».

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
20 Δεκ 2016

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «ΙΗ» ΣΤΗ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ
ΦΟΙΤΗΤΗ ΚΡΗΤΣΩΤΑΚΗ ΜΙΧΑΗΛ

Η Ανακωχή των Μουδανιών¹⁹³

«Αντικειμενικός πολιτικός σκοπός της διάσκεψης των Μουδανιών (σύμφωνα με τη διακοίνωση των συμμαχικών δυνάμεων προς την τουρκική κυβέρνηση, 23 Σεπτεμβρίου 1922) ήταν η ανακωχή των εχθροπραξιών μεταξύ Αθήνας-Άγκυρας και ο καθορισμός οριοθετικής γραμμής, όπισθεν της οποίας θα παρέμενε ο ελληνικός στρατός. Όσον αφορά τον βαθμό αποτελεσματικότητας της ελληνικής διπλωματικής πράξης, το κομβικό σημείο που τίθεται προς εξέταση κατά τη διάρκεια της διάσκεψης των Μουδανιών είναι η εσφαλμένη αντίληψη της ελληνικής κυβέρνησης (επαναστατική επιτροπή) σχετικά με τη χάραξη της οριοθετικής γραμμής Ελλάδας- Τουρκίας στον Έβρο.

Αναλυτικότερα, το αξονικό πρόβλημα της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας ήταν η ανορθολογική κατανόηση της ουσιώδους διαφοράς μεταξύ της οροθετικής γραμμής του Έβρου και της τουρκοβουλγαρικής μεθορίου του 1915. Συγκεκριμένα, σε τηλεγράφημα του Υπουργείου εξωτερικών (αριθ. 10304, 28 Σεπτεμβρίου 1922) αναφέρεται: «Υποθέτομεν ότι σχέδιον είναι το εγχειρισθέν υμίν υπό Άγγλου στρατηγού... κατά το σχέδιον τούτο γραμμή αποχωρήσεως ελληνικού στρατού ορίζεται Έβρος, ήτις συμπίπτει προς την γραμμήν τουρκοβουλγαρικής μεθορίου 1915 ην εδώσαμεν οδηγίας αποδεχθήτε».

¹⁹³ Διονύσιος Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία Διεθνείς Σχέσεις και Διπλωματία, (Αθήνα : Ποιότητα 2013), σ. 342-343.

Αντίστοιχα, ο στρατηγός Μαζαράκης, επικεφαλής της ελληνικής στρατιωτικής αντιπροσωπείας στα Μουδανιά, περιγράφει εναργώς την εσφαλμένη αντίληψη της ελληνικής κυβέρνησης και συνεπαγόμενα τον λόγο που καθιστούσε αδύνατη την αποδοχή των όρων που έθεταν οι συμμαχικές δυνάμεις: «Κατόπι διαταγών υπουργείου και διαβιβασθισών οδηγιών κ. Βενιζέλου είχαν εντολήν μη αποδεχθώ γραμμήν πέραν τουρκοβουλγαρικής γραμμής 1915. Τελευταία αυτή δεν συμπίπτει με Έβρον αλλ' ευρίσκεται ολόκληρος επί αριστεράς όχθης αυτού, διαφορά ουσιώδης, ήτις εθεώρησα ότι υπηγόρευεν οδηγίας κ. Βενιζέλου και υπουργείου και εις ην δεν είχαν εντολήν να υποχωρήσω. Μετά μη υπογραφήν και εν πλω έλαβον τελευταίαν υπ' αριθ. 10304 Δ. υπουργείου εν επαναλαμβανόμενης βεβαιώσεως των δύο γραμμών δίδεται εντολή υπογράψαι. Ουδόλως μοι εδηλώθη ότι μη υπογραφή μου επιφέρει ματαίωσιν συμβάσεως, τουναντίον άγγλος στρατηγός επανειλημμένος εδήλωσεν ότι ήτο μόνη αρμόζουσα και δικαία στάσις ημών.. ,».

Εν κατακλείδι, το γεγονός της αποχώρησης του Έλληνα στρατηγού από τη διάσκεψη, χωρίς να υπογράψει το τελικό κείμενο της ανακωχής δεν παρεμπόδισε την ελληνική κυβέρνηση να αποδεχτεί τη συμφωνία των Μουδανιών δύο μέρες αργότερα. Υπό το γράμμα της εν λόγω συμφωνίας η Ελλάδα αποδεχόταν:

- Να αποσύρει τον στρατό της πίσω από τον Έβρο.
- Να παραχωρήσει το τρίγωνο του Καραγάτς στις συμμαχικές δυνάμεις.
- Να εκκενώσει εντός δεκαπέντε ημερών την ανατολική Θράκη.

- Οι περιοχές που θα παρέμεναν ελεύθερες θα εκχωρούνταν στην Τουρκία μέσα σε τριάντα ημέρες και ο συμμαχικός στρατός θα αναλάμβανε την υποχρέωση για την τήρηση της τάξης».

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
20 Δεκ 2016

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «ΙΘ» ΣΤΗ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ
ΦΟΙΤΗΤΗ ΚΡΗΤΣΩΤΑΚΗ ΜΙΧΑΗΛ

Η Διάσκεψη και η Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης

Στη διάσκεψη της Λωζάννης, παγιώθηκαν τα εδαφικά τετελεσμένα της Ανακωχής των Μουδανιών, δηλαδή η αναγνώριση της τουρκικής κυριαρχίας στην Ανατολική Θράκη και η διατήρηση της ελληνικής κυριαρχίας στη Δυτική Θράκη, προκρίθηκε η γραμμή Έβρου ως κοινό σύνορο, ενώ αποδόθηκε ως αντάλλαγμα της μη καταβολής πολεμικών αποζημιώσεων από την Ελλάδα στην Τουρκία το Καραγάτς.

Ακολούθως, εξετάστηκε η πρόταση για τη δημιουργία αποστρατικοποιημένων ζωνών στα ελληνοτουρκικά σύνορα και εκατέρωθεν των Στενών, το ζήτημα του εδαφικού καθεστώτος και της αποστρατικοποίησης των νησιών του Αιγαίου -με εξαίρεση τα Δωδεκάνησα- καθώς και το ζήτημα περί υποχρεωτικής ανταλλαγής των ελληνοτουρκικών πληθυσμών, η ανταλλαγή των αιχμαλώτων πολέμου και των πολιτικών ομήρων. Τη σύμβαση για την ανταλλαγή των πληθυσμών αναγκάστηκε να την αποδεχθεί η ελληνική πλευρά λόγω της αναγκαιότητας που δημιουργήθηκε μετά από την οριστική άρνηση των Τούρκων (16 Ιανουαρίου 1923) για τον επαναπατρισμό των εκδιωχθέντων Ελλήνων από τη Μικρά Ασία. Συγκεκριμένα ανταλλάσσονταν 150.000 περίπου Έλληνες που παρέμειναν μετά την καταστροφή στη Μικρά Ασία, με 388.000 Τούρκους που βρίσκονταν στην Ελλάδα.

Με τη συνθήκη της Λωζάννης (24 Ιουλίου 1923), η Ανατολική Θράκη, τα νησιά Ίμβρος, Τένεδος και το τρίγωνο του Έβρου (Καραγάτς) εκχωρούνταν στην Τουρκία, ενώ αναγνωρίζονταν επίσημα η τουρκική κυριαρχία στα Στενά. Αντίστροφα αποδόθηκαν στην Ελλάδα η Δυτική Θράκη και τα νησιά Σάμος, Ικαρία, Χίος, Μυτιλήνη, Λήμνος, Σαμοθράκη, εκτός από τα Δωδεκάνησα που παραχωρήθηκαν στην Ιταλία¹⁹⁴.

Αν αναζητηθεί η βασική τομή στη διαμόρφωση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, από τη σύσταση του ανεξάρτητου κράτους ως τις μέρες μας, το σημείο αυτό θα όφειλε πιθανότατα να εντοπιστεί στη συνολολόγηση της Συνθήκης της Λωζάννης, το 1923. Η διεθνής αυτή πράξη θα προσεπικυρώσει τη ριζική μετατροπή των όρων που είχαν για έναν ολόκληρο αιώνα προσδιορίσει τη διπλωματική στρατηγική της χώρας. Η σημαντική επέκταση των ορίων της ελλαδικής επικράτειας, σε συνδυασμό με την εγκατάσταση στα εδάφη της του μέγιστου -σε συντριπτική ήδη αναλογία- τμήματος της εθνικής οικογένειας που για χιλιετίες ήταν κατεσπαρμένο στον ευρύτερο χώρο της Χερσονήσου του Αίμου και της Μικράς Ασίας, συνεπέφερε την εγκατάλειψη του αλυτρωτισμού, ως κύριου καθοριστικού γνώμονα στη διαμόρφωση των στρατηγικών επιλογών της. Η διασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας και της ανεξαρτησίας της χώρας αναγόταν έκτοτε σε κύρια επιδίωξη της εξωτερικής πολιτικής της¹⁹⁵.

Στις αποφάσεις της Συνδιάσκεψης της Λωζάννης, οι σύγχρονοι παρατηρητές και οι μεταγενέστεροι ερευνητές διέκριναν την πλατιά επιβολή των θέσεων της κεμαλικής Τουρκίας. Η ματαίωση της δημιουργίας ανεξάρτητου

¹⁹⁴ Διονύσιος Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία Διεθνείς Σχέσεις και Διπλωματία, (Αθήνα : Ποιότητα 2013), σ. 360.

¹⁹⁵ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Ελευθέριος Βενιζέλος 12 Μελετήματα, Αθήνα, (Ελληνικά Γράμματα 1999), σ. 74-75.

αρμενικού και αυτόνομου κουρδικού κράτους, καθώς και της εκχώρησης τμήματος της Μικράς Ασίας στην Ελλάδα, η κατάργηση των διομολογήσεων και η ενιαία επιβολή της εθνικής νομοθεσίας στη νέα επικράτεια, η ευρεία, τέλος, σύμπτωση των ακραίων ορίων της εδαφικής της κυριαρχίας, με τα προκαθορισμένα όρια του Εθνικού Συμβολαίου της Άγκυρας, συνέθεταν τις βασικές παραγράφους του νέου καθεστώτος, το οποίο όχι μόνο αναιρούσε οριστικά το προγενέστερο των Σεβρών, αλλά και ανταποκρινόταν στις καίριες αναζητήσεις της τουρκικής ηγεσίας¹⁹⁶.

Ρεαλιστής στη σύλληψη και στην εκτέλεση του προγράμματος του, ο Μουσταφά Κεμάλ είχε οριστικά απεμπολήσει κάθε ιδέα υιοθέτησης των παρωχημένων πανισλαμικών ή παντουρανικών τάσεων ή της ανασύστασης, έστω και συγκεκριμένης, της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, αποβλέποντας σταθερά στη δημιουργία «μιας ανεξάρτητης και κυρίαρχης Τουρκίας για τους Τούρκους». Στη θέση της ετερογενούς στην εσωτερική της σύνθεση Αυτοκρατορίας, θα θεμελιωνόταν ένα κράτος προορισμένο «να ακολουθεί μian αποκλειστικά εθνική πολιτική τέλεια εναρμονισμένη και βασισμένη στην εσωτερική του οργάνωση». Η ευόδωση της πολιτικής αυτής προϋπέθετε τη διατήρηση ή και την επέκταση στα εδάφη και μόνο όπου η παρουσία του τουρκικού στοιχείου -ή έστω του συγγενούς μουσουλμανικού- ήταν κυριαρχική. Η επίτευξη της θεμελιακής αυτής επιδίωξης συνδυαζόταν -στη σκέψη του Κεμάλ- με τη σταθερή εφαρμογή των νέων αρχών που θα όφειλαν εφεξής να διαπνέουν την άσκηση της τουρκικής διπλωματίας: την κατοχύρωση της ασφάλειας, της εδαφικής ακεραιότητας και της ανεξαρτησίας του

¹⁹⁶ Σβολόπουλος, Ελευθέριος Βενιζέλος 12 Μελετήματα, σ. 121-122.

εθνικού τουρκικού κράτους, το σεβασμό της διεθνούς νομιμότητας και τη διαφύλαξη της ειρήνης¹⁹⁷.

Η συνομολόγηση της Συνθήκης της Λωζάννης σηματοδοτεί, στην αφετηρία της, και τη νέα ελληνική εξωτερική πολιτική. Οι προϋποθέσεις που καθόριζαν για ένα σχεδόν αιώνα τις βασικές επιλογές της Αθήνας στο διπλωματικό πεδίο είχαν ριζικά μεταβληθεί. Η μερική ικανοποίηση των εδαφικών διεκδικήσεων του ελεύθερου βασιλείου -ιδιαίτερα στο νευραλγικό χώρο της νότιας Βαλκανικής και του Αιγαίου σε συνδυασμό με τη δραματική έξοδο των ελληνικών πληθυσμών από τις προπατορικές εθνικές εστίες της Μικρασίας, του Πόντου και της Ανατολικής Θράκης- είχαν ουσιαστικά εξουδετερώσει το κύριο έρεισμα στην άσκηση της ελληνικής αλυτρωτικής πολιτικής προς την κατεύθυνση της Τουρκίας. Αντίστροφα, η συγκέντρωση του μείζονος τμήματος της εθνικής οικογένειας στα εδάφη της ελλαδικής επικράτειας και η συνακόλουθη αναγωγή της τελευταίας αυτής -κατά την έκφραση του Βενιζέλου- στο «πλέον ίσως ομοιογενές εθνικόν κράτος της Ευρώπης», ενέτεινε τη σημασία της διασφάλισης των όρων για την ουσιαστική ολοκλήρωση και κατοχύρωση της ανεξαρτησίας του. Κάτω από τις νέες αυτές συνθήκες, η διατήρηση των συμπαγών ελληνικών πληθυσμών της Βόρειας Ηπείρου, της Δωδεκανήσου και της Κύπρου υπό καθεστώς ξενικής κυριαρχίας δεν θα αναστείλει την αναστροφή των όρων που έμελλαν εφεξής να προσδιορίζουν, κατά προτεραιότητα, τις διπλωματικές επιλογές της Αθήνας. Ο πρωταρχικός στρατηγικός στόχος στην άσκηση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής εντοπιζόταν ήδη στην κατοχύρωση της αμυντικής ασφάλειας και της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας, ο σεβασμός του καθεστώτος των Συνθηκών και των αρχών της διεθνούς νομιμότητας έτεινε έκτοτε να αποτελέσει μια από τις σταθερές παραμέτρους της. Η

¹⁹⁷ Σβολόπουλος, Ελευθέριος Βενιζέλος 12 Μελετήματα, σ. 122.

επιτακτική ανάγκη για την εκπλήρωση των αλυτρωτικών διεκδικήσεων που είχαν παραμείνει ανικανοποίητες, σύμφωνα με την άποψη των υπεύθυνων ηγετών που σφράγισαν τη διαμόρφωση της πολιτικής αυτής, ιδιαίτερα του Βενιζέλου, αποτελούσε συνάρτηση της ενίσχυσης της διπλωματικής θέσης και του διεθνούς κύρους της νέας Ελλάδας¹⁹⁸.

Η εφαρμογή στην πράξη των αρχών που πρυτάνευσαν στη Συνδιάσκεψη της Λωζάννης και προσδιόρισαν τους συμβατικούς όρους της ομώνυμης Συνθήκης επιβεβαίωσε την ουσιαστική δυνατότητα για την αποκατάσταση, σε μονιμότερη βάση, σχέσεων φιλίας και συνεργασίας ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία. Στη διάρκεια ήδη των διαπραγματεύσεων, ο Βενιζέλος, επικεφαλής της ελληνικής αντιπροσωπείας, είχε σε απευθείας συνάντηση με τον Τούρκο ομόλογό του, Ισμέτ πασά, προδιαγράψει την απεμπόληση κάθε επεκτατικής διεκδίκησης προς την κατεύθυνση της Τουρκίας και το μόνιμο προσανατολισμό της χώρας του σε μια νέα πολιτική σταθεροποίησης και ειρήνης μεταξύ των δύο λαών. Από την πλευρά του, ο αρχηγός της τουρκικής αντιπροσωπείας είχε, έκτοτε, ανταποκριθεί θετικά στις διαθέσεις του Έλληνα πολιτικού. Η σταθερή κοινή βούληση της υπεύθυνης πολιτικής ηγεσίας των δύο κρατών να μη διαταράξουν εφεξής το εδαφικό καθεστώς που είχε μόλις αποκατασταθεί, επέτρεψε την εκκαθάριση και των τελευταίων διαφορών που είχε κληροδοτήσει η μακραίωνη ανταγωνιστική διαμάχη των δύο λαών¹⁹⁹.

Σε ποια πιθανή αιτία θα ήταν έκτοτε δυνατό να αποδοθεί ο κίνδυνος μιας μελλοντικής κατάρρευσης του οικοδομήματος της ελληνοτουρκικής φιλίας που είχε εγκαينιαστεί την επαύριο της υπογραφής των Συμφωνιών της Λωζάννης; Ποια

¹⁹⁸ Σβολόπουλος, Ελευθέριος Βενιζέλος 12 Μελετήματα, σ. 122-124.

¹⁹⁹ Σβολόπουλος, Ελευθέριος Βενιζέλος 12 Μελετήματα, σ. 124.

κίνητρα θα ήταν δυνατό να στρέψουν και πάλι τους δύο λαούς προς ένα παρελθόν δυσπιστίας και αντιπαλότητας; Μόνη, πράγματι, η παρέκκλιση από τις θεμελιακές αρχές, όπου είχε οικοδομηθεί η προσέγγιση, ήταν επίφοβο να αναστρέψει το ρου των εξελίξεων. Η συνεννόηση, μετά από αντιπαράθεση μισής και πλέον χιλιετίας, είχε βασιστεί στην απεμπόληση από τους δύο λαούς κάθε ηγεμονικής αξίωσης και κάθε εδαφικής βλέψης του ενός σε βάρος του άλλου. Η τήρηση αυτού του κανόνα αποτελεί, σε κάθε περίπτωση, παράγοντα καθοριστικό για την εδραίωση της εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών κατά μείζονα λόγο στο χώρο των Βαλκανίων και της Εγγύς Ανατολής, υπέρμετρα βεβαρημένο από το παρελθόν, συνιστά πρωταρχική προϋπόθεση για την επιβίωση μιας ειρήνης που κινδυνεύει αδιάπτωτα να αποδειχτεί περισσότερο εύθραυστη από κάθε άλλη περιοχή του πλανήτη²⁰⁰.

Η οριστική απεμπόληση, από τη μία ή την άλλη πλευρά, της επανόδου σε ιστορικά παρωχημένες επεκτατικές διεκδικήσεις προοριζόταν να αποτελέσει τη λυδία λίθο για τη διασφάλιση της συνέχειας, στην εφαρμογή της πολιτικής που χάραξαν από κοινού και ακολούθησαν, με συνέπεια και ευελιξία, ο Βενιζέλος και ο Ατατούρκ²⁰¹.

Πολλοί τότε αλλά και αργότερα χαρακτήρισαν τη Συνθήκη Ειρήνης μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας «ανταλκίδειο ειρήνη». Σε σύγκριση με τη Συνθήκη των Σεβρών, η Συνθήκη της Λωζάννης ήταν πράγματι σκληρή και ταπεινωτική για την Ελλάδα, αντανakλούσε όμως, το συσχετισμό ισχύος που προήλθε από την

²⁰⁰ Σβολόπουλος, Ελευθέριος Βενιζέλος 12 Μελετήματα, σ. 129.

²⁰¹ Σβολόπουλος, Ελευθέριος Βενιζέλος 12 Μελετήματα, σ. 129-130.

ήττα της Ελλάδας στον ελληνο-τουρκικό πόλεμο, καθώς και τη νέα κατάσταση που είχε διαμορφωθεί στην περιοχή από το 1920²⁰².

²⁰² Βερέμης-Κολιόπουλος, Ελλάς η Σύγχρονη Συνέχεια, σ. 362.